

UDK 327

ISSN 0543-3657

MEĐUNARODNA POLITIKA

OSNOVANA JUNA 1950.
BEOGRAD
GOD. LXIII, BR. 1145.
JANUAR–MART 2012.

U FOKUSU

Sandra Stojadinović Jovanović
OSTVARENI NIVO GLOBALIZACIJE
SVETSKE PRIVREDE

Aleksandar Fatić
FENOMEN „DE-SUVERENIZACIJE“
EVROAZIJSKOG I BALKANSKOG PROSTORA
U BEZBEDNOSNOJ PERSPEKTIVI

Saša Ojdanić
BUDUĆNOST EVROPSKE UNIJE (2010–2020):
IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Miloš B. Marković
TURSKI SPOLJNOPOLITIČKI „PREOKRET“:
SLUČAJ SIRIJE

Nemanja Džuverović
UTICAJ EVROPSKOG MODELA NA
LATINOAMERIČKI PROCES INTEGRACIJA

ANALIZE

Milan Jazbec
MARTIN KRPAN – OD NACIONALNOG MITA
DO AD HOC DIPLOMATE

Vladimir Pavićević i Vladimir Džamić
KONCEPT SUVERENOSTI: RAZVOJ
I SAVREMENA TUMAČENJA

Vladimir Trapara
PERSPEKTIVE NUKLEARNOG RAZORUŽANJA
U SVETLU PROTIVREČNIH STRATEGIJA
NUKLEARNIH SILA

Aleksandar B. Đurić i Zoran Simonović
IMPLEMENTACIJA MEĐUNARODNIH
ANTI-KORUPCIONIH KONVENCIJA
U KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO
RUSKE FEDERACIJE

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

Časopisi Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E- mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 337 38 32 (pretplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXIII, br. 1145, januar–mart 2012.

Izdavački savet

- Doc. dr Milica Delević (predsedavajuća),
docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Duško Lopandić, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd
Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Milan Šahović, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Luka Brkić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska
Dr Hue Li, Institute of World Economics and Politics,
Chinese Academy of Social Sciences, Peking, Kina
Dr Zoltán Hajdú, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Mađarska
Dr Yiorghos Leventis, United Nations University,
International Security Forum, Lefkosia, Kipar
Dr Mikhail M. Lobanov, Russian Academy of Sciences,
Institute of Economy, Moskva, Rusija
Dr Hrvoje Butković, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, Hrvatska
Prof. Nikoleta Sîrghi, University of the West Timișoara,
Faculty of Economics, Temišvar, Rumunija
Dr Zoila González Maicas, Instituto Superior de Relaciones Internacionales, Havana, Kuba
Dr Biser Banchev, Bulgarian Academy of Sciences, Institute for Balkan Studies,
Sofija, Bugarska
Prof. dr. Joachim Becker, Institute for International Economics and Development,
Vienna, University of Economics and Business Administration, Austria.

Uredništvo

- Dr Dragan Petrović, viši naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Miroslav Antevski, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Brano Miljuš, viši naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Duško Dimitrijević, viši naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Milovan Radaković, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
-
-

Izdavač
Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta
Dr Duško Dimitrijević

Glavni i odgovorni urednik
Dr Dragan Đukanović

Prelom
Snežana Vojković, Sanja Pavlović

Lektura
Marina Ristanović

Prevod
Aleksandra Janošević

Godišnja pretplata
Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komerčijalna banka Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo
BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi
Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 32 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Štamparija
„Želnid“, 11000 Beograd, Nemanjina 6

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327

Godina LXIII, br. 1145, januar-mart 2012.

ISSN 0543-3657

Sadržaj

U FOKUSU

- Sandra Stojadinović Jovanović*
Ostvareni nivo globalizacije svetske privrede 5
- Aleksandar Fatić*
Fenomen „de-suverenizacije“ evroazijskog
i balkanskog prostora u bezbednosnoj perspektivi 16
- Saša Ojdanić*
Budućnost Evropske unije (2010-2020): izazovi i perspektive 31
- Miloš B. Marković*
Turski spoljnopolitički „preokret“: slučaj Sirije 50
- Nemanja Džuverović*
Uticaj evropskog modela na latinoamerički proces integracija ... 67

ANALIZE

- Milan Jazbec*
Martin Krpan – od nacionalnog mita do *ad hoc* diplomate 81
- Vladimir Pavićević*
Vladimir Džamić
Koncept suverenosti: razvoj i savremena tumačenja 95
- Vladimir Trapara*
Perspektive nuklearnog razoružanja
u svetlu protivrečnih strategija nuklearnih sila 110

Aleksandar B. Đurić
Zoran Simonović
Implementacija međunarodnih antikorupcionih konvencija
u krivično zakonodavstvo Ruske Federacije 127

PRIKAZI

Charles A. Kupchan, *How Enemies Become Friends:
The Sources of Stable Peace* 142

Duško Dimitrijević, *Pravo međunarodnih ugovora* 144

Milovan Radaković, *Komponente evropskog
i nacionalnog identiteta* 149

DOKUMENTI

Saopštenje Evropske komisije Evropskom parlamentu
i Savetu – Mišljenje Komisije o zahtevu Srbije za članstvo
u Evropskoj uniji 151

UDK: 339.9
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 5–15.
Pregledni članak
Primljen: 17. novembar 2011.

*Sandra STOJADINOVIĆ JOVANOVIĆ*¹

Ostvareni nivo globalizacije svetske privrede

SAŽETAK

Istraživanja procesa globalizacije su brojna i nisu nova. Pitanje globalizacije je neizbežno prisutno u svakoj materiji koja se bavi pitanjima savremene svetske privrede i savremenog ambijenta poslovanja. Rad će analizirati proces globalizacije iz jednog novog ugla, nastojeći da kroz teorijske debate utvrdi nivo do koga je ovaj proces ostvaren. Analiza ostvarenog nivoa globalizacije svetske privrede je veoma značajna, jer ostvareni nivo globalizacije determiniše poslovni ambijent i uokviruje ukupno poslovno okruženje. Brojne kontroverze su prisutne u vezi sa razmatranjem ostvarenog nivoa globalizacije, a ključno neslaganje je usmereno na pitanje stepena i značaja promena u svetskoj privredi.

Ključne reči: globalizacija, svetska privreda, internacionalizacija.

Uvod

Istraživanje procesa globalizacije nije novo. Ovaj proces je već godinama, sa njegovim intenziviranjem, u žiži interesovanja i istraživanja. Pitanje globalizacije je neizbežno prisutno u svakoj materiji koja se bavi pitanjima savremene svetske privrede i savremenog ambijenta poslovanja. O ovom procesu se raspravlja kako u stručnim časopisima, tako i na savetovanjima, okruglim stolovima, kao i brojnim forumima putem elektronskih medija. Analizira se iz različitih uglova: ekonomskih,

¹ Doc. dr Sandra Stojadinović Jovanović, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Kragujevcu. Email: sandra@kg.ac.rs. Rad je rezultat rada na projektu Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu „Primena savremenih metoda menadžmenta i marketinga u unapređenju konkurentnosti preduzeća u Srbiji u procesu njene integracije u Evropsku uniju”, broj 179062, pod okriljem Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije za period 2011–2014. godina.

političkih, socijalnih, ekoloških. Radi se o procesu koji zahvata sve delove Zemljine kugle, te zanimanje za njega ne prestaje.

Rad će nastojati da analizira proces globalizacije iz jednog novog ugla, nastojeći da utvrdi nivo do koga je ovaj proces ostvaren. Analiza ostvarenog nivoa globalizacije svetske privrede je veoma značajna, jer ostvareni nivo globalizacije determiniše poslovni ambijent i uokviruje ukupno poslovno okruženje. Brojne naučne rasprave su prisutne pri razmatranju i razumevanju ostvarenog nivoa globalizacije, a ključno neslaganje se javlja kod determinisanja stepena i značaja promena u svetskoj privredi.

Kontroverze o ostvarenom nivou globalizacije svetske privrede

Međunarodni monetarni fond (MMF) definiše globalizaciju kao širu i dublju integraciju, kao rastuću ekonomsku međuzavisnost zemalja širom sveta kroz rastući obim i raznovrsnost međunarodnih transakcija robom i uslugama i međunarodnih tokova kapitala, i takođe kroz bržu i rasprostranjeniju difuziju tehnologije.² Mišljenja su različita. Prema jednim, to je proces kojim se svetska privreda transformiše od skupa nacionalnih i regionalnih tržišta u skup tržišta koja funkcionišu bez obzira na nacionalne granice.³ Prema drugima, globalizacija znači istovremene efekte tri ključne promene: ubranu internacionalizaciju proizvodnje, veoma povećanu mobilnost kapitala, i veću mobilnost znanja i informacija od komunikacije porukama do transfera tehnologije.⁴ Prema trećima, globalizacija predstavlja fundamentalnu promenu u načinu organizacije svetske privrede (i svetske politike) koji dovodi u pitanje teritorijalni suverenitet.⁵ Globalizacija se može razmatrati i kao *proces* koji ide u pravcu produbljivanja ekonomske međuzavisnosti između institucija i zemalja.⁶

² International Monetary Fund, 1997, *World Economic Outlook*, May 1997, Washington, IMF, p. 45.

³ Hood, Neil and Stephen Young, 2000, *Globalization, Multinational Enterprises and Economic Development*, in: Hood, Neil and Stephen Young (editors), 2000, *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, Macmillan Press Ltd, London, Great Britain, p. 4.

⁴ Strange, S., 1997, *An International Political Economy Perspective*, in: Dunning J. (ed.), *Governments, Globalization and International Business*, Oxford, Oxford University Press, pp. 132-145, in: Hood, Neil and Stephen Young (editors), 2000, *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, Macmillan Press Ltd, London, Great Britain, p. 4.

⁵ Kobrin, Stephen J., 2003, *Sovereignty @ Bay: Globalization, Multinational Enterprise, and the International Political System*, in: Rugman, Alan M. and Thomas L. Brewer (editors), 2003, *The Oxford Handbook of International Business*, University Press, Oxford, p. 193.

⁶ Dunning, John H., 2000, *Globalization and the Theory of MNE Activity*, in: Hood, Neil and Stephen Young (editors), 2000, *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, Macmillan Press Ltd, London, Great Britain, p. 21.

Pod globalizacijom se može podrazumjevati i proces rastuće međuzavisnosti između društava tako da događaji u jednom delu sveta sve više imaju uticaja na ljude i društva koji su udaljeni.⁷ Društva sve više bivaju pod uticajem događaja u drugim društvima.

Možemo usvojiti i mišljenje da je globalizacija jedan relativno nov izraz za neke stare procese koji su se ranije samo drugačije nazivali. Tako se, kao sinonimi ili termini bliski globalizaciji, koriste globalna integracija, univerzalizacija, internacionalizacija, transnacionalizacija, deterritorijalizacija ili amerikanizacija, dok se kao termini za procese suprotne globalizaciji koriste lokalizacija, izolacija, dezintegracija, fragmentacija ili polarizacija.

U radovima brojnih autora, koji se bave analizom ostvarenog nivoa globalizacije svetske privrede, mogu se izdvojiti dva ključna pristupa *hiperglobalistički* i *skeptični*, dok se druga mišljenja mogu svrstati između njih. Prema *hiperglobalističkom pristupu*, čiji je glavni pobornik Kenichi Omae (*Kenichi Ohmae*⁸), ključni agenti globalizacije i izvor efikasnosti i rasta su transnacionalne kompanije. Sam proces globalizacije treba da se ohrabri i da mu se otklone sve prepreke, među koje spadaju i nacionalne države sa preteranom regulacijom i neujednačenim regionalnim razvojem. Zato se Omae zalaže za nestanak nacionalne države i pojavu manjih, više razvojno homogenih regionalnih država. *Hiperglobalisti* smatraju da mi danas živimo u bezgraničnom svetu u kome „nacionalno“ više nije važno. „Globalizacija“ je novi ekonomski, kao i politički i kulturni, ekonomski poredak. Prema njima, mi živimo u svetu u kome nacionalne države više nisu značajni akteri ili značajne ekonomske jedinice i u kome su ukusi potrošača i kulture homogenizovani i zadovoljavaju se obezbeđivanjem standardizovanih globalnih proizvoda koje proizvode globalne korporacije bez obzira na mesto ili zajednicu. Stoga tvrde da je „globalan“ prirodni poredak stvari u današnjem tehnološki vođenom svetu u kome su vreme i prostor kompresovani, „kraj geografije“ je stigao i svuda postaje isto. Iako je ovakvo shvatanje globalnog sveta postalo široko prihvaćeno, postoje i oni koju zastupaju više *skeptičnu* poziciju, smatrajući da se o „globalizaciji“ tekuće situacije preteruje. Pristup sadržan u *skeptičkoj tezi*, čiji su pobornici Karnoj (*Carnoy*), Hirst (*Hirst*) i Tomson (*Thompson*),⁹

⁷ Baylis, John and Steve Smith, 2001, *Globalization and its Precursors*, in: Baylis, John and Steve Smith (editors), 2001, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York, p. 7.

⁸ Ohmae, Kenichi, 1994, *The Borderless World*, London, HarperCollins, prema: Johnson, Debra and Colin Turner, 2003, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London, p. 10, i: Ohmae, Kenichi, 1991. i 1995, prema: Ietto-Gillies, Grazia, 2003, *The role of transnational corporations in the globalisation process*, in: Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK, pp. 142-143.

⁹ Hirst, Paul and Grahame, Thompson, 2003, *The future of globalisation*, in: Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK, pp. 17-20.

Satklif (*Sutcliffe*) i Glin (*Glyn*)¹⁰ počiva na tezi da je proces globalizacije preuveličan i da, u stvarnosti, većina međunarodnih aktivnosti transnacionalnih kompanija ima vrlo jaku bazu u matičnoj zemlji, kao i da nacionalne države nisu izgubile na značaju i da su podjednako važne kao i do sada. Po njihovom mišljenju svetska privreda je bila više otvorena i više integrisana u periodu od 1870. do 1914. godine nego što je danas.

Suprotstavljeni pristupi u analizi ostvarenog nivoa globalizacije mogu biti predstavljeni i na način prikazan u Tabeli 1.

Između ova dva pristupa, koji se nalaze na suprotnim krajevima ideološkog spektra, mogu se naći i druga mišljenja. Tako Held (*Held*) vidi globalizaciju kao proces globalne transformacije sličan drugim istorijskim procesima globalnog dometa, ali mnogo napredniji u geografskoj rasprostranjenosti i intenzitetu. Česnajs (*Chesnais*) glavnu osnovu procesa globalizacije vidi u finansijama. Po njegovom mišljenju, deregulacija i politike liberalizacije 1980-ih godina su pokrenule snage koje su vodile ka novom režimu kapitalističke akumulacije kojim su dominirale finansije. Leti-Gils (*Ietto-Gillies*) ističe drugačiji pogled na uzroke globalizacije, polazeći od premise da tekući ekonomski i socijalni razvoj karakterišu dve specifične vrste inovacija: tehnološka inovacija (na polju komunikacija i informacija) i organizaciona inovacija (koja dozvoljava specifičnim učesnicima u ekonomskom sistemu – transnacionalnim kompanijama, da koriste informaciono-komunikacione tehnologije da unaprede proizvodne snage). Ističe da su obe vrste inovacija, i organizacionu i tehnološku, do sada većinom koristile transnacionalne kompanije, kao i da, iako sve organizacione inovacije ne doprinose razvoju proizvodnih snaga, mnoge doprinose. Otuda je, prema Leti-Gils, prostor za dalji razvoj i eksploataciju inovacija, od strane samih transnacionalnih kompanija kao i drugih aktera u ekonomskom sistemu, ogroman.¹¹

Na ovaj način, na jednoj strani imamo shvatanje da mi zaista živimo u novoj, globalizovanoj svetskoj privredi u kojoj našim životima dominiraju globalne snage. Na drugoj strani imamo shvatanje da se nije sve tako mnogo promenilo; da mi još uvek živimo u internacionalnom, pre nego u globalnom svetu u kome su nacionalne snage ostale veoma značajne.¹² Možemo reći da istina leži negde između.

¹⁰ Sutcliffe, Bob and Andrew, Glyn, 2003, *Measures of globalisation and their misinterpretation*, in: Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK, pp. 61-77.

¹¹ Prema: Ietto-Gillies, Grazia, 2003, *The role of transnational corporations in the globalisation process*, in: Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK, pp. 142-143.

¹² Sredojević, Dragoslava, Stojadinović Jovanović, Sandra i Momčilo Vasiljević, 2009, *Međunarodni biznis*, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Valjevo, str. 30.

Tabela 1: Suprotstavljeni pristupi u debati o globalizaciji

Hiperglobalistički pristup

- *Omae (Ohmae)*, 1995: Današnja globalna privreda istinski je bezgranična. Informacije, kapital i inovacije teku širom sveta najbržom brzinom, omogućene tehnologijom i stimulisane željama potrošača da dođu do najboljih i najmanje skupih proizvoda.
- *Fridman (Friedman)*, 1999: Ono što je novo danas je stepen i intenzitet kojim svet biva povezan u jedno globalizovano tržište i selo. Ono što je, takođe novo, jeste broj ljudi i zemalja koji su sposobni da učestvuju u današnjoj globalizovanoj privredi i informacionim mrežama, kao i da budu pod njihovim uticajem... Ova nova era globalizacije ... je turbo-sistem.
- *R.B. Railh (R.B. Reich)*, 1991: Mi živimo u transformaciji koja će preurediti politiku i ekonomiju dolazećeg veka. Neće postojati nacionalni proizvodi ili tehnologije, niti nacionalne kompanije, niti nacionalne industrije. Neće više biti nacionalnih privreda, bar na način kako mi razumemo taj koncept... Pošto se gotovo svaki faktor proizvodnje – novac, tehnologija, fabrike, oprema – lako kreće preko granica, sama ideja o američkoj privredi postaje beznačajna, kao i pojmovi američke kompanije, američki kapital, američki proizvodi i američka tehnologija. Slična transformacija pogađa svaku drugu naciju, neke brže i dublje nego druge; svedoči Evropa, kovitlajući se ka ekonomskoj uniji.
- *Gidens (Giddens)*, 1999: Globalizacija, kako smo je doživeli, u mnogim aspektima nije samo nova već i revolucionarna... Globalizacija je politička, tehnološka i kulturna, kao i ekonomska.

Skeptičan pristup

- *Hirst i Tomson (Hirst i Thompson)*, 1992: Mi nemamo potpuno globalizovanu privredu, mi imamo međunarodnu privredu i nacionalne politike kao reakciju na nju.
- *Rugrok i van Tuler (Ruigrok i van Tulder)*, 1995: Izgleda da je globalizacija onoliko preuveličavanje koliko je ideologija i analitički koncept.
- *Glin i Satklif (Glyn i Sutcliffe)*, 1992: Sistem je... postao više integrisan ili globalizovan u mnogo aspekata... međutim ono u šta je prerastao je još uvek veoma daleko od globalno integrisane privrede... Ukratko, svetska privreda je značajno više globalizovana nego 50 godina pre, ali mnogo manje nego što je teorijski moguće. Na mnogo načina je manje globalizovana nego 100 godina pre. Rašireno mišljenje da je postojeći stepen globalizacije na neki način nov i bez presedana je, stoga, netačno.

Izvor: Dicken, Peter, 2004, *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, Sage Publications Ltd, London, p. 11.

Globalizacija versus internacionalizacija

Osnovno pitanje koje se postavlja u ovoj analizi ostvarenog nivoa globalizacije svetske privrede jeste da li svetska privreda postaje stvarno globalna ili jednostavno više internacionalna.

Po mišljenju pojedinih autora,¹³ globalna privreda može da se posmatra i kao bezgraničan ekonomski prostor u kome se integracija poslova i tržišta odvija prema ekonomskim i tržišnim imperativima, što je suprotno fragmentaciji proizvodnje i tržišta koja je tradicionalno postojala zbog kontinuiranih barijera između zemalja. Džonson (*Johnson*) i Tarner (*Turner*) ističu da internacionalna privreda ne podrazumeva fundamentalnu promenu u osnovnim principima ekonomske organizacije, već jednostavno više međunarodnih transakcija. Dok globalizacija donosi fundamentalne implikacije za organizaciju upravljanja i politike, internacionalizacija, iako postavlja upravljačke izazove na nacionalnom i međunarodnom nivou, može biti apsorbovana unutar postojećeg upravljačkog okvira. Ovo je ključni argument u teorijskoj debati identifikacije stepena i prirode promena u svetskoj privredi. Povezano sa njim je i pitanje da li je globalizacija odnosno internacionalizacija neizbežna i ireverzibilna. Ako se smatra da je oboje, onda put napred, za one za koje je globalizacija negativna, nije opirati se međunarodnom integracionom procesu, već identifikovati načine na koje treba raditi u novom okruženju i maksimizirati mogućnosti.

Stupnjevi međunarodne ekonomske integracije, prema ovim autorima, mogu biti locirani na kontinuumu globalizacije/fragmentacije, kao što je prikazano na Slici 1. Na kraju kontinuuma na strani globalizacije nalazi se ono što Kenihi Omae naziva „bezgranični svet“, odnosno svet u kome su otklonjene sve prepreke u kretanju faktora proizvodnje. Na drugom kraju je svet sastavljen od individualnih nacionalnih država koji nastavlja da bude podeljen barijerama u trgovini i razmeni. Realnost se nalazi negde između: ako se barijere otklanjaju i privreda postaje više internacionalizovana, svet se kreće ka kraju kontinuuma na strani globalizacije, dok podizanje barijera

Slika 1: Kontinuum globalizacije/fragmentacije

Izvor: Johnson, Debra and Colin Turner, 2003, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London, p. 10.

¹³ Johnson, Debra and Colin Turner, 2003, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London, pp. 9–10.

označava promenu ka fragmentaciji i smanjenoj internacionalizaciji. Bezgranični svet je globalan u tom smislu da su, kao rezultat promena politika i brzog razvoja transportnih i komunikacionih tehnologija, nacionalne granice nebitne.

Do izvesnog stepena, fenomen „bezgraničnog sveta“ je slabo održiv, jer lako može biti oboren brojnim primerima istrajnosti moći i uticaja nacionalnih država ili jakih kulturnih razlika između zemalja. Međutim, ovo ne isključuje mogućnost da se svet kreće u pravcu manje granica. Važno pitanje je koliko daleko se otišlo duž kontinuuma. Slično tome, druga verzija sveta kao kontinuiranog prekrivača fragmentiranih nacionalnih država i tržišta nije održiva u svetu u kome je regionalna integracija veoma istaknut trend i u kome se uloga međunarodnih organizacija, kao što je Svetska trgovinska organizacija, širi.

Sama svetska privreda je, takođe, daleko od globalne, jer su tokovi kapitala i trgovine i investicija koncentrisani u Trijadi Evrope, Severne Amerike i Istočne Azije, dok su zemlje u razvoju marginalizovane. Sama Trijada ima moć da vrši jake pritiske nad velikim delom svetske privrede, a njeni članovi, čak iako deluju odvojeno, imaju veliku moć da utiču na ekonomska zbivanja.

Vodeći pobornici skeptičnog pristupa, Hirst i Tomson, ne poriču da postoji veća međusobna povezanost između svetskih privreda i tržišta. Međutim, oni stoje na stanovištu da je mnogo toga u vezi sa globalizacijom i bezdržavnosti preterano. Pre nego da rastuću ekonomsku međuzavisnost opišu kao globalizaciju, oni upućuju na promenu ka više međunarodnoj, „internacionalnoj“ privredi. Čineći to, naglašavaju originalno značenje reči „međunarodni, internacionalni (*inter-national*)“ – odnosno da ona znači „između naroda, između zemalja“. Tvrde da je ovaj opis čak više odgovarao periodu sredine XIX veka do početka Prvog svetskog rata. Kroz upotrebu koncepta internacionalizma, Hirst i Tomson priznaju rastuću međusobnu povezanost između nacionalnih privreda. Uprkos ovim čvršćim vezama, tvrde da domaći i međunarodni okviri ostaju odvojeni u pogledu kreiranja ekonomske politike. Takođe, ostaju pri tome da međunarodni događaji ne prodiru obavezno direktno u nacionalne privrede, ali imaju indirektno efekte kroz nacionalnu politiku ili tržišne snage.¹⁴

Da bi se adekvatno procenio dostignuti nivo globalizacije savremene svetske privrede neophodno je napraviti razliku između dva različita procesa:

Procesa internacionalizacije – koji uključuju jednostavno širenje ekonomskih aktivnosti van nacionalnih granica. Oni, u suštini, znače

¹⁴ Prema: Hirst, Paul and Grahame Thompson, 2003, *The future of globalisation*, u: Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK, pp. 17-20; i: Johnson, Debra and Colin Turner, 2003, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London, pp. 10-12.

kvantitativne promene koje vode ka *više ekstenzivnim* geografskim obrascima ekonomske aktivnosti, i

Procesa globalizacije – koji uključuju ne samo geografsku raširenost ekonomske aktivnosti van nacionalnih granica već i, što je još važnije, *funkcionalnu integraciju* ovih međunarodno raširenih aktivnosti. Zato oni znače suštinske *kvalitativne* promene u načinima na koje se ekonomske aktivnosti organizuju.¹⁵

Odnos između ova dva procesa – procesa internacionalizacije i procesa globalizacije, prikazan je na Slici 2. Na horizontalnoj osi je prikazan obim odnosno stepen geografske raširenosti ekonomskih aktivnosti, dok je na vertikalnoj osi prikazan intenzitet odnosno stepen funkcionalne integracije ekonomskih aktivnosti. Unutar ovog okvira, procesi internacionalizacije su prikazani kao pojava varirajućih prostornih stepena ali na niskom nivou funkcionalne integracije. Nasuprot tome, procesi globalizacije su prikazani kao obuhvatanje različitih stepena kako geografske tako i funkcionalne integracije. Ovi procesi, stoga, treba da se posmatraju kao *tendencije* a ne kao konačna stanja. Oni, prema Dikenu (*Dicken*),¹⁶ gotovo nikada neće dovesti do krajnjeg stanja čiste globalizacije.

Hipotetički regioni, prikazani na Slici 2, odražavaju različite stepene funkcionalne integracije i geografske raširenosti. Možemo ih rangirati, na primer, od visoko integrisane i prostrane Evropske unije do mnogo manjih i jednostavnijih sporazuma o slobodnoj trgovini u mnogim delovima sveta. Potencijalne veze između ovih regiona mogu da se ostvare, na primer, kroz firme koje sprovode regionalne strategije, prikazane isprekidanim linijama.

Umesto zaključka: Dokle je stigla svetska privreda?

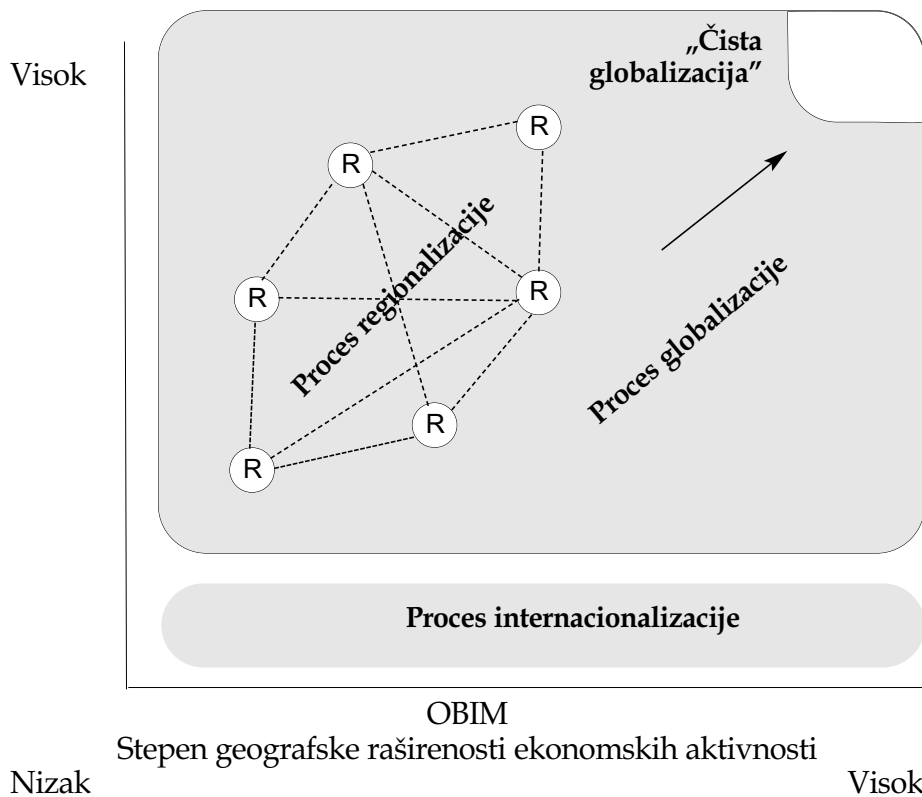
Primetna tendencija u savremenoj svetskoj privredi je da se ekonomska integracija uspostavlja na varijetetu regionalnih razmera, iznad „nacionalnog“ ali ispod „globalnog“. U krajnjem zbiru, uočava se da nekoliko procesa – proces internacionalizacije, regionalizacije i globalizacije, zajedno koegzistiraju. U pojedinim slučajevima, u pitanju je produženje dugo uspostavljenih međunarodnih disperzija aktivnosti. U drugim slučajevima, međutim, u pitanju je kako rastuća disperzija tako i rastuća integracija aktivnosti van nacionalnih granica. Ovakav razvoj obezbeđuje da se promene koje potiču iz jednog dela sveta brzo šire na druge delove.

Iako je, kvantitativno, svetska privreda pre 1914. godine bila otvorena približno koliko i danas, priroda njene integracije je bila kvalitativno veoma različita. Međunarodna ekonomska integracija pre 1914. godine, zapravo, do pre pet decenija, bila je u suštini „plitka“ integracija koja se u velikoj meri

¹⁵ Dicken, Peter, 2004, *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, Sage Publications Ltd, London, p. 12.

¹⁶ Dicken, Peter, 2004, *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, Sage Publications Ltd, London, p. 12.

Slika 2: Procesi globalne ekonomske transformacije

Izvor: Dicken, Peter, 2004, *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, Sage Publications Ltd, London, p. 13.

ogledala u trgovini robom i uslugama između nezavisnih firmi i kroz međunarodno kretanje portfolio kapitala. Danas, živimo u svetu koga karakteriše „duboka“ integracija, primarno organizovana unutar proizvodnih mreža transnacionalnih kompanija, koja postaje sve više prožimajuća.

Na taj način, iako snage globalizacije nesumnjivo deluju, mi nemamo potpuno globalizovanu svetsku privredu. Zbog toga, primarno možemo govoriti o *tendencijama* globalizacije. *Tendencije* globalizacije se mogu dešavati bez toga da rezultiraju u sveukupnom krajnjem stanju – globalizovanoj privredi, u kojoj sve nejednakosti i razlike iščezavaju. Zato treba smatrati da je globalizacija *kompleks međusobno povezanih procesa*, pre nego konačno stanje, kao i da su ove tendencije veoma neravnomerne u prostoru i vremenu. Procesi globalizacije se ne dešavaju svuda na isti način i istom brzinom; oni su suštinski geografski neujednačeni, kako u svojim operacijama tako i u svojim rezultatima. Zato možemo reći da živimo u svetu rastuće kompleksnosti, međupovezanosti i nestalnosti.

Možemo zaključiti da je savremena svetska privreda još uvek daleko od „čistog“ globalnog modela, ali postoje jasni znaci da se u tom pravcu ubrzano kreće. Postojeće stanje svetske privrede bi se moglo okarakterisati kao stanje u kome postoji značajan stepen globalne ekonomske međuzavisnosti. To znači da su veze između raznih tržišta, proizvodnje i finansijskih aktivnosti dostigle takav stepen povezanosti i međuzavisnosti da zbivanja i ekonomske aktivnosti u jednom delu sveta ili čak u jednoj državi mogu imati reperkusije i na mnoge druge države, a takođe i da su ekonomske politike pojedinih država u velikoj meri pod uticajem faktora koji deluju van te države.

Bibliografija

1. Baylis, John and Steve Smith (editors), 2001, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York.
2. Baylis, John and Steve Smith, 2001, *Globalization and its Precursors*, in: Baylis, John and Steve Smith (editors), 2001, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York.
3. Dicken, Peter, 2004, *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, Sage Publications Ltd, London.
4. Dunning John (ed.), *Governments, Globalization and International Business*, Oxford, Oxford University Press.
5. Dunning, John H., 2000, *Globalization and the Theory of MNE Activity*, in: Hood, Neil and Stephen Young (editors), 2000, *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, Macmillan Press Ltd, London, Great Britain.
6. Hirst, Paul and Grahame Thompson, 2003, *The future of globalisation*, in: Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK.
7. Hood, Neil and Stephen Young (editors), 2000, *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, Macmillan Press Ltd, London, Great Britain.
8. Hood, Neil and Stephen Young, 2000, *Globalization, Multinational Enterprises and Economic Development*, in: Hood, Neil and Stephen Young (editors), 2000, *The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, Macmillan Press Ltd, London, Great Britain.
9. International Monetary Fund, 1997, *World Economic Outlook*, May 1997, Washington, IMF.
10. Johnson, Debra and Colin Turner, 2003, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London.
11. Kobrin, Stephen J., 2003, *Sovereignty @ Bay: Globalization, Multinational Enterprise, and the International Political System*, in: Rugman, Alan M. and Thomas L. Brewer (editors), 2003, *The Oxford Handbook of International Business*, University Press, Oxford.
12. Ietto-Gillies, Grazia, 2003, *The role of transnational corporations in the globalisation process*, in: Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK.

13. Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK
14. Ohmae, Kenichi, 1994, *The Borderless World*, London, HarperCollins, in: Johnson, Debra and Colin Turner, 2003, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London.
15. Rugman, Alan M. and Thomas L. Brewer (editors), 2003, *The Oxford Handbook of International Business*, University Press, Oxford.
16. Sredojević, Dragoslava, Stojadinović-Jovanović, Sandra i Momčilo Vasiljević, 2009, *Međunarodni biznis*, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Valjevo.
17. Strange, S., 1997, *An International Political Economy Perspective*, in: Dunning J. (ed.), *Governments, Globalization and International Business*, Oxford, Oxford University Press, pp. 132-145.
18. Sutcliffe, Bob and Andrew Glyn, 2003, *Measures of globalisation and their misinterpretation*, in: Michie, Jonathan (editor), 2003, *The Handbook of Globalisation*, Edward Publishing Limited, Cheltenham, UK.

Sandra Stojadinović Jovanović, PhD

THE ACHIEVED LEVEL OF WORLD ECONOMY GLOBALISATION

ABSTRACT

There are numerous studies of the process of globalisation which not been conducted only recently. Globalisation is always present in any subject that deals with the contemporary economy and contemporary business environment. The paper will analyse the process of globalisation from a new angle attempting to establish through theoretical debates the level, which has been achieved. The analysis of the attained level of the world economy globalisation is very significant since it determines the business environment framing business surroundings. There are numerous controversies in considering the achieved level of globalisation and the main disagreement concerns the degree and significance of changes in the world economy.

Key words: globalisation, world economy, internationalisation.

UDK: 355.02:327.51(4+5)(497)
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 16–30.
Izvorni naučni članak
Primljen: 15. januar 2012.

*Aleksandar FATIĆ*¹

Fenomen „de-suverenizacije“ evroazijskog i balkanskog prostora u bezbednosnoj perspektivi

APSTRAKT

Savremeni međunarodni odnosi od kraja hladnog rata odlikuju se dvema ključnim tendencijama: postepenom i progresivnom multilateralizacijom, i delimičnom nacionalnom „de-suverenizacijom“ takozvanih „ranjivih“ ili „fragilnih“ zemalja, koja se opravdava bezbednosnom argumentacijom šireg geografskog i istorijskog doseg. Tekst razmatra paralelu između faktičke de-suverenizacije i „sekuritizacije“ u obličju multilateralne koncepcije bezbednosti u dva „ranjiva“ regiona: Evroaziji, i na Balkanu. Bezbednosne integracije u Evroaziji odlikuju se izvesnim paralelama sa bezbednosnim i strateškim dilemama sa kojima se suočava region Zapadnog Balkana, na isti način kao što se sam region Evroazije, u pojavnj formi „postsovjetskog prostora“, može posmatrati kao ekvivalent Zapadnog Balkana kao „postjugoslovenskog prostora“. Istovremeno, iskustva pokušaja da se kroz bezbednosnu integraciju u Evroaziji ponudi alternativa atlantskim integracijama, što predstavlja danas najznačajniji geopolitički segment tih integracija sa tačke gledišta Zapadnog Balkana, ukazuju na relativnu neuspešnost pariranja procesu proširenja NATO, što, uz uzimanje u obzir ekonomskih i energetske okolnosti, predstavlja jednu od osnova za odlučivanje o budućoj orijentaciji Srbije u okviru već atlantski orijentisane bezbednosti Zapadnog Balkana.

Ključne reči: NATO, Rusija, GUUAM, Šangajska petorka, ŠOS, OEBS, Partnerstvo za mir, geostrategija, energetska bezbednost.

¹ Prof. dr Aleksandar Fatić, naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: fatic@diplomacy.bg.ac.rs. Rad je rezultat rada na projektu Ministarstva prosvete i nauke, u okviru Programa osnovnih istraživanja za period 2011–2014, pod nazivom Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljno politički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti.

Uvod: organizaciona struktura bezbednosnih integracija u Evropaziji

Evroazijski region, koji se u geopolitičkom smislu najčešće povezuje sa postsovjetskim prostorom u Evropi i u Aziji, izrazito je dinamičan kako u smislu reflektovanja svih globalnih bezbednosnih pretnji, od državne dezintegracije, etničkih sukoba i pokreta za etničku emancipaciju, do terorizma i organizovanog kriminala, tako i u smislu osnivanja različitih bezbednosnih organizacija i inicijativa. Prostor čiji je deo bogat energentima, i na koji strateške nade polažu pre svega Rusija, ali i Evropa u traženju alternative za energetske zavisnost od Rusije, poprište je borbe za najrazličitije interese, ali i izraženog procesa de-suverenizacije, ili ograničenja prava na tradicionalni nacionalni suverenitet u punom obimu, zemalja koje su posebno ranjive na uticaj regionalne sile – Rusije. Stoga šarolikost multilateralnih bezbednosnih inicijativa u regionu, koje delom proističu iz potrebe Ruske Federacije da održi neku vrstu „strateškog susedstva“ posle raspada SSSR, a delom iz nastojanja zemalja Zakavkazja i centralne Azije da ujedinjenim snagama postignu bolju relativnu bezbednosnu poziciju na regionalnom nivou, predstavlja temu različitih razmatranja.

Dok je uloga OEBS na globalnom, pa i na regionalnom planu u evroazijskom području u ovom veku faktički svedena na razvijanje diplomatskih inicijativa za difuziju konflikata i na izvesnu meru aktivnosti u razvijanju mehanizama za suzbijanje takozvanih „mekih“ pretnji bezbednosti, poput organizovanog kriminala, uz faktički potpuno odsustvo kapaciteta da se koordiniše „tvrda“, vojna bezbednost, operacije očuvanja mira ili prevencije međunacionalnih konflikata i nasilnih državno-dezintegracionih procesa, druge organizacije su nastale sa specifičnijim mandatima.

Zajednica *GUUAM* (Gruzija, Ukrajina, Uzbekistan, Azerbejdžan i Moldavija) nastala je 1997. godine kao politička, ekonomska i strategijska zajednica sa glavnim ciljem da učvrsti i osigura nezavisnost i suverenitet ovih država nastalih raspadom SSSR. To se posebno odnosi na njihov odnos prema Ruskoj Federaciji, koji je problematičan, posebno u pogledu Gruzije i Ukrajine, ali su razlozi za napetosti povezani sa pretenzijama ovih zemalja da postanu punopravne članice NATO, što bi faktički dovelo NATO na veliki deo ruskih granica i onemogućilo primenu tradicionalne ruske odbrambene doktrine. Stoga se interesi, posebno strateški, koji su rukovodili zemlje članice da formiraju ovu bezbednosnu zajednicu, analitički najbolje mogu razumeti kroz razmatranje odnosa zemalja regiona sa NATO.

Šangajska organizacija za saradnju (ŠOS) formirana je kao naslednik „Šangajske petorke“, koju su Kina, Kazahstan, Kirgistan, Rusija i Tadžikistan osnovali 1996. Uključenjem Uzbekistana, 2001. godine, nastao je ŠOS, sa početnim mandatom da omogući bezbednosnu saradnju u tri ključne oblasti: borba protiv terorizma, ekstremizma i separatizma.

Osnovna motivacija osnivača ovih organizacija bila je da se spreči teritorijalna fisija država regiona, zasnovana na nekonvencionalnom etničkom ratovanju i separatističkim pokretima. 2007. godine, međutim, ŠOS potpisuje ugovor o saradnji sa *Organizacijom ugovora o kolektivnoj bezbednosti (OUKB)*, čime preuzima i vojnu misiju. Sam OUKB je nastao 1992. godine, sporazumom Jermenije, Belorusije, Kazahstana, Kirgistana, Rusije i Tadžikistana, a Uzbekistan se pridružio organizaciji 2006. godine. Trenutno je OUKB organizacija sa statusom posmatrača u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija. Organizacija je 2007. godine najavila da bi njen član mogao postati i Iran, ali se to nije dogodilo, dok je već sledeće godine Ukrajina otvoreno izjavila da ne namerava da se prijavi za članstvo. 2009. godine OUKB je čak osnovala Kolektivne snage za brzo reagovanje, sa mandatom da spreče vojnu agresiju na članice saveza, da se bore protiv terorizma i organizovanog kriminala, kao i protiv efekata prirodnih katastrofa. Međutim, u vreme osnivanja ovih snaga Belorusija se uzdržala od potpisivanja sporazuma zbog trgovinskog spora sa Rusijom, da bi ga naknadno potpisala, a Uzbekistan i dalje nije potpisnik.

Iako je OUKB organizacija čiji mandat kolektivne bezbednosti treba da parira istoj funkciji NATO, ona nema taj kapacitet, jer je, posle početnog rasta broja članica, već posle isteka svog prvog mandata od pet godina broj članica smanjen, pošto su se 1999. godine Azerbejdžan i Gruzija povukle iz OUKB.

Posle potpisivanja sporazuma sa OUKB, ŠOS je 2007. godine održavao velike zajedničke vojne vežbe pod naslovom „Mirovna misija 2007“, pod koordinacijom Rusije, i na teritoriji Rusije, u blizini Uralskih planina i blizu Centralne Azije, a neposredno nakon tih vežbi Rusija je najavila i da bi se Indija mogla priključiti savezu, što bi dovelo do ozbiljnog globalnog pomeranja ravnoteže vojnih integracija od onih koje su fokusirane na NATO, do onih kojima rukovodi Rusija. Septembra 2010. godine održane su ponovljene vežbe, „Mirovna misija 2010“, uz učešće preko 5000 vojnika, na teritoriji Kazahstana, čime je organizacija pokazala svoj vitalitet i sposobnost da mobiliše konsenzus naizgled raznorodnih država i regionalno diversifikovanih bezbednosnih interesa.

Osnovni značaj ŠOS leži u činjenici da ga Rusija koristi kao bazu za lansiranje sopstvenih novih bezbednosnih inicijativa, poput odluke tadašnjeg predsednika Putina, 2007. godine, objavljene kroz ŠOS, da Rusija po prvi put od kraja hladnog rata ponovo započne sa patrolama dugog dometa koje će obavljati ruski strateški bombarderi, doleta preko 500 kilometara, čime je Rusija pokazala novo ekonomsko i vojno samopouzdanje i regionalne aspiracije.

Zbog svega navedenog, faktički sve bezbednosne organizacije u Evroaziji imaju u svom sastavu Rusiju kao ključnog aktera, i sve imaju mandate i zasnovane su na interesima koje kao primarnu referencu imaju geopolitiku Rusije u odnosu na NATO i na Partnerstvo za mir, čije su brojne zemlje regiona članice, uključujući i samu Rusiju. Pošto je upravo ta dimenzija bezbednosnih integracija u Evroaziji, koja je fokusirana na

NATO, od ključnog značaja i za Zapadni Balkan, a posebno za Srbiju, u glavnom delu ovog rada biće direktno obrađena upravo ta bezbednosna tematika koja čini sadržaj ovih integracija. Reč je o pitanjima koja su od akutnog značaja za bezbednosno definisanje spoljne politike Srbije, pa su stoga primarna tema ovog rada. Ruska spoljna politika je tokom protekle decenije doživela niz transformacija u svom odnosu prema NATO, a ta tema je sastavni deo razmatranja ruskih interesa usmerenih prema Srbiji i njenoj politici u odnosu na NATO. Moskva ima racionalne razloge da se protivi daljem proširivanju NATO i zaokruživanju NATO strateškog prostora sve do ruskih granica, ali se u tom stavu prema proširivanju suočava sa realnim nedostatkom strateških saveznika. U stvari, moglo bi se smatrati da je jedini nevoljni saveznik Rusije u istočnoj Evropi danas Srbija, koja je ostala izvan NATO. Istovremeno, što je ruska politika diplomatskog i strateškog protivljenja širenju NATO neuspešnija, verovatnije je da će dolaziti do sve većeg zaoštavanja ruske Odbambene doktrine i Strateškog koncepta, dva ključna odbrambena dokumenta Ruske Federacije, a samim tim i do sve većeg rasta klasične bezbednosne dileme između Rusije i NATO.

Strateška pozicija Rusija vis-à-vis NATO kao definišući moment evroazijskih integracija

Svako razmatranje odbrambene strategije Rusije mora poći od njene tradicionalne konvencionalne odbrambene doktrine još iz posthladnoratovskog vremena, a ta doktrina se zasnivala na dubini strateške teritorije kojom bi se apsorbovao prvi konvencionalni udar neprijatelja. Doktrina potom predviđa kumulativnu mobilizaciju ruskih rezervnih snaga, postepeno zaokruživanje neprijatelja i isterivanje van teritorije Rusije. Ova doktrine je tradicionalno bila primarna u odnosu na paralelnu, nuklearnu doktrinu, koja se sastoji iz principa „proširenog zastrašivanja i prvog udara“. Pošto je ruska konvencionalna doktrina sasvim defanzivna, u globalnom je interesu da se ona očuva i ostane realna opcija ruske odbrane, kako Moskva ne bi morala da pribegne više preventivnim, a time i agresivnijim pozicijama u protokolima aktivacije svojih oružanih snaga, jer takvi protokoli istovremeno ugrožavaju susede i povećavaju opasnost od izbijanja vojnih sukoba.

Proširivanje NATO ka ruskim granicama politika je koja direktno urušava održivost konvencionalne ruske odbrambene doktrine. Osim toga što Rusija više nije konvencionalno superiorna u naoružanju i broju vojnika u odnosu na NATO, za razliku od perioda hladnog rata, i njena odbrambena geografija se dramatično menja usled proširivanja NATO. Osamdesetih godina prošlog veka sovjetska armija je imala gotovo četiri miliona vojnika, 10000 strateških i 30000 taktičkih nuklearnih projektila, uz godišnju proizvodnju 3000 tenkova, 600 borbenih aviona i 20 ratnih brodova. Današnja ruska vojska ima oko milion vojnika, a budžetska kriza Kremlja direktno potkopava održavanje drastično redukovano

nuklearnog arsenala i mornarice.² Istovremeno, ukoliko se proširivanje NATO nastavi prijemom Ukrajine i Gruzije, to će značiti da bi Moskovska vojna oblast postala prva linija ruske odbrane, drugim rečima da bi konvencionalna odbrambena doktrina postala potpuno neprimenljiva. Stoga je Moskva prinuđena da razmatra promenu konvencionalne doktrine od defanzivne ka proaktivnoj, a to bi uključivalo trajno stacioniranje većine trupe u blizini granica i aktivacione protokole koji podrazumevaju povećani stepen borbene gotovosti i princip „eksploziranja prema neprijatelju“ van ruskih granica na prvi nagoveštaj pretnje.

Kada je reč o nuklearnoj doktrini, ona je već pokazala ruski osećaj nesigurnosti pred širenjem NATO. Iako je sporazum o nuklearnom razoružanju START 2 ruska Duma ratifikovala 14. aprila 2000, kada su se SAD povukle iz Sporazuma o ograničavanju antibalističkih projektila, 13. juna 2002. godine, svega dan kasnije Rusija se povukla iz START-a 2. Tek su predsednici Barak Obama i Dmitri Medvedev prevazišli ovu pat poziciju u nuklearnom razoružanju, potpisujući u Pragu, 8. aprila 2010. godine, sporazum Novi START, koji ograničava broj postavljenih strateških nuklearnih glava na 1550 i broj strateških lansirnih rampi na 800, u roku od sedam godina.

Kao što je tokom hladnog rata, kada je NATO bio konvencionalno inferioran prema SSSR-u, primarna vojna doktrina NATO bila nuklearna (Strateški koncept NATO je insistirao na „prvoj upotrebi“ nuklearnog oružja), tako je i Ruska Federacija, usled sopstvene konvencionalne inferiornosti u odnosu na NATO, 2000. godine svoju nuklearnu doktrinu pretvorila u primarnu odbrambenu doktrinu. Sama ta promena je radikalno zaoštrila globalnu bezbednosnu jednačinu. 21. aprila 2000. godine, predsednik Vladimir Putin potpisao je novu Vojnu doktrinu Ruske Federacije, koja se razlikuje od prethodne, usvojene 1997. godine, po tome što spušta nivo pretnje potreban za upotrebu nuklearnog oružja. Doktrina iz 1997. godine je predviđala upotrebu nuklearnog naoružanja u situacijama kada je „ugrožena sama egzistencija Ruske Federacije“. Doktrina iz 2000. godine predviđa aktiviranje nuklearnog arsenala kao odgovora na „konvencionalnu agresiju velikih razmera“, uz garantovanje zaštite ruskog „nuklearnog kišobrana“ ruskim saveznicima.³ Kremlj je tokom prve decenije dvadeset prvog veka stavio naglasak na raspoređivanje i razvoj taktičkih nuklearnih projektila, dometa ispod 500 kilometara, koji nisu ograničeni sporazumima o smanjenju strateškog nuklearnog naoružanja i koji su očigledno nuklearno oružje izbora za napad na konvencionalne snage u neposrednom susedstvu. Moskva je uložila značajan napor u razvoj poznatog Iskander balističkog projektila i rad na novom „superborbenom“ avionu kojim bi se ojačale vazdušne snage.⁴

² Alexei Arbatov, *The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya*, Marshall Centre Papers, no. 2, George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, July 2000, p. 14.

³ *Nazavisimaya Gazeta*, 22. april 2000.

⁴ Alexei Arbatov, *ibid.*, pp. 28–29.

2010. godine, međutim, ekonomski napredak i jačanje Rusije omogućavaju radikalnu promenu vojne doktrine koju je uveo predsednik Medvedev. Vojna doktrina koju je on potpisao 5. februara te godine „vraća“ mandat za upotrebu nuklearnog oružja na nivo „pretnje egzistenciji Ruske Federacije“, ali uvodi kao prioritet skupu i ambicioznu politiku razvijanja strateških konvencionalnih projektila, poznatih „hiruskih bombi“ visoke preciznosti, u otvorenom nadmetanju sa NATO-om, koji već celu deceniju razvija upravo takvo naoružanje kao oružje prvog izbora u intervencijama. Naglasak na strateškim projektilima ponovo pokazuje da Rusija primarnu pretnju svojoj bezbednosti vidi na Zapadu, a ne neposredno u svom geografskom okruženju.⁵ Međutim, Rusiji su za primenu nove doktrine neophodni strateški saveznici u Evropi koji bi pomogli da se konvencionalna snaga oružja projektuje što dalje prema Zapadu. Osim Belorusije, koja se u *Vojnoj doktrini* iz 2010. godine eksplicitno pominje kao saveznik, Rusija ima samo još jednog potencijalnog saveznika u Evropi, a to je Srbija.

Posledice strateških interesa Rusije za perspektivu bezbednosnih integracija na Zapadnom Balkanu

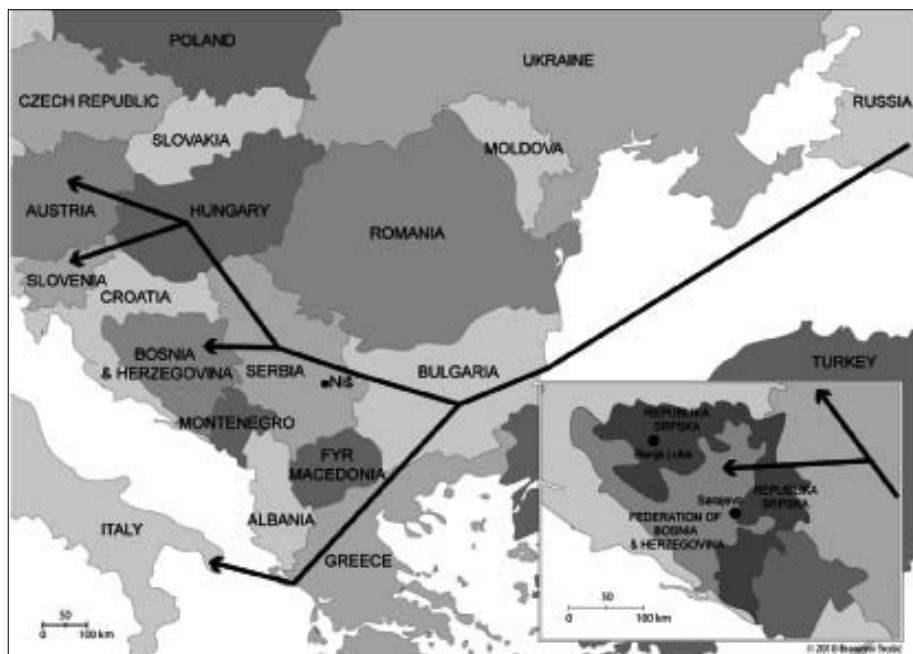
Osim činjenice da su ruska preduzeća vlasnici obe velike naftne kompanije u Srbiji, Beopetrola i, odnedavno, Jugopetrola, čime već kontrolišu tržište energenata u ovoj zemlji, ključni aspekt ruske energetske strategije prema Srbiji je planirana izgradnja gasovoda Južni tok kroz Srbiju, sa krakom koji se, preko Republike Srpske, odvaja ka Federaciji Bosne i Hercegovine (videti mapu).

Trasa gasovoda Južni tok⁶

Projektovano je da Južni tok bude u funkciji 2015. godine, sa godišnjim kapacitetom transporta od oko 63 milijarde kubnih metara gasa, što je 35% ukupnog ruskog izvoza gasa u Evropi. Kada se ima u vidu činjenica da evropske zemlje od Rusije uvoze gas koji pokriva između 23 i 40% njihove ukupne potrošnje, jasno je koliko je strateški značaj Južnog toka za Rusiju i za sve zemlje kroz koje bi on prolazio. Gasovod treba da prođe ispod Crnog mora do Bugarske, odakle će se račvati na krak preko Grčke do Italije, i na drugi krak koji povezuje Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju, Mađarsku i Austriju. U svetlu projekta Južni tok značajno je postojanje nezvaničnog dokumenta ruskog ministarstva spoljnih poslova, pod nazivom „Program za efikasnu upotrebu spoljne politike u dugoročnom razvoju Rusije“, koji su 2010. godine objavili rusko izdanje časopisa *Newsweek* i hrvatski *Jutarnji list*. Ovaj dokument navodi

⁵ *Vojna doktrina Ruske Federacije*, 5. februar 2010, beleška br. 5.

⁶ Autorska prava na mapu zaštićena.

plan da se izgradi naftni cevovod pod nazivom „Družba Adria“, dužine 3200 kilometara, sa kapacitetom od 5 do 15 miliona tona nafte godišnje u toku tri faze postepenog aktiviranja. Naftovod bi počinjao u ruskom gradu Samara i protezao bi se preko Belorusije, Ukrajine, Slovačke i Mađarske do Omiša, na hrvatskom ostrvu Krk.⁷ Izgradnjom Južnog toka i Družbe Adria i NATO zemlje u regionu i Srbija bile bi uvučene u ruski gasni projekt i stavljene pod rusku gasnu zavisnost.

Specifičnost srpske pozicije na Zapadnom Balkanu u vezi sa Rusijom i NATO

Srpska politika prema Moskvi je izrazito pragmatična, zasnovana pre svega na konkretnoj potrebi da se zadrži rusko diplomatsko sponzorstvo u vezi sa multilateralnim tretmanom nezavisnosti Kosova. Srbija ima razloga za strahovanje da bi se proces cepanja bivše Jugoslavije koji traje već dve decenije mogao nastaviti kroz predstojeću unutrašnju decentralizaciju same Srbije. To se posebno odnosi na sve izraženije ambicije političara u južnom regionu Sandžaka ili Raške, i u severozapadnoj provinciji Vojvodini, da izraze i institucionalizuju svoje posebne identitete i kroz državne i paradržavne atribute i politiku. Takva politika je formalno u skladu sa

⁷ Krešimir Žabec, „Tajni napitak Rusa: Morate biti u projektu Družba Adria“, *Jutarnji list*, 18. maj 2010.

načelima evropskog regionalizma, ali je istovremeno prirodno i da izaziva bojazni u Beogradu, koji je bio predmet dugotrajne i uporne državne dezintegracije. Stoga je srpskim vlastima veoma važno da Moskva ostane principijelno suprotstavljena formiranju dodatnih novih država na Balkanu.

Pored konkretne političke zavisnosti, uz koju idu ekonomska i energetska zavisnost (tokom poslednje posete predsednika Medvedeva dogovorena je ruska pomoć srpskom budžetu, između ostalih oblika pomoći), Srbija je oslonjena na Rusiju i u identitetskom smislu. Kolektivni identiteti su u bivšoj Jugoslaviji prošli kroz niz lomova, a veliki deo njih je traumatizovao srpski kolektivni identitet. Danas, posle svih državnih fraktura, Srbija je najmultikulturalnija država na Balkanu, sa značajnim muslimanskim stanovništvom koje je politički aktivno i ima bliske porodične, religijske i političke veze sa bošnjačkom državnom većinom u susednoj Bosni i Hercegovini.

Objektivno posmatrano, Srbija nema mnogo izbora u vezi sa eventualnim pridruživanjem NATO-u s obzirom na svoju regionalnu situaciju. Albanija, Bugarska, Hrvatska i Slovenija su već članice NATO, a Bosna, Crna Gora i Makedonija su u procesu pridruživanja. To znači da je Srbija jedini potencijalni strateški saveznik Rusije u njenom protivljenju daljem proširivanju NATO. Sve zemlje regiona su postavile članstvo u EU kao svoj najvažniji spoljnopolitički prioritet, što je u skladu i sa transatlantskom orijentacijom spoljne politike. Stoga Srbija trenutno zbog specifične unutrašnjopolitičke situacije donekle „štrči“ iz ostatka regiona, i to pre svega u dimenziji odnosa prema NATO. To odstupanje od politike ostalih zemalja je zasnovano na činjenici da je Srbija 1999. godine doživela bombardovanje od strane NATO, te da su zemlje članice NATO priznale nezavisnost Kosova, tako da se objektivno, Srbija suočava sa kontradiktornim faktorima za opredeljivanje prema NATO. S jedne strane, ona ima snažne moralne razloge da ne postane članica, a s druge, strogo strateški posmatrano, ima dilemu između očigledno logičnog stava da zajedno sa svim susedima pristupi NATO i svojih posebnih interesa u odnosu na Rusiju. Zbog svega toga, Srbija će morati da odluku o članstvu u NATO donosi na više nivoa, uključujući kako dovršavanje unutrašnje političke debate o kolektivnom identitetu i osnovnim smerovima spoljne politike, tako i formulisanje jasnih strateških zaključaka o tome koja vrsta njenih strateških interesa je važnija za njenu budućnost.

Uključenje ostalih zemalja Balkana u NATO odvija se na osnovu unekoliko različitih pretpostavki i normativnih predložaka. Dok su ostale zemlje Srednje i Istočne Evrope tokom hladnog rata bile pod represivnom dominacijom Moskve i u kolektivnom sećanju naroda čuvaju takav doživljaj Rusije, kao okupatora, Srbija je imala nešto drugačiji sistem socijalizma u kome je glavnu represiju sprovodila domaća komunistička oligarhija, dok se Rusija shvatala kao daleki ideal slovenskog bratstva koji nije direktno povezan sa zločinima režima Josipa Broza Tita. Stoga je i danas otklon od Rusije u kulturnom i strateškom smislu, koji je bio osnovni motiv učlanjenja zemalja Srednje, a donekle i Istočne Evrope, prvo u

Partnerstvo za mir, a potom u NATO, u Srbiji nije izražen. Stoga politička elita nema dovoljno javne podrške da bude agresivna u vezi sa inicijativama da se takav otklon napravi, a on je neophodan za kristalisanje javne podrške za učlanjenje u NATO.

Srpskoj javnosti bi koristila nezavisna analiza strateških mogućnosti u vezi sa perspektivom članstva u NATO. Za Srbiju to pitanje nije jednostavno, jer ono podrazumeva niz vrednosnih i identitetskih enigmi, ali je silina sa kojom se ono postavlja na dnevno-političkom planu i jasnoća srpske geopolitičke situacije, u potpunom okruženju zemljama članicama NATO, neizbežan faktor pritiska da se ta dilema rešava.

Odnos evroazijskog i prostora Zapadnog Balkana

Specifičnosti regiona „Zapadnog Balkana“, kojim se označava, u stvari, „postjugoslovenski prostor“, različite su od specifičnosti „evroazijskog regiona“, kojim se označava „postsovjetski prostor“, iz nekoliko razloga.

Dok je na postsovjetskom prostoru glavna pretnja za spoljni svet potekla od nekontrolisane proliferacije oružja za masovno uništavanje, prvenstveno nuklearnog materijala ukradenog iz napuštenih sovjetskih nuklearnih centrala i opljačkanih vojnih skladišta, na postjugoslovenskom prostoru pretnja potiče uglavnom od anarhije i strukturne korupcije koja se, osim što je delimično endemična za region, uselila tu i zbog neuspešnih institucija. U takvim uslovima, korupcija postaje prirodni funkcionalni dodatak svakodnevnom preživljavanju.⁸

Struktura pretnje na postsovjetskom prostoru počivala je na činjenici da je, nakon raspada SSSR, dvanaest od petnaest država sukcesora moglo da proizvodi nuklearni materijal, kako tehnološki tako i s obzirom na potrebnu stručnost. Od tih zemalja – Rusija, Ukrajina, Belorusija i Kazahstan, nasledile su nuklearno oružje. Ukrajina je, na primer, imala 1.840 nuklearnih istraživačkih centara i srodnih preduzeća, sa 2,7 miliona ljudi (što predstavlja oko pet odsto stanovništva) zaposlenih u vojnoj industriji. Pored toga, Ukrajina je bila opremljena znatnom hemijskom, biološkom i kosmičko-raketnom tehnologijom.⁹ U vezi s tim, problem je pogoršavala okolnost da je s obzirom na veličinu te teritorije dvanaest država moglo da služi kao tranzitni punkt za krijumčarenje oružja, a nekoliko granica bilo je pogodno za transportovanje takvog tereta nepoželjnim krajnjim korisnicima. Zahvaljujući velikom uticaju Ruske Federacije, oružje za masovno uništavanje joj je vraćeno iz svih zemalja koje su ga nasledile, čime je smanjen rizik da takvo oružje bude nekontrolisano upotrebljeno. Slično

⁸ Opširnije u: „Security threats in Southeastern Europe and Ways to Respond to Them“, Aleksandar Fatić (ed.), *Security in Southeastern Europe*, The Management Centre, Belgrade, 2004, pp. 1-28.

⁹ Scott A. Jones, *Wither Ukraine? Weapons, state building, and international cooperation*, Ashgate Publishing, Aldershot, 2002, pp. 1-2.

tome, regionalni autoritet Rusije, u velikoj razmeri, sprečio je globalno širenje oružja za masovno uništavanje. Takvi rezultati u ograničavanju potencijalno razornih „mekih“ bezbednosnih pretnji, koje su mogle brzo da eskaliraju u „tvrde“ pretnje (na primer, ako bi oružje za masovno uništavanje upotreбили teroristi), bili su zaista impresivni i predstavljaju ogroman doprinos jačanju globalne bezbednosti.

Socijalna situacija u Evroaziji posle sloma SSSR bila je u izvesnom smislu slična socijalnoj situaciji na Zapadnom Balkanu posle raspada SFRJ, ali su bezbednosni ulozili bili različiti, ne samo zbog toga što je na evroazijskom prostoru postojao raspoloživ nuklearni materijal, koji je bio i predmet kriminalne trgovine, nego i zbog nedostatka realnih političkih perspektiva uključenja u EU. U slučaju Zapadnog Balkana, takva perspektiva ne samo da je postojala, nego je bitno određivala ukupnu spoljnu politiku svih zemalja regiona, uključujući i njene bezbednosne dimenzije.

Prioritete politike bezbednosti EU prema Zapadnom Balkanu, uključujući primenu uslova za pristupanje Evropskoj uniji, tempo integracije Zapadnog Balkana i stav Evrope prema rešenju teritorijalnih sporova u regionu, trebalo bi posmatrati uporedo sa trezvenom i konstruktivnom procenom prirode i obima bezbednosne pretnje potekle iz ovog regiona. Navedenom procenom trebalo bi povući korisne paralele sa evroazijskim prostorom, ali bi, takođe, trebalo uzeti u obzir i prednosti kao i nedostatke uslovljavanja za prijem koja su do sada primenjivana.

U veoma spekulativnom prikazu moderne koncepcije bezbednosti, posmatrano iz SAD, Dejvid Kembel (David Campbell) tvrdi da posthladnoratovske okolnosti zahtevaju koncepciju „globalizacije nepredvidljivih okolnosti“ (*“globalisation of contingency”*). Takve nepredvidljive okolnosti nastaju brisanjem konzervativnih granica političkog delovanja, koje je, istorijski gledano, nastalo istovremeno sa nacionalnim državama, a počiva na „(...) tvrdnji da živimo u specifičnom političkom vremenu obeleženom odsustvom odgovarajućeg političkog prostora; to jest da delovanje politike više nije povezano (pod pretpostavkom da je nekada bila) sa ograđenim prostorom u kojem ta politika deluje (tj. državom)“.¹⁰ Širina političkog aktivizma, koji izlazi van granica politike tradicionalne nacionalne države, znači da danas bilo šta, bilo gde, postaje predmet politike, čiji stvarni akteri, ili interesne strane čiji se interes odražava u njoj, nisu uvek poznati. U takvom svetu, udaljeni regioni mogu da budu od primarnog unutrašnjopolitičkog značaja ako se dovoljno političkog kapitala investira u zaštitu ljudskih prava, političku transparentnost, ili bilo koji skup veoma preporučljivih vrednosti u kutiji za alat namenjen globalizaciji. U vezi s tim, nepredvidljive okolnosti postaju globalne kao i politika, a zbog „globalizacije nepredvidljivih

¹⁰ David Campbell, *Writing Security: The United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992 (revised edition), p. 17.

okolnosti sve su češće tendencije ka dvosmislenosti, neodređenosti i nesigurnosti na našem horizontu. (...) Iako je to već odavno identifikovano u teorijskoj literaturi o međunarodnim odnosima i označeno rečju 'anarhija', te nepredvidljive okolnosti – odakle potiče njihovo shvatanje kao globalizovanih – ne mogu više da se zadrže u okviru ustaljenih struktura moći i geografskih prostornih određenja".¹¹

Činilo se da je jedan način suprotstavljanja ovom metežu koji je proizašao iz globalizovanih bezbednosnih rizika bio taj da se pokuša sa uspostavljanjem globalnog upravljanja bezbednosnom politikom. Pokušaje u tom smislu preduzeli su, uglavnom, grupa G8 i Ujedinjene nacije, ali uprkos izvesnom slabom optimizmu, nisu uspeli da stignu ni blizu efektivnog rešavanja najopasnijih opštih pretnji bezbednosti, kao što su društvena anomija, terorizam i organizovani kriminal.¹²

Unutar Evrope, upravo je na Zapadnom Balkanu izvršena prva provera pokušaja da se postigne evropski konsenzus o politici bezbednosti i, još konkretnije, ideji o izgradnji evropskog stuba NATO putem Evropskog identiteta odbrane (*European Defence Identity*). Ta ideja, koju je pokrenuo američki predsednik Klinton na Samitu NATO 1992, uskoro se pokazala veoma teškom, jer je izgledalo da pregovori za formiranje efektivnih Evropskih kombinovanih združenih namenskih snaga (*European Combined Joint Task Forces*), sa kojima bi Evropljani kada rešavaju bezbednosne pretnje u koje SAD nisu htele da se mešaju mogli da koriste širok spektar efektive NATO, uključujući i transportna sredstva u vlasništvu SAD, zaobilaze glavno pitanje o tome koliko će donošenje odluka u Evropi moći da bude nezavisno od SAD ako se oslone na resurse NATO. U svojoj knjizi iz 2001, o propustu SAD da omoguće preraspodelu moći u Evropi u skladu sa tempom evropske integracije, Sofi Vanhuneker (Sophie Vanhoonacker) piše:

Upravo je jugoslovenska kriza na kraju naterala i Evropljane i Amerikance da prihvate važnost i urgentnost debate koja revidira njihove pojedinačne uloge u Alijansi. Slab učinak Evropljana znatno je ojačao poziciju Atlantista koji su tvrdili da se veća bezbednosna uloga Evrope najbolje može realizovati daljim razvijanjem evropskog stuba NATO. Čak je i Francuska došla do zaključka da se debata o evropskoj bezbednosti ne može ograničiti samo na okvir Evropske komisije i da je, ako Pariz neće da bude marginalizovan, neizbežan bliži odnos sa NATO. Lakše je na debatu uticati iznutra, nego sedeći sa strane. (...) Za SAD Jugoslavija je bila otrežnjujuća pouka. S jedne strane, potvrdila je američki stav da Evropska zajednica nije spremna da preuzme zadatke Alijanse, ona je i dovela do razjašnjenja njegove buduće uloge na starom kontinentu.

¹¹ Loc. cit.

¹² Opširnije u: John J. Kirton & Junichi Takase (eds), *New Directions in Global Political Governance: The G8 and the international order in the twenty-first century*, Ashgate, Aldershot, 2002, a naročito: John J. Kirton, "The G8, the United Nations and Global Security Governance", pp. 191–207.

Naterala je Vašington da uvidi da posle 1989. može da dođe do sve većeg broja „malih“ kriza u kojima SAD neće nužno želeti da interveniše. Ako žele da NATO i dalje igra centralnu ulogu, moraju predvideti mogućnost da u takvim slučajevima Evropljani mogu da deluju bez obzira na američko angažovanje, ali uz podršku resursa NATO.¹³

Evropska debata o bezbednosti (od nepredvidljivih okolnosti koje se ne mogu tradicionalno geografski prostorno odrediti, naime od pretnji koje dolaze spolja, a ipak ostaju u okviru evropskog dvorišta) vrti se oko sticanja vojnih kvaliteta koji bi garantovali da Evropa može da održava red na svojoj teritoriji, čak i ako Amerika nema volje da to čini. Uverenje da se takva bezbednost može *samo* ostvariti pod vojnim ruhom, nije novo i izrazilo ga je više evropskih realista, na primer Hedli Bul (Headley Byll) 1983. godine. „Iz ugla savremenog realiste, Bul je bez uvijanja tvrdio da pojam 'civilne moći' predstavlja kontradikciju termina. (...) Samo ako bi razvila vojni potencijal i postala vojna sila, Zajednica bi mogla da postane uspešan međunarodni akter.“¹⁴

U tom pristupu, glavni problem je jasan. Evropske debate, kao i mnoge u širokim međunarodnim krugovima, obično su pod uticajem evropske politike sračunatog rizika prema SAD i romantičnih odjeka federalističke ideje o „Sjedinjenim Državama Evrope“, koje bi bile pandan Sjedinjenim Američkim Državama ne samo ekonomski, nego i kao vojna sila. Takav evropski entuzijazam je, od tada, znatno splasnulo, a ipak decenije izgubljene u pokušaju da se Evropa preobrati u vojnu silu značile su da Evropa nije shvatila to kako je brzo „meka“ bezbednost zamenila tradicionalne bezbednosne izazove na kontinentu. Neuspeh Evrope u bivšoj Jugoslaviji svoje polazište temeljio je na pretpostavci da je u pitanju samo etnička borba i konstitutivna nejasnoća i da su obe eskalirale u rat. Pokretačka sila koja stoji iza poriva za nacionalnom emancipacijom, pored nesumnjivog konstitutivnog izgovora, bili su profit i masovna kriminalizacija političkih elita koje su vodile rat.

Izazov koji danas dolazi sa Zapadnog Balkana skoro je isto tako ovozemaljski u pogledu motivacije. Neuspešni politički sistemi u nekim zemljama sukcesorima Jugoslavije doveli su do uspostavljanja trgovačkih monopola koji su ojačali sinergiju između legitimnog biznisa, korumpiranih delova državnog aparata i gangstera. Takvi monopoli dobro su poznati u teorijama „meke“ bezbednosti i oni predstavljaju

¹³ Sophie Vanhoonacker, *The Bush Administration (1989–1993) and the Development of a European Security Identity*, Ashgate, Aldershot, 2001, pp. 227–8. Videti i: Tommy Jeppsson, Mika Kerttunen & Tommi Koivula, „EU Battle Groups“, in Bo Huldt, Mika Kerttunen, Jan MOertberg & Ylva Ericsson (eds), *European Security and Defence Policy: A European Challenge, Strategic Yearbook 2006*, Finnish National Defence College & Swedish National Defence College, Stockholm, 2006, pp. 69–80.

¹⁴ Brian White: *Understanding European Foreign Policy*, Palgrave, Basingstoke, 2001, p. 152.

kompleksne klijentelističke odnose koje je skoro nemoguće prekinuti, jer kad jednom jedan partner izađe iz aranžmana, preostali partneri postaju suviše ranjivi da bi prihvatili novu situaciju, pa su takvi odlasci obično praćeni ekstremnim nasiljem. Uspostavljanje kontrole kriminalaca nad delovima zvanične politike u zemljama kao što su Bugarska („sportisti-kriminalci“ – bivši članovi državne reprezentacije u raznim sportovima, najviše rvači, koji postaju vođe krugova organizovanog kriminala u koje su uključeni i političari i poslovni ljudi), Hrvatska (bivši operativci službe državne bezbednosti bliski podzemlju, koji učestvuju u takozvanim „tajkun-privatizacijama“ državnih preduzeća gde se koriste fiktivni bankovni depoziti za kupovinu imovine koja se odmah stavlja pod hipoteku), kao i u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji, znači da opšte nepredvidljive okolnosti, u smislu koje im daje Dejvid Kembel, vrebaju odasvud. U fizički i komercijalno nesigurnom okruženju mogu da cvetaju sve vrste nelegalne trgovine, a njihovo prirodno tržište je Evropska unija. Takva Evropska unija, preokupirana projektima za sopstvenu vojnu grandioznost, nedavno se povukla pred drugom koncepcijom Evropske unije, koja je danas prisutna, a koja se miri sa suštinskom transatlantskom zavisnošću u pogledu bezbednosti. Upravo stoga je danas i faktički i zvanično NATO glavna forma kolektivne bezbednosti EU.

Nepostojanje društvenih normi uvek je nepogrešiv simptom dezintegracije društva koje rađa „meke“ bezbednosne nepredvidljive okolnosti, a znaci takve anomalije danas su više nego očigledni u najvećem delu Zapadnog Balkana. Nova konstelacija bezbednosti u Evropi biće delom diktirana razvojem „mekih“ bezbednosnih pretnji na Zapadnom Balkanu i stepenom sposobnosti evropskih zemalja da takve pretnje rešavaju efikasno, a ne nužno antagonistički prema novim ambicioznim evropskim demokratskim državama.

Većina problema „meke“ bezbednosti koji potiču sa Zapadnog Balkana nastaje kao rezultat nečega što bi se moglo smatrati zakasnelom, a možda i neuspehom, tranzicijom. Oni su sadržani u različitim oblicima nasilja, a takvo nasilje se najviše ispoljava putem organizovane kriminalne aktivnosti i eventualnih pretnji od terorizma koji je uzrokovan institucionalnom dezintegracijom i etničkim nezadovoljstvom. Nasilje koje potiče iz regiona uslovljeno je strukturnim nasiljem prema regionu. Ono nije izazvano strukturnim nasiljem u smislu skidanja odgovornosti sa balkanskih aktera, ali je sigurno uslovljeno takvim strukturnim pritiscima. Stepem isključenosti koji se primenjuje prema Zapadnom Balkanu ima tendenciju da rikošetira u nivo reaktivnog ili autohtonog proaktivnog nasilja kroz „meke“ bezbednosne probleme unutar regiona.

Zaključak

Bezbednosne integracije u Evroaziji nose ključan predznak nastojanja da se povrati neka vrsta bipolarizma ili multipolarizma u odnosu na dominantnu monopolarnu strukturu globalne moći danas, i ta nastojanja,

čiji je nosilac u najvećem stepenu Ruska Federacija, imaju organizacionu formu različitih pokušaja da se ponude alternative NATO integracijama. I sama alternativna evropska bezbednosna struktura koju je predložila Rusija, a koju je prvi put pomenuo predsednik Medvedev prilikom posete Srbiji 2009. godine, namenjena je iznalaženju načina da se izbegne da NATO i faktički postane obuhvatan instrument bezbednosti za čitav evropski region. Taj mehanizam koji po svom sadržaju nije ni jasan ni uverljiv, jer je centriran na OEBS, koji je do sada pokazao vrlo ograničenu funkcionalnost kao instrument za saniranje „tvrdih“ pretnji bezbednosti, istovremeno je indikator ključnog momenta bezbednosne politike Rusije koja se reflektuje i kroz evroazijske, i kroz zapadnobalkanske projekcije ruskih bezbednosnih interesa. Za sada, ta nastojanja nisu bila uspešna: regionalne bezbednosne integracije u Evroaziji su ili ostajale vrlo ograničene u smislu obuhvatnosti članstva zemalja regiona, ili su gubile trku sa NATO u smislu kapaciteta za proširenje i u smislu jačine projekcije vojne moći na udaljene destinacije. Na Zapadnom Balkanu, faktički sve zemlje su ili članice NATO ili u procesu NATO integracija, osim Srbije. Stoga se može zaključiti da su pokušaji da se kroz različite regionalne bezbednosne organizacije u Evroaziji demonstrira sposobnost da se ponudi alternativa atlantskoj koncepciji kolektivne bezbednosti, bili generalno neuspešni, te da i u procenjivanju orijentacije buduće bezbednosne politike Srbije ta činjenica mora igrati dominantnu ulogu, uz sve ostale političke, ekonomske, a posebno energetske faktore koji su element ukupne bezbednosti kako u Evroaziji, tako i na Zapadnom Balkanu.

Bibliografija

1. Alexei Arbatov, *The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya*, Marshall Centre Papers, no. 2, George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, July 2000.
2. *Nazavisimaya Gazeta*, 22. april 2000.
3. *Vojna doktrina Ruske Federacije*, 5. februar 2010.
4. Krešimir Žabec, „Tajni naputak Rusa: Morate biti u projektu Družba Adria“, *Jutarnji list*, 18. maj 2010.
5. Aleksandar Fatić, “Security threats in Southeastern Europe and Ways to Respond to Them”, Aleksandar Fatić (ed.), *Security in Southeastern Europe*, The Management Centre, Belgrade, 2004, pp. 1–28.
6. Scott A. Jones, *Wither Ukraine? Weapons, state building, and international cooperation*, Ashgate Publishing, Aldershot, 2002.
7. Thomas Koeppel & Agnes Szekely: “Transnational Organized Crime and Conflict in the Balkans”, in Mats Berdal & Monica Serrano (eds), *Transnational Organized Crime & International Security: Business as Usual?*, Lynne Rienner, Boulder (Co.), 2002, pp. 129–40.
8. David Campbell, *Writing Security: The United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992 (revised edition).

9. John J. Kirton & Junichi Takase (eds), *New Directions in Global Political Governance: The G8 and the international order in the twenty-first century*, Ashgate, Aldershot, 2002.
10. Sophie Vanhoonacker, *The Bush Administration (1989–1993) and the Development of a European Security Identity*, Ashgate, Aldershot, 2001.
11. Tommy Jeppsson, Mika Kerttunen & Tommi Koivula, "EU Battle Groups", in Bo Huldt, Mika Kerttunen, Jan Moertberg & Ylva Ericsson (eds), *European Security and Defence Policy: A European Challenge, Strategic Yearbook 2006*, Finnish National Defence College & Swedish National Defence College, Stockholm, 2006, pp. 69–80.
12. Brian White: *Understanding European Foreign Policy*, Palgrave, Basingstoke, 2001.

Aleksandar Fatić, PhD

THE PHENOMENON OF "DE-SOVEREIGNIZATION" OF EURO-ASIA AND THE BALKANS IN SECURITY PERSPECTIVES

ABSTRACT

Euro-Asian security integrations take place within a plethora of organizations and initiatives, yet those most relevant to the security concerns of the Western Balkans inevitably maintain a key reference point at NATO and PfP. While the initiatives inspired by the Russian Federation, due to legitimate Russian security concerns arising from NATO's expansion plans, are primarily motivated by a desire to provide various alternatives to NATO as a unique European instrument of collective security, the experience in Euro-Asia so far has proven less than successful in accomplishing this goal. Similarly, the dilemmas in the Western Balkans, now focused on Serbia as factually the only country that is not either a NATO member, or part of the NATO enlargement process, need to be informed by this relative lack of success of Russia's security initiatives in the Euro-Asian area. While the various aspects of security that connect Serbia and Euro-Asia – primarily the energy security considerations – do generate their own dimension of the impending deliberations with regard to the trans-Atlantic security integrations, the experiences of the Euro-Asian countries need to be factored in when decisions in the Western Balkans are made on the future course of such integrations.

Key words: NATO, Russia, GUUAM, Shanghai Five, SCO, OSCE, Partnership for Peace, geostrategy, energy security.

UDK: 339.923:061.1EU
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 31-49.
Pregledni članak
Primljen: 17. januar 2012.

Saša OJDANIĆ¹

Budućnost Evropske unije (2010-2020): Izazovi i perspektive

ABSTRACT

The term "future" covers the period of the EU's development in the next ten years (2010-2020). Analysis starts from the time when the Lisbon Treaty entered into force (from December 1st, 2009). More important than the symbolism of years is to stress that the complex socio-political relations, both in international relations and inside the EU, together with probable consequences of the economic and financial crisis. All that could have a long-term influence on EU decisions, meaning that the EU needs to make necessary adjustments in line with the changing conditions in the world, all viewed in the context of the realisation of the vision of its work by the year 2020.

Key words: the economic and financial crisis, challenges, reform, vision.

Uvod

Pod pojmom „budućnost“ EU, podrazumeva se razvoj EU kroz vremenski period od deset godina (2010-2020).² Analiza se poklapa sa

¹ Mr Saša Ojdanić, diplomata, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije. E-mail: sasa.ojdanic@mfa.rs. Članak je zasnovan na autorovoj doktorskoj tezi sličnog naziva na Fakultetu za ekonomiju, biznis i administraciju, Beograd, Srbija. Stavovi izneti u radu predstavljaju lično mišljenje i ne odražavaju neophodno i zvanične stavove državne institucije u kojoj je autor zaposlen.

² Formalno, 2009. i 2010. godina, u istoriji ostaju karakteristične po nekim od važnijih događaja unutar EU: institucionalna reforma EU (ishod irskog referenduma o Lisabonskom ugovoru, čitav proces ratifikacije i konačno usvajanje Lisabonskog ugovora), rezultati izbora Evropskog parlamenta (jun 2009. godine), preokupiranost parlamentarnim izborima u nekoliko evropskih zemalja, uključujući Nemačku, prevazilaženje finansijske krize u Grčkoj, nezadovoljstvo ekonomskom situacijom i masovnost štrajkova građana širom država članica EU. Simbolično, 2009. godina označava i petogodišnjicu ulaska novih država članica (10) u EU, kao i dvadesetogodišnjicu pada Berlinskog zida.

stupanjem na snagu i primenom Lisabonskog ugovora (od 1. decembra 2009. godine), kao suštinskog međunarodnopravnog dokumenta koji će obeležiti duži period institucionalnog ustrojstva i razvoja EU. Mnogo značajnije od navođenja simbolike godina jeste ocena da bi kompleksni društveno-politički odnosi, kako u međunarodnim odnosima, tako i unutar EU, sa mogućim posledicama opšte ekonomske i finansijske krize, mogli dugoročno uticati i odraziti na odluke EU oko neophodnih promena i prilagođavanje EU uslovima svetskih promena, kao vizije njenog delovanja do 2020. godine. U vremenu globalnih promena, više nego ikada je značajno da se osmisli pozitivna vizija za budućnost EU. To znači odbranu tekovina iz prošlosti, ali i razvoj novih evropskih interesa i odgovornosti za XXI vek u cilju stvaranja humanijeg evropskog (socijalnog) modela društva i prilagođavanja novim uslovima međunarodnih odnosa. Pitanje vizije Evrope je jedan od osnovnih elemenata rasprave koja je u toku među samim članicama EU.

Analiziranje i vrednovanje aktivnosti i trendova budućeg razvoja EU (2010-2020), u situaciji kada je sadašnjost i perspektiva EU složena, krajnje je neizvesno.³ Aktuelna teorijska istraživanja najviše pažnje posvećuju situaciji u EU u svetlu postojeće političke, ekonomske i društvene krize, međureligijskih razlika, periodu pojačanog evroskepticizma i načinima kako se postojeći problemi mogu prevladati. U procesu traženja podsticaja i realizacije rešenja prema izazovima na unutrašnjem i spoljnopoličkom planu, EU se nalazi u periodu koji bi trebalo da bude iskorišćen da se „projektu“ EU pruži potpuno novi sadržaj, što je neophodno, s obzirom da ni osnivači EU (tadašnji lideri) nisu mogli da zamisle u kakvu će organizaciju da „izraste“ Evropska ekonomska zajednica.

Jasno je da u ovoj deceniji pred EU stoje brojni izazovi, a njen razvoj se može okarakterisati kao odlučujući za budućnost. Sagledavanje širih geoekonomskih i geopolitičkih procesa, svakako je neophodno kako bi se celovitije razumela povezanost i posledice koje mogu da utiču na dalji razvoj EU.⁴

Međunarodne odnose i dalje opterećuju brojni problemi koji nisu rešeni. Krizna žarišta se ne mogu lako sanirati, a nova mogu lako da eskaliraju. Decenijski izazovi i socijalni problemi su i dalje prisutni. Afrika je u tom

³ Razmatranje budućnosti je interesantna i inspirativna tema, s tim da su predviđanja svakako rizična i nezahvalna, uvek podložna kritici (žestokoj). A mogu se potvrditi tek *a posteriori*.

⁴ U naučnoistraživačkim radovima ovog (ili sličnog) tipa, od značaja je ukazivanje na međuzavisnost pitanja geostrateških događanja u svetu. U razmatranju sveukupne perspektive međunarodnih odnosa, ne bi trebalo zanemariti uticaj i interese pojedinih država na buduće međunarodne odnose i procese, zahteve za reformisanjem međunarodnih organizacija u skladu sa odnosima u 21. veku, moguće krizne situacije u svetu i njihov uticaj, prognozirani uticaj država nadolazećih ekonomija (Brazil, Rusija, Indija i Kina - akronim BRIK), posebno problemi koji proizilaze iz nesigurnosti zapošljavanja i demografske razlike, suočavanje sa promenama uslova životne sredine, realizacija ostvarivanja proklamovanih prioriteta proizvodnje i potrošnje održivih izvora energije i drugo.

smislu najdrastičniji primer, ali i stanovništvo u Evropi, mi koji prolazimo kroz proces ekonomske i društvene transformacije, osećamo ozbiljne posledice. Pored toga, odsustvo perspektive za bolju i prosperitetniju budućnost su u korenu mnogih problema koji nas opterećuju.⁵ Iako su brojne nepoznanice sa potpuno neizvesnim ishodima oko EU, opšti trendovi se mogu predvideti, te se problemi s kojima se suočavamo mogu definisati. Takva situacija nalaže posvećivanje izuzetne pažnje ovim pitanjima i intenziviranje akademskih napora u vezi sa procenjivanjem i pružanjem mogućih odgovora na sadašnje i buduće probleme. Stoga je od interesa razmatranje odgovora na pitanje: da li se i u kom pravcu može prevazići finansijska kriza i pojačani evroskepticizam unutar EU.

Istorija kao pouka za budućnost

Istorija Evropske unije traje već šezdeset godina, sporazumna načela (EU ugovori), zajedničko ekonomsko tržište, zona jedinstvene valute, uspostavljanje „Šengen“ zone, kohezivne politike, dokaz su da je „projekat“ EU nastao i razvijao se fazno kroz različite periode, decenijski.⁶ Današnja EU je bitno drugačija od EU od pre deset ili dvadeset godina, kamoli od pre šezdeset godina, što jednostavno potvrđuje da će se i u budućnosti menjati, prilagođavati.

EU je omogućila evropskim državama da se pridruže, opšte gledajući, ostvarivanju ideje ujedinjene Evrope, da ostvare mir i slobodu, kao najveće dobro i princip demokratije, blagostanje, solidarnost i zajedničku budućnost. Kao specifična institucionalna tvorevina regionalnih, evropskih i svetskih razmera, sa različitim stepenima uspešnosti, EU je obezbedila tokom proteklog istorijskog perioda razvoja relativno fleksibilnu osnovu, mehanizme za razvoj i prilagođavanje unutrašnjim izazovima, kao i promene na međunarodnom nivou. Od osnivanja do današnjih vremena, EU je menjala ciljeve, definisala nove metode za realizaciju istih, proširivala nadležnosti i uz sve navedeno, upetostručila članstvo.

Ako EU sagledavamo iz ugla periodičnih kriza kroz koje je prolazila u dosadašnjem razvoju, te iste tekuće ekonomske krize, relativni „usponi“ i „padovi“, predstavljaju glavne karakteristike EU i način njenog

⁵ Na primerima krize u Gruziji 2008. godine, odnosno, njenim karakteristikama klasičnog oblika rata, kao i podelom država članica unutar EU po pitanju nezavisnosti Kosova i Metohije (Slovačka, Grčka, Kipar, Španija i Rumunija nisu priznale jednostranu proklamovanu nezavisnost Kosova 2008. godine), može se reći da problematične situacije ostaju nerešene i neizvesnost je prolongirana za određeni period, bar u ovom delu Evrope.

⁶ U poslednjoj deceniji dvadesetog veka dogodile su se značajne promene u sistemu međunarodnih odnosa. Evropa je doživela ključne promene (od 1989 – pad Berlinskog zida), samim tim i preoblikovanje svetske geostrateške scene, a međunarodni položaj čitavog regiona Balkana je bio destabilizovan. Ni sledeća decenija neće ostati imuna na slične događaje.

funkcionisanja.⁷ Prema mom mišljenju, EU je tokom pedesetogodišnjeg razvoja paralelno nailazila i na ograničenja u unutrašnjem ustrojstvu, odnosno poteškoće u sprovođenju načelnih sporazuma (ugovora), tako da su joj konstantno bila potrebna prilagođavanja ili nova institucionalna rešenja. S obzirom da EU aktuelno prolazi kroz period krize, privrednog usporavanja i/ili ekonomskog zastoja, sa svim specifičnostima koje su se odrazile na javne dugove većine država članica EU, visoku stopu nezaposlenosti, sa pojavom masovnih štrajkova širom Evrope i nezadovoljstvom građana, ovaj istorijski krizni period je svakako značajan za izučavanje.

Događanja unutar EU i među državama članicama EU pokazuju međutim, da ne postoji još uvek potpuna saglasnost u pogledu okvira u kome će se tražiti rešenja. Zato nam je sa akademske tačke posmatranja, neophodno razložno sučeljavanje konkretnih i realističnih alternativa, pre svega o tome kako prevazići sve složenije političko-ekonomske izazove, opštedruštvenu, čak i moralnu krizu.

Međunarodni problemi

Međunarodni problemi i razni oblici kriza u današnjem savremenom društvu i ekonomskim kretanjima mogli bi u budućnosti da poprime sve kompleksnije forme. Međunarodni problemi se uvećavaju linearno, a vreme potrebno za njihovo rešavanje se udvostručuje. Tempo promena je ubrzan. Dešavaju se značajne demografske i ekonomske promene, zajedno sa tehnološkim rastom. Fokus na inovacijama i informacionim tehnologijama je neophodan da bi se ostvario napredak u budućnosti. Široka primena mobilnih aparata je omogućila talas novih konzumerskih aplikacija (u svetu ima oko četiri milijarde pretplatnika), a internet sveukupno je evoluirao do izvora informacija i platforme sa neslućenim razmerama. Usavršavanje informatičkih tehnologija, omogućava i razvoj novih – biotehnologije i nanotehnologije, što vodi ka promenama daljeg razvoja evropskog društva u celini. Ako bi se EU posmatrala iz navedenog aspekta, druga decenija XXI veka nudi svetliju perspektivu i novu nadu. Ipak, prevladava mišljenje da EU prolazi kroz proces ekonomske i društvene transformacije, opterećena problemima koji nisu rešeni, uz pojavu novih izazova. Za deset narednih godina, što predstavlja kratak istorijski period, nije moguće stvoriti koherentnu i valjanu alternativu današnjem liberalnom modelu. Ono što je sigurno i logično, odnosi u svetu će 2020. godine izgledati drugačije, ali neće biti obavezno bolji. Veća je pretpostavka da nevesela sadašnjost naslućuje i priziva još neizvesniju budućnost.⁸

⁷ Kao nepobitnu činjenicu ove argumentacije, podsećam na ubedljivu izjavu nekadašnjeg predsednika Evropske komisije Žaka Delora, da „evropske integracije nisu duga i tiha reka, nego haotična istorija sa povremenim dinamičnim, pa i euforičnim periodima, ali i vremenom prepunih sumnji i žestokih kriza“.

⁸ Iako se može reći da su predviđanja dramatična i mogu se imati protiv argumenti, sigurno je da će navedena pitanja dominirati u međunarodnim i bilateralnim odnosima.

S obzirom na evoluciju događaja, kako u kontekstu posledica (globalne) finansijske krize, čije efekte još nije moguće realno sagledati, tako i izazova sa kojima je EU suočena unutar evrozona, a koji u izvesnoj meri i dalje utiču na njenu stabilnost, izdvojiću dva ključna toka koji bi nesumnjivo mogla da utiču na određivanje dalje „sudbine“ evropskih integracija, pa i dalekosežno pozicioniranje i značaj EU na međunarodnom planu.

Konstatcija se odnosi, pre svega na relativno slabljenje međunarodne pozicije EU, usled objektivnih kretanja na globalnom ekonomskom planu, čije je težište već nekoliko godina preneto na zemlje Dalekog istoka (Azija), a u kontekstu poznatih procena da je ekonomska kriza pogodovala tendenciji rasta i dominacije, pre svega kineske (i azijske) ekonomije, uz paralelno dugoročno slabljenje transatlantskih ekonomskih veza. Iako je danas EU geografski veća i formalno ujedinjenija nego ikad, njen opšti ekonomski kapacitet i globalni kredibilitet ne predstavljaju dovoljne kriterijume da bi se nametnula kao očekivani faktor u svetu, bar ne u njenoj zajedničkoj spoljnoj i bezbednosnoj politici, koja je uslovljena složenim međunarodnim odnosima i interesima najvažnijih članica EU. Očigledno je da se u okvirima zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU, bar za sada, nije uspelo sa prevazilaženjem nacionalnih ograda i interesa, što posredno dovodi u pitanje međunarodni uticaj EU u celini.⁹

Druga karakteristika evolucije u globalnim ekonomskim odnosima koja se, ujedno odnosi na potrebu prilagođavanja EU pomenutom razvoju, proizašla je iz njenog suočavanja sa posledicama finansijske krize, a samim tim i na neophodnost unutrašnje reforme sve složenije monetarne integracije unutar evrozona. Takav trend, dugoročnije bi mogao da utiče na dalje učvršćivanje „ekonomske vladavine“ (*economic governance*) u EU, vršeći na taj način centralizaciju ekonomskih politika država članica, radi jačanja njene integrisane ekonomske pozicije i konkurentnosti na globalnom planu. Imam u vidu činjenicu da EU u svojim strateškim projekcijama planira da konkuriše vodećim svetskim silama u mnogim oblastima naučnotehnološkog istraživanja, posebno u onim pilot oblastima koje su

⁹ Međunarodni odnosi su bili dodatno destabilizovani razvojem događaja u zemljama severne Afrike (od decembra 2010. godine kada su započeti masovni protesti građana protiv višedecenijske vladavine autoritativnih režima, a kulminirali posle nekoliko meseci, tokom februara i marta 2011. godine, sukobima pripadnika opozicije i bezbednosnih snaga u Libiji), što je rezultiralo rezolucijom SB UN 1973 (o zaštiti zone letova i pomorski embargo), i kasnije vazдушnim napadima zapadne koalicije na oružane libijske snage, vojne i civilne ciljeve, odnosno nemačke odluke, kao nestalne članice UN, da se uzdrži prilikom glasanja za rezoluciju SB UN o Libiji, što je dovelo do suprotstavljanja i razlike u pozicijama dve grupacije članica EU, sa svim specifičnostima unutrašnjopolitičkih razloga. Jačanje kredibiliteta i uspeh zajedničke spoljne i bezbednosne politike ne može se posmatrati izdvojeno, jer se nalazi u međusobnoj sprezi sa drugim podjednako važnim politikama iz oblasti ekonomske i monetarne politike, istraživanja i razvoja, politike proširenja i ostalih. Ove politike, pored interne, imaju i svoju eksternu dimenziju.

danas ključne za preobražaj svetske ekonomije u pravcu, takozvanih čistih tehnologija koje bi trebalo da budu osnovni nosilac daljeg razvoja. Ukoliko odgovarajućih reformi ne bude, u tekućoj deceniji ili bar za nekoliko narednih godina, privredni rast u EU ne može biti veći od jedan posto godišnje, dok je u prethodnoj deceniji iznosio nešto manje od dva posto, što je svakako nedovoljno za održavanje dosadašnjeg evropskog načina života (standarda) i pravilnog funkcionisanja postojećeg ekonomskog modela, a koji je ispod ekonomskih pokazatelja ostalih faktora u svetu (pre svega, Kina, Indija, nekoliko azijskih država, SAD, Australija, Kanada i druge). Poznato je da postoji određena povezanost između ekonomskog stanja i institucionalnog razvoja EU, odnosno jasno je da ekonomski dinamizam podstiče političke činioce na angažovaniji pristup evropskim integracijama, i obrnuto. U takvim okolnostima i perspektiva proširenja EU, odnosno članstva zemalja Zapadnog Balkana uslovljena je delimično unutrašnjim prilikama i izazovima EU, izazvanim dometima ekonomske krize.¹⁰

Ozbiljnost ekonomske i finansijske krize u EU, čije su posledice vidljive širom Evrope (od najsevernijih zemalja – Islanda – Irske, sve do mediteranskih – Grčke, Španije, Portugalije i Italije), sa ispoljavanjem svih specifičnosti najuticajnijih članica EU, utiče definitivno na dalje postavljanje EU i na njene najvažnije prioritete za duži period. Opšti prioriteti svih država članica EU su svakako stvaranje uslova ekonomskog oporavka, prevazilaženje negativnih socijalnih efekata krize i prilagođavanja evropskih politika uslovima na globalnom nivou, kao vizije njenog delovanja do 2020. godine. Pitanje vizije Evrope jedan je od osnovnih elemenata rasprave koja je u toku među članicama EU. U periodu velike globalne promene, više nego ikada je značajno da se osmisle novi mehanizmi funkcionisanja EU u bližoj i daljoj budućnosti, sa ciljem stvaranja humanijeg evropskog modela društva i prilagođavanja novim uslovima međunarodnih odnosa. To podrazumeva odbranu tekovina iz prošlosti, ali i razvoj novih evropskih odgovornosti za XXI vek, zajedničku energetska politiku EU koja obezbeđuje istinsku energetska sigurnost, kao i jasniju spoljnu politiku, koja će zajednički nastupati u ime interesa EU u celini i zastupati evropske vrednosti u svetu. Vizija predstavlja tranziciju iz onoga što je postalo duboka ekonomska kriza u novu eru koja će obeležiti održiva socijalna tržišna ekonomija. Znanje, kao suštinska vrednost i njegova upotreba u inoviranju evropskog društvenog sistema, trebalo bi da bude ključna oblast/mehanizam maksimalnog korišćenja ljudskog potencijala kojim Evropa raspolaže.¹¹

¹⁰ Na ova pitanja države potencijalni kandidati za članstvo u EU nemaju nikakvog uticaja, ali daleko od toga da razvoj događaja ili nalaženje rešenja nije važno za ove države. Taj odgovor je važan jer definisanjem buduće vizije EU, koja je jedno od glavnih pitanja o kojima se diskutuje u EU, biće potpuno jasna i perspektiva Zapadnog Balkana, i svake države šire, a time će posredno biti osnovana tvrdnja da je pridruživanje EU istorijska kategorija.

¹¹ Ulaganje u ljudski kapital podrazumeva reformu obrazovnog sistema, posebno sa aspekta školovanja novih generacija za tehnička i druga savremena zanimanja, što je jedan od suštinskih prioriteta Strategije EU 2020. Zna se da će

Ekonomska situacija unutar EU

U stručnoj i opštoj javnosti, postavlja se pitanje da li će EU prevazići političko-ekonomsku situaciju, uzrokovanu globalnom krizom i finansijskom krizom evrozone i/ili da li će efekti postojeće krize imati reperkusije na funkcionisanje EU u budućem razvoju.

Ekonomska stagnacija i finansijski negativni efekti na nivou EU, pogotovo zbog loših ekonomskih parametara određenog broja država članica, mogu dugoročnije dovesti do spirale javnog duga, budžetskog deficita, opšte stagnacije i ukupnih performansi EU, uslovljeni programima za prevazilaženje finansijske krize. Ima se u vidu da je za oporavak stanja u privredi određenih zemalja (na primer, Island) i država članica EU (Grčka – najranjivija članica EU po veličini duga bruto društvenog proizvoda posle Italije – 103,4%) do sada odobreno preko 600 milijardi evra. Rast nezaposlenosti bi mogao u narednom periodu da bude i veći nego s početka 2010. godine (Španija je jedna od zemalja EU na koju je kriza najviše uticala, što se odrazilo na budžetski deficit i visoku nezaposlenost – 20% sa tendencijom porasta),¹² pokazujući da kratkoročna rešenja neće zaustaviti krizu. Može se zaključiti da će mehanizmi za očuvanje radnih mesta i industrijskih potencijala biti izazov i za ekonomski najjače zemlje u EU.¹³ Politički, EU može trpeti posledice i zbog sprovođenja liberalnije ekspanzije ekonomije prethodnih godina (neoliberalni segmenti EU), koji je uostalom i jedan od uzročnika teških posledica privredne krize, bez primene korenitih reformi ili uspostavljanja novih modela tržišta.¹⁴

do 2020. godine za oko 35 posto poslova unutar EU biti potrebno visoko obrazovanje, što znači da će 15 miliona poslova zahtevati visoke kvalifikacije. Ekonomija EU trpi posledice nedostatka stručnjaka za informacione i komunikacione tehnologije, tako da Nemačka od 1. januara 2011. godine prihvata stručne diplome bez nostrifikacije.

¹² Press Release, Eurostat, videti na internet sajtu Eurostata: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-01022011-AP/EN/3-01022011-AP-EN.PDF, objavljeno 1. februara 2011. godine.

¹³ Suočene sa finansijskim udarima i sličnim simptomima krize, mnoge zemlje su bile primorane da deluju individualno kako bi zaštitile svoje ekonomije, pre svega iz unutrašnjopolitičkih razloga i predizbornih obećanja, što je sveukupno narušavalo princip slobodnog tržišta, ekonomske zakone, uz jačanje državnog protekcionizma, a na štetu Evropske unije. EU se, po prvi put, našla pred problemom nejedinstvenih stavova ekonomske politike ili makar drastično različitih pogleda na državnu intervenciju na slobodnom tržištu (državni protekcionizam je u početku krize tokom 2008. i 2009. godine uzeo maha globalno, kao i među najjačim ekonomijama EU), što je pokazala finansijska pomoć automobilskom sektoru – švedske administracije „Volvou“ i „Sabu“, britanske „Jaguaru“ i „Lendroveru“, nemačke „Opelu“, a Rusija je podigla stopu carine na uvoz automobila kako bi zaštitila sopstvenu proizvodnju.

¹⁴ U protekloj deceniji, od uvođenja evra, napravljeno je na primer, na stotine prekršaja odredbi *Stability and Growth Pact* (SGP), koji predstavlja osnovu za koordinisanje nacionalnih fiskalnih politika u okviru evropske monetarne i

Finansijska kriza je istakla osnovne slabosti evropske ekonomije i otkrila rastuće unutrašnje neravnoteže u EU, uz realnu mogućnost pojave spiralnog javnog duga zbog prezaduženosti država članica, opšte ekonomske stagnacije i ugrožavanja ukupnih performansi EU u dužem periodu. Čitava političko-ekonomska situacija unutar EU dodatno je poremećena i pojedinačnim interesima i problemima sa kojima se suočavaju članice, pre svega države osnivači EU – od problema sa nacionalnim budžetskim deficitom, preko problema reforme pojedinih politika EU, pa sve do osnovnog problema, što bi bila udaljenost građana EU od čitavog procesa „projekta EU“.

Posledice finansijske krize svoje pojavne oblike imaju i u socijalnoj sferi, što se slabo navodi kao činjenica, dovodeći do porasta siromaštva, socijalnih tenzija, zaoštavanja postojećih i pojave novih konflikata u pojedinim državama. Jedan od efekata ekonomske krize – kriza zapošljavanja uticala je na javno mnjenje, političke odluke i socijalnu koheziju, pre svega u smislu uvođenja posebnih mera zaštite domaćeg tržišta od strane EU, što je čak uslovlilo primenu restriktivne migracione politike. Islamofobija i otpor građana EU prema imigrantima je fenomen koji opterećuje EU, a koji ranijih godina nije karakterisao zemlje, kao što su Francuska i Holandija, koje prednjače u ispoljavanju nezadovoljstva prema religijskim i kulturološkim razlikama. Slične tendencije su uočljive, čak i u skandinavskim zemljama (Norveška i Finska), za koje je vladalo mišljenje da je skandinavski kapitalizam po tradiciji humaniji, a socijalna pravda generalno poštena. Ako se ima u vidu da preko deset posto stanovništva u Norveškoj ima imigraciono poreklo iz arapskih islamskih zemalja (u glavnom gradu Oslu čak 25 posto), porast netrpeljivosti lokalnog stanovništva je sve prisutniji. Uspeh desničarske partije „Pravi Finci“ na parlamentarnim izborima u Finskoj 2011. godine (osvojenih 19 posto glasova, što je šest puta više nego posle izbora 2007. godine), potvrdio je da evroskepticizam i antiimigrantska politika donose sve veći broj glasova. Iako jačanje antimigrantskih i nacionalističkih stranaka ne ugrožava evropsku demokratiju, svakako predstavlja zaokret na evropskoj političkoj sceni i može da ukazuje u kom se pravcu kreće evropsko društvo.¹⁵

ekonomske politike (EMU) o gornjoj granici deficita (tri odsto BDP), zajedno sa sličnim nedostatkom poštovanja ograničenja duga koji je određen ovim Paktom (60 odsto BDP). Dužnička kriza u evrozoni ukazala je na nevoljnost ili nesposobnost država članica i političara da održavaju fiskalnu politiku koja bi bila u saglasnosti sa zahtevima o stabilnosti.

¹⁵ Bivši predsednik Portugalije Mario Soareš, izneo je nedavno svoju ocenu da „od dvadeset sedam evropskih vlada, čak njih dvadeset četiri su ultrakonzervativne i potpuno indiferentne prema vrednostima evropskog projekta“. Primedba autora.

Uslovljenost finansijskom krizom

Rešavanje bilo kog globalnog, pa i unutrašnjeg evropskog pitanja nema dugoročniju perspektivu, ukoliko se bude isključivo tražilo kroz delovanje i interes jedne ili grupe država, ma koliko uticajne bile, jer se smatra da se jedino udruženim naporima i kompromisnim odlukama ostvaruje civilizacijski napredak. Globalizacija i sve veća međuzavisnost ekonomskih i političkih tokova neminovno zahtevaju zajedničke napore i usaglašavanje delovanja svih vlada država članica EU u prilagođavanju novim trendovima na regionalnom i globalnom nivou, pogotovo u suočavanju sa pitanjima kao što su populacioni trendovi i potreba za socijalnom solidarnošću. Objektivni karakter globalizacije i uzajamne zavisnosti su skoro opšte poznate, a njeno zaustavljanje ili usporavanje je skoro nemoguće. Brzina razvijanja novih tehnologija postavlja dalje zahteve i radikalno transformiše život u industrijalizovanom svetu, uključujući i Evropu, pri čemu se stvaraju novi izazovi koji nadmašuju nacionalne granice. Zato, *princip solidarnosti* koji karakteriše EU, kako u sprovođenju njenih unutrašnjih politika tako i u međunarodnim odnosima, kao osnov stabilnosti i garant bezbednosti, predstavlja značajan faktor.¹⁶ Države članice EU moraju biti potpomognute od strane bogatijih, kako bi uz svoje potencijale izgradile adekvatne mehanizme na razne izazove i amortizovale pogubne udare na ekonomiju i društvo uopšte.

Konkretan izraz načela solidarnosti mogao bi, na primer u budućnosti biti realizovan kroz već razmatrani model Evropskog monetarnog fonda, koji ne bi bio samo uspostavljen za zemlje evrozone, nego za sve članice EU. Na taj način, EU bi dogradila svoju institucionalnu strukturu, a pre svega pojačala finansijsku kontrolu i ostvarila centralizaciju fiskalne i monetarne politike, kako bi se ostvario plan dugoročne monetarne stabilnosti i finansijske nezavisnosti EU. Veliki broj stručnjaka i zvaničnika smatra da je evrozoni potrebna institucija sličnog kapaciteta i uticaja, kao što je Međunarodni monetarni fond, i zalažu se za stvaranje evropskog ekvivalenta u nastojanju da EU nezavisno rešava svoje ekonomske probleme. Ako se pak uzroci krize nalaze u neravnoteži spoljne trgovine između država članica i prezađuzenost država članica, onda je širok pristup rešavanja krize kroz inicijativu formiranja Evropske ekonomske vlade verovatno opravdan, s obzirom da bi se na taj način koordinirali svi ekonomski sektori koji su relevantni za

¹⁶ Princip solidarnosti je inkorporiran na brojnim mestima u Lisabonskom ugovoru, na osnovu čega zemlje članice mogu da očekuju pomoć, ako su suočene sa izvanrednim finansijskim teškoćama, što je u osnovi politička logika osnovnih kriterijuma i Mاستrihtskog ugovora o fiskalnoj politici i Pakta za stabilnost. Osnivački sporazumi EU ostaju osnova, pakt između suverenih nacija, odlučnih da podele zajedničku sudbinu i udruže sve veći deo svog suvereniteta, što se odnosi pre svega na ono što je evropskim narodima najvažnije: mir, bezbednost, participatorna demokratija, solidarnost i ekonomsko blagostanje, koji su u skladu sa nazovimo ih evropskim vrednostima, usredsređenim na humanost i ljudsko dostojanstvo.

konkurentnost, ne samo fiskalni, nego i deficiti i viškovi u spoljnoj trgovini, poreska, socijalna, ekološka i obrazovna politika, u kom se pravcu po mom mišljenju, EU zapravo i kreće. Inicijativa dolazi od strane Francuske (uz Nemačku), koje insistiraju na usaglašavanju evropskih ekonomija kroz usvajanje kodeksa konkretnih odgovornosti i harmonizacije ukupnih politika, pa i na ograničavanje duga svake zemlje, što bi bilo uneto u nacionalne ustave.¹⁷ Naime, u želji da se ojača i unificira fiskalna, socijalna i budžetska koordinacija u evrozoni, Nemačka i Francuska su insistirale na usaglašavanju evropskih ekonomija kroz usvajanje kodeksa konkretnih odgovornosti i harmonizaciju plata i poreza, radi jačanja konkurentnosti EU na globalnom planu, ograničavanje duga svake države članice, što bi bilo uneto u nacionalne ustave, kao i jednak evropski porez za korporacije uz povećanje starosne granice (do 67 godina) za odlazak u penziju i druge mere.¹⁸

Nametanjem stroge regulative za kontrolu makroekonomskih prilika unutar evrozone (formalizovanjem dogovora na Samitu EU, 4. aprila 2011. godine, koji je bio posvećen merama za povećanje finansijske discipline u zemljama članicama evrozone, pa sve do najnovije odluke Saveta EU od 30. januara 2012. godine o istoj problematici – fiskalni paket regulisanja striktnih fiskalnih pravila i sankcionisanje država članice), još jednom je potvrđena teza i pretpostavke da će se glavne reforme i promene unutar EU ostvarivati zahvaljujući insistiranju Nemačke i Francuske, uz saglasnost ostalih članica bez nepotrebnog oponiranja.¹⁹ Dugoročno, efekti takve

¹⁷ Usaglašen stav Nemačke i Francuske oko uvođenja „Evropske ekonomske vlade“ podrazumeva i to da ove dve zemlje ne žele više da budu isključivo upućene na instrumente „EU 27“. Evropsku ekonomsku vladu (tzv. „privredna vlada“) bi podrazumevali sastanci šefova država i vlada evrozone, koji bi bili održavani dva puta godišnje. Stalni predsednik ove grupacije bio bi van H. Van Rompuj, postojao bi sekretarijat evro grupe, dok bi saradnja ministara finansija i državnih sekretara za finansije evrozone bila pojačana i podignuta na viši institucionalni nivo.

¹⁸ Povodom i u kontekstu nametanja strogih kriterijuma od strane Nemačke i Francuske, u stručnim evropskim krugovima pojavio se nov izraz, termin ili tehnička krilatica – engl. *Hear Sheart*. Na srpskom jeziku, slobodan prevod bi mogao da bude – bodljikava košulja (Primedba autora). Konkretno, izraz potiče iz prakse koja je primenjivana u katoličkim manastirima u srednjem veku, kada je katoličko sveštenstvo koristilo kao garderobu bodljikave košulje ili navlake za telo, koje su bile ukrašene metalnim bodljama i čiodama. Bockanjem tela stalno je podsećalo sveštenike na ljudske grehove i potrebu ispaštanja.

¹⁹ U institucionalnoj i zakonodavnoj „arhitekturi“ EU, za očekivanje je da se politička „težina“ tri najveća faktora u EU – Nemačke, Francuske i Velike Britanije, sa svim njihovim specifičnostima, još snažnije demonstrira. Primetno je i profilisanje, nazovimo ga - drugog ili trećeg kruga - ešalona zemalja u kome se pozicioniraju ostale države članice koje ipak u manjoj meri mogu da zastupaju svoje interese, odnosno moraće da se uklapaju u opšte interese ili interese ostalih. Postoji i osnovano strahovanje oko podele zemalja unutar EU, odnosno u okviru zemalja iz evrozone, s obzirom da se u grupaciji evrozone pojavljuju tešniji modeli saradnje. Ubuduće bi mogla da postoji, takozvana

politike bi trebalo da doprinesu jačanju konkurentnosti EU i njenog dalekosežnijeg pozicioniranja.

U svetlu navedenih složenih unutrašnjih odnosa i načinima kako se postojeći problemi mogu prevladati u procesu traženja rešenja na izazove unutrašnjeg i spoljnopolitičkog plana, tekuća decenija bi trebalo da bude iskorišćena da se „projektu“ EU pruži dodatni stimulus ili sadržaj koji do sada EU možda nije karakterisao. Kratkoročnije gledano, kroz godinu-dve, razumevanje među liderima i stabilni odnosi glavnih evropskih partnera, biće od ključnog značaja za EU, s obzirom da predstojeći izbori u Francuskoj (2012. godine) i u Nemačkoj (2013. godine) ne predstavljaju povoljne okolnosti za punu koncentraciju odnosa prema EU u celini, nego će pre svega biti okrenuti unutrašnjim prilikama. U svakom slučaju, EU predstoji, pored preokupiranosti sopstvenim unutrašnjim problemima, period kada će morati da demonstrira i sprovodi koherentniju zajedničku politiku i da usaglasi i koordinira najvažnije prioritete, bar za petogodišnji novi saziv Evropske komisije (do 2014. godine).²⁰

„dvostruka Evropa“: „klub 27“, koji bi se, kao i do sada, starao prevashodno o zajedničkom tržištu, i „klub 17“, koji bi imao zajedničku finansijsku, budžetsku i socijalnu politiku. Da Nemačka razmišlja i o dalekosežnijim koracima, za koji bi bilo potrebno izmeniti Lisabonski ugovor, potvrdila je u svom govoru povodom rasprave o predlogu budžeta EU za 2012. godinu (održanom 7. septembra 2011. godine u Berlinu) kancelarka Angela Merkel, koja je istakla da ukoliko se želi da Evropa bude jaka i u budućnosti, izmena osnivačkih ugovora ne sme predstavljati tabu.

²⁰ Do sada, institucionalne promene vezane za stupanje na snagu novog Lisabonskog ugovora, omogućile su izbor novog (prvog) stalnog predsednika Evropskog saveta (petogodišnji mandat), kao i visokog predstavnika i potpredsednika Komisije zaduženog za spoljnu i bezbednosnu politiku EU. Formiranje Službe spoljnih poslova EU (*European External Action Service*) predstavlja novo političko i organizaciono iskušenje za EU i zemlje članice, što znači da će proći nekoliko godina u cilju prevazilaženja prisutne psihologije imperativnog sprovođenja nacionalnih interesa kroz koordinaciju zajedničkih spoljnopolitičkih nastupa EU na međunarodnom planu. Pored toga, nov saziv Evropske komisije (takozvana Komisija Baroso II, po imenu predsednika Komisije Žose Manuela Barosa - stupila na dužnost 1. februara 2010. godine) predložio je određeni paket mera za prevazilaženje problema sa kojima se EU aktuelno suočava. Tokom razvoja EU svaki saziv Evropske komisije je ostvario određeni uspeh, često u vezi sa glavnim ugovornim promenama. Prvi saziv je ostao upamćen po takozvanoj Žak Delor Komisiji (uspostavljanje jedinstvenog tržišta), drugi za Ugovor iz Mاستrihta tzv. Žak Santer Komisija (lansiranje evra), Komisija Romana Prodića je ostala upamćena po „velikom“ proširenju na Istok, a tzv. Baroso I Komisija (2004-2009) ostaje zabeležena u istoriji za preduzimanje inicijativa EU u suočavanju sa klimatskim promenama i ratifikacijom (primena) Lisabonskog ugovora. Svaka od ovih postignuća bio je korak napred za Evropu.

Izazovi i perspektive

Od istog značaja je razmatranje društvenih faktora koji bi, takođe mogli da utiču dalekosežnije na ishod budućeg razvoja EU – misli se, pre svega na stavove građana država članica EU o nižem nivou životnog standarda unutar EU u odnosu na prethodne decenije, odnosu uticaju javnog mnjenja. Kako su politička rukovodstva u savremenim uslovima prinuđena da reaguju na događaje koji se pokreću iz različitih interesa, građani bi mogli postajati sve ciničniji i gnevniiji zbog neuspeha njihovih lidera da vode i kontrolišu događaje. Postoji mogućnost da prevlada (većinski) stav građana da političke etablirane sisteme smatra suštinski nesposobnim da proizvedu zaista popularne i harizmatične lidere – lidere koji bi bili sposobni da pobude poverenje svojih sledbenika. Opadanje interesa glasača je očigledno, pre svega zbog narastajuće ekonomske krize, neizvesne budućnosti, nerazumevanja funkcionisanja institucija i uticaja EU na nacionalne probleme, izvesnog političkog zasićenja, kao i brojnih afera u kojima su učestvovala političke ličnosti na različitim nivoima. S tim u vezi, poznato je da postoji i značajno smanjenje podrške budućem proširenju.²¹

Reakcije država članica EU upućuju na relativan zaključak da jedinstven odgovor na krizu ne postoji, bez jasno utvrđene promene funkcionisanja sistema. Traže se ekonomske mere, a pri tome se zanemaruju socijalni efekti koji mogu ozbiljno da uzdrmaju bezbednost u dugoročnijem vremenskom periodu. Opštedruštveni pritisak na rukovodstva država članica EU, kao i prema birokratiji institucija EU, sve je intenzivniji, zbog sve izraženijeg dejstva loših ekonomskih pokazatelja i sve prisutnijim nezadovoljstvom građana.²²

²¹ U perspektivi, prijem svake nove članice mogao bi da zahteva referendum u državama članicama EU. Primenom Lisabonskog ugovora, Evropski parlament i nacionalni parlamenti imaju mogućnost javnog izražavanja oko eventualnih političkih rezervi vezanih za članstvo određene države u EU. Takođe, proces ratifikacije prijema novih članica će se odvijati u 27 (ili 29 zajedno sa Islandom i Hrvatskom kao budućim članicama EU) nacionalnih parlamenata država članica EU, što će predstavljati veliki poduhvat, a da bi se obezbedio njegov uspeh, biće potrebno učiniti dosta na promeni mišljenja glasača i formiranju povoljnije atmosfere od ove koja je aktuelno prisutna. Mora se imati u vidu i održavanje nacionalnih izbora u velikom broju država u budućnosti, koji u osnovi pokazuju opredeljenje većine građana za zadržavanje postojećeg stanja, odnosno, širenja straha od proširenja granica, što za rezultat ima negativan stav prema promenama. Ili se može tumačiti da su strepnje od proširenja odraz slabosti EU.

²² Usredsređeni na strukturne reforme, mere za smanjenje budžetskog deficita i očuvanje bankarskog sektora, političari gube iz vida subjekte koji treba da iznesu najavljene programe ekonomskog oporavka. Prema analizama britanskih naučnika sa Oksforda (na primer, tim Dejvida Staklera sa katedre za sociologiju) odavno je utvrđena veza između rasta nezaposlenosti, porasta pokazatelja mentalnih slučajeva, uz upozorenje da će smanjenje izdvajanja za zdravstveno osiguranje dovesti do porasta alkoholizma, srčanih i drugih oboljenja širom kontinenta. Nemačka je smanjila zdravstvene troškove za osam posto, a Španija je u okviru budžetskih reformi smanjila drastično broj

Produženje ekonomske krize, sa karakteristikama visoke nezaposlenosti, minimalnih nadnica, bez izdataka za socijalno najugroženije, posebno u siromašnijim zemljama, mogu dovesti realno do socijalnih nemira širih razmera i značajnijih političkih promena. Mogu se pojaviti radikalni pokreti za „socijalizaciju“, a time dovesti do ekstremnih pojava, opšte panike, poskupljenja hrane, pojave terorističkih organizacija u borbi protiv političara, uz opasnost stvaranja „socijalne bombe“, sa nesagledivim posledicama u budućnosti.²³ Ova konstatacija se bazira na realnom stanju, jer ima pokazatelja da je ekonomska kriza sa kojom se suočava Evropa već u sadašnjem vremenu praćena sa porastom nasilja i gubitkom samopouzdanja, zbog čega su sve izraženiji društveni problemi i u najrazvijenijim državama.

Uzimajući u obzir dosadašnji tok razvoja EU, lako se konstatuje da je današnja EU bitno drugačija institucija od pre deset, dvadeset ili trideset godina. Time se potvrđuju mišljenja da EU predstavlja „pokretnu metu“, usled čestih unutrašnjih promena i faznih kriza, koje ovaj ekonomski, politički i pravni sistem čine veoma dinamičnim, a koji će se i u budućnosti konstantno menjati. Zato unutar EU uvek postoji mnogo otvorenih političkih pitanja.²⁴ Pitanje: da li EU sa 27 članica može istom brzinom da ostvaruje integracije u svim oblastima, takođe može da predstavlja dilemu. Prijem novih zemalja (proširenje iz 2004-2007. godine) uvećao je broj država članica za 80% (sa 15 na 27), iako je povećanju broja stanovnika EU doprineo sa samo 27%, a povećanju bruto nacionalnog dohotka sa samo 5,5%. Dramatično povećanje broja država članica trostruko je uvećalo broj mogućih kombinacija bilateralnih odnosa, što odnose čini dodatno komplikovanim. U evropskim institucijama sada se, uz pretpostavku da ministarskim konferencijama prisustvuju samo po dva predstavnika iz jedne države, u sali za

lekova koji su bez participacije dostupni najsiromašnijim slojevima stanovništva. Podatak baziran prema izveštajima svetskih agencija sa skupa ekonomsko-finansijske elite, koji je održan u Eks an Provansu u Francuskoj (jul 2010. godine) povodom tekuće krize u EU. Zaključak skupa je da EU čeka novi privredni košmar zbog anemičnog ekonomskog oporavka (zajedno sa Nemačkom – najnoviji pokazatelji govore o sedmomesečnom uzastopnom padu poverenja u nemačku privredu, kao i da nemačka privreda trpi zbog usporavanja rasta globalne tražnje. Prognozira se i nemački privredni rast od svega 0,5 posto tokom 2012. godine).

²³ „Ono što je započelo kao finansijska kriza, pretvorilo se u ekonomsku krizu, a sada se može transformisati u krizu nezaposlenosti velikih razmera i ekonomski kolaps, te se može pretvoriti u socijalnu krizu“, o čemu je više puta govorio predsednik Evropske centralne banke Žan Klod Triše još sredinom 2008. godine, kada je kriza počela. Primedba autora.

²⁴ Kao što se postavlja pitanje održivosti Evropske komisije od 27 država članica, isto tako postavlja se pitanje da li Evropski parlament može ekspresnim glasanjima da zadovolji proces usaglašavanja ili saodlučivanje u brojnim sporazumima? S obzirom da svaka zemlja članica ima svog člana Komisije (27), da li i Evropski parlament treba da ima 27 sektora (EP aktuelno ima 18 sektora) jer „izvršna funkcija“ treba da odslikava „parlamentarnu“.

konferencijskim stolom nalazi najmanje šezdeset ljudi što otežava i samo održavanje sastanaka (postoje primeri da se sagovornici iz država članica na najvišem nivou uopšte ne upoznaju). Dok su se u inicijalnoj „šestorki“ (zemlje osnivači) nalazile tri velike i tri manje zemlje, danas dominaciju imaju manje države, kojih je tri puta više od velikih. Da li to može dovesti do formiranja jezgra članica osnivača EU i perifernih članica EU?

U daljoj razradi ove problematike, moglo bi se lakonski postaviti još jedno kontradiktorno pitanje – gde su granice Evrope i da li će se one menjati u perspektivi od deset godina? Pitanje preispitivanja daljeg širenja granica EU, nivoa integracija i produbljivanja saradnje, u fokusu je razvoja EU već nekoliko godina, sa svim rizicima i prednostima kompleksnih političkih i ekonomskih implikacija.²⁵

Prioriteti EU

Trajni prioritet EU ostaje integracioni proces u pravcu jačanja nadnacionalne institucionalne tvorevine i u pravcu ostvarivanju uticajnog faktora u ukupnim međunarodnim odnosima. Kapaciteti, ekonomski, politički, pa i vojni kroz misije EU globalno, ukazuju da će EU za duži period ostati jedan od ključnih činilaca u svetskim odnosima, bez obzira na suočavanje sa kriznim periodom. Posmatrano iz današnjeg ugla, njena dva neposredna prioriteta se odnose na obezbeđivanje energetske stabilnosti, sa racionalnijom potrošnjom i razvojem alternativnih izvora. Na ovaj, nadovezuje se drugi prioritet – razvoj nauke i tehnologije na najširem planu, koji treba da obezbedi EU mesto među vodećim razvojnim centrima u svetu.

Danas je očigledno da je siguran, bezbedan i održivi energetske razvoj neposredan prioritet EU, što podrazumeva ostvarivanje funkcionalne povezanosti i integracije unutrašnjeg energetskeg tržišta. Sa praktičnog

²⁵ U vremenima ekonomske krize u EU javlja se i mogućnost brže integracije, koja ne mora isključivo da podrazumeva puno članstvo u ekonomskoj i monetarnoj uniji, već može da bude ograničena na jedan ili drugi aspekt tih odnosa. Da bi se mogućnost sagledavala kao relevantna, trebalo bi detaljnije razmotriti ideju proširenja zone evra, budući da je to jedno od rešenja u finansijskim kriznim vremenima ili u kasnijoj fazi razvoja EU (proširenja) realnost. Iz međunarodnih finansijskih institucija već su se javljali predlozi da bi bilo dobro kada bi Evropska centralna banka (ECB) omogućila zemljama koje bi želele da učvrste evro kao zvanično sredstvo plaćanja. Te bi zemlje bile u sličnom statusu kao Crna Gora ili Kosovo (Albanija je pokazala interes za uvođenje jedinstvene monete u nacionalni monetarni sistem) jer bi im zvaničan novac bio evro, ali ne bi bile članice ekonomske i monetarne unije. Za sada nema izgleda da će ECB prihvatiti nešto slično, ali ima smisla razmotriti na čemu je tačno zasnovan predlog. Sa druge strane, imajući u vidu težinu i ozbiljnost aktuelne ekonomske krize u EU, globalni i unutrašnji izazovi unutar EU bi mogli da izvrše snažan pritisak na oblikovanje ostalih politika na nivou EU (od unutrašnjeg tržišta, preko politike migracije, zajedničke energetske politike, sve do zajedničke spoljne i bezbednosne politike).

stanovišta, akcenat je na modernizaciji i proširenju evropske energetske infrastrukture i njenog povezivanja sa prekograničnim mrežama snabdevanja naftom i gasom, uz komplementarno unapređivanje alternativnih puteva snabdevanja energentima, kao i razvoj obnovljivih izvora energije.

Jedan od najvažnijih faktora u budućnosti sveta je svakako energetika.²⁶ Energetika je bila i prvobitan podstrek za evropske integracije i ostaje strateški prioritet, s obzirom na činjenicu, da ako tekući trend bude zadržan, EU postaje sve zavisnija od uvoza iz nestabilnih i nepouzdatih regiona. Ne malo puta je konstatovano da je stvaranje zone mira i prosperiteta u susedstvu od interesa za samu EU, te da je investiranje u infrastrukturu i institucije u zemljama okruženja isplativo. Pred EU se postavlja zadatak da se orijentiše i primeni tehnološki inovativniju energetska politiku (na primer, ekspanzija automobila na električni pogon, značajnija upotreba energije vetra, plime ili sunca, ali i nuklearne energije, uz veću raznolikost u snabdevanju tradicionalnim energentima i tranzitnim rutama), u protivnom, sasvim je izvesno da će se suočiti sa istinskom krizom u budućnosti.

Istraživanje i inovacije imaju veliki značaj za unapređivanje konkurentnosti EU na svetskom tržištu i u tom pogledu, i ja se pridružujem preovlađujućim mišljenjima da bi Evropa morala da održi korak sa vodećim državama u svetu na polju razvojnog istraživanja, i to u uslovima sve većih izazova, kao što su klimatske promene, energetska bezbednost, demografski uslovi, koje *Strategija 2020* navodi kao centralne prioritete EU.²⁷

Prema *Strategiji 2020*, jedan od glavnih načina za poboljšavanje razvoja evropske privrede i ekonomije, jeste primena inovacija, sa očekivanjem da će moderni trendovi i proizvodi sofisticirane tehnologije (dizajn, patenti, *soft goods* i drugo) naći primenu u većini evropskih kompanija, podizanjem nivoa istraživanja i razvoja. Ističe se potreba za većim ulaganjima u evropske univerzitete, odnosno otvaranje mogućnosti visokog obrazovanja širem sloju stanovništva. Sposobnost primene inovacija, vodeće mesto u istraživanjima i novim tehnologijama u izmenjenom svetu će nosiocima razvoja obezbeđivati ključnu prednost, kao što je nekada bila vojna moć. S obzirom na kapacitete i dosadašnja dostignuća, EU ima uslove da ostvari zadate prioritete.

Zaključak

Prve godine prve decenije XXI veka (2010-2011), praćene političkim previranjima, uvek prisutnim pojedinačnim interesima država članica, uz pojačani evroskepticizam koji tradicionalno prati revidiranja politika i institucionalne reforme, zahtevale su ubrzano sprovođenje ugovornih

²⁶ Petrović, D., „Ka multipolarnom svetskom poretku“, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010, 173 str.

²⁷ Internet sajt Evropske komisije: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm, 1.04.2011.

obaveza EU, odnosno uspostavljanje novih struktura institucija. Rešavanje unutrašnjih izazova same EU i država članica EU, u korelaciji sa globalnim dešavanjima, predstavljace prioritet za duži period u cilju stvaranja uslova ekonomskog oporavka, te se priklanjam mišljenjima da će proces daljih transformacija, konstantnog prilagođavanja EU biti nastavljen i u budućnosti.

Događanja unutar EU i među državama članicama pokazuju da je, bar za vreme dve-tri godine koliko traje kriza, postojala minimalna saglasnost i solidarnost sa inicijativom i uticajem jednog broja lidera ili nacionalnih vlada najuticajnijih država članica EU, u pogledu okvira u kome će se tražiti dugoročna, institucionalna rešenja (posebno u oblasti integracija fiskalnomonetarnih obaveza država članica, ali još više donošenje kratkoročnih mera za postizanje makroekonomskih performansi). Stoga će razumevanje među liderima i stabilni odnosi glavnih evropskih partnera, biti od ključnog značaja za EU. U svakom slučaju, EU će karakterisati, pored poznate „zasićenosti“ proširenjem EU koje će potrajati izvesno vreme, preokupiranost sopstvenim unutrašnjim aktivnostima, uslovljeni dinamikom i sposobnošću prilagođavanja novim tržištima i trendovima u svetskoj privredi. Paralelno, predstoji joj period kada će morati da demonstrira i sprovodi koherentniju zajedničku politiku i da usaglašava i koordinira prioritete, bar za petogodišnji saziv sadašnje Evropske komisije (mandat do 2014. godine).

Kao i mnogo puta do sada, jedinstvo integracionog mehanizma EU će biti ponovo na „ispitu“, ovog puta usled efekata finansijske krize. Nepredvidivi efekti krize svakako bi mogli izazvati uticaj na EU, u nekom slučaju i njenu reviziju. Precizniji zaključci se mogu izvoditi kroz stručne radove uz sagledavanje ostalih činilaca u njihovom određivanju (otplate kreditnih obaveza Grčke prema poveriocima i potencijalni problemi sa javnim dugovima i budžetskim restrikcijama većih država članica, gubitak uticaja EU na međunarodnom planu, usled objektivnih kretanja na globalnom ekonomskom tržištu i dr.).

Period konsolidovanja i uobličavanja institucionalnog ustrojstva EU, kroz koji EU prolazi, zahtevaće određeni broj godina, pre svega za striktno sprovođenje novih finansijskih pravila i postizanje veće stope privrednog rasta (odnos visine državnih dugova prema rastu bruto domaćeg proizvoda nisu na potrebnom nivou kod većine država članica, osim možda nemačke privrede). Sve dosadašnje aktivnosti i mere treba posmatrati na način da će uticati povoljno na poboljšanje ekonomske dimenzije i političke integracije. Modeli privrednog rasta i opšteg razvoja, kako država članica, tako i EU u celini, kao i strukturne reforme, u velikoj meri su dati kroz tzv. strategiju „Evropa 2020“. EU još uvek predstavlja svetsku silu u mnogim oblastima naučnotehnološkog razvoja, posebno u pilot oblastima koje su u budućnosti ključne za preobražaj svetske ekonomije u pravcu tzv. čistih tehnologija, kao i nano i informacionih tehnologija koje će biti osnovni nosilac daljeg razvoja. Što se tiče aktuelne situacije i odnosa unutar EU, realnije je EU sagledavati iz aspekta prevazilaženja kriznog perioda, nego njenog zastoja ili neke vrste

dezintegracije, odnosno kroz period konsolidovanja i reformi institucionalnog ustrojstva. Taj period može biti krucijalan za budućnost EU na način da utiče na poboljšanje ekonomske i političke dimenzije integracije.

Prema mišljenju evropskih analitičara, postoji mogućnost da bi se usvajanjem daljih mera moglo doprineti ostvarenju planova kojima se predviđa pretapanje zajednice evropskih zemalja iz njenog sadašnjeg oblika u kontinentalnu super(nad)državu. Uspostavljanje takve državne zajednice, pretpostavlja odgovarajuću reviziju Lisabonskog ugovora koji bi jednog dana trebalo da bude pretvoren u Ustav EU. Glavna dilema u daljem razvoju EU svodi se na pitanje da li će se u okviru sadašnjih članica EU uspostaviti institucionalna ravnoteža, što je drugi izraz za potrebu uvažavanja „malih“ članica EU, koje izražavaju bojazan od dominacije „velikih“. Pitanje revidiranja starih, osnivačkih i stvaranje novih, strateških dogovora EU, svakako će biti tema za diskusije u godinama ispred nas. Uostalom, Lisabonski ugovor je već revidiran posle svega godinu dana kada su donete prve (ograničene) promene oko formiranja stalnog mehanizma za osiguranje finansijske stabilnosti evrozona, što nam govori da su izuzeci uvek mogući.

Ovim mišljenjem se tvrdi da je realnija opcija da će EU prevazići još jedan krizni period, sa perspektivom novih institucionalnih oblika. Ni do sada, svaka odluka EU nije bila najracionalnija i najbolje rešenje. Daleko je značajnije da EU predstavlja fenomen u međunarodnim odnosima i u nizu aspekata model i „eksperiment“ za druge. Zato mogu da potvrdim tezu koju zastupam da bez obzira na tačnost da je EU nesavršena institucionalna tvorevina, sa paradoksima i brojnim nedorečenostima, ipak raspolaže vrednostima o kojima se može govoriti kao o posebnom, jedinstvenom evropskom društvenom modelu.

Bibliografija

1. Delors, J., *Mémoires*, Plon, Paris, 2004.
2. Foucher, M., *L' Union européenne un demi-cècle plus tard: état des lieux et scénarios de relance*, Fondation Robert Schuman, Paris 2007, p. 94.
3. Friedman, G., *The next 100 years: A forecast for the 21st Century*, Doubleday, New York, 2009.
4. Gnesotto, N., Grevi, G., *The New Global Puzzle, What world for the European Union*, Institute for Security Studies, Paris, 2002.
5. Grant, Charles., *EU 2010. An optimistic vision of the futur*, Center for European reform, London, 2010, p. 76.
6. Jovanović, Miroslav N., *Is the Eurozone rescue strategy tantamount to the rearrangement of deckchairs on the Titanic?* University of Geneva, European Institute, Geneve, 2010. Više na internet adresi: <http://www.miroslavjovanovic.ch/>
7. Lasić, M., *Evropska unija: nastanak, stratejske nedoumice i integracijski dometi*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2009, str. 500.
8. Patten, Ch., *What Next?: Surviving the Twenty-first Century*, Allen Lane; 2008, p. 512.

9. Petrović, D., *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010, str. 223.
10. Sutu, Ž-A., *Neizvestan savez, Istorija evropske zajednice*, Klio, Beograd, 2001, str. 411.
11. Šmale, V., *Istorija evropske ideje*, Klio, Beograd, 2003.
12. Athanassiou. Phoebus, "Whitdrawal and expulsion from the EU and EMU: Some reflections, ECB, Legal Working paper N. 10, Frankfurt, decembar 2009. Više na internet adresi: <http://ecb.int/pub/pdf/scplps/ecblwp10.pdf>
13. Congleton, R. D., *Notes on the fiscal crisis and the bail out*, George Mason University - Center for Study of Public Choice; George Mason University - Department of Economics PDF fajl, s. 1-29, Fairfax, 2009.
14. Emanouilidis, J., *The Barosso II Commission and the need to extend Europe 2020*, European Policy Centre, Brussels, 2010.
15. *Next generation innovation policy, the future of EU innovation policy to support market growth*, Ernst & Young, in collaboration with CEPS, Brussels, 2011, p. 37.
16. *The world in 2025*, numbered authors, Directorate General for Research, Socio Economic, Science and Humanities, European Commission, Brusells, January, 2009, p. 387.
17. *US Annual Intelligence Community Threat Assessment*, Vašington, 2010. Dostupan na internet adresi: www.dni.gov/tetimonies/20100202_testimony.pdf

Internet stranice međunarodnih institucija, instituta, medijskih i specijalizovanih servisa:

- Službena internet adresa Komisije EU (www.ec.europa.eu)
- Službena internet adresa Evropska statistička služba, Evrostat (www.ec.europa.eu/eurostat)
- www.reflectiongroup.eu
- www.biznisnovine.com
- *The Economist*
- *EUObserver*
- *New York Times*
- *Frankfurter Allgemeine Zeitung*
- *Bulletin Quotidien Europe*
- *European Voice*
- *New Europe*
- *Deutsche Welle*
- Specijalizovani dodatak Plave strane, vikend izdanje dnevnih novina Danas

Saša Ojdanić, MA

**FUTURE OF THE EUROPEAN UNION (2010-2020):
CHALLENGES AND PROSPECTS**

ABSTRACT

The term “future” covers the period of the EU’s development in the next ten years (2010-2020). The analysis starts from the time when the Lisbon Treaty entered into force (from December 1st, 2009). More important than the symbolism of years are the complex socio-political relations, both at the international level and within the EU, together with probable consequences of the economic and financial crisis. All that could have a long-term influence on EU decisions, meaning that the EU needs to make necessary adjustments in line with the changing conditions in the world, is viewed in within the context of the realisation of the vision of its work by the year 2020.

Key words: the economic and financial crisis, challenges, reform, vision.

UDK: 327(560:569.1)
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 50–66.
Pregledni članak
Primljen: 12. januar 2012.

Miloš B. MARKOVIĆ¹

Turski spoljnopolitički „preokret“: Slučaj Sirije

SAŽETAK

Dolaskom na vlast Partije pravde i razvoja 2002. godine, turska spoljna politika doživela je zamah nezabeležen još od vremena pokojnog premijera i predsednika Turguta Ozala. U ovom radu, kroz prikaz pogoršanja u odnosima Turske sa Sirijom bavićemo se neizvesnom „sudbinom“ jednog od osnovnih principa Davutogluove spoljne politike – politikom „nultih problema sa susedima“. Napuštanjem ovog principa, Ankara je dovela u pitanje godinama negovan imidž države koja se odrekla uloge „isturene predstraže NATO-a“ na Bliskom istoku iz vremena hladnog rata i koja je sebi postavila za cilj sticanje statusa „centralne zemlje“. Drugim rečima, naglo „demokratsko samoosvešćivanje“ Turske, pojačalo je strahove Irana, ali i Moskve, koja pored jasne podrške Damasku pojačava svoje vojno prisustvo na još uvek osetljivom području Severnog Kavkaza.

Ključne reči: Turska, Sirija, Rusija, Iran, Asad, Erdogan, Davutoglu, politika „nultih problema sa susedima“, arapsko proleće, PKK, zlatno doba tursko-američkih odnosa

Još od samog početka krize u Siriji, Sjedinjene Američke Države (u daljem tekstu: SAD) zauzele su jasan stav koji glasi da više ne žele da vide na vlasti diktatora koji upotrebljava vojsku protiv sopstvenih građana. Za razliku od Libije, gde su vodeću ulogu imale Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo, u slučaju Sirije, ključna uloga prepuštena je susednoj Turskoj koja je u proteklim godinama uspela da izgradi odlične odnose sa režimom Bašara el Asada (Bashar al-Assad). U skladu s novonastalom situacijom, „povlačenje poteza usmerenih na povećanje pritiska na režim Bašara el Asada od strane susednih zemalja Sirije poput Turske, imaju veliki značaj“ za SAD koje će „sa zadovoljstvom podržati svaku meru proisteklu iz odluka turske vlade“.²

¹ Mr Miloš B. Marković, politički analitičar iz Beograda.

² Radi se o izjavi potparola Stejt Dipartmenta, Majkla Hamera (Michael Hammer). Videti: „ABD: Türkiye'nin Suriye'ye Baskısı Önemli“, *Hürriyet*, Internet, 14/11/11, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=18837224>.

Gubitak jednih saveznika, Turska će pokušati da nadomesti što boljim odnosima sa novim režimima koji će nakon „demokratskih“ promena, izniknuti na karti Severne Afrike i Bliskog istoka. Ankara je ovim međutim, pokazala da je Davutogluovo odricanje od „uloge mosta koji samo omogućava drugima da preko njega prelaze“ samo formalne prirode i da status „centralne zemlje“ Ankara sebi ipak može obezbediti jedino kroz prisne odnose sa Vašingtonom. Drugim rečima, Ankara ovo može postići jedino preko pristajanja na ulogu „mosta“, koju je proteklih godina, barem deklarativno, tako žarko želela da izbegne. Predsednik Abdullah Gul (Abdullah Gül) pokušao je da pomiri ove suprotnosti tako što je nedavno u intervjuu za britanski *Sunday Telegraph* istakao da je Turska „poput mosta između Azije i Evrope“ i da se „nalazi u samom centru u odnosu na obe“.³

Kada „politika nultih problema sa susedima“ ustukne pred „demokratijom“

Iako predsednik Gul „čvrsto veruje da više nema mesta za autoritarne režime“, teško je poverovati da je glavni razlog promene turskog stava u odnosima sa Damaskom bila privrženost Turske širenju demokratije i demokratskih vrednosti u regionu Bliskog istoka.⁴ Naime, prilikom analiziranja situacije na Bliskom istoku i Severnoj Africi, nikako ne treba zaboraviti da je donedavno upravo Ankara, više nego odlično saradivala sa ubijenim Gadafijem, kao i sadašnjim predsednikom Sirije, Asadom, sa kojim je turski premijer Redžep Tajip Erdoğan (Recep Tayyip Erdoğan) u pratnji svoje supruge, pre samo tri godine proveo godišnji odmor u Bodrumu.⁵ Razloge tesnih odnosa Turske sa problematičnim režimima nije teško pogoditi. Naime, uloga poželjnog, u svakoj zapadnoj prestonici rado viđenog saveznika koju su Turskoj garantovale veze sa „prokuženim“ režimima na Bliskom istoku i Africi, kao i opipljiva ekonomska korist za turske privrednike od savezništava sa diktatorima poput Gadafija i Asada, bili su dovoljni razlozi za prisne odnose Turske sa njima. Sam tvorac politike „nultih problema sa susedima“, turski ministar spoljnih poslova Ahmet Davutoglu (Ahmet Davutoğlu) pre dve godine u intervjuu koji je dao za nemački *Spiegel*, definisao je Tursku kao zemlju koja „ne vidi radikale i umerenjake u svome susedstvu“, već samo „svoje susede“.⁶

³ Videti: „Interview: Why Turkey's President Abdullah Gul Believes His Country's Moment Has Come“, *Sunday Telegraph*, Internet, 21/11/11, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/8901775/Interview-why-Turkeys-President-Abdullah-Gul-believes-his-countrys-moment-has-come.html>.

⁴ Ibidem.

⁵ Videti: „Türkiye-Suriye Tatil Kardeşliği“, *Radikal*, Internet, 29/09/11, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=891994>.

⁶ Videti: „Turkey Doesn't Want Chaos in the Middle East“, *Spiegel*, Internet, 24/07/09, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,631848-2,00.html>.

Promene u Egiptu i Libiji, pored sveg pozivanja na demokratiju, teško da mogu da prikriju činjenicu, da su iste itekako u korist pre svega Vašingtona i njegovih evropskih saveznika. Za razliku od neodlučnog stava ispoljenog u Tunisu, Egiptu i delimično u Libiji, Turska se ovog puta vrlo brzo i jasno pozicionirala uz SAD i time „pokopala“ svoju proklamovanu i veoma hvaljenu politiku „nultih problema sa susedima“. Naime, kada je postalo jasno da nekada prijateljski režimi neće opstati i da svako dalje odugovlačenje sa podrškom zapadnim inicijativama na „arapskim prolećem“ zahvaćenom Bliskom istoku i u Severnoj Africi, mogu ozbiljno dovesti u pitanje njene odnose sa Vašingtonom, kao i uticaj u zemljama u kojima će se promene odigrati bez obzira na turske želje, Ankara se priklonila Zapadu.

Da je odluka doneta na višem mestu, jasno govore reči samog predsednika Baraka Obame (Barack Obama) kako su SAD „suočene sa istorijskom šansom“, tj. da će „nakon decenija prihvatanja sveta onakvog kakav jeste u regionu, imati priliku da se zalažu za svet kakav bi trebalo da bude“.⁷ Demokratske promene koje su zahvatile Severnu Afriku i Bliski istok, predstavljaju „najvažniji prioritet koji mora biti pretočen u konkretne akcije i podržan svim diplomatskim, ekonomskim i stratejskim instrumentima koji su na raspolaganju“.⁸ Jasno je da Ankara govor predsednika Obame o arapskom proleću, nije mogla drugačije da shvati, nego kao poruku Vašingtona da se sa turske spoljne politike „očuvanja statusa kvo“ pređe na „politiku regionalnih promena“. U skladu sa ulogom predvodnika širenja demokratije na Bliskom istoku, Turska će po rečima Davutoglua, nastojati da odnose sa „demokratskim“ Egiptom postavi na nove temelje, odnosno da formira „osu demokratije između dve najveće zemlje u regionu, koja će se prostirati od Crnog mora na severu do doline Nila u Sudanu na jugu“.⁹ S obzirom na trenutni razvoj situacije na Bliskom istoku, teško je poverovati u uveravanja turskog ministra spoljnih poslova da ova „osa prave demokratije, neće biti usmerena ni protiv koje druge države“ tj. „protiv Izraela i Irana“.¹⁰ Turski levičari i drugi opozicionari zadovoljno trljaju ruke, jer smatraju da su ovim naglim zaokretom u Siriji, kao i ranijim ponašanjem u Egiptu i Libiji, potvrđene njihove tvrdnje da je

⁷ Govor predsednika Obame od 19. maja u celosti u: "Remarks by the President on the Middle East and North Africa", *Office of the Press Secretary/State Department*, Internet, 25/11/11, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>.

⁸ Ibidem.

⁹ Videti: Anthony Shadid, "Turkey Predicts Alliance With Egypt as Regional Anchors", *New York Times*, Internet, 17/11/11, http://www.nytimes.com/2011/09/19/world/middleeast/turkey-predicts-partnership-with-egypt-as-regional-anchors.html?pagewanted=1&_r=1&sq=That%20will%20be%20an%20axis%20of%20democracy%20of%20the%20two%20biggest%20nations%20in%20our%20region,%20from%20the%20north%20to%20the%20south,%20from%20the%20Black%20Sea%20down%20to%20the%20Nile%20Valley%20in%20Sudan,&st=cse&scp=1.

¹⁰ Ibidem.

Erdoganova Turska ispostava američkih interesa na Bliskom istoku i da epizode poput kvarenja odnosa sa SAD i Izraelom nikako ne treba shvatiti previše ozbiljno.¹¹ Drugim rečima, u kontekstu iznenadnog „demokratskog samoosveščivanja“ Turske, po uverljivost turskih argumenata krajnje je problematično to što je upravo Bašar el Asad bio „projekat Partije pravde i razvoja (u daljem tekstu: AKP)“, kao i to što taj dojučerašnji turski „strateški partner sada u Deri, Humusu i Hami, snajperima ubija građane, ide od kuće do kuće u potrazi za opozicijom i sprema se da tenkovima počini zločine“.¹²

Bez obzira na ovo pojednostavljeno shvatanje, ono što je iz do sada viđenog izvesno, jeste da se Turska sa politikom prema Siriji ozbiljno kompromitovala kao nezavistan akter u regionu Bliskog istoka. Za razliku od slučaja Libije kada su se predsednik, premijer i ministar spoljnih poslova Turske u periodu nakon izbivanja krize prosto utrkivali u kritikama NATO intervencije, a zatim digli ruke od podrške vođi libijske džamahirije, po pitanju dojučerašnjeg „brata“ Asada, trojac Gul-Erdogan-Davutoglu je delovao daleko odlučnije i bez previše premissljanja. Otvoreno svrstavanje na stranu Vašingtona i ostalih zapadnih saveznika, bilo je verovatno i jedan od glavnih indikatora sve boljih odnosa Turske i SAD, što je predsednika Gula navelo da proglasi „zlatno doba tursko-američkih odnosa“, kao i „zlatno doba tursko-engleskih odnosa“.¹³ Naime, pojavljivanje premijera Tajipa Erdogana na naslovnoj strani časopisa *Time*, dolazak bivših američkih ambasadora u Turskoj, bivše američke sekretarke Medlin Olbrajt (Madeline Albright) i ostalih uticajnih zvaničnika na konferenciju posevećenu tursko-američkim odnosima u Istanbulu, krajem

¹¹ Kritikama se pridružio i aktuelni predsednik islamističke Partije prosperiteta (Saadet Partisi), Mustafa Kamalak (Mustafa Kamalak), koji je početkom januara 2012. godine bio u poseti Siriji. Tokom posete u sastancima koje je vodio sa sirijskim predsednikom Asadom, ali i drugim sirijskim zvaničnicima, Kamalak je istakao da je „turska vlada na pogrešnom putu“ i da se „u pozadini događaja nalazi projekat Velikog Izraela“. U tom kontekstu Kamalak naglašava „da je za rasparčavanje Turske neophodno istu uvesti u rat“ i da je „stvarni cilj tog scenarija zapravo Turska“. Sličnog mišljenja je potpredsednica Sirije, Nedžah El Atar (Necah ek Attar) koja se sastala sa Kamalakom. „Erdoganov nastup u Davosu nas je sve oduševio. Stav koji je Erdogan zauzeo, u celom arapskom svetu sa velikim oduševljenjem je dočekan. Stoga je mnogo ljudi Erdogana videlo kao „čekanog mesiju i nije primetilo da se radi o njegovoj pozorišnoj predstavi“. Videti: Bahadır Selim Dilek, „Erdoğan Obama'nın Sözcülerini Tekrarlıyor“, *Cumhuriyet*, Internet, 09/01/12, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=306052> i „Suriye'deki Olayların Arkasında, Büyük İsrail Projesi Var“, Internet, 10/01/12, <http://www.saadet.org.tr/haber/suriyedeki-olaylarin-arkasinda-buyuk-israil-projesi-var>.

¹² Među pedeset i jednim sporazumom koje je Turska potpisala sa Sirijom nalaze se i sporazumi iz oblasti bezbednosti. Videti: Aslı Aydıntaşbaş, „Diktatörlere Kanka Olmanın Zararları“, *Milliyet*, Internet, 26/04/11, <http://www.milliyet.com.tr/diktatorlerle-kanka-olmanin-zararlari/asli-aydintasbas/siyaset/yazardetay/26.04.2011/1382328/default.htm>.

¹³ Videti: „İlişkilerde 'Altın Çağ' Yaşıyoruz“, *Cumhuriyet*, Internet, 23/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=294918>.

novembra, kao i godišnji kongres Tursko-američke unije i Turske konfederacije biznismena i industrijalaca, koji je u Vašingtonu okupio osam senatora i 59 kongresmena, još su neki od pokazatelja koji idu u prilog tezi o „zlatnom dobu tursko-američkih odnosa“.¹⁴ Nedavnu posetu potpredsednika SAD, Džozefa Bajdena (Joseph Biden) Turskoj, takođe bi trebalo tumačiti u istom svetlu.

Kraj „medenog meseca“ sa Damaskom

Pogoršanje u odnosima između Ankare i Damaska, negativno se odrazilo na ekonomsku razmenu između Turske i Sirije, koja je koliko „do juče“ bila jedan od stubova na kojima je prema planovima Ankare trebalo da počiva turski pandam Evropskoj uniji na Bliskom istoku i primer kako se sa dojučerašnjim protivnikom može naći zajednički jezik. Ovakav razvoj situacije, naročito je pogodio gradove uz granicu poput turskog Gaziantepa i sirijskog Alepa, koji su zahvaljujući sve boljim odnosima dveju država od dolaska AKP-a na vlast, doživeli pravi procvat.¹⁵ Najveća promena dogodila se međutim, na političkom nivou. S obzirom na preovlađujuće uverenje u sirijskim političkim krugovima da se Turska daleko više meša u unutrašnje stvari Sirije od Izraela, može se konstatovati da „Asad i njegovo okruženje, danas mrze premijera Erdogana i ministra spoljnih poslova Davutoglua u najmanju ruku isto koliko i izraelskog premijera Benjamina Netanjahua“.¹⁶ Kako to izgleda na terenu videlo se nakon što je Sirija suspendovana iz Arapske lige. Sirijski ministar spoljnih poslova Velid Mualim (Velid Muallim) istakao je da pojedine zemlje zloupotrebljavaju Arapsku ligu, a svega nekoliko dana nakon ovoga (20. novembra), bio je daleko direktniji optužujući turskog ministra spoljnih poslova Davutoglua i američku državnu sekretarku Hilari Klinton (Hillary Clinton) da „svojim izjavama o strahu od građanskog rata situaciju usmeravaju baš u tom smeru“.¹⁷ Ministru spoljnih poslova Sirije u osudi Turske pridružio se i predsednik Asad u izjavi koju je dao krajem

¹⁴ Radi se naime o bivšem savetniku za nacionalnu bezbednost Stivenu Hedliju (Stephen Hadley) i aktuelnom članu Predsedničkog savetodavnog odbora za obaveštajna pitanja Čaku Haglu (Chuck Hagel). Sa druge strane, gore pomenuta Tursko-američka unija pod svojim okriljem ima šest federacija i 220 fondacija. Opširnije na ovu temu u: Ali H. Aslan, Sezai Kalaycı, „Washington‘da Türkiye Rüzgarı Esti“, *Zaman*, Internet, 07/12/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1209160>.

¹⁵ Trgovina i saradnja u oblasti turizma između pograničnih gradova Gaziantepa i Alepa u potpunosti je obustavljena. Videti: „Alışveriş tamamen durdu“, *Hürriyet*, Internet, 14/11/11, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=18889928>.

¹⁶ Videti: „Arap Birliği'nin Tarihi Suriye Kararı“, *Milliyet*, Internet, 14/11/11, <http://dunya.milliyet.com.tr/arap-birligi-nin-tarihi-suriyekarari/dunya/dunyayazardetay/14.11.2011/1462490/default.htm>.

¹⁷ Videti: „Suriye Dışışleri Bakanı: Davutoğlu ve Clinton İç Savaşa Yönlendiriyorlar“, *Zaman*, Internet, 22/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1204397&keyfield=737572697965>.

novembra u kojoj je upozorio da „pojedinci u Turskoj sanjaju o oživljavanju Osmanskog carstva“.¹⁸ Sirijska reakcija nije se međutim ogledala samo u oštrim izjavama visokih zvaničnika Sirije. Naime, odmah po suspendovanju Sirije iz Arapske lige, sirijski demonstranti naklonjeni predsedniku Asadu napali su tursku ambasadu u Damasku, generalni konzulat u Alepu i počasni konzulat u mestu Latakija. Da sve bude „šarenije“ pobrinuli su se demonstranti u Alepu i Latakiji, koji su u skladu sa bliskoistočnim političkim folklorom palili, ovog puta ne izraelske već turske zastave. Još jedan u nizu antiturskih poteza sirijskih vlasti koji je usledio nakon napada na tursku ambasadu i konzulate, bio je oružani napad na dva turska autobusa između gradova Hama i Humus, koja su prevozila vernike sa hadžiluka iz Meke nazad u Tursku.¹⁹ U kontekstu antiturske kampanje koja potresa zvaničnu Siriju, pažnju takođe zavređuju komentari uglednih turskih kolumnista poput Murata Jetkina (Murat Yetkin) i Aslije Ajdintašbaši (Aslı Aydintaşbaşı), koji su napad Libijca Samira Salema Alija Elmadhavrija (Samir Salem Ali Elmadhavri) na dvorac Topkapi u Istanbulu, doveli u vezu sa Davutogluovim objavljivanjem mera koje će Turska preduzeti protiv Sirije.²⁰

Sa druge strane, ovi napadi su došli kao poručeni turskim vlastima koje su zahvaljujući istim domaćoj javnosti lakše mogle da opravdaju promenu svoje politike prema Siriji i još jednom potvrde privrženost sirijskoj opoziciji. Paljenje turske zastave izazvalo je oštru reakciju premijera Erdogana, koji je

¹⁸ Videti: “Türkiye Osmanlı Hayalı Kuruyor”, *Hürriyet*, Internet, 01/12/11, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19337940.asp?top=1>.

¹⁹ Ministarstvo spoljnih poslova Sirije demantovalo je da su napad na turske autobuse izveli pripadnici sirijske vojske i istaklo da iza pomenutog napada stoje terorističke grupe. Zbog tog i sličnih incidenata koji su usledili, tursko ministarstvo spoljnih poslova savetovalo je turskim građanima da bez preke potrebe ne putuju u Siriju. Videti: “Suriye: Türk Hacılar Terör Grupları Saldırıldı”, *Zaman*, Internet, 25/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1205604&keyfield=537572697965>; “Suriye’ de Türk Hac Kafilesine Saldırı”, *Cumhuriyet*, Internet, 21/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=294658> i “Suriye’de Yol Güvenliği Konusunda Duyuru, 8 Aralık 2011”, Internet, 10/12/11, http://www.mfa.gov.tr/suriye_de-yol-guvenligi-konusunda-duyuru_-8-aralik-2011.tr.mfa.

²⁰ Istog dana (27. novembar) kada je sirijski predsednik Asad optužio tursko rukovodstvo da želi da ponovo stvori Osmansko carstvo, automobil sa sirijskim tablicama je iz Sirije prešao u Tursku. Ništa međutim ne bi bilo čudno, da se u automobilu nije nalazio Libijac koji je svega nekoliko dana kasnije izvršio napad na politički centar nekadašnjeg Osmanskog carstva – dvorac Topkapi. Napad se dogodio u trenutku u kom se turski ministar spoljnih poslova Ahmet Davutoglu u Ankari javnosti obznanjivao turski paket mera protiv Sirije. Videti: Murat Yetkin, “Suriye’ye Yaptırım, Topkapı’ya Baskın”, *Radikal*, Internet, 01/12/11, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1071135&Yazar=MURAT%20YETK%DDN&Date=01.12.2011&CategoryID=98> i Aslı Aydintaşbaş, “Beşar Esad’dan Mektup Var”, *Milliyet*, Internet, 07/12/11, <http://siyaset.milliyet.com.tr/besar-esad-dan-mektup-var/siyaset/siyasetyazardetay/01.12.2011/1469457/default.htm>.

nakon ovog incidenta sirijskog predsednika optužio za hiljade zatočenih političkih zatvorenika i zahtevao da počinioci ovog akta budu pronađeni i primereno kažnjeni.²¹ Bez mnogo oklevanja, Ankara je ekspresno organizovala povratak porodica osoblja ambasade u Damasku i konzulata u Alepu. Naime, iste večeri ministar spoljnih poslova Davutoglu sastao se sa članovima opozicionog Nacionalnog saveta koji je u međuvremenu formiran u Turskoj, a u narednim nedeljama u javnosti su nastavile da „pljušte“ izjave turskih zvaničnika o razočarenju u Asadov režim.²² U skladu sa zaokretom u odnosima sa Damaskom Turska je sa reči prešla na dela. Ankara je u Trećem komitetu Ujedinjenih nacija snažno podržala nacrt rezolucije koja osuđuje vlasti u Siriji zbog sukoba sa sopstvenim građanima. Međutim, to nije sve. Ističući da je „na Zapadu manje interesovanje za ubijanje sirijskih civila, jer u Siriji nema dovoljno nafte“, Ankara je odmah po objavljivanju devet mera Arapske lige, donela sopstveni, takođe devetočlani paket mera protiv Damaska.²³

²¹ Videti: “Erdoğan’dan Esad’a Sert Tepki”, *Posta*, Internet, 22/11/11, http://www.posta.com.tr/siyaset/HaberDetay/Esad_a_sert_tepki.htm?ArticleID=96209.

²² Ministar spoljnih poslova Ahmet Davutoglu istakao je da sa svim susedima osim sa Sirijom ima „savršene odnose“, dok je predsednik Gul tokom posete Britaniji istakao da Turska „više ne veruje Asadu“. Videti: “Esad Yanlıları Türk Temsilciliklerine Saldırı, Türkiye Diplomat Ailelerini Ankara’ya Getirdi”, *Zaman*, Internet, 14/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1201762&title=esed-yanlilari-turk-temsilciliklerine-saldirdi-turkiye-diplomat-ailelerini-ankaraya-getirdi>, “Davutoğlu’ndan Tartışılacak Türkiye Tasviri”, *Cumhuriyet*, Internet, 23/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=295036>. i “‘Artık Esad’a Güvenmiyoruz’”, *Cumhuriyet*, Internet, 23/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=294830>.

²³ Ove mere Turske obuhvataju suspendovanje mehanizama Visokog saveta za stratešku saradnju, mere zabrane ulaska u Tursku i zamrzavanja imovine rukovodiocima i pojedinim privrednicima koji su umešani u sprovođenje nasilja protiv sopstvenih građana, zabrana prodaje oružja i vojnih materijala, onemogućavanje trećih država da preko turske teritorije, dopremaju naoružanje Siriji, prekid odnosa sa Sirijskom centralnom bankom, zamrzavanje sredstava sirijske vlade u Turskoj, prekid kreditnih aranžmana sa sirijskom vladom, prekid poslovanja sa Sirijskom trgovinskom bankom (izuzimajući poslove koji su u toku), stopiranje kreditiranja infrastrukturnih projekata u Siriji od strane *Eximbank*-e. Kao odgovor na mere koje je Turska uvela prema Siriji, Damask je rešio da na sirijsko-turskoj granici zatvori prelaze Nusajbin (Nusaybin) i Akçakale (Akçakale), ali i da u prvoj nedelji decembra, zatvori konzulat u Gaziantepu. Videti: “Türkiye’den 9 Maddelik Yaptırım”, *Radikal*, Internet, 01/12/11, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=1071129&Date=01.12.2011&CategoryID=100> i Robert Fisk, “The Arab Spring has given Turkey a voice. Don’t mess with it”, *The Independent*, Internet, 21/11/11, <http://www.independent.co.uk/opinion/commentators/fisk/robert-fisk-the-arab-spring-has-given-turkey-a-voice-dont-mess-with-it-6263986.html?origin=internalSearch>.

Put ka intervenciji

Otvoreno podržavajući opoziciju u Siriji, Turska je sa svoje strane vezala sudbinu tursko-sirijskih odnosa sa budućnošću opstanka Asadovog režima, i time sebi suzila manevarski prostor. Jedino rešenje koje Ankari sada odgovara jeste smena u Damasku. Međutim, čini se da to neće biti dovoljno. Predsednik Gul je tokom svoje posete Britaniji u intervjuu datom *BBC*-u, istakao da je Turska „spremna i na najgori scenario“ kada je Sirija u pitanju, kao i da se problem više „ne može rešiti samo smenom jednog čoveka i predsednika, već promenom režima i njegove strukture“. ²⁴ U tom kontekstu, ne sme se zaboraviti da su se još u maju ove godine, u pojedinim turskim dnevnim listovima pojavile spekulacije o mogućem vojnom angažovanju Turske u Siriji u slučaju da se u Siriji formira „vakuum“ o koji bi PKK mogla da se okoristi. „Nije teško pretpostaviti da u ovom trenutku Generalštab, u koordinaciji sa komandom Druge armije, uzima u obzir ovu vrstu scenarija“, pisao je tada ugledni turski novinar Semih Idiz (Semih İdiz). ²⁵ Svojevrsnu potvrdu ovakvih spekulacija dao je aktuelni turski ministar spoljnih poslova, Ahmet Davutoglu koji je nedavno istakao da postoji mogućnost da Turska u Siriji obrazuje svojevrsnu tampon zonu, ali da se nada da do toga neće doći. ²⁶

Neke konkretne poteze Turska je već povukla na tom planu. ²⁷ Pored opozicionog organizovanja, koje je dozvolila i podržala na svojoj teritoriji, Turska je nezvanično pružila utočište i tzv. Oslobođilačkoj vojsci Sirije, čije pripadnike po navodima francuskog nedeljnika *Canard Enchaîné*, a koje prenosi turski *Milliyet*, obučavaju francuski oficiri i obaveštajci. ²⁸ Pored ovoga, uspesi

²⁴ Videti: „Cumhurbaşkanı Gül: Suriye’de En Kötü Senaryoya Hazırlıklyız“, *Zaman*, Internet, 23/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1204995&keyfield=737572697965> ili: „Turkish President, Gul, “prepared for worst” in Syria“, *BBC*, Internet, 23/11/11, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15829159>.

²⁵ Videti: Semih İdiz, „Esad’a Katliam İçin Açık Çek“, *Milliyet*, Internet, 02/05/11, <http://www.milliyet.com.tr/esad-a-katliam-icin-acik-cek/semih-idiz/siyaset/yazardetay/02.05.2011/1384914/default.htm>.

²⁶ Videti: „Türkiye Her Senaryoya Hazır“, *Zaman*, Internet, 30/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1208100&keyfield=537572697965>.

²⁷ Da je Turska blizu intervencije nagovestio je krajem novembra i izraelski list *Haaretz*. Videti: Anshel Pfeffer, „Israeli officials: Turkey nearing military intervention in Syria“, *Haaretz*, Internet, 25/11/11, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/israeli-officials-turkey-nearing-military-intervention-in-syria-1.397363>.

²⁸ Prema navodima britanskog lista *Daily Telegraph*, a na osnovu razgovora koji je novinar pomenutog lista vodio sa jednim od pobunjeničkih komandanata u turskoj oblasti Hataj, na teritoriji Turske se početkom novembra meseca nalazilo oko 15 hiljada pripadnika tzv. Oslobođilačke vojske Sirije. Videti: Ruth Sherlock, „15,000 strong army gathers to take on Syria“, *The Daily Telegraph*, Internet, 25/11/11, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/8868027/15000-strong-army-gathers-to-take-on-Syria.html> i „Fransızlar Muhalifleri Türkiye’de

sirijskih pobunjenika i koncentracija sukoba duž vertikalne linije koja povezuje sirijske gradove Idlib, Hama i Humus, a koja je blizu granice sa Turskom, teško da mogu da prođu kao puka slučajnost. Učvršćivanje pobunjenika koji se oslanjaju na pomoć Turske na ovom stratezijski veoma važnom potezu, može dovesti do izolovanja sirijskih lučkih gradova Lazkije i Tartusa od ostatka Sirije, čime bi režimu u Damasku bio nanet ozbiljan udarac. Pomoć međutim, ne stiže samo direktno sa Zapada. Naime, nova „demokratska“ Libija takođe je rešila da pomogne svojoj sirijskoj „braći“. Do sastanka tzv. Oslobođilačke vojske Sirije i novih vlasti Libije došlo je krajem novembra u Istanbulu i na granici sa Turskom.²⁹ Pridobijanjem organizacija poput Hamasa i Muslimanske braće, izvršene su i dodatne unutrašnje pripreme za intervenciju i svrgavanje Asada. Ne treba prenebregnuti činjenicu da je vladajuća elita u Siriji, zapravo religijska manjina u sopstvenoj zemlji, kao i da protiv sebe pored većinskog sunitskog stanovništva i Kurda, može imati i organizacije poput Hamasa, koji je po nekim tvrdnjama, usled pritiska Turske i Katara, rešio da se „preseli“ iz Sirije u Egipat ili Katar. Slično tihom odlasku Hamasa iz Sirije, a čiji je cilj da se umanjí sposobnost Teherana da isprovocira sukobe sa Izraelom, Muslimanska braća u Siriji su takođe zauzela jasan stav protiv vlasti u Damasku.³⁰ Naime, po rečima lidera sirijskog ogranka Muslimanske braće u izgnanstvu, Muhameda Rijada Šaćifa (Muhamed Riad Shaqfa), Muslimanska braća u Siriji neće slediti iranski model, već će za model uzeti Tursku.³¹

Eğitiyor”, *Milliyet*, Internet, 25/11/11, <http://dunya.milliyet.com.tr/fransizlar-mu-halifleri-turkiye-de-egitiyor/dunya/dunyadetay/25.11.2011/1467100/default.htm>.

²⁹ Prema navodima britanskog *Daily Telegraph*-a, nove libijske vlasti, predstavljao je nekadašnji vođa jedne od islamističkih milicija u Libiji i sadašnji predsednik vojnog saveta Tripolija, Abdulhakim Belhadž (Abdulhakim Belhadji). Videti: Ruth Sherlock, “Leading Libyan Islamist Met Free Syrian Army Opposition Group”, *The Daily Telegraph*, Internet, 01/12/11, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8919057/Leading-Libyan-Islamist-met-Free-Syrian-Army-opp-osition-group.html>.

³⁰ U nameri da osujeti rasulo u redovima Hamasa u Siriji i spreči njihov odlazak u druge arapske zemlje, Iran je zapretio da će prekinuti sa finansiranjem, dostavljanjem oružja i organizovanjem obuke Hamasa. Dok izraelski *Haaretz* nagoveštava da je Hamas doneo tajnu odluku da napusti Siriju, bez prethodnog obaveštavanja sirijskih vlasti, dotle član političkog biroa Hamasa, Salah El Aruri izjavljuje da „ Hamas nije doneo nikakvu odluku, a pogotovo ne da napusti Siriju“. Aruri je takođe istakao da se radi o svega nekoliko porodica koje su otišle iz „verovatno privatnih razloga“. Videti: Joshua Mitnik, “Hamas removing staff from Syria”, *Wall Street Journal*, Internet, 09/12/11, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052970204083204577082471358870022.html?KEYWORDS=hamas> i Avi Issacharoff, Amos Harel, “Iran threatening to cut Hamas funds, arms supply if it flees Syria”, *Haaretz*, Internet, 10/12/11, <http://www.haaretz.com/news/middle-east/iran-threatening-to-cut-hamas-funds-arms-supply-if-it-flees-syria-1.399612>.

³¹ Muhamed Rijad Šaćif dao je u junu ove godine, ekskluzivan intervju za turski *Milliyet* i on ujedno predstavlja Muhamedovo prvo obraćanje jednom turskom listu. Muhamed je proteklih 30 godina proveo u izgnanstvu (Irak, Saudijska Arabija i Velika Britanija) i preživeo je četiri pokušaja likvidacije od strane

Reakcije na turski spoljnopolitički „Preokret“

Ovako radikalnom promenom politike prema Siriji, povećao se i rizik koji je Turska na sebe preuzela. Eventualnim uspostavljanjem novog, u odnosu na Zapad, marionetskog režima u Damasku, povećaće se i uticaj SAD na spoljnu i unutrašnju politiku Turske. Pored ovoga, turske protivnike mešanja u unutrašnje stvari Sirije naročito zabrinjava mogućnost da se Radnička partija Kurdistana (u daljem tekstu: PKK) pojavi u ulozi najvećeg dobitnika „arapskog proleća“. Naime, posle otvorene turske podrške sirijskoj opoziciji koja se okupila u Istanbulu i čije je predstavnike primio niko drugi do sam ministar spoljnih poslova Turske Ahmet Davutoglu, Damask može ponovo zaigrati na kartu PKK.³² Sumnje po tom pitanju, nedavno je izrazio premijer Erdogan u dnevnom listu *Financial Times*, a iste je potvrdio i turski dnevni list *Zaman*, koji je javio da je u Siriji po prvi put nakon dvanaest godina ponovo otvoren kamp PKK.³³ Isto važi i za Iran, koji se takođe može obratiti PKK za „pomoć“ u cilju destabilizacije Turske, kao države koja bi se u mogućoj intervenciji SAD protiv Irana verovatno svrstala na stranu Vašingtona. Ne treba sumnjati da će potencijale PKK gledati da iskoriste i SAD, ali i Izrael koji će u istom videti pogodan faktor za rušenje Asadovog režima. Pored Sirije, sa stanovišta interesa Izraela, ali i SAD, PKK bi po već viđenom scenariju lako mogla da postane snaga korisna za nanošenje udara Iranu iznutra i kao akter koju bi mogao da disciplinuje Tursku po pitanju podrške Palestincima i njenom doturanju pomoći Gazi. Toga su bili svesni direktor turske Nacionalne obaveštajne agencije, Fidan, kao i sam premijer Erdogan kada su svojevremeno nastojali da kroz kontakte sa sirijskim zvaničnicima utiču da se situacija smiri kako se ne bi pružila prilika Kurdima da se dignu na sveopšti ustanak u regionu.³⁴

agenata sirijske državne bezbednosti. Kompletan intervju u: Aslı Aydıntaşbaş, „Rejim Önümüzdeki Yıl Pes Eder“, *Milliyet*, Internet, 23/06/11, <http://siyaset.milliyet.com.tr/rejim-onumuzdeki-yil-pes-eder/siyaset/siyasetyazar-detay/23.06.2011/1405664/default.htm> i „Suriye Müslü man Kardeşler: Tercihimiz İran Değil Türk Yönetim Modeli“, *Zaman*, Internet, 30/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1207776&keyfield=53757269796>.

³² Videti: „İran ve Suriye, PKK’yı mı Kullanıyor?“, *Cumhuriyet*, Internet, 11/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=286910>.

³³ Sirijski ministar spoljnih poslova Velid el Mualim negirao da su vlasti u Damasku promenile svoju politiku prema PKK, ali je istakao kako ima informacije da će se „borci“ protiv Gadafija, preko turske teritorije prebaciti u Siriju. Naime, prema podacima iz obaveštajnih krugova na koje se pozivaju turski listovi, kamp sa 150 pripadnika PKK, osnovan je u oblasti Resulajın u Siriji po naređenju Fehmana Huseina (Fehman Hüseyin), poznatijeg pod lažnim imenom Bahoz Erdal. Videti: „Suriye: PKK’ya Karşı Duruşumuz Açık“, *Zaman*, Internet, 30/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1207523&keyfield=537572697965> i Aziz İstegün, „PKK, 12 Yıl Sonra Suriye’de Kamp Kurdu“, *Zaman*, Internet, 25/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1205735&keyfield=537572697965>.

³⁴ Upadljivo držanje sirijskih Kurda po strani sukoba može se objasniti udarom koji je Sirija zadala tamošnjem ogranku PKK krajem 2010. godine, ali i izvesnim ustupcima koje je Damask učinio istim. Ovde se pre svega misli na davanje

Način na koji će Asad otići sa vlasti, neće međutim zavisiti samo od SAD, Turske i naroda u Siriji, već će na to umnogome uticati i istrajnost Teherana i Moskve, koja već sada trpi izvesne kritike da ovakvom politikom, zapravo ugrožava sopstvene ekonomske interese u tim zemljama.³⁵ Prihvatanje Turske da na njenoj teritoriji, tačnije kod mesta Malatja bude instalirana radarska stanica koja će biti deo tzv. antiraketnog štita i dolazak na vlast čitavog niza „demokratskih“ tj. prozapadnih režima u Severnoj Africi i na Bliskom istoku, učinili su da Moskva ovog puta izrekne glasno „njet“. Da je Rusija zauzela drugačiji stav u odnosu na onaj po pitanju Libije, pokazuje i činjenica da je nedugo nakon slanja tri ratna broda u sirijske vode (krajem novembra), poslala u Sredozemno more i svoj jedini nosač aviona „Admiral Kuznjecov“ u pratnji brodova „Admiral Čabanenko“ i „Nikolaj Čiker“.³⁶ Što se ruskih zvaničnika tiče, rečima da u Siriji „naoružane grupe provociraju vlast“ i da je stoga „nemoguće očekivati da rukovodioci pristanu na ovakvo ponašanje“, ministar spoljnih poslova Rusije Sergej Lavrov (Сергей Лавров) izrazio je negodovanje zbog embarga na isporuku oružja Siriji.³⁷ U skladu sa tim, sirijski vojni stručnjaci uveliko rade sa svojim ruskim kolegama na jačanju sirijske protivvazdušne odbrane,

državljanstva Kurdima aprila 2010. godine (50 000 Kurda). Po mišljenju eksperta za kurdski problem, Džordija Tehela Gorgasa (Jordi Tejel Gorgas), iznetom na međunarodnoj konferenciji „Nove regionalne perspektive za Kurde“ u organizaciji Istarskog Bilgi univerziteta, PKK je zbog problema koje ima u severnom Iraku, prinuđena da nađe novo utočište i stoga se između PKK i sirijskih vlasti vode tajni pregovori. Videti: Kadri Gürsel, „Kürtler Arap Baharı'nın Neresinde?“, *Milliyet*, Internet, 01/12/11, <http://dunya.milliyet.com.tr/kurtler-arap-bahari-nin-neresinde-/dunya/dunyayazardetay/31.10.2011/1457279/default.htm>.

³⁵ Kritike ruske opozicije usmerene su na ruski diplomatski trijumvirat Lavrov – Prihodko – Ušakov, ali i na samog predsednika i premijera. Prema istima, umesto fleksibilne politike „diplomate su škrabale depeše za Kremlj, tražeći zaštitu za u ništavilo odlazeće diktatore, sa kojima su zahvaljujući dugogodišnjem zajedničkom radu, srasli moralno, a možda i ne samo moralno“. Videti: Константин Волков, Андрей Самодин, „России дорого обходится дружба с Асадом“, *Известия*, Internet, 10/12/11, <http://www.izvestia.ru/news/506891> i Владимир Милов, „Дремучая дипломатия“, *Газета*, Internet, 10/12/11, <http://www.gazeta.ru/column/milov/3756149.shtml>.

³⁶ Prema podacima sajta „Debka“, poznatog po vezama sa izraelskom obaveštajnom službom, radi se o tri broda sa visoko sofisticiranim uređajima za prisluškivanje i specijalizovanim ekipama obaveštajnog karaktera. Videti: „Rus Donanması Suriye Sularında“, *Milliyet*, Internet, 28/11/11, <http://dunya.milliyet.com.tr/rus-donanmasi-suriye-sularinda/dunya/dunyadetay/23.11.2011/1466344/default.htm>.

³⁷ 10. januara ove godine kiparske vlasti su prilikom kontrole ruskog broda „Chariot“ iz Sankt Peterburga pronašle šezdeset tona eksploziva namenjenog Siriji, odnosno Ministarstvu odbrane Sirije. Brod je pretresen u Limasolu. Videti: „Rusya, Suriye'ye Silah Ambargosuna Karşı“, *Zaman*, Internet, 30/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1207801&keyfield=537572697965> i „Suriye'ye Silah Taşıyordu“, *Milliyet*, Internet, 11/01/12, <http://dunya.milliyet.com.tr/suriye-ye-silah-tasiyordu/dunya/dunyadetay/11.01.2012/1487390/default.htm>.

a Sirija je ruske rakete SCUD usmerila ka Turskoj i rasporedila ih u oblastima Kamišli i Ajn Divar, koje se nalaze blizu tursko-iračke granice.³⁸ Podršku Damasku dala je i ruska pravoslavna crkva što se jasno videlo prilikom posete patrijarha moskovskog i cele Rusije Kirila Siriji početkom novembra prošle godine. Ruski patrijarh je tokom te posete izjavio da „veruje da će Gospod pokazati milost prema narodu Sirije i crkvi u Antiohiji“, kao i da će se „uspostaviti mir, pravda i da će sirijski narod sam rešavati svoje unutrašnje probleme, težeći tome da se putem dijaloga, međusobnog razumevanja postignu ti ciljevi, koje je Sirija postavila sebi“.³⁹

Strahujući da će demokratske promene na Bliskom istoku pod patronatom SAD biti samo uvertira u obaranje aktuelnog režima u Iranu, kao i da će dovesti do ponovnog otvaranja „južnog fronta“ u po Moskvu osetljivim oblastima kao što je Severni Kavkaz, Rusija je preduzela neke konkretne mere na vojnom planu „kod kuće“. Naime, Rusija je u oktobru i novembru prošle godine u potpunosti završila sa modernizacijom svoje 102. vojne baze u Jermeniji (baza od najvećeg značaja za Rusiju na Zakavkazju), a takođe je jedinice stacionirane u blizini Jerevana prebacila u Gumru, koji se nalazi blizu granice sa Turskom. Pored ovoga, Moskva je poslala brodove crnomorske flote u patroliranje blizu Gruzije za koju se pretpostavlja da će u slučaju sukoba sa Iranom biti na strani SAD i Turske, a od 1. decembra vojne baze u Abhaziji i Južnoj Osetiji nalaze se u stanju borbene pripravnosti. U mestu Izberbaš, neposredno uz granicu sa Azerbejdžanom, ruska raketna divizija sa protivbrodskim raketama *Bal-E* stavljena je u stanje stalne borbene pripravnosti, a isto tako ne treba zaboraviti ni to da su u cilju

³⁸ Poslednji sporazum koji je Sirija potpisala 2009. godine uključuje i rakete *Jahont*, koje su po rečima neimenovanog izvora iz ruske vojske isporučene Siriji. Izvor ne navodi datum isporuke najmanje 36 ovih raketa, ali naglašava da Sirijci još uvek nisu obučeni da njima rukuju. Videti: Faruk Akkan, „Suriye, Dış Müdahaleye Karşı Rusya ile Hava Savunmasını Güçlendirecek“, *Zaman*, Internet, 28/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1206617&keyfield=537572697965>, „Rusya, Füzelerini Suriye'ye“ Ulaştırdı, *Zaman*, Internet, 07/12/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1209370&title=rusya-fuzelerini-suriyeye-ulasti-rdi> i „Suriye, Füzelerini Türkiye'ye Çevirdi“, *Türkiye Gazetesi*, Internet, 29/11/11, <http://www.turkiyegazetesi.com/haberdetay.aspx?haberid=515281>.

³⁹ Patrijarh Kiril je upozorio na stravična iskustva ruskog građanskog rata koji je usledio nakon izbivanja Oktobarske revolucije. „Jedno od najtežih iskušenja bio je građanski rat u XX veku. Podelili smo svoj narod i ubijali jedni druge u ime uspostavljanja srećnijeg života. Nije nam pošlo od ruke da na krvi stvorimo srećniji život. Tek kada smo odustali od unutrašnje konfrontacije, ujedinili snagu svog naroda, međusobno se pomirili, tada se i pojavila nada za obnavljanje nacionalnog života“, istakao je tom prilikom ruski patrijarh. Predsednik Asad je sa svoje strane izrazio zabrinutost zbog sve češćih pokušaja korišćenja multikonfesionalnosti Sirije u cilju obaranja aktuelne vlade. Videti: „Патриарх Кирилл призвал сирийцев строить открытую мирную страну“, *RIA Novosti*, Internet, 07/01/12, http://ria.ru/arab_sy/20111113/487697823.html i „Состоялась встреча Святейшего Патриарха Кирилла с Президентом Сирии Башаром Асадом“, Internet, 07/01/12, <http://www.patriarchia.ru/db/text/1673524.html>.

formiranja jedinstvene borbene grupe svi ratni brodovi iz Astrahana dislocirani u region Mahačkale i Kaspijska.⁴⁰

U odnosu na Moskvu, sudbina Asada nakon prozapadnih promena u Egiptu i Libiji, mnogo više brine zvaničnike u Teheranu, koji će, svesni činjenice da će u slučaju pada Sirije koaliciji okupljenoj oko SAD i Izraela biti širom otvoren put ka Iranu, još intenzivnije pomagati Asadov režim.⁴¹ Sa druge strane, tursko prihvatanje radara na svojoj teritoriji pokazalo je Iranu da se Turskoj ne može preterano verovati, odnosno, Teheran je shvatio da je podrška Turske Iranu samo formalne prirode i da će se Ankara u kritičnom trenutku prikloniti SAD, kao što je to učinila u slučaju Libije i Sirije. Ovakvom stavu Teherana, koji je nedavno čak zapretio da će gađati ciljeve u Turskoj u slučaju napada na Iran, doprinele su i izjave pojedinih turskih zvaničnika.⁴² „Kada kažemo Iran, ne mislimo samo na vladu. Postoje brojni centri moći unutar Irana i ja verujem da je od velike važnosti naša sposobnost da vodimo razgovor sa svim ovim krugovima“, istakao je predsednik Turske Gul.⁴³

Zaključak

Okretanjem leđa sirijskom rukovodstvu, Turska nije samo otpisala Asada, već je nažalost žrtvovala jedan od ključnih principa na kojima je počivala Davutogluova spoljna politika. Naime, princip „nultih problema sa susedima“, u čijoj osnovi leži nemešanje u unutrašnje poslove susednih država i prevazilaženje postojećih, u većini slučajeva viševekovnih problema, nakon sirijske epizode ostaće samo „mrtvo slovo na papiru“. Ukoliko se pak, sadašnja drama u Siriji reši vojnom intervencijom SAD i Turske, podozrenje suseda prema Turskoj će se nakon „medenog meseca“ sa novim „demokratskim“ vlastima nakon promena, neminovno pojačati.

⁴⁰ Opširnije na ovu temu videti: Сергей Коновалов, „Москва оптимизирует военную группировку на юге“, *Независимая газета*, Internet, 10/01/12, http://www.ng.ru/nvo/2011-12-15/1_gruppiro_vka.html.

⁴¹ Podsetićemo da je još u junu mesecu bivši oficir CIA-e sa dvodecenijskim iskustvom na Bliskom istoku, Robert Ber (Robert Bear), istakao da su mere SAD i EU protiv Sirije i njenog alevitskog rukovodstva zapravo usmerene protiv Irana tj. imaju za cilj njegovo izolovanje u regionu. Ber je tom prilikom takođe istakao da oružje sirijskoj opoziciji ne dolazi samo iz Iraka i Libana, već i iz Turske. Videti: „Former CIA officer questions EU motives in Syria“, *EU Observer*, Internet, 25/11/11, <http://euobserver.com/24/32544>.

⁴² Videti: „İran'dan Tehdit: Malatya'yı Vururuz“, *Haber Türk*, Internet, 15/01/12, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/696140-irandan-tehdit-malatyayi-vururuz>.

⁴³ Videti: „Interview: Why Turkey's President Abdullah Gul Believes His Country's Moment Has Come“, *Sunday Telegraph*, Internet, 21/11/11, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/8901775/Interview-why-Turkeys-President-Abdullah-Gul-believes-his-countrys-moment-has-come.html>.

Koliko je potencijalno opasan ovakav odnos prema susedima govori i konstatacija urednika časopisa *Россия в глобальной политике*, Fjodora Lukjanova (Фёдор Лукьянов) da „Turska ima mnogo partnera, ali uopšte nema prijatelja“ odnosno da je „podozrenje prisutno kod skoro svih suseda, iako se svi trude da se okoriste o situaciju i pozicioniraju uz Tursku“.44 Sa druge strane, tursko „da“ postavljanju radara na njenoj teritoriji, apel premijera Erdogana okupljenim u Kairu da se okrenu sekularizmu, kao i kasnije uključivanje Turske u koaliciju protiv Gadafija i Asada, učinili su da SAD u Turskoj prepozna ključnog, ali ne i najvažnijeg saveznika u regionu. Naime, sudbina tursko-američkih odnosa, a u velikoj meri i budućnost celokupnog angažmana Turske u regionu Bliskog istoka, zavišće i od uspeha normalizacije odnosa sa Izraelom. Poruku predsednika SAD Baraka Obame upućenu iz Američkog jevrejskog kongresa, da za SAD „ne postoji važniji saveznik od Izraela“, Ankara nije mogla da ne čuje.45 Koliko dobro, ostaje da se vidi u narednim mesecima. Isto tako, obećanja SAD da će pomoći Turskoj u borbi protiv PKK, kao i verovanje pojedinaca da će zahvaljujući turskom priklanjanju Vašingtonu, Turska dobiti „zeleno svetlo“ da se obračuna sa PKK, nisu preterano uverljiva. Drugim rečima, ma koliko Turska bila kooperativna u regionu Bliskog istoka, teško je poverovati da će se Amerika olako oprostiti od tako dragocenih saveznika kao što su kurdski pobunjenici, pogotovo ako se zna da bi eventualno američko okretanje leđa PKK, Kurde moglo naterati da intenziviraju odnose sa Moskvom, koja će kratkoročno biti jedan od najvećih gubitnika „arapskog proleća“. U ovom trenutku, uzimajući dosadašnje iskustvo koje je PKK imala sa raznim „stranim faktorima“, čini se da će PKK, pored islamista, biti možda najveći dobitnik tzv. arapskog proleća. Demonstrativno glorifikovanje „turskog modela“ i pozivanje na demokratiju manje više svih opozicionih političkih aktera u regionu, pa čak i radikalnih islamističkih grupa, svakako ne garantuju uspeh ovog „demokratskog“ eksperimenta u Severnoj Africi i na Bliskom istoku. U tom kontekstu, iransko iskustvo iz prvih meseci nakon revolucije, možda je jedan od najboljih primera.

Bibliografija

1. “ABD: Türkiye’nin Suriye’ye Baskısı Önemli”, *Hürriyet*, Internet, 14/11/11, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=18837224>.
2. Akkan, Faruk, “Suriye, Dış Müdahaleye Karşı Rusya ile Hava Savunmasını Güçlendirecek”, *Zaman*, Internet, 28/11/11, http://www.zaman.com.tr/haber.do?habe_rno=1206617&keyfield=537572697965.

44 Фёдор Лукьянов, “Турция мстит за Россию”, *Газета*, Internet, 20/02/12, <http://www.gazeta.ru/column/lukyanov/3776969.shtml>.

45 Videti: “Obama to N.Y. Jews: No ally is more important than Israel”, *Haaretz*, Internet, 07/12/11, <http://www.haaretz.com/news/diplomacydefense/obama-to-n-y-jews-no-ally-is-more-important-than-israel-1.398887>.

3. Ali H. Aslan, Sezai Kalaycı, "Washington'da Türkiye Rüzgarı Esti", *Zaman*, Internet, 07/12/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1209160>.
4. "Alışveriş tamamen durdu", *Hürriyet*, Internet, 14/11/11, <http://hursarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=18889928>.
5. "Arap Birliği'nin Tarihi Suriye Kararı", *Milliyet*, Internet, 14/11/11, http://dunya.milliyet.com.tr/arap-birligi-nin-tarihi-suriye-karari/dunya/dunyayazarde_tay/14.11.2011/14_62490/default.htm.
6. "Artık Esad'a Güvenmiyoruz", *Cumhuriyet*, Internet, 23/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=294830>.
7. Aydıntaşbaş, Aslı, "Diktatörlere Kanka Olmanın Zararları", *Milliyet*, Internet, 26/04/11, <http://www.milliyet.com.tr/diktatorlerle-kanka-olmanin-zararlari/asli-aydin-tasbas/siyaset/yazardetay/26.04.2011/1382328/default.htm>.
8. Aydıntaşbaş, Aslı, "Beşar Esad'dan Mektup Var", *Milliyet*, Internet, 07/12/11, <http://siyaset.milliyet.com.tr/besar-esad-dan-mektup-var/siyaset/siyasetyazardetay/01.12.2011/1469457/default.htm>.
9. "Bizi Uyarılar Kendine Baksın", *Milliyet*, Internet, 11/01/12, <http://dunya.milliyet.com.tr/bizi-uyarilar-kendine-baksin/dunya/dunyadetay/11.01.2012/1487167/default.htm>.
10. Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.
11. "Davutoğlu'ndan Tartışılacak Türkiye Tasviri", *Cumhuriyet*, Internet, 23/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=295036>.
12. Евтушенков, Владимир, "После затишья: Россия и арабский мир на новом этапе", *Россия в глобальной политике*, Т. 3, No, 3 (май-июнь, 2005)
13. "Erdoğan'dan Esad'a Sert Tepki", *Posta*, Internet, 22/11/11, http://www.posta.com.tr/siyaset/HaberDetay/Esad_a_sert_tepki.htm?ArticleID=96209.
14. "Esad Yanlıları Türk Temsilciliklerine Saldırı, Türkiye Diplomat Ailelerini Ankara'ya Getirdi", *Zaman*, Internet, 14/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1201762&title=esad-yanlilari-turk-temsilciliklerine-saldirdi-turkiye-diplomat-ailelerini-ankaraya-getirdi>.
15. Fisk, Robert, "The Arab Spring has given Turkey a voice. Don't mess with it", *The Independent*, Internet, 21/11/11, <http://www.independent.co.uk/opinion/commentators/fisk/robert-fisk-the-arab-spring-has-given-turkey-a-voice-dont-mess-with-it-6263986.html?origin=internalSearch>.
16. Gürsel, Kadri, "Kürtler Arap Baharı'nın Neresinde?", *Milliyet*, Internet, 01/12/11, http://dunya.milliyet.com.tr/kurtler-arap-bahari-nin-neresinde/dunya/dunyayazardetay/31.10.2011/145_7279/default.htm.
17. "İlişkilerde 'Altın Çağı' Yaşıyoruz", *Cumhuriyet*, Internet, 23/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=294918>.
18. "Interview: Why Turkey's President Abdullah Gul Believes His Country's Moment Has Come", *Sunday Telegraph*, Internet, 21/11/11, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/8901775/Interview-why-Turkeys-President-Abdullah-Gul-believes-his-countrys-moment-has-come.html>.
19. "İran ve Suriye, PKK'yı mı Kullanıyor?", *Cumhuriyet*, Internet, 11/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=286910>.

20. İstegün, Aziz, "PKK, 12 Yıl Sonra Suriye'de Kamp Kurdu", *Zaman*, Internet, 25/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1205735&keyfield=537572697965>.
21. Kırışçı, Kemal, Tocci Nathalie, Walker Joshua, "A neighborhood rediscovered: Turkey's transatlantic value in the Middle East", *Brussels Forum Paper Series/The German Marshall Fund of the United States*, March 2010.
22. Льюис, Бернард, „Свобода и справедливость на сегодняшнем Ближнем Востоке“, *Россия в глобальной политике*, Т. 3, No, 3 (май- июнь, 2005)
23. Милов, Владимир, „Дремучая дипломатия“, *Газета*, Internet, 10/12/11, <http://www.gazeta.ru/column/milov/3756149.shtml>.
24. „Obama to N.Y. Jews: No ally is more important than Israel“, *Haaretz*, Internet, 07/12/11, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/obama-to-n-y-jews-no-ally-is-more-important-than-israel-1.398887>.
25. Parker, Joel Daniel, "The state of the Syrian opposition", *Tel Aviv Notes*, Vol. 5, No, 7 (April, 2011)
26. "Remarks by the President on the Middle East and North Africa", *Office of the Press Secretary/State Department*, Internet, 25/11/11, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>.
27. "Rus Donanması Suriye Sularında", *Milliyet*, Internet, 28/11/11, <http://dunya.milliyet.com.tr/rus-donanmasi-suriye-sularinda/dunya/dunyadetay/23.11.2011/1466344/default.htm>.
28. "Rusya, Füzelerini Suriye'ye" Ulaştırdı, *Zaman*, Internet, 07/12/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1209370&title=rusya-fuzelerini-suriyeye-ulasti-rdi>.
29. Sayari, Sabri, "Turkey and the Middle East in the 1990's", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 26, No. 3 (spring 1997)
30. Shadid, Anthony, "Turkey Predicts Alliance With Egypt as Regional Anchors", *New York Times*, Internet, 17/11/11, http://www.nytimes.com/2011/09/19/world/middleeast/turkey-predicts-partnership-with-egypt-as-regional-anchors.html?pagewanted=1&_r=1&sq=That%20will%20be%20an%20axis%20of%20democracy%20of%20the%20two%20biggest%20nations%20in%20our%20region,%20from%20the%20north%20to%20the%20south,%20from%20the%20Black%20Sea%20down%20to%20the%20Nile%20Valley%20in%20Sudan,&st=cse&scp=1.
31. "Suriye Dışişleri Bakanı: Davutoğlu ve Clinton İç Savaşa Yönlendiriyorlar", *Zaman*, Internet, 22/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1204397&keyfield=737572697965>.
32. "Suriye'de Türk Hac Kafilesine Saldırı", *Cumhuriyet*, Internet, 21/11/11, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=294658>.
33. "Suriye'de Yol Güvenliği Konusunda Duyuru, 8 Aralık 2011", Internet, 10/12/11, http://www.mfa.gov.tr/suriye_de-yol-guvenligi-konusunda-duyuru_8-aralik-2011.tr.mfa.
34. "Suriye Müslüman Kardeşler: Tercihimiz İran Değil Türk Yönetim Modeli", *Zaman*, Internet, 30/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1207776&keyfield=537572697965>.
35. "Suriye: PKK'ya Karşı Duruşumuz Açık", *Zaman*, Internet, 30/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1207523&keyfield=537572697965>.

36. "Suriye: Türk Hacılar Terör Grupları Saldırdı", *Zaman*, Internet, 25/11/11, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1205604&keyfield=53757269796>.
37. "Turkey Doesn't Want Chaos in the Middle East", *Spiegel*, Internet, 24/07/09, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,631848-2,00.html>.
38. "Türkiye'den 9 Maddelik Yaptırım", *Radikal*, Internet, 01/12/11, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=1071129&Date=01.12.2011&CategoryID=100>.
39. "Türkiye Osmanlı Hayalini Kuruyor", *Hürriyet*, Internet, 01/12/11, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19337940.asp?top=1>.
40. "Türkiye-Suriye Tatil Kardeşliği", *Radikal*, Internet, 29/09/11, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=891994>.
41. Türkeş, Mustafa, Uzgel, İlhan (eds.), *Türkiye'nin Komşuları*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
42. Волков, Константин, Самодин, Андрей, „России дорого обходится дружба с Асадом“, *Известия*, Internet, 10/12/11, <http://www.izvestia.ru/news/506891>.
43. Yetkin, Murat, "Suriye'ye Yaptırım, Topkapı'ya Baskın", *Radikal*, Internet, 01/12/11, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1071135&Yazar=MURAT%20YETK%DDN&Date=01.12.2011&CategoryID=98>.

Miloš B. Marković, MA

TURKISH FOREIGN POLICY "TURN": THE CASE OF SYRIA

ABSTRACT

The Justice and Development Party's rise to power in 2002 has initiated an unprecedented momentum of the Turkish foreign policy, which has not been seen since the era of the late Turkish Prime Minister and President Turgut Ozal. In this paper, by presenting the deterioration of Turkey's relations with Syria, we shall deal with the uncertain future of the "Zero Problems with Neighbors" policy, which is considered one of the basic principles of Davutoğlu's foreign policy. The abandonment of this principle has raised doubts that Turkey, despite the fact that it has proclaimed the necessity of obtaining "central country" status, has not given up its Cold War role of "NATO's frontline outpost" in the Middle East. In other words, Turkey's sudden "democratic self-awakening" has caused fears in Iran and also in Moscow, which apart from its clear support to Damascus has increased its military presence in the highly sensitive area of Northern Caucasus.

Key words: Turkey, Syria, Russia, Iran, Asad, Erdoğan, Davutoğlu, "Zero Problems with Neighbors" Policy, Arab Spring, PKK, Golden Age of Turkey-US Relations.

UDK: 339.92(8)
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 67–80.
Izvorni naučni rad
Primljen: 7. decembar 2011.

Nemanja DŽUVEROVIĆ¹

Uticaj evropskog modela na latinoamerički proces integracija

APSTRAKT

Cilj rada je da analizira strukturu i način delovanja dve regionalne organizacije u Južnoj Americi i jedne u Centralnoj Americi kao i da utvrdi da li postoje sličnosti u njihovoj organizaciji i načinu saradnje između država članica sa modelom koji je primenjen u slučaju Evropske unije. Na osnovu uporedne analize tri slučaja autor izvlači šire implikacije o povećanom uticaju EU u Latinskoj Americi usled privlačnosti njenog ekonomskog modela.

Ključne reči: Andska zajednica, MERCOSUR, EU, Integracioni sistem Centralne Amerike, integracija.

U Latinskoj Americi u poslednjih pola veka mogu se prepoznati dva koncepta udruživanja koja uporedo postoje, a koja se međusobno bitno razlikuju po strukturi i krajnjem cilju koji se njihovim sprovođenjem želi postići. Prvi model (tzv. plitka integracija) podrazumeva da je svrha kooperacije postizanje jednog određenog cilja – stvaranja zone slobodne trgovine bez kreiranja nadnacionalnih organa, uvođenja komplikovanih procedura međudržavnog odlučivanja, stvaranja komunitarnog prava i sl. Cilj je okupiti zemlje regiona u organizaciju koja će izvršiti sveopštu liberalizaciju trgovine kao i ukidanje brojnih trgovinskih i netrgovinskih barijera. Teži se postizanju ekonomskog jedinstva država bez namere da se ostvari dublja saradnja u oblastima kao što su politička, pravosudna ili odbrambena.

Grupa organizacija plitkog regionalizma je brojna, ali jedna od najvažnijih je Latinoamerička asocijacija za slobodnu trgovinu (*La Asociación*

¹ Nemanja Džuverović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Email: nemanja.dzuverovic@fpn.bg.ac.rs. Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu“, (evidencioni broj: 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Latinoamericana de Libre Comercio, ALALC) koja je začetnik navedenog oblika saradnje u Južnoj Americi i koja se sastojala od deset zemalja južnog dela kontinenta zajedno sa Meksikom.² ALALC je nastala 1960. godine u Montevideu i od nje se očekivalo da „predstavlja prvu etapu u formiranju zajedničkog tržišta Latinske Amerike, cilj do koga je trebalo doći na jedan postepen, ali progresivan način.“³ Rok za ostvarenje plana je određen prvo na dvanaest, a kasnije na dvadeset godina. Ako ALALC vremenski situiramo videćemo da je to period kada su duž celog kontinenta na vlasti bili režimi kojima integracija nije bila politički i ekonomski prioritet (Brazil, Paragvaj, Bolivija). Multilateralnost, koja je neophodna kako bi se proces stvaranja zajedničke ekonomske zone ostvario, u tom vremenskom trenutku nije bila dostižna. Istovremeno, države nisu bile spremne da ukinu ekonomske barijere u periodu dominacije protekcionističkih privreda koje su se velikim delom zasnivale na smanjivanju uvoza i ubrzanju industrijalizaciji nacionalnih privreda (*Import Substitution Industrialization, ISI*). Treći limitirajući faktor bila je dužnička kriza koja je već tada zahvatila pojedine države kontinenta i recesija u koju je upala svetska privreda. To su uvidele i same države članice tako da je nakon početnih neuspeha organizacija transformisana u novu pod nazivom Latinoameričko udruženje za slobodnu trgovinu (*La Asociación Latinoamericana de Integración, ALADI*) sa labavijom strukturom i promenjenim načinom odlučivanja koji je predviđao bilateralno, a ne multilateralno donošenje odluka. Novi aranžman doveo je do izrazite asimetričnosti jer su pojedine države bile spremnije za sveobuhvatnu integraciju od drugih što je dodatno umanjilo kapacitete organizacije. Kao što su i nazivi bili slični tako su i poteškoće sa kojima su se susretale dve organizacije bili identične. ALADI nije uspeo da ostvari cilj - formiranje zone slobodne trgovine, tako da je vremenom organizacija izgubila na svome značaju. Danas, ona predstavlja tehnički organ zadužen za koordinaciju, harmonizaciju i nadzor pokušaja integracije između latinoameričkih zemalja na bilateralnom ili podregionalnom nivou.⁴

Centralnoameričko zajedničko tržište (*Mercado Común Centroamericano, MCCA*) predstavljalo je svojevrsnog naslednika ALALC. Nastalo u istom vremenskom periodu, MCCA su sačinjavale zemlje centralnoameričkog regiona: Gvatemala, El Salvador, Nikaragva, Honduras i Kostarika. Problemi koji su pogađali već navedena udruženja pojavljivali su se i u centralnoameričkom primeru. Ipak i pored izraženih poteškoća MCCA je dostigao određene uspehe tako da je „u periodu od 1960. do početka 1980.

² Uz Meksiko države članice bile su Argentina, Brazil, Bolivija, Čile, Kolumbija, Ekvador, Paragvaj, Peru, Urugvaj i Venecuela.

³ Čedomila Zotović, „Integracioni procesi u Latinskoj Americi“ u: *Latinska Amerika u dvadesetom veku*, Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, Beograd, 1999, str. 173.

⁴ Susanne Gratius & Monica Rubiolo, “Biregionalism in a globalizing world: The Latin America view” in Wolf Grabendorff & Reimund Seidelmann (eds), *Relations between the European Union and Latin America*, Nomos, Berlin, 2005, p. 108.

godine međusobna trgovinska razmena zemalja članica povećana sa 30 miliona dolara u 1960. godini na 1,2 milijarde dolara u 1980. godini što je početkom '80-ih godina predstavljalo 1/5 ukupnog spoljnotrgovinskog prometa tih zemalja, a u nekim slučajevima je dostizalo 1/3 prometa.⁵ Međutim, u prvoj polovini '80-ih dolazi do sporova između pojedinih država regiona po pitanju međudržavnih granica (Gvatemala i Belize) kao i do nasilnih sukoba (Honduras i El Salvador) tako da i jedinstveno tržište postepeno gubi na svome značaju sve do njegovog potpunog nestanka početkom devete decenije.

Nastavak plitki integracija može se povezati sa završetkom unutrašnjih sukoba u Gvatemali (1996), El Salvadoru (1992) i Nikaragvi (1990) kada dolazi do aktivnijeg učešća Sjedinjenih Država u latinoameričkim integracijama. SAD u ovom periodu teže da sve zemlje zapadne hemisfere okupe u istu organizaciju podstičući stvaranje zone slobodne trgovine obe Amerike. Inicijalni korak bio je stvaranje Severnoameričke zone slobodne trgovine (*The North American Free Trade Agreement, NAFTA*) 1994. godine koju su činile Sjedinjene Države, Kanada i Meksiko. Iste godine u Kvebeku je pokrenut proces stvaranja Zone slobodne trgovine Amerika (*Area de Libre Comercio de las Américas, ALCA*) koji je za cilj imao kreiranje jedinstvene zone do 2005. godine. Međutim, novi plitki regionalizam „ide dalje od liberalizacije roba, usluga i proizvodnih faktora. On određuje tipove institucija i politika, kao i pravila i norme, neophodne za funkcionisanje jedinstvenog tržišta pod neoliberalnim postulatima. Novi regionalizam korespondira sa neoliberalnim modelom tržišne integracije između zemalja sa različitim stepenom razvoja.“⁶ Zbog toga ne čudi pritisak koji SAD vrše na ostale države kontinenta kako bi se priključile navedenom ugovoru. Sporazum nije stupio na snagu usled velikog protivljenja zemalja kao što su Brazil, Venecuela i Argentina. I pored toga, SAD su krenule u potpisivanje bilateralnih aranžmana sa državama koje za to izraze spremnost. Za sada su sporazumi potpisani sa Čileom (2004), Dominikanskom republikom (2005) Peruom (2007) i Kolumbijom (2011) dok je sporazum sa Panamom u završnoj fazi ratifikacije.

Pored plitke prepoznajemo i tzv. duboku integraciju. U ovakvoj vrsti integracija države teže ne samo stvaranju zajedničkog tržišta već i formiranju jedinstvenih politika u oblastima poput vođenja spoljnih poslova, odbrane, kulture, životne sredine, obrazovanja i sl. One (države) stvaraju tela na koja u određenom stepenu prenose svoja ovlašćenja i time kreiraju nadnacionalni nivo odlučivanja. Pored zajedničkih institucija i komunitarno pravo tj. pravo zajednice predstavlja jedan od ciljeva kojem se teži. Sledeća tabela ilustruje razlike koje postoje između dva tipa integracija - duboke i plitke.

⁵ Čedomila Zotović, „Integracioni procesi u Latinskoj Americi“, op. cit., str. 173.

⁶ Lombaerde de Philippe i Luis Jorge Garay, *The New Regionalism in the Latin America and the Role of the US*, OBREAL/EULARO Background Paper, 2006, p. 4.

Tabela: Integracije u Latinskoj Americi

	Duboka integracija	Plitka integracija
Nivo	Kontinentalni	Regionalni
Institucionalni okvir	Nadnacionalni	Međudržavni
Cilj	Jedinstveno tržište, monetarna unija, politička zajednica	Zona slobodne trgovine
Komunitarno pravo	Da	Ne

U nastavku rada biće prikazane tri organizacije iz Južne i Centralne Amerike koje su utemeljene na načelima dubokih integracija. Svaka od njih biće bliže ispitana kako bi se utvrdilo da li njihove nadležnosti i organizaciona struktura odgovaraju onima u Evropskoj uniji. Moguće poklapanje potvrdilo bi tvrdnje da se duboka integracija u Latinskoj Americi zasniva na principima na kojima počiva i evropski proces udruživanja.

Andska zajednica

Andska zajednica (*Comunidad Andina, CAN*) imala je svog prethodnika u Andskom paktu koji je nastao 1969. godine u Bogoti i predstavljao je samostalnu podregionalnu organizaciju u okviru ALALC. Članstvo zajednice su od početka sačinjavale zemlje visokih Anda tj. Kolumbija, Peru, Ekvador i Bolivija dok je Čile i pored učestvovanja u osnivanju CAN 1976. napustio organizaciju. Sa druge strane, Venecuela je postala član organizacije 1973, ali je po dobijanju statusa pridruženog člana u MERCOSUR napustila Andsku zajednicu 2007. godine.

Andski pakt je započeo svoje postojanje kao organizacija plitkog regionalizma⁷ koja je težila stvaranju zone slobodne trgovine unutar oblasti Anda. Pakt je pred sobom imao težak zadatak jer je pre njegovog formiranja samo 1% spoljnotrgovinske razmene obavljan između država regiona. Tokom prvih godina postojanja CAN došlo je do značajnog povećanja u međusobnoj razmeni: od 96 miliona u 1969. preko 873 miliona u 1977. godini do 1,3 milijarde dolara u 1981. godini.⁸ Pored uspeha koji je imao u liberalizaciji unutrašnje trgovine Andski pakt se postepeno okrenuo osvajanju neekonomskih oblasti⁹ i njihovom uključivanju u formiranje jedinstvenih politika tako da su vremenom objedinjeni: vođenje zajedničke spoljne politike, borba za smanjenje siromaštva, obrazovanje i kultura, naučni i tehnološki razvoj, pogranični odnosi, zaštita životne sredine i

⁷ Zbog čega je prvih godina bio sastavni deo ALALC.

⁸ Čedomila Zotović, „Integracioni procesi u Latinskoj Americi“, op. cit., str. 176.

⁹ Delimični razlog za ovakvu odluku može se pronaći u dužničkoj krizi koja je pogodila zemlje regiona i recesiji svetske privrede u tom periodu. Usled usporavanja procesa liberalizacije privreda države članice su morale da pronađu nove mehanizme kako bi CAN održali funkcionalnom.

promet usluga.¹⁰ Došlo je i do stvaranja novih institucija od kojih su neke dobile međuvladin karakter, a druge izrazito nadnacionalna obeležja, kao i do preimenovanja u Andsku zajednicu.

Andskom zajednicom rukovodi Savet predsednika (*El Consejo Presidencial*) koji se sastaje u redovnim vremenskim intervalima. Savet donosi odluke i utvrđuje najvažnije smernice razvoja, formula koja je očigledno preuzeta od Evropskog saveta. Za vođenje spoljnih poslova zadužen je Savet za spoljne poslove (*El Consejo Andino de Ministros de Relaciones Exteriores*) koji je sastavljen od ministara inostranih poslova. Sličan obrazac takođe postoji u EU. Saradnja u ovoj oblasti je dramatično napredovala tako da danas Andska zajednica nastupa sa jedinstvenim stavom u pregovorima sa Sjedinjenim Državama, Evropskom unijom i međunarodnim finansijskim institucijama poput Svetske trgovinske organizacije ili Svetske banke.

Kada je reč o organima nadnacionalnog karaktera tu primećujemo stvaranje Komisije (*La Comisión*) zajednice koja, iako samostalna, nema stepen ovlašćenja koji poseduje evropska Komisija. Njena nadležnost je usko određena i svodi se na izvršavanje odluka neophodnih za ispunjavanje ciljeva određenih osnivačkim ugovorima kao i na donošenje pravila i regulativa u cilju stvaranja jedinstvenog tržišta. Iz navedenog sledi da su ovlašćenja komisije ograničena na ekonomske oblasti. Mora se primetiti da ni ostali komunitarni organi poput Andskog suda pravde (*El Tribunal de Justicia de la Comunidad Andina*) ili Andskog parlamenta (*El Parlamento Andino*) nemaju obim nadležnosti kao srodni organi u EU tj. da je odlučivanje i dalje prevashodno na međuvladinom nivou. Ipak, određeni koraci ka „nacionalizaciji“ su napravljeni poput neposrednog biranja poslanika za parlament, proširivanja njegove nadležnosti u pravcu onoga što u evropskom slučaju prepoznajemo kao proces saodlučivanja, produblivanja oblasti jurisdikcije Suda i početak stvaranja komunitarnog prava Zajednice. Organizacija čak poseduje posebno telo pod nazivom Andski integracioni sistem (*El Sistema Andino de Integración*) čija je primarna uloga koordinisanje postojećih organa i jačanje integracionih procesa.

U radu Andske zajednice primećujemo i nekoliko nedostataka koji na duži rok mogu prouzrokovati poteškoće u njenom funkcionisanju. Prvi problem se ogleda u brzini transfera nadležnosti sa državnih na komunitarne organe. Čini se da organizacija koja je nastala dvadeset godina nakon EEZ ne može uspešno izneti proces nadnacionalizacije u tako kratkom vremenskom roku. Neophodno je da on ide sporijim tempom i da se pri kreiranju institucija iskazuje veći senzibilitet za lokalne potrebe. Preuzimanje evropskih rešenja ne mora značiti i automatski uspeh. Drugi problem predstavlja činjenica da organizacija nije uspela da proširi članstvo tj. da svojim modelom privuče ostale države Latinske Amerike, a istovremeno je izgubila, pored Kolumbije, najvažniju članicu – Venecuelu.

¹⁰ Čedomila Zotović, „Integracioni procesi u Latinskoj Americi“, op. cit., str. 177.

Problem napuštanja CAN može se pojaviti u slučaju još nekih država članica (prvenstveno Kolumbije). Neophodno je preduzeti određene korake kako se to ne bi desilo. Kao treći problem pojavljuje se slabost nadnacionalnih institucija koji se može prevazići ukoliko proces prenosa nadležnosti na komunitarne organe bude efikasniji u narednom periodu, a oni istovremeno pokažu više konkretnih rezultata, pre svega na ekonomskom i delom na političkom planu. U suprotnom, postoji opasnost da nadnacionalni organi ostanu bez stvarne mogućnosti da utiču na odluke država članica i formiranje politika organizacije.

Tržište juga - MERCOSUR

Primer MERCOSUR (*Mercado Común del Sur*) bitno je drugačiji od Andske zajednice. Ova organizacija je nastala 1991. godine udruživanjem Brazila, Argentine, Urugvaja i Paragvaja dok je prijem Venecuele u punopravno članstvo u završnoj fazi.¹¹ Od samog osnivanja primarni cilj bio je stvaranje jedinstvenog tržišta (ne zone slobodne trgovine) južnog roga Latinske Amerike. Svoju važnost MERCOSUR duguje činjenici da su dve države članice, Brazil i Argentina, i najveće ekonomije Latinske Amerike tako da globalni akteri, prvenstveno Sjedinjene Države i Evropska unija, u svojim nastojanjima da povećaju prisustvo u ovom delu sveta za glavnog partnera vide upravo MERCOSUR. Upravo u toj činjenici leži potencijalna opasnost po druge države Latinske Amerike koje strahuju da bi moguće strateško partnerstvo između država članica MERCOSUR i Evropske unije moglo da ima negativan efekat po njihove odnose sa EU. Članice CAN zajedno sa Čileom i Meksikom, koje ne učestvuju u integracionim procesima, pokušavaju da prevaziđu trenutnu situaciju insistiranjem na organizaciji pod nazivom Unija južnoameričkih naroda (*Unión de Naciones Suramericanas - UNASUR*).¹² U nepovoljnijem položaju su države Centralne

¹¹ Bolivija, Ekvador, Peru, Čile i Kolumbija imaju status pridruženog članstva, a Meksiko status posmatrača.

¹² Unija Južnoameričkih Naroda (*Unión de Naciones Suramericanas, UNASUR*) nastala je maja 2008. godine i predstavlja pokušaj stvaranja organizacije južnoameričkih država po ugledu na Evropsku uniju. Unija se sastoji od dvanaest država članica i to su: Argentina, Brazil, Bolivija, Ekvador, Čile, Kolumbija, Gvajana, Paragvaj, Peru, Surinam, Urugvaj i Venecuela. Pored država članica još dve zemlje imaju status posmatrača i to su Meksiko i Panama. Glavni ciljevi UNASUR naznačeni su u osnivačkom ugovoru i oni su: stvaranje jedinstvenog južnoameričkog tržišta (do 2019. godine), slobodan protok ljudi i kapitala, kreiranje jedinstvene odbrambene politike, ekonomski razvoj i promocija tehnološkog i naučnog razvoja država članica.

Osnivačkim ugovorom UNASUR predviđeni su organi koji snažno podsećaju na organe koji postoje unutar Evropske unije. Prvi je zamišljen u vidu redovnih godišnjih sastanaka predsednika država članica na kojima se donose najvažnije odluke i smernice za dalji razvoj (*El consejo de Jefes y Jefes de Estado y Gobierno*). Navedenim sastancima prethode susreti ministara inostranih poslova (*El consejo*

Amerike koje nisu članice MERCOSUR i UNASUR i koje svoje odnose sa Evropskom unijom ostvaruju prvenstveno kroz regionalne organizacije čije članstvo se sastoji isključivo od centralnoameričkih i karipskih država.¹³ Iz ovoga sledi da, iako važna za ostale države kontinenta, zbog veličine svojeg tržišta i ekonomske snage, organizacija MERCOSUR istovremeno predstavlja i prepreku za druge latinoameričke države u njihovim nastojanjima da intenziviraju saradnju sa drugim partnerima, prvenstveno Evropskom unijom.

Sama organizacija je imala dosta uspeha u ekonomskoj sferi i nalazi se na korak od stvaranja jedinstvenog južnoameričkog tržišta. MERCOSUR dodatno dobija na težini zato što predstavlja jedan od uspešnijih primera integracija Jug–Jug bez učešća spoljnih aktera u njenom kreiranju. Značaj tržišta za ceo kontinet najvidljiviji je kroz sledeće brojke: kroz MERSCOSUR se odvija 50% industrijske proizvodnje kontinenta, 33% ukupne latinoameričke spoljne trgovine, a njegov BDP čini polovinu ukupnog latinoameričkog BDP. Pored toga, stanovništvo država članica čini 43% populacije i 59% ukupne teritorije Latinske Amerike.¹⁴ Poslednjih godina organizacija, na tragu uspeha na ekonomskom planu, teži da izvrši komunitarizaciju organa čime bi se pod njenu nadležnost uvele neekonomske oblasti koje su do sada bile izostavljene iz procesa integracija. Međutim, na ovom putu postoje brojne prepreke.

U dosadašnjem radu MERCOSUR sve odluke su donošene na međuvladinom nivou tako da proces nadnacionalnog odlučivanja nije prisutan unutar organizacije. Savet ministara (*Consejo de Mercado Comun, CMC*) predstavlja jedini legislativni i izvršni organ. Osim njega sva ostala postojeća tela su tehničkog karaktera i njihov cilj je implementacija mera za stvaranje jedinstvenog tržišta. Da bi se promenila takva struktura prvi korak bi trebalo da bude stvaranje zajedničkog parlamenta čime se otvara dodatni problem. Jedna od država članica, Brazil, čini gotovo 80% populacije koju obuhvata organizacija što može da dovode do poteškoća u budućoj raspodeli poslaničkih mesta. U slučaju da Brazil dobije manje od polovine ukupnog broja mesta to bi moglo izgledati kao nedemokratski čin i umanjiti demokratski legitimitet organizacije. Sa druge strane ako bi dobila više od

de Ministras y Ministros de Relaciones Exteriores). Istovremeno Izvršna komisija, sastavljena od dvanaest članova (iz svake države po jedan predstavnik), nadgleda i usmerava integracione procese između država članica. Pored navedenih organa prisutni su još i Generalni sekretarijat (*La secretari general*) sa sedištem u Kitu, Južnoamerički parlament (*El Parlamento Suramericano*) koji zaseda u Kočamambi u Boliviji i Banka za jug (*Banco de sur*) sa sedištem u Karakasu.

¹³ Pre svega Integracioni sistem Centralne Amerike (*SICA*) i Karipska zajednica (*CARICOM*). Vidi Andino Ricardo Lagos, "La perspectiva Centroamericana en las relaciones con la Unión Europea despues de la cumbre de Viena y la integración Centroamericana", *Diálogo Austria - América Latina*, No. 25, Lateinamerika Institut, Viena, 2006.

¹⁴ *Fast Facts Mercosur*, VEDP International Trade, Richmond, Virginia 2009, Internet http://www.exportvirginia.org/fast_facts.html, 5/01/2012, p. 1.

50% mesta to bi značilo da će jedna država imati većinu u parlamentu i donositi odluke samostalno.¹⁵ Ovakva perspektiva bi zasigurno primorala preostale članice da u što većoj meri pokušaju da smanje nadležnost novog parlamenta čime bi se obesmisllilo njegovo postojanje. Dodatni problem predstavlja činjenica da se u članicama MERCOSUR političke stranke i parlamenti nalaze na dnu lestvice poverenja građana. Zbog svega toga ne čudi što države još uvek ne razmišljaju u pravcu stvaranja jedinstvenog parlamenta.

Što se tiče zajedničkog suda situacija je malo drugačija. Od svog osnivanja MERCOSUR je posedovao mehanizme za rešavanje sporova između članica. Glavni problem je što samo države mogu biti strane u sporu, a ne pravna i fizička lica. Zbog toga sud više podseća na onaj koji postoji u okviru Svetske trgovinske organizacije (*World Trade Organisation, WTO*), a manje na Sud Evropske unije. Druga poteškoća je što članice retko iznose svoje sporove pred sud. Dok Evropski sud pravde donosi više stotina odluka, sudski mehanizam u okviru MERCOSUR presudi od 10 do 15 slučajeva svake godine.¹⁶ Neznatan broj presuda predstavlja ozbiljan problem u daljem kreiranju i tumačenju komunitarnog prava. Međutim, trenutno najveću, gotovo nepremostivu prepreku predstavlja nepostojanje komunitarnog prava.

Pored parlamenta i suda MERCOSUR ne poseduje ni funkcionalnu komisiju koja bi trebalo da predstavlja glavni izvršni organ buduće unije. Administrativni sekretarijat je ustanovljen 1991. godine i pretvoren u Tehnički sekretarijat (*Secretaria de MERCOUR*) dve godine kasnije. Osim donošenja odluka tehničkog karaktera on nema drugih nadležnosti. Mogli bismo reći da je on administrativni, a ne zakonodavni organ i da je po svom karakteru bliži sekretarijatu međunarodnih finansijskih organizacija nego izvršnom organu EU. Bez stvaranja komisije koja bi imala pravo da predlaže zakone, donosi odluke, predstavlja organizaciju u odnosima sa drugim akterima i sl. ne može biti govora o nadnacionalizaciji MERCOSUR. Pored toga, države članice iskazuju nedostatak političke volje kada je u pitanje delimični transfer ovlašćenja na novu instituciju.

MERCOSUR danas predstavlja organizaciju koja je u okvirima kontinenta najviše uznapredovala u sferi ekonomskih integracija i čiji se napredak na ekonomskom polju može porediti sa dostignućima Evropske ekonomske zajednice. Nažalost sličnog uspeha nije bilo u drugim oblastima. Lideri država članica su iskazali spremnost da saradnju prošire po uzoru na Evropsku uniju,¹⁷ ali osim deklarativnih izjava nije bilo većih pomaka. Da bi se ostvario željeni model neophodno je stvoriti nove organe i preneti značajan deo ovlašćenja na njih. Za to trenutno ne postoji volja među

¹⁵ Malamud Andres, *A Neighborhood Policy for South America? Some Critical Motes*, OBREAL/EULARO specialist papers, Sao Paulo, September 2006, p. 7.

¹⁶ Ibid., p. 8.

¹⁷ Vidi Bajo Claudia Sanchez, *Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 5, 1999, pp. 927-941.

članicama. Pored toga, zbog disproporcionalnih veličina i ekonomske snage država, pogotovu Brazila,¹⁸ neophodno je težiti asimetričnoj integraciji koja bi ublažila takve poteškoće. I pored svih navedenih primedbi Tržište juga predstavlja uspešan primer ekonomske integracije po modelu Evropske ekonomske zajednice.

Integracioni sistem Centralne Amerike

Evropski model imao je uticaja i na Integracioni sistem Centralne Amerike (*Sistema de la Integración Centroamericana, SICA*) čija institucionalna struktura i principi na kojima počiva snažno podsećaju na one u Evropskoj uniji. Zašto je to tako možemo razumeti ako pogledamo vreme kada je započeta integracija. Naime, SICA je kao i evropske zajednice pre nje, stvorena iz ruševina koje su ostale nakon završetka građanskih ratova. Države koje su do tada bile u višegodišnjem sukobu, poput Nikaragve i Hondurasa, sada su postale susedi upućeni jedni na druge kako bi rešavali brojne probleme. Bilo je neophodno pronaći modalitet koji će prevazići prepreke u tom trenutku, osigurati ekonomski i socijalni razvitak regiona i na taj način sprečiti ponovno izbijanje sukoba. Rešenja primenjena u Evropi, koja su dovela do pomirenja između istorijskih suparnika Francuske i Nemačke, kao i do snažnog ekonomskog razvoja kontinenta, naišle su na plodno tle u Centralnoj Americi.

Neophodnost regionalnog povezivanja, uspostavljanja poverenja i ekonomskog oživljavanja bilo je moguće ostvariti i oslanjanjem na evropski model. Tako su smatrali lideri centralnoameričkih država kada su Sporazumom iz Tegusigalpe (*Protocolo de Tegucigalpa*) započeli integraciju prateći stope starijeg evropskog brata. Istovremeno, istorijski neuspeh koji je doživelo MCCA dodatno je uverilo države da za transformaciju regiona nije dovoljno stvoriti samo ekonomske preduslove već je neophodno insistirati na višedimenzijalnoj kooperaciji koja bi vremenom dovela do stvaranja jedinstvenog entiteta, centralnoameričke unije.

Institucionalno SICA nesumnjivo liči na Evropsku uniju. U strukturi organizacije možemo prepoznati organe koji po svom sastavu ili nadležnostima predstavljaju kopije evropskih. Međutim, poput drugih

¹⁸ Unutar Evropske unije takođe postoji primeri velikih disproporcija kao što su npr. Nemačka i Luksemburg. Razlika je u tome što stanovništvo Brazila predstavlja više od dve trećine ukupnog broja stanovnika država članica MERCOSUR (195 miliona u odnosu na 79 miliona koliko imaju Argentina, Venecuela, Urugvaj i Paragvaj zajedno). Takođe snaga brazilske ekonomije znatno je veća od snage ostalih država članica zajedno (BDP Brazila je 2,080 milijardi dolara dok preostale četiri zemlje zajedno imaju BDP od 817 milijardi dolara – Argentina 368 mlrd \$, Venecuela 391 mlrd \$, Urugvaj 40 mlrd \$ i Paragvaj 18 mlrd \$). Upravo zbog takvih razlika neophodno je pronaći drugačije modalitete od onih koji su prisutni unutar Evropske unije.

Podaci preuzeti sa sajta Svetske banke www.worldbank.org (odjeljak *Country Data Profile*).

primera koji su prikazani i u slučaju Integracionog sistema preovladavaju međudržavni u odnosu na nadnacionalne organe. Zaštita nacionalne suverenosti delimično se može objasniti činjenicom da su sukobi završeni sredinom 90-ih što je kratak vremenski period u okviru koga se može očekivati stvaranje snažnih nadnacionalnih institucija. Kao i u slučaju Evropske unije, gde je bilo potrebno skoro trideset godina da komunitarni organi zadobiju prve ozbiljnije nadležnosti tako se i kod SICA ne može očekivati da prenos ovlašćenja sa državnih na naddržavni nivo izvrši efikasnije. Pored toga, usled aspiracija Sjedinjenih Država da stvore Zonu slobodne trgovine Amerika, države regiona su izložene snažnom pritisku da odustanu od članstva u SICA i okrenu se aranžmanu sa SAD¹⁹ što dodatno usporava razvoj nadnacionalnog nivoa. Za sada se čini da je preovladalo uverenje da je evropski model održiviji od bilateralnog sporazuma sa Sjedinjenim Državama i da može dati bolje rezultate u budućnosti.

Kratkim prikazom strukture Integracionog sistema Centralne Amerike može se videti koliki je uticaj model EU imao u njegovom konstituisanju.²⁰ Savet predsednika (*La Reunión de Presidentes*) predstavlja najviši organ Integracionog sistema. Čine ga predsednici država članica koji se sastaju u redovnim vremenskim intervalima i donose smernice koje određuju dalji razvoj SICA. Kao i u slučaju Evropskog saveta i centralnoamerički ima odlučujuću ulogu u donošenju svih strateških odluka. Pored toga, postoji vrlo specifičan mehanizam koji nije prisutan u evropskom slučaju. On je iskazan u vidu redovnih sastanaka potpredsednika (*La Reunión de VicePresidentes*). Stvaranje ovakve institucionalne forme može se objasniti prirodom političkog sistema u centralnoameričkim državama. Naime, sistemi ovih zemalja su konstituisani po uzoru na predsednički sistem SAD gde je celokupna izvršna vlast koncentrisana u instituciji predsednika. Njega u odsustvu ili nemogućnosti vršenja dužnosti zamenjuje potpredsednik koji time dobija na značaju. Pretpostavlja se da je zbog važnosti koju navedena institucija ima u unutrašnjem političkom životu i u okviru Integracionog sistema uveden pomenuti mehanizam. Redovni sastanci potpredsednika po svom obimu nadležnosti više su konsultativni mehanizam Saveta nego samostalni organ sposoban da donosi važne odluke. Za njihovo sprovođenje zadužen je Savet ministara (*El Consejo de Ministros*) koji, kao i evropski, zaseda po sektorima. Navedeni organ predstavlja glavno izvršno telo Integracionog sistema i za sada jedini ima legislativnu nadležnost. Izvršni komitet (*El Comité Ejecutivo*), koji je predviđen osnivačkim ugovorima i koji bi trebalo da predstavlja isto što i Evropska komisija unutar EU još uvek nije formiran. Međutim, za razliku od Komisije koja je nadnacionalne prirode za Komitet je predviđeno da ima

¹⁹ Uporedi Pedro Caldentley del Pozo, "The Challenge of the Central America Custom Union" in *Central American Integration: What is next?*, European Commission, Brussels, 2004, pp. 61-64.

²⁰ Uporedi Augusto Vela Mena, "Towards the Central America Community" in *Central American Integration: What is next?*, European Commission, Brussels, 2004, pp. 41-47.

međuvladin karakter. Ovde se pojavljuje ozbiljan problem jer nije jasno kakva će biti razlika između Saveta ministara i Izvršnog komiteta ako oba budu predstavljali međuvladin nivo odlučivanja. Stvaranjem Komiteta sa ovakvim obeležjima došlo bi do dupliranja postojećih organa, a ne do stvaranja novih. Da li će tako i biti ostaje da se vidi.

Pored institucija u kojima su zastupljene države članice prepoznaje se još jedna pod nazivom Konsultativni komitet (*El Comité Consultivo*) u kome zasedaju predstavnici civilnog društva. Kao što sam naziv kaže njegova uloga je da pruža pomoć i savete za donošenje odluka iz pojedinih oblasti koje mogu imati direktan uticaj na civilni sektor.

Što se tiče nadnacionalnih organa Sporazum iz Tegusigalpe je predvideo postojanje Centralnoameričkog parlamenta (PARLACEN) i Centralnoameričkog suda pravde (*El Corte Centroamericana de Justicia*). Ideja jedinstvenog regionalnog parlamenta nastala je ranije, sa potpisivanjem mirovnih sporazuma tako da je Integracioni sistem samo inkorporisao organ koji je već tada bio u nastanku. PARLACEN za sada predstavlja više savetodavno nego zakonodavno telo. Osnivački akti nisu predvideli da Parlament ima ovlašćenja poput saradnje ili saodlučivanja sa Svetom ministara koji poseduje isključivo pravo zakonodavne inicijative. Umesto toga data mu je mogućnost imenovanja i smene najviših zvaničnika međudržavnih organa. Ovako određivanje nadležnosti nije dobro jer sa jedne strane uskraćuje neka od osnovnih prava predstavničkog tela poput učestvovanja u zakonodavnom procesu, a sa druge dodeljuje ovlašćenja koja bi trebalo da pripadaju isključivo državama članicama. Buduće izmene osnivačkog ugovora moraju odrediti prirodu ovog tela; da li će ono biti samo savetodavni organ ili će dobiti ovlašćenja poput Evropskog parlamenta što se čini ispravnije jer je i stvoreno sa ciljem da bude predstavnički organ.

Situacija sa Centralnoameričkim sudom nije mnogo drugačija od već spomenute u kojoj se nalazi Parlament. Glavni zadatak Suda je da osigura donošenje odluka članica u skladu sa osnivačkim ugovorima kao i da brani ciljeve i obezbedi ispunjavanje osnovnih principa Integracionog sistema. Međutim, problem je što ne postoji organ koji bi sprovodio odluke Suda. Kao što je već napomenuto Izvršni komitet još uvek nije formiran, a čak i da dođe do njegovog stvaranja nije jasno kako će jedno takvo međuvladino telo, gde se odluke donose konsenzusom, primorati države članice da se povinuju odlukama suda. Bez stvaranja nadnacionalnog komiteta ne očekuje se da se obavezujuće odluke Suda u potpunosti sprovedu. Zbog ovakvih ograničavajućih faktora dosadašnji domašaj Suda je bio ograničen.

Na kraju treba istaći i jedno zapažanje koje se odnosi na samu prirodu Integracionog sistema. Utisak je da, iako postoje razvijeni organi unutar organizacije koji se međusobno razlikuju po ovlašćenjima (zakonodavni, izvršni ili savetodavni) ili po svojoj prirodi (međuvladini i nadnacionalni), sama organizacija nema svoju „opnu“ tj. spoljašnju strukturu koja bi obuhvatila sve institucije. Evolucija SICA se vrši stvaranjem brojnih institucija, ali bez preciznog određivanja njihovog mesta u strukturi. Bilo bi svrsishodnije da zakonodavci prvo definišu granice sistema, jasno

odrede šta žele da postignu integracijom koja je u toku, a tek nakon toga nastave da formiraju nove institucije unutar njega i raspodeljuju nadležnosti na najoptimalniji način. Trenutni procesi, definisani na ovaj način, daju sliku haotičnosti kao i nesistematičnosti i onemogućuju postizanje većeg uspeha.

Zaključak

Analiza tri konkretne organizacije (CAN, MERCOSUR i SICA) pokazala je određene sličnosti između institucija unutar njih i Evropske unije. Institucionalizacija triju organizacija i raspodela nadležnosti u velikoj meri je izvršena na osnovu postojeće strukture EU. Prisutna su i drugačija institucionalna rešenja u svakoj od organizacija, a pogotovu unutar Integracionog sistema Centralne Amerike. Međutim, i na mestima gde je došlo do odstupanja primenjeni su identični opšti principi,²¹ a konkretna rešenja su prilagođena lokalnom senzibilitetu i okolnostima koje su tada bile prisutne. Smisao i cilj samih integracija time nisu na bilo koji način izmenjeni. Shodno svemu tome može se zaključiti da su države Latinske Amerike u određenom trenutku prihvatile evropski model integracija kao pogodan i za latinoamerički kontinent. Kako su organizacije koje su prikazane nastale u poslednjih trideset godina može se tvrditi da je upravo navedeni vremenski interval period kada je došlo do integracije po uzoru na Evropsku uniju.

Privlačnošću svog modela Evropska unija je stekla prednost u odnosu na Sjedinjene Države čiji je insistiranje na plitkim integracijama od samog početka naišlo na otpor među pojedinim državama, pogotovu Brazila i Venecuele. Pored toga, EU je za razliku od SAD, tokom trajanja građanskih ratova u Centralnoj Americi (El Salvador 1979-1992, Nikaragva 1979-1990) ostala neutralna i nije aktivno podržavala sukobljene strana što nije bio slučaj sa SAD koji je zbog geografske blizine i međunarodnih okolnosti bio prinuđen da neposredno interveniše. Slično se odnosi i na saradnju sa vojnim vladama u Latinskoj Americi u navedenom periodu (Argentina 1976-1983, Čile 1973-1988). Istovremeno, evropski akteri bili su u mogućnosti da ostvare sveobuhvatniji uvid u sve važnije društvene činioce na kontinentu usled kolonijalne prošlosti država koje su postale članice EU (Španija i Portugalija 1986).²² Poklapanje svih ovih faktora omogućili su Evropskoj uniji da na početku 21. veka ostvari znatno veći uticaj u Latinskoj Americi nego prethodnih decenija i da se nametne kao ključni partner latinoameričkim državama umanjujući na taj način uticaj SAD, po prvi put od kraja 19. veka.

²¹ Stvaranje nadnacionalnih organa, kreiranje komunitarnog prava, težnja ka stvaranju jedinstvenog tržišta, formiranje zajedničkih politika u različitim oblastima i sl.

²² Vidi Malamud Carlos, *Spain's Policy and Strategies Towards Latin America*, FOCAL - Canadian Foundation for the America, Ontario, 2006, pp. 11-12.

Bibliografija

1. Andino Ricardo Lagos, "La perspectiva Centroamericana en las relaciones con la Unión Europea despues de la cumbre de Viena y la integración Centroamericana", *Diálogo Austria - América Latina*, No. 25, Lateinamerika Institut, Viena, 2006.
2. Amaury Hoste, *Towards a Mercosur Regional Development Fund? Transferring European Union Experience*, University of Bradford, Bradford UK, 2003.
3. Caldentley Pozo Pedro del, "The Challenge of the Central America Custom Union" in *Central American Integration: What is next?*, European Commission, Brussels, 2004, pp. 57-70.
4. Carranza Mario, "Leaving the Backyard: Latin America's European Option", *Internationale Politik und Gesellschaft*, Herausgegeben von der Friedrich - Ebert - Stiftung, Germany, pp. 54-79.
5. Carranza Mario, "Mercosur and the end Game of the FTAA Negotiations: Challenges and Prospects after the Argentine Crisis", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 2 (2004), pp. 319-337.
6. Gratius Susanne and Rubiolo Monica, "Biregionalism in a Globalizing World: The Latin America View" in Wolf Grabendorff and Reimund Seidelmann (eds), *Relations between the European Union and Latin America*, Nomos, Berlin, 2005, pp. 73-141.
7. Karen Smith, *European Union Foreign Policy*, Polity Press, Cambridge, 2008.
8. Lombaerde de Philippe i Luis Jorge Garay, *The New Regionalism in the Latin America and the Role of the US*, UNU-CRIS Occasional Papers, 2006.
9. Malamud Andres, *A Neighborhood Policy for South America*, OBREAL/EULARO specialist papers São Paulo, 2006.
10. Malamud Carlos, *Spain's Policy and Strategies Towards Latin America*, FOCAL - Canadian Foundation for the America, Ontario, 2006, Internet <http://www.focal.ca/en/publications/policy-papers-briefs/202-policy-papers-a-briefs-2006>.
11. Mena Augusto Vela, "Towards the Central America Community" in *Central American Integration: What is next?*, European Commission, Brussels, 2004, pp. 41-48.
12. Sanchez Bajo Claudia, *Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 5, 1999, pp. 927-941.
13. Zotović Čedomila, "Integracioni procesi u Latinskoj Americi" u *Latinska Amerika u dvadesetom veku*, Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista, Beograd, 1999, str. 171-189.

Nemanja Džuverović

INFLUENCE OF THE EUROPEAN MODEL ON LATIN AMERICAN INTEGRATION PROCESS

ABSTRACT

The article analyzes the structure of two regional organizations in South America and one in Central America trying to determine whether there are similarities in their organization and forms of cooperation between member states with the model applied in the case of the European Union. Based on the comparative analysis of the three cases the author draws wider implications of the increased influence of the European Union in Latin America for the attractiveness of its economic model.

Key words: Andean Community, MERCOSUR, European Union, Central American Integration System, integration.

UDK: 341.7Krpan M.
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 81-94.
Pregledni članak
Primljen: 14. januar 2012.

Milan JAZBEC¹

Martin Krpan – od nacionalnog mita do *ad hoc* diplomate

SAŽETAK

Priča o Martinu Krpanu najpoznatiji je slovenački nacionalni mit, koji je prevazišao granicu literature, umetnosti i istorije. Fran Levstik u njoj pokazuje kako treba da se piše, naime kako istina treba da se zapakira u zgodnu šalu. U ovom članku predstavljamo njenu posve novu interpretaciju i pokušavamo da vidimo Martina Krpana kao *ad hoc* diplomatu. On ispoljava brojne diplomatske kvalitete: realističan je, mudar, iskusan i pouzdan, vlada protokolom i pregovorima, zna da govori indirektno a i direktno, kada se radi o njegovim interesima. Uprkos tome ne bismo rekli da je Krpan diplomata, ali on predstavlja tipičan diplomatski model koji je upotrebljiv u različitim društvenim i međunarodnim okolnostima.

Cljučne reči: Martin Krpan, *ad hoc* diplomatija, nacionalni mit, protokol, pregovaranja, realizam, instrukcija.

Uvod

Diplomatske studije kao relativno nova naučna disciplina, koja se poslednjih godina osamostaljuje i izdvaja iz nauke o međunarodnim odnosima, svoju istraživačku pažnju postepeno širi i usmerava na nova područja, kao što je npr. literatura.² Naime, različitim shvatanjem

¹ Prof. dr Milan Jazbec, Ambasada Republike Slovenije u Turskoj, Ankara. Email: milan.jazbec@gov.si. Stavovi izneti u ovom članku lični su stavovi autora i ne odražavaju stavove njegovog poslodavca.

² Usp. Hampton, Timothy, *Fictions of Embassy: Literature and Diplomacy in Early Modern Europe*, Cornell University Press, Ithaca, London, 2009; Jazbec, Milan, *Osnove diplomacije*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2009; Jazbec, Milan, *Martin Krpan kot prisposoba diplomata*, *Le monde diplomatique*, god. 6,

diplomacije (kao veštine, delatnosti, profesije, procesa itd.) pružaju se između ostalog i mogućnosti proučavanja literarnih dela u vidu njihovih mogućih diplomatskih poruka i konsekvencija. Diplomacija u svojoj biti, kao delatnost odmeravanja odnosa među državama, proističe iz društvenih odnosa u određenom socijalnom kontekstu, gde pojedinac ima primarnu ulogu. Literarna refleksija društvene aktivnosti pojedinca stoga bi mogla da otkriva elemente i aspekte diplomacije u literarnom delu.

Ovaj članak ima u tom okviru ambiciju proučavanja temeljne priče iz slovenačke literature – Martin Krpan, koja je odavno dobila dimenzije nacionalnog pa i šire prihvaćenog mita.³ Naš je cilj da diplomatskom analizom ove priče proverimo hipotezu da je moguće u Martinu Krpanu videti i *ad hoc* diplomatu.⁴ To je sasvim novo tumačenje i pogled na pomenuto delo i njegovog glavnog protagonista.

Za ovakvu tačku gledišta uzimamo dva polazna osnova: kao prvo, Fran Levstik je napisao ovu priču ne samo kao literarno–umetnički rad, nego barem delimično i kao politički program u vreme transformacije Slovenaca iz ljudstva u narod, i kao drugo, formiranjem slovenačke države dve decenije pre (a i dobrih 130 godina posle objavljivanja pomenute priče) stvoren je konkretan impuls za ovakvo izučavanje. Samo vreme nastanka literarnog dela o Martinu Krpanu i njegova istorijska pozadina postavljaju nas u razdoblje klasične diplomacije, u kojoj je *ad hoc* diplomacija igrala veoma značajnu i čestu ulogu.⁵ Dodatno, u tom periodu pojavljuju se i prvi Slovenci kao diplomate u službi bečkih vlasti (Habsburška monarhija), pa je stoga moguće našu analizu staviti i u komparativan diplomatski kontekst.⁶

br. 60, 2010, str. 10–13; Mullan, John, *How Novels Work*, Oxford University Press, New York, 2006; Uthmann, Jörg von, *Die Diplomaten: Affären und Staatsaffären von den Pharaonen bis zu den Ostverträgen*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1985.

³ Samo u Beogradu je od 1908. godine pa nadalje izašlo više od dvadeset prevoda ovog dela. Svih je prevoda više od sedamdeset, a svih objava od 1858, kada je priča izašla, više od 150, što praktično znači svake godine jedno reizdanje. (Jazbec, Milan, *Martin Krpan – diplomat in vojščak*, Zavod Martin Krpan, Studeno, 2009, str. 59–180).

⁴ Autor je 2009. godine objavio knjigu *Martin Krpan – diplomat in vojščak* (Martin Krpan – diplomata i vojnik) i posle toga nekoliko stručnih članaka na ovu temu. Ovaj je članak dapače prvi izvorni naučni rad, koji ima za predmet metodološko – naučno razmatranje pomenute teme u konkretnijem i užem smislu.

⁵ Više o periodizaciji diplomacije npr. Anderson, M. S., *The Rise of Modern Diplomacy: 1450–1919*, Longman, London, 1993; Benko, Vlado, *Znanost o međunarodnih odnosih*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 1997; Bohte, Borut, i Sancin, Vasilka, *Diplomatsko in konzularno pravo*, Pravna fakulteta in Cankarjeva založba, Ljubljana, 2006; Jazbec, Milan, *Osnove diplomacije*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2009, str. 31–51; *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, Edited by Lord Gore-Booth, Longman, London, 1994.

⁶ Jazbec, Milan, *Osnove diplomacije*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2009, str. 245–272.

Posle osnovnih teorijskih razmatranja nastanka i značaja kako priče tako i lika Martina Krpana, te diplomatije, pre svega *ad hoc* diplomatije, u glavnom delu članka bavimo se analizom diplomatskih karakteristika pomenutog protagonista. Pomoću komparacije (istorijski, literarni i diplomatski aspekti) pokušavamo nakon toga na kraju da sintezom spoznaje potvrdimo našu hipotezu. Valja još pomenuti da se pored pomenutih metoda služimo i metodom posmatranja sa vlastitim učešćem, jer je autor članka i karijerni diplomata.⁷

Teorijski okvir

Fran Levstik i njegov Martin Krpan

Autor razmatrane priče Fran Levstik (1831–1887) jedan je od najpoznatijih slovenačkih književnika (proza, poezija, eseji), kritičara, intelektualaca, žurnalista i političara.⁸ Njegov obiman opus predstavlja istaknut, možda čak i najbitniji prilog transformaciji Slovenaca iz ljudstva u narod u drugoj polovini 19. veka. U okvirima ovog članka treba pre svega istaći njegov rad na podsticanju slovenačkih književnika u ono vreme da se prihvate književno-umetničkog stvaralaštva, sa polaznom osnovom da je razvijen, funkcionalan jezik ono univerzalno oruđe, ona primarna poluga koja omogućava nacionalnu političku artikulaciju i emancipaciju. Na osnovu takvih principa razvijenog i širokog stvaralačkog opusa možemo da kažemo kako je Levstik bio prvi veliki stvaralac slovenačkog samopouzdanja u vlastitu moć, originalnost i kreaciju nacionalnog ponosa.⁹ Treba čak reći i da je Levstik „jedan od osnovnih opštenarodnih političkih mitova slovenstva“.¹⁰ Pomnijim čitanjem i shvatanjem njegove priče o Martinu Krpanu stiže se utisak da se u stvari radi o jednom mitu, s tim da je sama priča refleksija dubljih ambicija, ciljeva i vizija autora, koje su u tadašnjim okolnostima ugrađene u tek formulisanu supstancu naroda. To je do neke mere logično i shvatljivo, pa možda i nužno, jer junaci koji proizilaze iz ljudskih pripovetki, postaju primer za poteze, funkciju pa čak i sam problem samoga autora, mada se kod tumačenja Krpana ovakvo shvatanje javlja tek krajem 19. veka.¹¹

⁷ Više o tom metodu istraživanja u društvenim naukama u Gilli, Gilli, Gian, Antonio, *Kako se istražuje: vodič u društvenim istraživanjima*, Školska knjiga, Zagreb, 1974. Deo takvih zapažanja na esejistički način predstavljeno je u Jazbec, Milan, *Slovenec v Beogradu:1987–1991*, samoizdanje, Pohanca, 2006, str. 102–106.

⁸ O tome postoji velik broj različitih studija i dela. Izdvajamo npr. Kmecl, Matjaž, *Fran Levstik*, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1981.

⁹ Kmecl, Matjaž, *Fran Levstik*, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1981, str. 177.

¹⁰ Ibidem, str. 75.

¹¹ Kos, Janko, *Levstik in Andersen*, Slavistična revija, god. 30, br. 3, 1982, str. 261–263.

Stvaralački rad Levstika markiran je tzv. čudesnom 1858. godinom, u kojoj objavljuje tri ključna rada za slovenačku literaturu – „Greške slovenačkog pisanja“ (Napake slovenskega pisanja), „Putovanje od Litije do Čateža“ (Popotovanje od Litije do Čateža) i „Martin Krpan“.¹² Prvo donosi kritički osvrt na slovenačku literarnu produkciju, drugo postavlja kriterijume za umetničko–literarno stvaranje, dok treće, pomenuta priča predstavlja Levstikov primer kako na osnovu prethodnih uputa takav rad treba da izgleda. Teoretsko–lingvistička pozadina njegovog rada bila je kod Levstika prilično, s jedne strane, pod empiričkim uticajem njegovog seoskog porekla (jezik seljaka nije u skupu stranih reči i odraz je prisnog života) i s druge strane, učestvovanja – ponekad čak i samo slušanja – u debatama tokom 1855. godine sa starijima kolegama Vukom Stefanovićem Karadžićem, Franom Miklošičem i Jernejem Kopitarom u Beču.¹³

Martin Krpan je umetnička literarna priča, kojom je Levstik hteo da ukaže kako treba da se piše – naime, kako sa dubokim osloncem na tradiciju, istoriju i jezik seljaka treba da se stvori umetnički rad. Dva su osnovna principa takvog pisanja, kaže Levstik u Putovanju: kao prvo, istina treba da se upakuje u zgodnu šalu, i drugo, treba da se piše upotrebom domaćih reči, sa domaćim mislima, polazeći od domaćeg života, da bi Slovenac mogao da vidi Slovenca u knjizi, kao što vidi svoje lice u ogledalu.¹⁴ Imajući u vidu samu priču, njen socijalni kontekst (bečki dvor vs. seljački život), psihološki kontekst (uzvišenost protagonista salonskog života vs. jednostavne zdrave seljačke pameti), vrednosni sistem (karijera po svaku cenu vs. zadovoljstvo svojim životom) i način donošenja odluka (kontinuiran kalkulizam vs. skoro idealistička samopouzdanost), dosta lako se stvori utisak da se radi o suptilno izrađenom i zapakovanom političkom programu.¹⁵ Deo tih indirektnih programskih polazišta uperen je protiv bečkih vlasti, a deo protiv konzervativnih političkih stavova većeg dela tadašnje slovenačke političke elite.

Priča o Krpanu je zbog svoje umetničke virtuoznosti i prividne jednostavnosti – možda je to baš zbog toga što toliko liči na mit i njegovu

¹² Tomažević kaže, da „je godina 1858 znamenita u našoj literarnoj istoriji“ (Tomažević, Blaž, „Spremna beseda in opombe“, u: Levstik, Fran, *Martin Krpan z Vrha, Popotovanje iz Litije do Čateža*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1978, str. 78).

¹³ Kmecl, Ibidem, str. 54–58. U vezi sa tim Tomažević ističe, da „Levstikove programske misli povezuju u jednu celinu Kopitarov i Vukov narodni utilitarizam sa slobodnijim literarnim stvaralaštvom i prepliću romantiku sa realističkim htenjima.“ (Ibid., 73).

¹⁴ Levstik, Fran, *Martin Krpan z Vrha. Popotovanje iz Litije do Čateža*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1978, str. 55.

¹⁵ Kos (Kos, Janko, *Levstik in Andersen*, Slavistična revija, god. 30, br. 3, 1982, str. 241–266) pravi paralelu između Levstika i Andersena, pogotovo što se tiče principa prikrivene socijalne kritike dvora kroz ovakav tip priče. Usp. i Martinović, Juraj, *Martin Krpan kao parodija*, Slavistična revija, god. 18, br. 1–2, 1970, str. 219–240.

funkciju i funkcionalnost („Mit je inspiracija realiteta, koji inspiriše mit ... on je prostor materijalizacije reči ... to je prostor, koji nema vremena i postoji van njega ...“) – privlačna za sve generacije i otvorena za brojne interpretacije.¹⁶ Ovo proizilazi iz njene unutrašnje strukture i paralelizma, jer se ne radi samo o priči, nego o umetničkoj pripovesti, te kretanju između fikcije i stvarnosti, ličnog i opšteg stila, folklora i literature, vanvremenske fikcije i refleksije aktuelnih političkih trendova.¹⁷ Priču o Martinu Krpanu s Vrha možemo staviti u niz nacionalnih evropskih mitova, kao što su npr. Peter Klepec, Kraljević Marko, Veli Joža, Kanjoš Macedonović, Janošik, Viljem Tel, Robin Hud itd.¹⁸

Taj se Levstikov mit, doduše, realizuje u konkretnoj životnoj okolini jednostavnog, seoskog čoveka, slobodnog i nevezanog za obrađivanje zemlje, koja čoveka lišava lične slobode, koji zbog slučajnog susreta sa vladarom (bečki car) i svog samouverenog, mada nikako uvredljivog ali snalažljivog ponašanja ostane zapamćen i kasnije pozvan na dvor, kada se taj nađe u bezizlaznoj situaciji.¹⁹ Kombinacija moći i snalažljivosti, intelekta i improvizacije, samopouzdanosti i dužnog, ali slobodnog poštovanja autoriteta, iskazuje se u konfliktu sa nemilosrdnim stranim izazivačem, iz kojeg Krpan izlazi kao pobednik, ali se onda suočava sa još snažnijim i oholijim protivnikom – visokom dvorskom gospodom, sve to daje naraciji onaj okvir, na osnovu kojeg je moguće priču, njene poruke i konsekvence interpretirati i u diplomatskom okviru.

Ad hoc diplomatija

Među teoretičarima koji se bave diplomatijom, postoji jasan konsenzus šta je to klasična diplomatija, koji je njen period i kakve su njene karakteristike. Razdoblje klasične diplomatije počinje sa vestfalskim mirovnim kongresom 1648. godine, kada se rađa percepcija nacionalne

¹⁶ Jazbec, Milan, *Martin Krpan – diplomat in vojščak*, Zavod Martin Krpan, Studeno, 2009, str. 34.

¹⁷ Ono, što priči daje posebnu čar, neki privlačan arhaizam, koji ima jak funkcionalan i strukturni efekat, pre svega u pravcu mita, jeste činjenica da je ne priča autor, tj. Levstik, direktno, nego stari seoski mudrac Močilar. Sa malo fantazije, koju podstiče svaki mit (a iz koje on i proizilazi), mogli bismo da zamislimo Levstika kako i sam sedi pored Močilara, sluša njegovu priču i kasnije je zapiše.

¹⁸ Usp. Lah, Klemen, i Inkret, Andreja, *Slovenski literarni junaki: Mali leksikon*, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 2002; Paternu, Boris, *Levstikov Krpan med mitom in resničnostjo*, Slavistična revija, god. 26, br. 3, 1978, str. 238; Pogačnik, Jože, *Martin Krpan in Kanjoš Macedonović*, Jezik in slovstvo, god. 22, br. 6, 1976, str. 161–170; Oravcova, Marianna, *Héros populaires de tous les temps*, Gründ, Pariz, 1988.

¹⁹ Bučar, France, „Predgovor: Diplomacija etičnih vrednot in stvarnega življenja“, u: Jazbec, Milan, *Martin Krpan – diplomat in vojščak*, Zavod Martin Krpan, Studeno, 2009, str. 21–23.

države i njeni prerogativi (npr. diplomatija), a završava 1920. godine formiranjem društva naroda. Radi se o vrlo opsežnom i dinamičnom diplomatskom periodu koji svoje direktne korene najviše vuče iz razdoblja italijanskih mesnih državica i njihovog doprinosa razvoju i praksi diplomatije pre svega u 15. i 16. veku.²⁰

Klasična diplomatija je bilateralna diplomatija, unutar koje se susreću dva, na prvi izgled konkurentna trenda, naime institucija *ad hoc* diplomatije (i diplomata), te pojava diplomatske organizacije u vidu onoga što se krajem 18. veka u Francuskoj uobličilo u formu ministarstva inostranih poslova. Ta se dva trenda dupunjuju, s tim da se drugi jača i širi, sve dok se nije praksa formiranja ministarstva prihvatila kao institucija nacionalne države. Pojavom multilateralne diplomatije i pre svega proširenjem delovanja Ujedinjenih nacija, praksa specijalnih izaslanika pak ponovo poprima na značaju i upotrebi te uzima maha.

Specijalni diplomatski izaslanici kao očigledna karakteristika klasične diplomatije, pogotovo njenog ranog razdoblja, koji su upućivani na *ad hoc* misije, tj. na zadatke koji po pravilu nisu bili unapred ni predviđani ni planirani, pretežno hitne prirode, opšta su i česta praksa po evropskim dvorima. Održavanje takve diplomatske komunikacije i rešavanja problema pretpostavljalo je raspolaganje izvesnim brojem pouzdanih lica, na koje se konkretni vladar u datom momentu mogao osloniti. Ispunjavanje zadatka bilo je vezano za jednu konkretnu misiju, posle koje se diplomata vraća vladaru i izveštava ga o obavljenom zadatku. Takva osoba može da stoji vladaru na raspolaganju i za sledeće slične zadatke, bilo da ostaje na dvoru ili da se svaki put ponovo pozove na dvor radi ispunjavanja novog zadatka. *Ad hoc* diplomate bile su po pravilu regrutovane iz najužih aristokratskih krugova, zbog prethodnog poznanstva i pouzdanosti, ili su pak bile regrutovane iz drugih socijalnih krugova, ako su uspele da se nametnu vladaru, ili je kakva druga činjenica privukla vladaru pažnju na konkretnu osobu.²¹ Što se poslednjeg tiče, poznati su slučajevi da se osoba istakla na bojnopolju, pa je onda kasnije pozvana u stalnu dvorsku službu ili u ispunjavanje konkretnog (diplomatskog) zadatka.²²

²⁰ Usp. Anderson, Anderson, M. S., *The Rise of Modern Diplomacy: 1450–1919*, Longman, London, 1993, str. x; Benko, Vlado, *Znanost o međnarodnih odnosih*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 1997, str. 260; Janković, Branimir, *Diplomatija: savremeni sistem*, Naučna knjiga, Beograd, 1988, str. 9–32; Nicolson, Harold, *Diplomacy*, Georgetown University, Washington, 1988, str. 94–95; Queller, Donald, E., „Medieval Diplomacy“, u: Jönsson, Christer, i Langhorne, Richard (eds), *Diplomacy, Volume II: History of Diplomacy*, SAGE, London, 2008, str. 193–213; Sen, B., *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1988, str. 1988:3–7, itd.

²¹ Usp. Anderson, M. S., *The Rise of Modern Diplomacy: 1450–1919*, Longman, London, 1993, str. 121–123.

²² Prvi slovenački diplomata Sigismund (Žiga) Herberstein (1486–1566) istakao se svojom hrabrošću, razumom i vojnim umećem, pa ga je stoga car Maksimilijan krajem 1513. godine pozvao u Beč u dvorsku službu. Od 1515–1550. obavio je

Martin Krpan kao *ad hoc* diplomata

Analiza odabranih diplomatskih karakteristika Krpana

Da bismo lakše istraživali protagonistu istoimene priče, Martina Krpana kao pre svega *ad hoc* diplomate, treba da se upoznamo sa karakteristikama, koje doliče diplomati. Teoretičari i praktičari slažu se da diplomata mora pre svega da bude istinoljubiv, precizan, smiren, hladnokrvan, istrajan, na distanci, obrazovan, realističan, skroman, gostoljubiv, hrabar, otvoren, taktičan i šarmantan, samopouzdan, iskusan i proveren u različitim stresnim situacijama, sa dobrim pamćenjem, ili drukčije, diplomata treba da poseduje pored osnovnog potrebnog obrazovanja još specijalno obrazovanje, profesio-nalno umeće i lične kvalitete.²³ Pored toga mogli bismo još da kažemo, kako neki ljudi ispoljavaju ovakve karakteristike, mada nisu nužno baš diplomate.²⁴ Uz navedeno ide i komentar, da diplomate uvek rade prema instrukciji (ovo, doduše, nije njihova lična karakteristika, nego osnovno pravilo njihove profesije).²⁵

Pokušajmo sada da analiziramo Martina Krpana kao osobu i njegovo ponašanje, imajući u vidu navedene karakteristike. Naša kraća teoretska izlaganja odabranih diplomatskih aspekata ispratićemo citatima iz priče, tako da bismo lakše stekli precizan empiričan utisak o našem protagonisti kao mogućem (*ad hoc*) diplomati.

Protokol je među prvim aspektima, po kojima opšta javnost prepoznaje diplomatu. Taj vid diplomatskog rada mogli bismo da definišemo pre svega sa dva različita aspekta. Kao prvo, protokol je dogovoren i prihvaćen sistem ponašanja i nošenja, pre svega zbog ravnopravnog tretiranja svih strana (preseans) te iskazivanja poštovanja, i kao drugo, protokol je dokument, kojim dve (ili više) strane u pisanoj formi potvrde dogovor odnosno rezultat dogovora, pregovora ili pak zabeleže neku bitnu činjenicu u međusobnim odnosima.²⁶

više diplomatskih misija širom Evrope, a pre svega je poznat po svojim misijama u Moskvi i knjizi Moskvske beleške, koja je izašla 1549. godine (Jazbec, Milan, *Osnove diplomacije*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2009, str. 263–265).

²³ Usp. Bohte, Borut, i Sancin, Vasilka, *Diplomatsko in konzularno pravo*, Pravna fakulteta in Cankarjeva založba, Ljubljana, 2006, str. 31–35; Feltham, R. G., *Diplomatic Handbook*, Longman, London, 1994, str. 27–28; Nicolson, Harold, *Diplomacy*, Georgetown University, Washington, 1988, str. 55–76; Osolnik, Marjan, „Diplomacija kot poklic“, u: Jazbec, Milan (ur.), *Diplomacija in Slovenci*, Založba Drava, Celovec, 1998, str. 122–139; Petrič, Ernest, *Zunanja politika: osnove teorije in praksa*, ZRC SAZU i CEP, Ljubljana, Mengeš, 2010, str. 325–327, itd.

²⁴ Usp. Jazbec, Milan, *Slovenec v Beogradu: 1987–1991*, samoizdanje, Pohanca, 2006, str. 91–92.

²⁵ Usp. Janković, Branimir, *Diplomatija: savremeni sistem*, Naučna knjiga, Beograd, 1988, str. 40–44.

²⁶ Usp. Feltham, R. G., *Diplomatic Handbook*, Longman, London, 1994, str. 29–40; Jazbec, Milan, *Osnove diplomacije*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2009, str. 223–244; Veljić, Zoran, *Diplomatski protokol*, Službeni glasnik, Diplomatska Akademija, Beograd, 2008, itd.

Naš je utisak, da je Krpanu bilo sasvim jasno šta znači protokol u oba pomenuta smisla.

Kao prvo, na samom početku priče, po Krpana stiže carev glasnik sa vladarevom porukom, tj. molbom, da spasi Beč i carstvo velike opasnosti.²⁷ Krpan ubeđen da se ne radio o šali nego o nuždi, „uđe u kuću i obuče se svečano da se pred carem ne bi postideo“.²⁸ Ovo je tipičan primer shvatanja protokola u osnovnom smislu – diplomata treba da je svečano obučen, da je kao takav onda dobro primljen kod vlasti, da se u njihovom društvu dobro oseća i da sa tako njima iskazuje poštovanje. Zatim, kad Krpan stiže na bečki dvor, sam ga car sačeka na ulazu te mu nudi dobrodošlicu. Na carevo pitanje, da li ga Krpan prepoznaje, ovaj odgovora potvrdno i zatim dodaje: „No vas još uvek zdravlje dobro služi, kao što se vidi po vašem licu“.²⁹ Time je Krpan demonstrirao vrlo galantno ponašanje, u skladu sa najvišim dvorskim protokolom i ritualom. Čak više od toga, time je iskazao da se ne plaši samog vladara lično, nego s njim razgovara ravnopravno, relaksirano i bez ustručavanja. Možda još više od toga – u brojnim jezicima i kulturama jedan od najvećih komplimenata je kada se čovek pita za zdravlje ili kada kompliment sadrži poruku o zdravlju dotičnog. Krpan kasnije ovo ponovi više puta, na primer, na kraju žestoke verbalne svađe koja je izbila između njega i carice, kada posle svog monologa, pre nego što će otići kaže: „A sada, ostajte mi zdravo“.³⁰

Kao drugo, na kraju, kad se Krpan i car dogovaraju za nagradu, na carevo pitanje Krpan odgovara: „Ako nemate ništa protiv, dajte mi pismo koje će važiti pred svakom crkvenom i državnom vlašću; a morate udariti i svoj pečat“.³¹ Krpanu je, znači, bilo jasno da mu je potrebna i pismena potvrda sa pečatom carevog obećanja, da bi mu se verovalo da je zaista dobio dozvolu za prenošenje engleske soli. Bio je siguran da mu graničari nipošto ne bi verovali na reč.

Možemo da kažemo kako su pregovaranja jedna od najpoznatijih diplomatskih aktivnosti, s tim da postoji velik raspon pristupa (meki, tvrd, nijanse).³² Navodimo dva primera iz Krpanovog pregovaračkog ponašanja.

²⁷ Autor članka smatra, da ne treba obnavljati priču o Krpanu – i zbog već njezine pomenute raširenosti među srpskom publikom – za razumevanje ovog dela teksta.

²⁸ Levstik, Fran, *Martin Krpan: pripovetke*, Kultura, Beograd, zbirka Školsko štivo, kolo II, br. 16, 1965, str. 9.

²⁹ Ibidem, str. 10.

³⁰ Ibidem, str. 18.

³¹ Ibidem, str. 19.

³² Bečka konvencija o diplomatskim odnosima u članu 3 kao treću diplomatsku funkciju navodi „pregovaranje sa vladom države primateljice“. Usp. Barston, R. P., *Modern Diplomacy*, Longman, London, 2006, str. 48–69; Berridge, G. R., *Diplomacy: Theory and Practice*, Palgrave, Houndmills, 2005, str. 25–87; Kovačević, Živorad, *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić, Beograd, 2004, itd.

Skoro na sredini priče car i Krpan se dogovaraju kako da se reši problem sa konjem, jer na dvoru nije bilo takvog koji bi bio za njegovo sedlo. Onda, posle kraće polemike kaže Krpan: „Pošaljite hitno po moju kobilu, ili ću sam poći po nju. Ali ne znam šta bi bilo kad se ne bih vratio? Sve je u božjoj ruci!”³³ Ovo je tipičan primer ultimatum, tj. tvrdog pristupa u pregovorima. Krpan je bio svestan toga, da niko osim njega neće moći da pobeđi Brdavska, pa je caru stavio jasan ultimatum. Znao je da su svi argumenti na njegovoj strani. I zaista, car je odmah naredio da se Krpanova kobila dovede u Beč. Zatim, pred sam kraj priče, već pomenuti primer sa pismom – Krpan je caru rekao za pismo vrlo ljubaznim, mekim pregovaračkim pristupom („Ako nemate ništa protiv, dajte mi ...“), jer nije bilo potrebe za pokazivanjem mišića. Priča je bila završena, Krpan je bio pobednik, i svi, čak i carica, priznavali su mu pravo do nagrade. Znači, potpuno drukčiji pristup nego u prvom, tvrdom primeru.³⁴

Jedna od većih i značajnih karakteristika svakog diplomate je hladnokrvnost. Diplomata treba da sačuva mirnu glavu bez obzira na situaciju u kojoj se nalazi. Takav se stil rada i ponašanja stekne dugogodišnjim službovanjem na različitim diplomatskim lokacijama, pa i uvežbanošću. Smirenost i hladnokrvnost je garancija za moguće postizanje (dobrog) rešenja u svakoj situaciji. Ovakvo ponašanje na dugi rok stvara i utisak pouzdanosti. Krpan je takvo ponašanje ispoljio svaki put kad se suočio sa velikim izazovom ili pretnjom.

Prva ovakva teža situacija naišla je kada je Krpan, pošto je izradio svoje oružje, naime ono što je podsećalo jedino na sataru, posekao mladu, razgranatu lipu, najmilije caričino drvo u carskom vrtu. Car se u panici izdere na njega, zapomažući: „Krpone! Šta to radiš? Grom te spalio! (...) Šta će sada biti?”³⁵ Najviši autoritet u carstvu stajao je pred Krpanom, sav izbezumljen i naježen, dovoljno da svakome užene strah u kosti, kamoli običnom seljaku, nenaviknutom gospode i njenih poslova. Ali, kako nam ispriča Močilar, sa Krpanom bilo je drukčije, „on se ne uplaši i odgovori: ‘Šta je, tu je. (...) Šta će biti?’”³⁶ Vrlo jasan, hladnokrvan odgovor i reakcija u vrlo napetoj situaciji. Krpan u toku daljeg razgovora caru jasno argumentuje takvo svoje delovanje (potrebno mu je oružje, da izvrši carev zadatak). Pošto je bio uveren sam u sebe i odlučan da izvrši zadatak, radio je ono što je bilo potrebno, da ga ispuni. Pošto se suočio sa vanrednim izazivačem, potrebne su bile vanredne pripreme na boj.

³³ Levstik, Ibidem, str. 13.

³⁴ Ibidem, str. 19. Autor se u vezi sa tim seća epizode iz svog ranog diplomatskog razdoblja kada mu je tadašnji nerezidencijalni singapurski ambasador u Jugoslaviji, akreditovan iz Egipta, dao savet: „Mi [diplomate] prilagođavamo rešenje problemu.“ (Jazbec, Milan, *Slovenec v Beogradu: 1987–1991*, samoizdanje, Pohanca, 2006, str. 83.)

³⁵ Ibidem, str. 12.

³⁶ Ibidem.

Druga ovakva zategnuta situacija je boj sa džinom po imenu Brdavs. Kad su se njih dvojica sreli na livadi van grada, Brdavs je odmah počeo grohotom ismijavati svog protivnika, da bi ga uplašio i izbezumio. No, Krpan ga sasluša, pa mu onda hladnokrvno odgovori i pozove ga da se rukuju: „Dojaši bliže da pružimo jedan drugom ruku; nikad se još nismo rukovali i nikad više nećemo;“³⁷ Veliko iznenađenje za svakoga u ovakvoj situaciji kada se radilo o životu i smrti, pa čak i za samog protivnika („Čuvši to, džin se prilično začudi.“)³⁸ Krpan je hladnokrvnošću uspeo da situaciju već pre samog početka boja okrene u svoju korist. U najvećoj nuždi sačuvao je glavu, najpre alegorički, zatim i doslovce.

Realizam i takva procena situacije nužna je pretpostavka rada diplomate, pre svega praćenja situacije u zemlji prijema i izveštavanje o tome vladi svoje države.³⁹ Samo realistička procena događaja daje pravu osnovu za formiranje efikasne spoljne politike prema državi prijema.

Vrhunac Krpanovog realizma ogleda se na početku drugog dela priče, kada se posle boja i njegove spektakularne pobeđe u carskoj palati sakupi sva najviša dvorska gospoda. Car tada pobedniku ponudi za nagradu bilo šta može da poželi, čak i svoju jedinu ćerku. Krpan u svom dužem odgovoru, koji je u biti suptilna diplomatska elaboracija, između ostalog eleganto i pre svega realistički otkloni carevu ponudu sledećim rezonovanjem: „Ako dobro razmislimo, možda bi bilo najbolje da vi zadržite devojkicu, a ja svoje udovanje, iako mi u stvari nije mnogo stalo do toga;“⁴⁰ Kao prvo, trebalo je dosta hrabrosti da se careva ponuda otkloni, i to pred samim carem i najvišom dvorskom gospodom. Kao drugo, trebalo je puno realizma da se odupre takvoj primamljivoj ponudi i da se vidi da nije realistična, ma koliko već izgledala privlačna. Kao treće, čovek treba da ima puno zadovoljstvo sobom i svojim životom, ma kakav već bio, da u takvom retkom momentu ne pokušava bitno da ga promeni.

Diplomatski posao i retorika kreću se između indirektnosti i direktnosti.⁴¹ Diplomate po pravilu više slušaju nego govore, a kada govore, govore malo. Arapska poslovice kaže „uradi brzo, govori malo, kaži puno“, dok kineska „tri puta promisli i šuti“. Mada postoje i situacije kada diplomata na osnovu instrukcije ili pak po vlastitoj proceni, ako za nju ima mandat, mora da bude direktan, neposredan. Ovo se pre svega odnosi na situacije u kojima se treba jasno postaviti odbrana interesa vlastite države i njenog ugleda.

Prvo nagoveštenje Krpanovog umeća indirektnog baratjanja rečima ogleda se kad mu car odmah posle dolaska u Beč ponudi polić vina, hleba i

³⁷ Ibidem, str. 14.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Pomenuto je četvrta diplomatska funkcija (Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, član 3).

⁴⁰ Ibidem, str. 16.

⁴¹ Usp. Jönsson i Hall, Jönsson, Christer, Hall, Martin, *Essence of Diplomacy*, Palgrave, Houndmills, 2005, str. 69–73 i 84–88; Nicolson, Harold, *Diplomacy*, Georgetown University, Washington, 1988, str. 122–136 itd.

sira, neka jede i pije. Kakva je Krpanova reakcija? Njemu „se odmah učini da je to malo – polič vina takvom junaku – ali ipak ništa ne reče, što je veliko čudo. (...) Dok si okom trenuo, on je već sve pojeo i ustao.“⁴² Car je odmah svatio o čemu se radi, pa su mu posle zbog toga davali obimne porcije, kao što takvom junaku dolikuje. Kasnije, u već nekoliko puta citiranom kritičkom momentu oko nagrade i svađe između carice i Krpana (stiče se utisak da je dosta carevih simpatija na Krpanovoj strani), ovaj hoće da ode maltene kao da se ništa posebno nije zbililo (mada je istina bila sasvim drukčija). Krpan tako „priđe vratima i reče: ‘Znate šta? Bog neka vas sačuva! A meni nemojte zameriti!’“⁴³ Krpan je uradio upravo obrnuto od očekivanog i onog što je situacija maltene diktirala: nije ispoljio svoju žuč, već je to sakrio iza ljubaznih reči, čak je nagovestio, kao da je on uradio nešto pogrešno. Vrlo vešta retorička figura u zategnutoj atmosferi kazala je mnogo više nego moguć direktan izliv nekontrolisanog besa.

S druge pak strane, u istoj ovoj sekvenci, samo nekoliko rečenica kasnije, Krpan je vrlo direktan, bez dlake na jeziku, u dijalogu sa samim carem, te kaže u odbranu svojih interesa i svog podviga: „Ko je poslao po mene kočije i četiri konja? Vi ili ja? Nije Beč meni bio potreban, već ja Beču!“⁴⁴ Isto tako vrlo direktno Krpan reaguje posle posećene lipe i pre izabiranja pravog konja na carevu pridiku, u kojoj ovaj ispoljava jaku skepsu na verovatnoću Krpanovog uspeha, sa ovim rečima: „Koliko imate junaka koji bi se usudili da se ogledaju s njim?“⁴⁵

Navođenjem pomenutih primera i njihovom diskusijom pokušali smo da ukažemo na postojanje karakteristika diplomate kod Krpana, tj. u njegovom ponašanju i delovanju.

Zaključak

Naš cilj u ovom članku bio je da diplomatskom analizom klasične priče iz slovenačke literature Martin Krpan, koja je odavno poprimila dimenzije nacionalnog mita, pokušamo potvrditi hipotezu da je moguće u njenom protagonistu Martinu Krpanu videti i *ad hoc* diplomatu.

U ovu svrhu u glavnom delu članka predstavili smo i razmotrili izvestan broj karakteristika diplomate kao takvog i aplicirali ih na konkretne primere iz pomenute priče. Imajući pored toga u vidu sadržaj priče, istorijski kontekst u kome je napisana, njenu lingvističku, nacionalnu i političku simboliku te činjenicu da se vreme njenog fiktivnog zbivanja može smestiti u doba klasične diplomatije (struktura i elementi događaja: carstvo, dvor, aristokratija i seoski čovek, duel, nerazvijene komunikacije itd.), mogli bismo formulisati odgovor na pomenutu hipotezu u sledeće tri tačke.

⁴² Levstik, *Ibidem*, str. 11.

⁴³ *Ibidem*, str. 17.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, str. 12.

Kao prvo, Krpan očigledno poseduje niz diplomatskih karakteristika i poteza te ih vešto ispoljava i upotrebljava. Iako možda nije ni bio diplomata, njegovo ponašanje i delovanje odgovara liku *ad hoc* diplomate kao takvog (vladanje protokolom, veština pregovaranja, realizam, indirektnost, jednokratni zadatak, opšta instrukcija, velika sloboda prilikom njegovog izvršavanja). On isto tako ispunjava dva osnovna kriterijuma za takvog diplomatu: car ga je primetio zbog njegovih istupajućih potencijala (prim. susret zimi u snegu, na početku priče) i posle izvršenog zadatka Krpan se vraća u svoj kraj, ali ostaje caru na raspolaganju (kraj priče).

Kao drugo, Krpan je primio od vladara instrukciju odnosno zadatak koji je ispunio. Svaki diplomata radi prema instrukciji. Tu je aktivnost sproveo govoreći aktuelnim rečnikom u međunarodnom kontekstu. Njegov je protivnik naime očigledno došao iz drugog državnog entiteta, jer na početku priče saznajemo da je na megdan pozivao sve junake našeg carstva. U simboličnom smislu taj je izazivač dakle predstavljao Drugoga.

Kao treće, iz priče (u našoj interpretaciji nismo mogli da uđemo u sve njene aspekte i detalje) saznajemo da je Krpan sve vreme imao direktnu komunikaciju sa vladarom. Čak i više, očigledno je da je Krpan uživao carevo poverenje i blagonaklonost. To su osnovne predispozicije da konkretna osoba bude odabrana za diplomatski zadatak, koji je u osnovi uvek stvar pouzdanosti u relaciji vladar–diplomata.

Posle navedenoga mogli bismo da potvrdimo našu hipotezu o Krpanu kao *ad hoc* diplomati.

Međutim, uprkos ovim argumentima, još uvek postoji pitanje da li je to sasvim tačno. Krpan bi bez sumnje mogao da bude *ad hoc* diplomata posle svega predstavljenog. Deo naše skepse pak proizilazi iz dejstva da autoru nije poznato postojanje bilo kakve empirične evidencije koja bi ukazivala da je Fran Levstik bio stručnije upoznat sa diplomatijom. Doduše, vrlo je moguće da je poznao istorijske činjenice o Slovencima – *ad hoc* diplomatama u službi habsburške monarhije. Ali, dodatno, pošto je Levstik u svojim radovima, kao što smo istakli, inspiraciju tražio u seljačkom životu, verovatnije je da u pomenutu priču nije ugrađivao – barem ne svesno – diplomatske elemente. Ali pošto veština diplomatije proizilazi iz veštih pojedinaca koji znaju da se ponašaju, postoji vrlo visoka mogućnost koincidencije ovih aspekata. Istupajući, snalažljivi i principijelni pojedinci nalaze se u svim socijalnim kontekstima i u svim vremenima i nosioci su vrlo različitih društvenih uloga, ne samo diplomatskih. Za naše razmatranje baš ovo može da bude vrlo značajno, jer omogućava dodatnu, novu interpretaciju klasičnog slovenačkog nacionalnog mita, što je refleksija bitno promenjene istorijske situacije.

Tako bismo mogli na kraju da zaključimo kako Martin Krpan najverovatnije nije bio *ad hoc* diplomata, mada je vrlo dobro vladao njihovim veštinama. Ali u svakom slučaju, zbog rezultata naše analize, možemo sa gotovošću da kažemo kako Martin Krpan ostaje vrlo upotrebljiva alegorija ili možda čak i teoretski prototip diplomate. Iz priče o njemu saznajemo mnogo o radu i ponašanju diplomata, a to je novo, dragoceno i vrlo aktuelno

saznanje naše interpretacije klasičnog slovenačkog mita. Možda smo pak takvim zaključkom, zbog empiričke upotrebljivosti teoretskih modela, postigli čak više, nego što bismo to uspjeli u obrnutom slučaju.

Bibliografija

1. Anderson, M. S., *The Rise of Modern Diplomacy: 1450–1919*, Longman, London, 1993.
2. Barston, R. P., *Modern Diplomacy*, Longman, London, 2006.
3. Benko, Vlado, *Znanost o međunarodnih odnosih*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 1997.
4. Berridge, G. R., *Diplomacy: Theory and Practice*, Palgrave, Houndmills, 2005.
5. Bohte, Borut, i Sancin, Vasilka, *Diplomatsko in konzularno pravo*, Pravna fakulteta in Cankarjeva založba, Ljubljana, 2006.
6. Bučar, France, „Predgovor: Diplomacija etičnih vrednot in stvarnega življenja“, u: Jazbec, Milan, *Martin Krpan – diplomat in vojščak*, Zavod Martin Krpan, Studeno, 2009, str. 21–23.
7. Feltham, R. G., *Diplomatic Handbook*, Longman, London, 1994.
8. Gilli, Gian, Antonio, *Kako se istražuje: vodič u društvenim istraživanjima*, Školska knjiga, Zagreb, 1974.
9. Hampton, Timothy, *Fictions of Embassy: Literature and Diplomacy in Early Modern Europe*, Cornell University Press, Ithaca, London, 2009.
10. Janković, Branimir, *Diplomatija: savremeni sistem*, Naučna knjiga, Beograd, 1988.
11. Jazbec, Milan, *Slovenec v Beogradu: 1987–1991*, samoizdanje, Pohanca, 2006.
12. Jazbec, Milan, *Osnove diplomacije*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2009.a.
13. Jazbec, Milan, *Martin Krpan – diplomat in vojščak*, Zavod Martin Krpan, Studeno, 2009.b.
14. Jazbec, Milan, *Martin Krpan kot prisposoba diplomata*, Le monde diplomatique, god. 6, br. 60, 2010, str. 10–13.
15. Jönsson, Christer, Hall, Martin, *Essence of Diplomacy*, Palgrave, Houndmills, 2005.
16. Kmecl, Matjaž, *Fran Levstik*, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1981.
17. Kos, Janko, *Levstik in Andersen*, Slavistična revija, god. 30, br. 3, 1982, str. 241–266.
18. Kovačević, Živorad, *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.
19. Lah, Klemen, i Inkret, Andreja, *Slovenski literarni junaki: Mali leksikon*, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 2002.
20. Levstik, Fran, *Martin Krpan: pripovetke*, Kultura, Beograd, Zbirka Školsko štivo, kolo II, br. 16, 1965, str. 7–21.
21. Levstik, Fran, *Martin Krpan z Vrha. Popotovanje iz Litije do Čateža*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1978.
22. Martinović, Juraj, *Martin Krpan kao parodija*, Slavistična revija, god. 18, br. 1–2, 1970, str. 219–240.
23. Mattingly, Garret, „The First Resident Embassies: Mediaeval Italian Origins of Modern Diplomacy“, u: Jönsson, Christer, Langhorne, Richard (eds), *Diplomacy, Volume II: History of Diplomacy*, SAGE, London, 2008, str. 214–231.

24. Mullan, John, *How Novels Work*, Oxford University Press, New York, 2006.
25. Nicolson, Harold, *Diplomacy*, Georgetown University, Washington, 1988.
26. Oravcova, Marianna, *Héros populaires de tous les temps*, Gründ, Pariz, 1988.
27. Osolnik, Marjan, „Diplomacija kot poklic“, u: Jazbec, Milan (ur.), *Diplomacija in Slovenci*, Založba Drava, Celovec, 1998, str. 122–139.
28. Queller, Donald, E., „Medieval Diplomacy“, u: Jönsson, Christer, i Langhorne, Richard (eds), *Diplomacy, Volume II: History of Diplomacy*, SAGE, London, 2008, str. 193–213.
29. Paternu, Boris, *Levstikov Krpan med mitom in resničnostjo*, Slavistična revija, god. 26, br. 3, 1978, str. 233–252.
30. Petrič, Ernest, *Zunanja politika: osnove teorije in praksa*, ZRC SAZU i CEP, Ljubljana, Mengeš, 2010.
31. Pogačnik, Jože, *Martin Krpan in Kanjoš Macedonović*, Jezik in slovstvo, god. 22, br. 6, 1976, str. 161–170.
32. *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, Edited by Lord Gore-Booth, Longman, London, 1994.
33. Sen, B., *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1988.
34. Tomaževič, Blaž, „Spremna beseda in opombe“, u: Levstik, Fran, *Martin Krpan z Vrha, Popotovanje iz Litije do Čateža*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1978, str. 66–89.
35. Uthmann, Jörg von, *Die Diplomaten: Affären und Staatsaffären von den Pharaonen bis zu den Ostverträgen*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1985.
36. Veljić, Zoran, *Diplomatski protokol*, Službeni glasnik, Diplomatska akademija, Beograd, 2008.

Milan Jazbec, PhD

MARTIN KRPAN - FROM A NATIONAL MYTH TO AN AD HOC DIPLOMAT

ABSTRACT

Martin Krpan is the most important Slovene myth that surpasses the framework of literature, art, and history. The simple story sets up an example of how one should write; amongst other things, one must "wrap the truth in a pleasant joke". It contains many layers of meaning, reaches beyond its time and is appealing as well as educational. We take a new understanding of the story and try to interpret Martin Krpan as an ad hoc diplomat. Krpan possesses a number of characteristics, which define diplomats: he is realistic, clever, experienced, reliable, masters protocol and the art of negotiations and knows when to speak indirectly and when to stand up directly for his own interests. In spite of all these aspects, we would say that Krpan was not a diplomat. However, he provides a role model for it, which is applicable in different social and international circumstances.

Key words: Martin Krpan, ad hoc diplomacy, national myth, protocol, negotiations, realism, instruction.

UDK: 341.211
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 95–109.
Izvorni naučni rad
Primljen: 12. januar 2012.

Vladimir PAVIĆEVIĆ¹
Vladimir DŽAMIĆ

Koncept suverenosti: razvoj i savremena tumačenja

APSTRAKT

U ovom članku razmatramo ideju i pravno-politički princip suverenosti, kao i transformaciju koju je ovaj koncept doživeo od nastanka moderne države u osvit novog veka, a posebno u periodu posle Drugog svetskog rata. Kao svojevrsni katalizator ove promene, veliku ulogu odigrale su naddržavne međunarodne organizacije, koje su de facto i de iure institucionalizovale ograničavanje suvereniteta država, kako u formalnom, tako i u materijalnom smislu. Jednako tako, velike sile i vojni savezi koje su one osnivale, a posebno vojne intervencije koje su predvodili, imali su veliki uticaj na relativizaciju suverenosti kao atributa državnosti.

Ključne reči: suverenost, država, međunarodni odnosi, Ujedinjene nacije, Evropska unija.

Uvod

Za političke zajednice se od najranijih perioda razvoja civilizacije, hidrauličnih istočnjačkih društava, preko starogrčkih autarhičnih polisa, srednjovekovne države, pa do moderne i postmoderne države, vezivala kategorija moći kao centralni pojam politike. Posebna pažnja uvek je bila usmerena na način na koji je moć distribuirana, često i institucionalizovana unutar teritorijalnih okvira date zajednice. Analiza suverenosti kao ideje, ali i kao principa na kome počiva savremeni međunarodnopravni poredak, vraća nas razmatranju ideje političke moći. Otuda ne treba da čudi što su

¹ Doc. dr Vladimir Pavićević, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Email: vladimir.pavicevic@fpn.bg.ac.rs, Vladimir Džamić, MSc, Univerzitet Singidunum, E-mail: vdzamic@singidunum.ac.rs. Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu, (evidencioni broj: 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

neki autori posebno isticali povezanost ova dva vrlo važna pojma za razumevanje države, njenog unutrašnjeg ustrojstva i delovanja kao subjekta u međunarodnoj zajednici.²

Ideja o suverenosti mnogo je starija od pravnog utemeljenja koncepta i karakteristike savremene države u posleratnom globalnom poretku. Iako je svoje otelotvorenje čekala gotovo dvadeset vekova, koreni ideje suverenosti postojali su mnogo pre 16. veka kada je ona prvi put jasno i konzistentno definisana u delu Žana Bodena (Jean Bodin), *Šest knjiga o republici* iz 1576. godine. Odgovarajući politički uslovi i razvoj političke teorije, stvorili su pogodan ambijent za nastanak moderne države sa ključnom karakteristikom suverenosti, za koju se verovalo da je jedinstvena, nedeljiva, apsolutna i neprenosiva vlast.

Ekstremni oblik ovakvog shvatanja suvereniteta razvijen je sa nastankom apsolutnih monarhija u Evropi. Luj XVI ju je jezgrovito definisao izjavom: „Država, to sam ja“, koja je podvlačila neupitni, nasledni i od Boga darovan kraljevski suverenitet. Razume se, politički razvoj u Evropi bio je daleko raznolikiji, pa se tokom dugog izlaska iz srednjeg veka i pitanje državnog ustrojstva rešavalo na različite načine, kroz institucionalne aranžmane koji su omogućavali predstavničko vršenje vlasti i njenu podelu. Politička misao je pratila ovaj razvoj, izražen kroz različite teorije društvenog ugovora.

Pitanje suvereniteta postavljeno je na novi način krajem 18. i početkom 19. veka, sa omasovljenjem politike koje je našlo direktan izraz u Francuskoj revoluciji. Stvaranje Ustavotvorne skupštine i ukidanje monarhije inspirisani su shvatanjem da je nosilac suvereniteta narod. Operacionalizacija ovog shvatanja tokom 19. veka značajno je uticala na razvoj ključnih savremenih ideoloških pravaca – liberalizma, socijalizma i nacionalizma. Napoleonovi ratovi su, na krilima Francuske revolucije, doveli do potpunog preuređenja političke karte Evrope, i tek je njegovim porazom 1815. godine i stvaranjem Svete Alijanse dat institucionalni izraz potrebi da se suverenost u okviru jedne države smatra nepovredivom.

Međunarodni odnosi su u 20. veku u velikoj meri uticali na potpuno redefinisane koncepta suverenosti, čak u toj meri da se suverenost tumačila neretko kao fikcija ili formalno postojeći princip koji u praksi ne mora imati veliki značaj. Ovakav sled zbivanja u velikoj meri je indukovala političko-ekonomska globalizacija koja je ulogu države učinila zamenljivom, a istovremeno promovisala nove subjekte međunarodnih odnosa – pre svega međunarodne organizacije i transnacionalne kompanije.

Imajući u vidu aspekte međunarodnih odnosa u periodu posle Drugog svetskog rata, pokušaćemo da utvrdimo da li je suverenitet država danas

² Tako je Frensis Heri Hinsli (Francis Harry Hinsley) definisao suverenost kao „pojam koji su ljudi u određenim okolnostima primenili na političku moć koju su oni ili drugi ljudi upražnjavali, svojstvo koje su joj pridali ili zahtev koji su joj suprotstavljali“ (F.H.Hinsli, *Suverenost*, Filip Višnjić, Beograd, 2001, str. 3).

prevaziđen. Drugim rečima, razmotrićemo da li je smanjenje značaja suverenosti koja se vekovima smatrala za *conditio sine qua non* državnosti uvod za drastično smanjivanje uloge i značaja države u međunarodnim odnosima i to u korist globalnih institucija, koje bi se u globalnom društvu, globalnim problemima, bavile na globalni način.

Sazrevanje ideje o suverenosti

Ideja suverenosti je dugo sazrevala na evropskom tlu. Niz političkih uslova determinisao je vremenski momenat u kome je ova ideja konačno i sazrela: od pojmovnog i praktičkog odvajanja društva i države, do povećanja međuzavisnosti i stvaranja globalnog društva. Društvo i država su dugo laički poistovećivani, iako je sasvim jasno da je država tek jedna od institucija unutar zajednice. Sa druge strane, do intenziviranja svetskih vojno-političkih odnosa i međuzavisnosti, nije bilo potrebe da se ističe ideja o tome da je upravo državna suverenost granica delovanja drugih političkih subjekata u međunarodnim odnosima.

O rudimentima ideje suverenosti možemo da govorimo iz vremena antičke političke misli, pre svega imajući u vidu da se od tog vremena posebno ističu značaj i uloga države, a istovremeno i način na koji se ostvaruje vladavina unutar nje. Starogrčke autarhične zajednice, polisi, bili su rodno mesto političke filozofije, najpre zbog toga što su u njima prvi put postavljena pitanja o karakteristikama dobrog političkog poretka i načina promene rđavih oblika vladavine. Najveća zasluga za ovakva razmišljanja pripada starogrčkim istoričarima Herodotu i Tukididu, koji su opisali manifestacije antičke državnosti, potom filozofima toga doba Platonu i Aristotelu, koji su uobličili ideju antičkog konstitucionalizma, koji je kroz koncept vladavine prava utkan u temelje političkog poretka većine savremenih država.

Svojim teorijskim postavkama o konstitucionalnom uređenju i najboljim oblicima političkog poretka, Aristotel se najviše približio određenju suverenosti, shodno vremenu u kojem su te ideje nastale. Promovišući nedvosmisleno ideju o tome da vlast u državi mora pripadati zakonima, a ne vlastodršcima, Aristotel je istakao vladavinu zakona kao ključnu karakteristiku dobrog političkog poretka i relativno najboljeg oblika vladavine (*politeia*).³ Ipak, bez obzira na svu naprednost ideja antičkih konsitucionalista, činjenica je da pojam suverenosti nije mogao da bude formulisan, kako to upućuju neki autori, pre svega zato što je državna zajednica bila poistovećivana sa društvenom, pa je i politika u značajnoj meri predstavljala religijski ritual, odnosno kultnu radnju.⁴

Najmoćnija sila antičkog sveta, Rimsko carstvo, u svojoj viševekovnoj istoriji uspelo je da se približi konceptu suverenosti kako je definisan u 16.

³ Sa Platonom i Aristotelom počinje i sistematsko izučavanje razvoja državnih institucija i distribucije moći unutar njih. Videti: Aristotel, *Politika*, BIGZ, Beograd, 1975; Aristotel, *Ustav Atinski*, Plato, Beograd, 2009.

⁴ Videti: Fistel de Kulanž, *Antička država*, Plato, Beograd, 1998.

veku, ali ne i da ga sasvim razvije u praksi. Koncept *imperiuma* je nešto što se približava pojmu nosioca suvereniteta. Tokom republike on je bio pažljivo deljen između Senata, komisija, konzula i drugih državnih zvaničnika.⁵ Tek erozijom ovog principa i uvođenjem diktatura, Suline i Cezarove, *imperium* se manje ili više trajno koncentriše u rukama diktatora, sve dok Oktavijan Avgust nije institucionalizovao ovu samovolju u oblik vladavine koji se naziva *principatom*.

Autoritet i delokrug vladavine rimskih imperatora neretko su se proširivali, te je u vreme Oktavijana Avgusta u 1. veku pre Hrista, nastao *principat* kao oblik vladavine. Promovisanje vlasti *princeps senatus*-a kao vrhovne, neupitne, ali i često despotske po ugledu na orijentalne despotije starog veka, verovatno predstavlja prvi jasan koren ideje suverenosti u evropskoj i svetskoj političkoj tradiciji. Usled istorijskih zbivanja u srednjem veku, dualizma autoriteta svetovne i duhovne vlasti na tlu Evrope, kao i kvazifederalne strukture Svetog rimskog carstva, utemeljenje koncepta suverenosti je moralo sačekati nastanak moderne države.

Sveto rimsko carstvo je, naime, bilo strukturirano tako da su pojedinačna *regna*, odnosno kraljevi kao nosioci vlasti u njima, bili dvostruko ograničene moći: sa donje strane od oblasnih vladara (markizata, vojvodstava, principata i slično) i, u 14. i 15. veku, više nominalnom vlašću cara i pretendentom na *plenitudo potestatis* poglavarom *Respublicae christianae*, rimskim papom. On je imao vrhovnu vlast, jedinstvenu, nedeljivu i neprenosivu unutar zidina papske države i unutar same Rimokatoličke crkve, ali bi se, ipak, teško moglo reći da je bio suveren u smislu svetovne vladavine. Iako faktički papa nije birao svetovne vladare, crkva je vršila njihovo postavljenje i miropomazanje.

U takvom socijalnom ambijentu nije bilo govora o tome da je svetovna država, pa ni njena vlast, bila suverena.⁶ Sa druge strane, oni koji su bili pristalice većeg uticaja svetovne vlasti nikada se u svom delanju ni u svojim razmatranjima nisu približili ideji suverenosti, niti su se na nju pozivali.

Kako to navode neki naši autori,⁷ teorija suverenosti pripada teorijama povodom nastanka moderne države, čija je suverenost osnovna karakteristika i obeležje. Na temeljima doktrine državnog razloga i reformacije, Žan Bodin razvija prvu teoriju suverenosti u svom najpoznatijem delu *Šest knjiga o republici*, inspirisanim Vartolomejskom noći iz 1572. godine.

⁵ Videti: Mirjana Mirković, *Rimska država pod kraljevima i u doba Republike*, Dosije, Beograd, 2002; Mirjana Mirković, *Rimska država u doba principata i dominata*, Dosije, Beograd, 2003.

⁶ Videti: Aurelije Augustin, *O državi Božjoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982; Žorž Dibi, *Vreme katedrala*, NOLIT, Beograd, 1989.

⁷ Radomir Lukić navodi da u teorije povodom nastanka moderne države spadaju: doktrina državnog razloga, reformacija, teorija suverenosti, teorija međunarodnog prava i monarhomaške teorije. (videti u: Radomir Lukić, *Istorija političkih i pravnih teorija*, BIGZ, Beograd, 1995).

Koncept suverenosti u delu Žana Bodena

Jedan je osnovni razlog zbog kojeg Boden zaslužuje posebno mesto u razmatranju razvoja koncepta suverenosti i on se svodi na činjenicu da je u drugoj polovini 16. veka Žan Boden konačno formirao teoriju suverenosti koja je vezana za nastanak i razvitak moderne države. Za razumevanje Bodenove političke misli je, inače, veoma važno poznavati istorijske okolnosti u kojima je stvarao svoje delo, i kada to ne bismo učinili njegova teorija bi bila nerazmrsiva. Džon Plamenac, jedan od autora koji se kritički bavio Bodenovom teorijom, čak smatra da „ako na Bodena ne gledamo kao na zastupnika kraljevske vlasti u Francuskoj tokom verskih ratova, neke opservacije koje je on napravio izgledaju besmislene, a neki njegovi zaključci apsurdni.“⁸

Bodenovu teoriju suverenosti ćemo ovde predstaviti na osnovu elemenata njegovog najznačajnijeg dela *Šest knjiga o republici*.⁹ Pored suverenosti, kao ključne kategorije u ovom delu, naročiti značaj imaju i Bodenovi komentari koncepcija vlasti, prava i oblika vladavine. Za ovu priliku usmerićemo se samo na analizu Bodenovog shvatanja suverenosti.

U delu *Šest knjiga o republici*, Boden polazi od toga da je osnovna jedinica života u zajednici porodica i da samim tim porodica čini najvažniji element države. U porodici su njeni članovi podređeni volji i delanju onoga ko je *pater familias*, a podređenost njihove volje jednome automatski podrazumeva postojanje poslušnosti prema glavi porodice. Pošto je država osnovna jedinica u zajednici, ona se definiše preko porodice. Tako Boden zapisuje da je država „pravna vladavina zajedničkim poslovima više porodica, koja počiva na suverenoj vlasti.“

Suverenom vlašću raspolaže država, njena vlast je apsolutna, stalna, nedeljiva i neotuđiva. Ali je to u isto vreme i vlast koja počiva na zakonima. Utemeljenost vlasti na zakonima govori da su običaji, koji su u srednjem veku pa i kasnije činili osnov međusobnih odnosa plemstva, sveštenstva i puka na evropskom prostoru, ništavi u odnosu na volju suverena koja se ne može dovoditi u pitanje. Nije nužno, smatrao je Boden, da vlast suverena bude usklađena sa opštim dobrom, ali je siguran znak dobre vladavine njena dugovečnost.

Uprkos tome što je kao karakteristike suverenosti označio apsolutnost, stalnost, nedeljivost i neotuđivost, Boden je, ipak, smatrao da postoje izvesna ograničenja suverene vlasti. Prvu vrstu ograničenja čine božanski i prirodni zakoni, sa kojima bi vlast suverena trebalo da bude u skladu. Ako to, pak, nije slučaj, onda se može legitimnom smatrati neposlušnost prema aktima koji dolaze od suverena. Istovetna je situacija sa preostale tri vrste ograničenja suverenoj vlasti: zakonima nasledstva ili ugovorima, pravom na privatnu svojinu, osnovni zakon i međunarodni ugovori vladara. Kada god se dogodi da je neko od četiri navedena ograničenja suverene vlasti povređeno, moguće je osporiti legitimitet samog suverena.

⁸ Džon Plamenac, *Čovek i društvo*, (prvi deo), CID/Pobjeda, Podgorica, 2006, str. 110.

⁹ Jean Bodin, *Six Books on the Republic*, Oxford University Press, London, 2010.

Nesporno je da Bodenovo viđenje suverene vlasti predstavlja koherentnu celinu. Njegove naznake o ograničenjima suverene vlasti nije moguće dovesti u vezu sa elementima za definisanje koncepta podeljene suverenosti koji je postao aktuelan krajem 20. veka. Suprotno tome, Bodenov značaj je u tome što je pre svih jasno pravno i politički pozicionirao suverenost i vezao je za državu, ali istovremeno i prvi napravio važnu distinkciju između pojmova *vlada* i *država*, čija je osnovna odlika upravo suverenost. Dokaz tome je i snaga kojom su države štitile svoju suverenost u stolicima koja su usledila.

Bodenovo viđenje suverenosti doživelo je izmene u različitim teorijama koje su nastajale u 17, 18. i 19. veku. Taj razvoj možemo jasno pratiti preko ideje shvatanja suverena kao oličenja suverenosti, potom koncepcija društvenog ugovora hobsijanskog tipa, pa sve do prosvetitelja i rusoovskog razumevanja suverenosti. Pišući svog *Levijatana* polovinom 17. veka, Tomas Hobs (Thomas Hobbes) ističe da u prirodnom stanju čovek nema izvesnost i bezbednost, te da je rešenje u uspostavljanju *pactum subiectionis*-a, tj. ugovora pojedinaca sa suverenom čija je vrhovna obaveza da štiti bezbednost svojih podanika. Za razliku od Hobsa, jedan vek kasnije, Žan Žak Ruso (Jean Jacques Rousseau) u svom *Društvenom ugovoru* iz 1762. godine govori o konceptu *narodne suverenosti*. Po njegovom shvatanju, suverenitet leži u političkom društvu koje su formirali pojedinci, uspostavljajući opštu volju (*volonte generale*) kao ključni princip političke zajednice i paradigmu suverenosti. Posebni segment geneze koncepta predstavljaju tumačenja postepenog prebacivanja izvora suvereniteta na građanina, odnosno na klasu ili naciju kao što je bio slučaj sa socijalističkom i nacionalističkom interpretacijom. Sve to prethodilo je pozicioniranju suverenosti kao međunarodnog principa u 20. veku.

Suverenost kao međunarodni princip

Jasno smo utvrdili da se ideja suverenosti začela još u antičkom dobu, a da je precizno teorijski utemeljena krajem 16. veka. Ipak, suverenost posmatrana kao princip međunarodnog javnog prava, ali i međunarodnih odnosa, konstituisana je tek nakon Drugog svetskog rata, polovinom 20. veka. Konstituisanje suverenosti kao jednog od fundamentalnih principa funkcionisanja međunarodne zajednice u najvećoj meri odredile su posledice koje su globalni ratni sukobi ostavili na čovečanstvo u celosti.

Ustanovljavanje suverenosti kao ključnog principa je zapravo značilo odgovor na nekoliko povezanih pitanja: da li je moguće da država bude nezavisna, a nesuverena u isto vreme; drugim rečima, da li su suverenost i nezavisnost neodvojivi pojmovi savremene političke prakse? Analizu ove povezanosti počinjemo posledicama koje je ostavio Prvi svetski rat uspostavljajući novi odnos snaga u savremenom svetu.

Već poslednjih godina 19. veka i prve decenije 20. veka, na osnovu sporazuma velikih sila toga doba, bilo je jasno da se ratni sukob ne može izbeći, te da će prvi ozbiljniji povod biti dovoljan da nastane sukob globalnih

razmera. Nova politička mapa sveta nastala Versajskom mirovnom konferencijom posle rata zahtevala je nova pravila međunarodnih odnosa i međunarodne politike.

Jedan od ključnih dometa Versajske mirovne konferencije bilo je osnivanje Društva naroda, sa 32 države osnivača, pre svega boraca protiv tzv. centralnih sila. Broj država članica je varirao, pa se čak i smanjivao i to *gubitkom državnosti* neke od članica.¹⁰ Dakle, jasno je da je *država* mogla biti članica Društva naroda, kao tada najveće i prve međunarodne organizacije tog tipa. Pored nezavisne države to su mogli biti i dominioni ili kolonije *koji upravljaju sami sobom*, tj. entiteti sa određenim stepenom samostalnosti. Već tada je bilo jasno da se akcenat stavlja na državnost, a konsekvantno i na atribute državnosti. Tako se članom 10. Pakta o osnivanju Društva naroda, ističe da je jedan od osnovnih ciljeva osnivanja *očuvanje nezavisnosti i teritorijalne celovitosti država članica*.

Iako se u Paktu o osnivanju Društva naroda nigde ne spominje princip suverenosti, povezanost nezavisnosti i suverenosti kao dva neodvojiva atributa ondašnje državnosti jasno je utvrdio novoosnovani Stalni sud međunarodne pravde sa sedištem u Hagu, kao najviša pravna instanca globalnog karaktera tog doba. U svom savetodavnom mišljenju prilikom razmatranja carinskog režima između Nemačke i Austrije, Stalni sud međunarodne pravde je *suverenost* definisao kao *najvišu vlast*, koja se ne može odvojiti od državne nezavisnosti. Sud je, naime, u savetodavnom mišljenju saopštio da Austrija ne bi više bila nezavisna država ukoliko bi „njena suverena volja bila potčinjena volji druge sile ili posebnoj grupi sila“.¹¹

U istom savetodavnom mišljenju, u tzv. odvojenom mišljenju izdatom od strane većine sudija Suda, navodi se da „država ne bi bila nezavisna u pravom smislu te reči (...), ukoliko prestane da vrši unutar svoje teritorije *summa potestas* ili suverenitet (...), ako izgubi pravo da sama donosi sud o odlukama koje nalaže vladavina nad njenom teritorijom“.¹² Početkom tridesetih godina 20. veka otvoreno je i posebno važno pitanje ograničavanja suvereniteta. Drugim rečima, bilo je važno odgovoriti da li je moguće suverenitet ograničiti i da li postoji *apsolutni suverenitet*. Jurisprudencija međunarodnih sudova je u velikoj meri ukazala na odgovore na ova pitanja, ali i politička praksa koja je iznedrila naddržavne međunarodne organizacije, čiji je osnov upravo ograničavanje suvereniteta država članica.

Uprkos tome što je Stalni sud međunarodne pravde imao veliku ulogu u isticanju povezanosti nezavisnosti i suvereniteta kao atributa državnosti, period između dva svetska rata doneo je velika kršenja nezavisnosti država, a neretko i anektiranje određenih država ili delova njihovih teritorija. U ovoj

¹⁰ Npr. Etiopija nakon invazije Italije (1936), Austrija nakon anšlusa (1938), Čehoslovačka nakon invazije Sudetske oblasti (1939) i Albanija iz sličnih razloga (1939).

¹¹ Customs Regime between Germany and Austria, Advisory Opinion, 1931 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 41 (Sept. 5), p. 46.

¹² Ibid., p. 160.

praksi su prednjačile države koje su ustoličile fašizam, staljinizam i nacionalsocijalizam kao svoju ideologiju. Mračne ideologije fašizma i nacionalsocijalizma, ali i politika popuštanja zapadnih demokratija, uvukle su svet u novi globalni sukob, čiji je krajnji ishod bio potpuna devastacija evropskog kontinenta i dvostruko veći broj žrtava nego u Prvom svetskom ratu. Na temeljima strahota totalitarizma, nastale su Ujedinjene nacije kao univerzalna međunarodna organizacija, čija je Povelja postala temelj posleratnog međunarodnog poretka, a proklamovana je i kao temelj svih odnosa u međunarodnoj zajednici.

Pravo države na suverenost na svojoj teritoriji, kao i na teritorijalni integritet promovise se upravo Poveljom Ujedinjenih nacija i tako suverenost postaje osnovni princip funkcionisanja međunarodne zajednice. Tako se u članu 2 u tački 1 Povelje navodi da UN počivaju na „načelu suverene jednakosti svih njenih članova“. Poštovanje suvereniteta i teritorijalne celovitosti se i dalje implicitno izvodi iz odredbi gde se UN obavezuju da neće zadirati „u pitanja koja spadaju u unutrašnju nadležnost svake države“, ali istovremeno da to načelo neće „dirati u primenu prinudnih mera“¹³ koje su predviđene Poveljom.

Neki naši autori ističu da suverenost ima svoj kvalitativni i kvantitativni vid. Tako pod kvalitativnom suverenošću podrazumevaju pravo države da bude obavezana jedino svojom slobodnom voljom, te da u skladu sa njom uređuje svoje odnose, a pod kvantitativnim vidom pravo na sklapanje međunarodnih ugovora, aktivno i pasivno pravo poslanstva i slično.¹⁴

Ključnim dokumentima međunarodnih organizacija, poput Ujedinjenih nacija ili kasnije Konferencije za evropsku bezbednost i saradnju,¹⁵ istaknuto je da su ključna obeležja države njena nezavisnost, suverenitet i teritorijalna celovitost. Ovi principi su više puta isticani verovatno i zbog hladnoratovskog sukoba koji je gotovo pola veka unosio nemire u međunarodnim odnosima i pretio da eskalira u pravi oružani sukob masovnih razmera, jer se verovalo da će međunarodni odnosi zasnovani na trima pomenutim principima garantovati da svet neće zahvatiti novi masovni ratni sukob. Ipak, eksplicitno će se teško pronaći mesto u međunarodnim aktima gde se jasno i nedvosmisleno definiše šta znači biti država, šta je suverenost¹⁶ i koje delovanje je suprotno pravu države na suverenost.

¹³ Član 2, tačka 7 Povelje Ujedinjenih nacija.

¹⁴ Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 2003, str. 97.

¹⁵ U članu 2 Helsinškog završnog akta KEBS-a ističe se poštovanje prava *svojstvenih suverenosti*.

¹⁶ Različitim studijama pokušano je da se odgovori na ovo pitanje. Među njima posebno ističemo: I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford, 1998. Autor navodi da su uslovi suverenosti da: *politička zajednica na nekoj teritoriji ima vlastite izvršne i druge organe koji nisu podvrgnuti nikakvoj drugoj suverenosti, da ti njeni organi određuju njenu spoljnu politiku i da ona poseduje svoj posebni pravosudni sistem i vlastite zakone o državljanstvu, to na prvi pogled (prima facie) mogu biti dokazi njenog svojstva*.

Međunarodni sud pravde je u svom savetodavnom mišljenju iz 1948. godine saopštio da su uslovi za članstvo u Ujedinjenim nacijama da određeni entitet: bude miroljubiva država koja prihvata obaveze utvrđene Poveljom, da je sposobna da ih sprovodi i da poseduje volju da ih sprovodi.¹⁷ Sud u mišljenju nije naveo šta je država.

Slično tome, članom 2 Bečke konvencije o diplomatskim odnosima iz 1963. godine, navodi se da se diplomatski odnosi uspostavljaju na osnovu saglasnosti između država, bez preciznog navođenja šta je država. Ovo će ostaviti prostora da svaka država u skladu sa svojim interesima i suverenim pravima na jednostrane akte, uspostavi diplomatske odnose sa entitetom koji nije međunarodno priznat, priznajući tako formalno i konkludentno njegovu državnost, a samim tim i njegove atribute državnosti (npr. Demokratska Republika Nemačka u periodu posle podele, kolonije u periodu dekolonizacije, Republika Severni Kipar, Tajvan, Palestina, Kosovo, Abhazija i slično).

Drugo otvoreno pitanje jeste ono o pravu države da se odrekne svog suvereniteta u celini ili delimično, u korist neke druge organizacije vlasti ili međunarodne organizacije. Ovo pitanje je posebno aktuelizovano početkom pedesetih godina 20. veka, kroz stvaranje prvih naddržavnih evropskih zajednica.

Suvereno pravo na odricanje od suverenosti – slučaj Evropska unija

Države posleratne Evrope bile su devastirane, iscrpljene šestogodišnjim ratnim sukobom, ekonomski veoma osiromašene i politički nestabilne, u strahu od eventualne nove opasnosti da se talas totalitarizma i hegemonističkih aspiracija ponovo razvije starim kontinentom. U takvom ambijentu, državni Francuske i Savezne Republike Nemačke inicirali su produbljivanje saradnje, pre svega u oblasti ekonomije, kako bi se stvorio politički stabilan okvir za brže ekonomsko napredovanje ovih država.

Samo deceniju ranije, malo bi ko i pomislio da će u Evropi zaživeti koncept naddržavnosti. U istoj Evropi u kojoj se samo šest godina ranije vodio krvavi sukob oko postavljanja graničnog kamena i definisanja državnih teritorija. Ekonomski i politički interesi prevladali su strahove prošlosti, pa je Rober Šuman (Robert Schuman) uspešno promovisao i realizovao ideju o stvaranju Evropske zajednice za uglj i čelik (European Coal and Steel Community). Ugovor kojim je osnovana ova Zajednica potpisan je 1951. godine, a stupio na snagu naredne godine, čime su prvi put osnovane naddržavne institucije u Evropi, tada oličene u tzv. visokoj vlasti. Ona je imala ekonomske, ali i neke finansijske i socijalne nadležnosti, a verovatno ključna karakteristika bila je njeno pravo da donosi opšteobavezujuće odluke za sve države članice, bez obzira na njihovo mišljenje o tim odlukama.

¹⁷ C.I.J. Recueil, 1948, 62.

U to vreme šestočlana zajednica Francuske, SR Nemačke, Italije i triju država Beneluksa, dobila je svoje prve naddržavne temelje, upravo kroz odricanje svake od ovih država pojedinačno od sopstvenog suvereniteta u korist novostvorene Evropske zajednice za uglj i čelik. Prihvatanje nadležnosti nove institucije kao vrhovne, najviše i one čije se odluke sprovode, zapravo je odricanje od toga da u konkretnim oblastima saradnje državna vlast bude najviša, jedinstvena, nedeljiva i neprenosiva. Time je i u praksi, ranije pominjano Bodenovo shvatanje suverenosti konačno redefinisano.

Svaka od navedenih država dobila je novu najvišu pravnu instancu, Sud, čije su odluke bile direktno sprovodive i najviše po rang u odnosu na najviši sud u državama članicama, kao što je to danas slučaj sa Evropskim sudom pravde u Luksemburgu. Nesumnjivo, *svojom slobodnom voljom* oličenom u potpisivanju *međunarodnog ugovora*, države su se *dobrovoljno odrekle dela svoje suverene vlasti*, prvi put u istoriji svog postojanja. Ovakav koncept prenet je na Evropsku ekonomsku zajednicu (European Economic Community) i Evropsku zajednicu za atomsku energiju (Euroatom), potom i na Evropske zajednice, organizacije koja je nastala 1965. godine spajanjem tri prethodno stvorene organizacije.

Jurisprudencija Evropskog suda pravde u velikoj meri je profilisala pravni karakter evropskih zajednica, a potom i Evropske unije. Presude koje su ušle u anale evropskog prava, početkom šezdesetih godina 20. veka, a istovremeno postale novi izvori komunitarnog prava, uputile su na direktnu primenu i neposredno dejstvo pravnih propisa evropskih zajednica i njihov primat u odnosu na nacionalne pravne propise država članica. Tako je Evropski sud pravde, u čuvenoj presudi *Van Gend and Loos* iz 1963. godine, utvrdio da „evropske zajednice tvore novi poredak međunarodnog prava, za čiju dobrobit su *države ograničile svoja suverena prava*“. Tako je u izvore komunitarnog prava ušla odredba o tome da su države dobrovoljno ograničile svoj suverenitet, radi ostvarivanja novog poretka u okvirima međunarodnog prava.

Budući da je proces evropskih integracija od svog nastanka do danas, bez obzira na prolazne krize, išao uzlaznom putanjom, vremenom se postavilo pitanje da li zapravo Evropska unija ima ambiciju da zameni države članice u potpunosti, u svim oblastima uključujući i pitanja odbrane, bezbednosti i spoljne politike. Ukoliko bi nastao takav sled zbivanja, moglo bi se reći da se Evropska unija kreće federalističkim putem ka novoj velikoj državi, specifičnog uređenja, načina donošenja odluka i posebnog statusa u multipolarnom svetskom poretku.

Lisabonskim sporazumom, usvojenim nakon neuspeha projekta evropskog ustava, koji je stupio na snagu 2009. godine i tako postao aktuelni pravni okvir funkcionisanja Evropske unije, uvedeni su noviteti koji su evropskepticima poslužili kao argument da se nenadoknadivo narušava suverenitet nacionalnih država članica. Institucija predsednika Evropske unije, zasebna jedinstvena diplomatska mreža, ministar inostranih poslova Evropske unije, drugačiji način odlučivanja i proširivanje nadležnosti naddržavnih institucija, zaista znače dodatno smanjivanje suverene vlasti država članica.

Pisci Lisabonskog ugovora su, verovatno imajući u vidu kritike evroskeptika, u odredbe teksta uneli mogućnost da država članica istupi iz Evropske unije. Postavlja se pitanje zašto se ovakva odredba uopšte našla u rešenjima Lisabonskog ugovora, kada je svaka država, bez obzira na to što je suverenitet prenela međunarodnim ugovorom na neki viši nadržavni entitet, slobodna da istupi iz međunarodne organizacije, u skladu sa opštim principima i pravilima međunarodnog prava. Upravo zato, čini se da je ovakvo navođenje odredbe poslužilo više u političke nego u pravne svrhe.

Evropska unija nastavlja svoju dublju integraciju, postizanjem sporazuma o uspostavljanju fiskalne unije 25 država (bez Ujedinjenog Kraljevstva i Češke), sa namerom da umanja udare svetske ekonomske krize koja se prenela posebno na krizu država Evropske monetarne unije. Otuda je potpuno opravdano postaviti pitanje: da li bi ustrojstvo Evropske unije koje bi podrazumevalo odricanje od suvereniteta država članica u svim oblastima, značilo propast koncepta države kakav vekovima poznajemo. I da li bismo mogli da argumentujemo da, uporedo sa odumiranjem moderne države, nestaje koncept suverenosti kao njena ključna karakteristika.

Ukoliko pretpostavimo da će države članice u konačnom ishodu preneti suverenitet u oblasti spoljne politike, bezbednosne politike i odbrane na nadržavnu tvorevinu, tj. na Evropsku uniju i njene institucije, uočavamo sledeću dilemu: da li bi države članice tako *de facto* i *de iure* prestale da budu države? Kako smo već sugerisali, međunarodno pravo ne daje egzaktan i univerzalan odgovor na pitanje šta neki entitet čini državom, što se najbolje vidi iz pomenutih ključnih međunarodno-pravnih multilateralnih akata u kojima se izbegava precizno definisanje države. Pravna doktrina je, čini se, saglasna oko toga da se suverenitet može ograničiti slobodnom voljom same države u skladu sa opštim principima međunarodnog javnog prava, te otuda ne bismo mogli osporiti pravo države da u potpunosti preda svoj suverenitet nekom drugom entitetu, u ovom slučaju Evropskoj uniji i njenim institucijama. Ipak, ostaje otvoreno pitanje da li bi to značilo kraj države kako je shvatana i postojala od momenta nastanka moderne države u 16. veku.

U faktičkom smislu, država bez suvereniteta ne može biti država, jer ne bi mogla da obavlja nijednu svoju bazičnu funkciju, kada je reč o građanima na osnovu čije saglasnosti je država i uspostavljena kao politička zajednica. Konačno, moglo bi se potpuno opravdano reći da je nova Evropska unija jedna *suverena država federalnog uređenja*, ali države članice bi faktički, iako možda ne i pravno usled različitih pravnih tumačenja, izgubile svoju državnost. U takvom slučaju najviši pravni akt ne bi bio ustav, već određeni međunarodni ugovor koji uređuje unutrašnje odnose, ljudska prava i slobode, kao i sistem organizacije vlasti, odnosno institucija i ekonomski poredak. Konsekventno, najviša sudska instanca, što je u Evropskoj uniji danas Evropski sud pravde, u tom slučaju bi postao vrhovna pravna instanca u svim oblastima na teritoriji koju zauzimaju članice EU.

Drugim rečima, politički, ekonomski i pravni poredak države bio bi u potpunosti u nadležnosti nadržavnog entiteta, te smo mišljenja da bi ovakav razvoj događaja u budućnosti definitivno označio propast postojećeg koncepta države, državnosti i suverenosti.

Pravo na mešanje u unutrašnja pitanja država

Osim primera Evropske unije kao međunarodne organizacije naddržavnog karaktera, koju smo analizirali u smislu suverenog prava na odricanje od suverenosti, koncept suverenosti valja sagledati i kroz primere međunarodnih vojnih intervencija krajem 20. i na početku 21. veka. U ovom delu ćemo kao primere kroz koje želimo da proverimo postojanost koncepcije suverenosti kako je poznajemo u teoriji, navesti vojnu intervenciju NATO protiv Savezne Republike Jugoslavije 1999. godine, vojnu intervenciju SAD i saveznika u Iraku 2003. godine, i vojnu intervenciju Velike Britanije i Francuske, uz pomoć SAD u Libiji 2011. godine. Ove tri vojne intervencije imaju određene sličnosti, ali i značajne razlike. I sličnosti i razlike uočavamo, pre svega, u delu koji se odnosi na uzroke intervencija, načinima njihove realizacije, pravnoj (ne)osnovanosti svake od njih, kako bismo pokušali da otkrijemo kakve posledice one imaju po razumevanje značaja koncepcije suverenosti.

Nakon neuspelih pregovora vođenih u Rambujeu i Parizu, 24. marta 1999. godine, NATO je otpočeo vojnu intervenciju u SR Jugoslaviji pod nazivom „Operation Allied Force“.¹⁸ Najmoćniji vojni savez na svetu intervenciju je otpočeo „radi rešavanja humanitarne katastrofe izazvane etničkim sukobima na teritoriji Kosova“. Unutrašnji problem suverene države postao je internacionalizovan radi očuvanja ljudskih i manjinskih prava jedne zajednice na delu teritorije države za koju je procenjeno ne samo da nije u stanju da obezbedi poštovanje bazičnih ljudskih prava i sloboda svojim građanima, već da nedvosmisleno radi na kršenju prava pripadnika jedne etničke grupe koja živi na njenoj teritoriji.

Budući da pregovori uz medijaciju velikih sila nisu uspeli, sedamdesetosmodnevna vojna intervencija imala je za posledicu i usvajanje rezolucije br. 1244 (1999) Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, koja je postala međunarodnopravni okvir rešavanja kosovskog problema. Iako je jedino Savet bezbednosti u skladu sa odredbama VII poglavlja Povelje Ujedinjenih nacija ovlašćen da legalno upotrebi silu u taksativno navedenim slučajevima očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti, vojna intervencija NATO nije izvedena uz prethodno odobrenje ovog najvišeg međunarodnog tela. Bila je to jednostrana odluka pomenutog vojnog saveza, u kojoj nisu aktivno učestvovalе sve ondašnje države članice.

Imajući u vidu koncepciju suverenosti kako se razvijala od 16. veka, način na koji je sprovedena vojna intervencija na prostoru SR Jugoslavije otvorio je vrlo važno pitanje u novijoj političkoj istoriji: da li državni suverenitet štiti samu državu od vojnih intervencija u smislu međunarodnog javnog prava i da li eventualna vojna intervencija zapravo dokazuje da država nije suverena u smislu u kom se verovalo da suverenitet države postoji kao njen nužni atribut.

¹⁸ U našim izvorima se često za ovu operaciju koristi pogrešan naziv: „Milosrdni anđeo“.

Druga vojna intervencija koja je imala drugačije pobude dogodila se 2003. godine u akciji „Sloboda za Irak“, kroz vojnu akciju koalicije predvođene Sjedinjenim Američkim Državama i Ujedinjenim Kraljevstvom, uz podršku nekih evropskih država poput Španije i Portugala i jasno oponiranje drugih poput Francuske i Nemačke, što je u to vreme izazvalo krizu u oblasti saradnje članica Evropske unije u oblasti spoljne i bezbednosne politike EU. Povod za intervenciju bio je navodna pretnja od nuklearnog oružja kojim je, kako se tvrdilo, raspolagao politički režim Sadama Huseina, a čije postojanje misija UN nije uspela da dokaže. Režim je nasilno svrgnut kopnenom invazijom na Irak, uspostavljanjem vojnog protektorata od strane koalicionih snaga i, konačno, likvidacijom samog Huseina nakon sudske osude na smrt. Tako je reaktuelizovano pitanje da li se demokratija može izvoziti na način (nasilnog) uspostavljanja demokratskog režima po modelima zapadnih demokratija, i da li je upravo ovakav vid nametanja političkog poretka u suprotnosti sa načelima suvereniteta države i njenom pravu da samostalno određuje svoj politički sistem.

Poslednja vojna intervencija koju navodimo u kontekstu razmatranja razvoja koncepta suverenosti je jedina od ove tri koja je bila zasnovana na adekvatnim rezolucijama Saveta bezbednosti UN (rezolucije 1970 i 1973, 2011). To je bila vazдушna intervencija u Libijskoj Džamahiriji, kojom je zbačen Moamer el Gadafi posle četiri decenije vladavine ovom afričkom državom. Savet bezbednosti je, naime, sa deset glasova za i pet uzdržanih glasova (od kojih dva uzdržana glasa stalnih članica SB UN), rezolucijom 1973 predvideo upotrebu svih sredstava za zaštitu ljudskih prava i uspostavljanje tzv. zone zabranjenog leta. Specifičnost ove poslednje intervencije ogleda se pre svega u postojanju rezolucije koja je doneta na osnovu ovlašćenja SB UN iz poglavlja VII Povelje UN, što upotrebu sile u međunarodnom pravu smislu čini legitimnom, za razliku od prethodna dva pomenuta slučaja vojnih intervencija. Ipak, pitanje ostaje isto: da li je međunarodna zajednica svojom intervencijom podržanom od SB UN narušila suverenitet Libije i stavila se na stranu opozicionih lidera koji su zahtevali promenu poretka, koja je rezultirala građanskim ratom.

Zaključna razmatranja

Tri su nivoa našeg razmatranja koncepcije suverenosti u ovom tekstu. Jedan nivo se odnosi na jačanje nadržavnih entiteta, kao što je Evropska unija, koji svojim nadležnostima i načinom odlučivanja i delanja ruše relevantnost i snagu suverenih država. U odnosu na ovaj nivo posmatranja, naš je zaključak da suverenost kao posebna kategorija nije izgubila na značaju, već je jednim delom samo prenet na entitet koji se ne zove država već nadržavna organizacija. Posledično, zaključujemo da postoji tendencija slabljenja uloge koju je država igrala tokom skoro pet vekova njenog trajanja. Budući da je suverenost još od 16. veka vezivana za nastanak i razvoj moderne države, to se stiče utisak da i značaj suverenost, kada ga vezujemo uz državu, počinje da blede. Nama se čini izvesnim da suverena vlast više nije čvrsto smeštena u granicama država, već da je izmeštena iz tog prostora.

Drugi nivo našeg razmatranja suverenosti tiče se vojnih intervencija koje su realizovane bez saglasnosti država u kojima je intervencija sprovedena. Reč je o akcijama u suverenim državama čija suverenost nije bila dovoljno snažan štiti od napada drugih država i vojnih saveza. Analizirajući ovaj deo, zaključili smo da u savremenom svetu proklamacija o najvišoj vlasti u granicama jedne države ne znači mnogo u situaciji u kojoj se ona sukobi sa proklamovanim ciljevima najviše vlasti neke druge države ili saveza država. Samo po sebi, to i ne bi bila značajna novina u istoriji međunarodnih odnosa budući da su bile česte situacije u kojima su moćnije sile gazile suverenitet manje moćnih. Savremeni primeri nas, ipak, suočavaju sa potpuno novom situacijom. Novost se ogleda u očiglednom izmeštaju pitanja upravljanja pojedinim pitanjima iz delokruga država. Takva pitanja o kojima država ne može da ima poslednju i apsolutnu reč u savremenom svetu su pitanja ljudskih prava, terorizma i energetske resursa. To su pitanja o kojima država ne može da sudi apsolutno i nedeljivo, čime je samo potvrđena teza o nestajućem suverenitetu država.

U okviru trećeg nivoa ove analize izgleda nam važnim da napravimo razliku između snage suverene vlasti velikih i malih država. Početak 21. veka obeležava transformacija svetskog političkog poretka u multipolarni, koji već sada nagoveštava upravo jedan broj država kao oslonce sveta u nastajanju. Te države su SAD, Kina, Rusija, Indija, Brazil, i države ujedinjene u Evropskoj uniji. Ne postoji primer koji bi ilustrovao slabljenje suverene moći ovih država, kao što je to bio slučaj sa državama u kojima su organizovane vojne intervencije poput Savezne Republike Jugoslavije, Iraka ili Avganistana. To nam govori o postepenom gubitku značaja koji je suverenost kao međunarodni koncept imao u svetu u drugoj polovini 20. veka i kojim su i male države uspevale da obezbede teritorijalni domen za apsolutno i trajno vršenje vlasti. Promene u međunarodnim odnosima najpre su osetili predstavnici malih država upravo očiglednim nestankom moći da autonomno odlučuju o svim pitanjima na svojoj teritoriji. Za velike države se ne bi moglo tvrditi da slabljenje suvereniteta predstavlja apsolutnu kategoriju, ali je proces usaglašavanja delanja u međunarodnim odnosima u situacijama u kojima se nagoveštava značajna povreda interesa jedne od moćnih država (slučaj Sirije) postao toliko naglašen princip da se na osnovu toga može govoriti i o slabljenju suvereniteta velikih država.

Sva tri nivoa naših razmatranja koncepta suverenosti nam omogućavaju da zaključimo da smanjenje značaja suverenosti država, koja se vekovima smatrala za *conditio sine qua non* državnosti, jeste uvod za ukidanje ili bar drastično smanjivanje uloge i značaja države u međunarodnim odnosima. Naviknuti na vekovima nastajale državne granice, sa teškoćama prihvatamo mogućnost slabljenja i iščezavanja država. Najznačajniji akteri globalizacije, međutim, prilagođavaju stare entitete novim uslovima života na zemlji a nekada ih i sasvim menjaju. Država je takav entitet, a suverenost kategorija koju smo rutinizirano vezivali za taj oblik političke organizacije. Slabljenjem ili nestankom jedne kategorije, nužno slabi ili nestaje i druga. Mislimo da jedno od to dvoje predstoji suverenoj državi.

Bibliografija

1. Aristotel, *Politika*, BIGZ, Beograd, 1975.
2. Aristotel, *Ustav Atinski*, Plato, Beograd, 2009.
3. Aurelije Augustin, *O državi Božjoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.
4. Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 2003.
5. Jean Bodin, *Six Books on the Republic*, Oxford University Press, London, 2010.
6. Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford, 1998.
7. Žorž Dibi, *Vreme katedrala*, NOLIT, Beograd, 1989.
8. Frensis Heri Hinsli, *Suverenost*, Filip Višnjić, Beograd, 2001.
9. Fistel de Kulanž, *Antička država*, Plato, Beograd, 1998.
10. Petar Bojanić, Ivan Milenković (priređivači), *Suveren i suverenost*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
11. Radomir Lukić, *Istorija političkih i pravnih teorija*, BIGZ, Beograd, 1995.
12. Mirjana Mirković, *Rimska država pod kraljevima i u doba Republike*, Dosije, Beograd, 2002.
13. Mirjana Mirković, *Rimska država u doba principata i dominata*, Dosije, Beograd, 2003.
14. Džon Plamenac, *Čovek i društvo* (prvi deo), CID/Pobjeda, Podgorica, 2006.
15. Customs Regime between Germany and Austria, *Advisory Opinion*, 1931 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 41 (Sept. 5).

Doc. dr Vladimir Pavićević,
ass. Vladimir Džamić, MSci

THE CONCEPT OF SOVEREIGNTY: DEVELOPMENT AND CONTEMPORARY INTERPRETATIONS

ABSTRACT

In this article, we discuss the idea and the legal-political principle of sovereignty and also the transformation that this concept has lived to see since the creation of the modern state at the dawn of the new century and especially in the period after World War II. As a kind of catalyst of this change, a significant role was played by supranational international organizations, which *de facto* and *de iure* have institutionalized the limitation of state sovereignty both in a formal and material sense. Equal to that, the great powers and the military alliances they founded and especially the military interventions they led have had a great influence on the relativisation of sovereignty as an attribute of statehood.

Key words: Sovereignty, state, international relations, United Nations, European Union.

UDK: 341.67+327
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 110–126.
Pregledni članak
Primljen: 17. decembar 2012.

*Vladimir TRAPARA*¹

Perspektive nuklearnog razoružanja u svetlu protivrečnih strategija nuklearnih sila

SAŽETAK

Autor analizira savremene strategije nuklearnih sila, u pokušaju da objasni koji činioci uzrokuju protivrečnosti među njima. U ovim protivrečnostima on vidi najveću prepreku za dalje nuklearno razoružanje, a pogotovo za postizanje „nuklearne nule“. Različiti geografski, demografski, ekonomski i politički činioci vode ka sukobljenim političkim ciljevima država, a protivrečni pogledi na ulogu i svrhu nuklearnog oružja počivaju na ovim ciljevima. Dijalog velikih sila o razrešavanju, ili makar ublažavanju sukoba ovih političkih ciljeva, neophodan je korak ka uspešnom nastavku nuklearnog razoružanja.

Ključne reči: nuklearno razoružanje, strategije nuklearnih sila, sukobljeni politički ciljevi, dijalog velikih sila.

Uvod

Ubrzo nakon svoje prve upotrebe u avgustu 1945, nuklearno oružje je iz korena promenilo ugao gledanja na međunarodne odnose. Specifična priroda ovog oružja – ogromna ubojitost, te nediskriminativnost u pogledu uništavanja – trajno je izmenila poimanje vojne strategije kao „primene vojne moći za postizanje političkih ciljeva“.² Masovna razmena nuklearnih

¹ Vladimir Trapara, MSci, istraživač-saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, e-mail: vtrapara@yahoo.com. Rad je rezultat rada na projektu Ministarstva prosvete i nauke, u okviru Programa osnovnih istraživanja za period 2011–2014, pod nazivom Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljno politički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti.

² Dragan R. Simić, *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 177.

projektila između sila koje ih poseduju dovela bi do uništenja obeju strana (potencijalno i celog čovečanstva), pa bi time upotreba ovog oružja bila nesrazmerna u odnosu na bilo koji zacrtani politički cilj. Ipak, sama činjenica da ono postoji navela je države koje ga poseduju da predvide i različite svrhe za koje bi ovo oružje služilo, tj. da prilagode svoje strateško mišljenje nuklearnom dobu. U vreme dok je trajao hladni rat, odnosi supersila, time i međunarodni odnosi uopšte, bili su preovlađujuće podređeni nuklearnoj logici. Ogroman, i u toku čitavog ovog perioda rastući broj nuklearnih bojnih glava na obe strane, učinio je sigurno uzajamno uništenje (mutually assured destruction – MAD) dominantnom doktrinom, pa se u srži strategija nuklearnih sila našlo odvratanje (deterrence). Ono se zasniva na pretnji drugoj strani da će se suočiti sa nuklearnom odmazdom ukoliko bude prešla određenu crtu koju prva strana smatra ugrožavanjem svog vitalnog interesa. U situaciji kada obe strane poseduju odgovarajući broj bojnih glava, do njihove upotrebe u praksi i ne dolazi, jer strane mogu uverljivo da zaprete jedna drugoj da će pretrpeti neprihvatljiv nivo razaranja u slučaju da prve posegnu za ovim sredstvom. Međutim, svojevrsna stabilnost koju je odvratanje donelo, nije sprečila supersile da u praksi predvide brojne mogućnosti upotrebe nuklearnog oružja u ratu, te da ih unesu u svoje strategije. Kraj hladnog rata i bipolarnog sistema, te proliferacija nuklearnog naoružanja na nekoliko novih država, unapredili su značaj razmatranja pitanja za šta sve nuklearno oružje može da služi i na osnovu čega države odlučuju o tome. Praksa pokazuje protivrečnosti u pogledu strategija postojećih nuklearnih sila, te svrhe za koju bi nuklearno oružje moglo da posluži potencijalnim novim članicama nuklearnog kluba.

Osim proliferacije i ogoljavanja protivrečnosti u strategijama nuklearnih sila, kraj hladnog rata doneo je i napredak na polju eliminacije postojećeg nuklearnog oružja, tj. nuklearnog razoružanja, u čemu prednjače dve najveće nuklearne sile – SAD i Rusija. U poslednjih četvrt veka, one su potpisale, ratifikovale i sprovode niz bilateralnih ugovora sa tom namenom. Ovaj proces započeo je 1987. godine, zaključenjem Sporazuma o snagama srednjeg dometa u Evropi (INF), kojim su zabranjeni projektili srednjeg dometa u Evropi. Kasnije se zaključuje niz sporazuma o smanjenju strateškog naoružanja: START I (1991), START II (1993, Rusija se povukla iz njega 2002, zamenjen SORT-om), SORT (2002) i konačno, Novi START (2010, naslednik START-a I, a zamenjuje SORT). Pored ovih sporazuma SAD i Rusije, nuklearne sile su u posthladnoratovskom periodu vršile i jednostrano razoružanje, tako da je ukupan broj bojnih glava u svetu drastično smanjen u odnosu na vrhunac sredinom osamdesetih (preko 70 hiljada različitih bojnih glava), a i dalje se smanjuje – u 2009. je po procenama iznosio 23360.³ Uz ove ugovore, SAD i Rusija su čvrsto privržene Sporazumu o neproliferaciji (NPT) iz 1968. i čine napore na

³ Robert S. Norris, Hans M. Kristensen, "Nuclear Notebook: Worldwide Deployments of Nuclear Weapons 2009", *Bulletin of Atomic Scientists*, November/December 2009, Vol. 65, No. 6, p. 86.

sprečavanju širenja nuklearnog oružja na države koje ga trenutno ne poseduju. Trend ka razoružanju je aktuelizovao ideju potpune eliminacije nuklearnog oružja iz međunarodnih odnosa – ideju o nuklearnoj nuli. U decembru 2008. u Parizu je osnovan međunarodni pokret „Globalna nula“, na sastanku preko stotinu lidera iz raznih država sveta, i trenutno okuplja preko tri stotine političkih, vojnih, poslovnih, verskih i građanskih lidera, kao i na stotine hiljada građana ujedinjenih oko ideje postepene eliminacije nuklearnog oružja.⁴ Ovaj pokret verbalno su podržala i tako značajna imena kao što su američki predsednik Barak Obama, ruski predsednik Dimitrij Medvedev i generalni sekretar UN Ban Ki Mun. U svom praškom govoru iz aprila 2009, Obama je cilj potpunog nuklearnog razoružanja čak uzdigao na nivo zvanične politike svoje zemlje.⁵

Cilj ovog rada je da utvrdimo kakve su perspektive daljeg nuklearnog razoružanja u svetlu protivrečnih strategija nuklearnih sila. To ćemo uraditi tako što ćemo da načinimo pregled tih strategija i pokušamo da objasnimo otkud te protivrečnosti, tj. koji to činioци deluju na države i opredeljuju ih da usvoje ova ili ona rešenja u pogledu određivanja svrhe svojih nuklearnih arsenala, te da se različito postavljaju prema procesu nuklearnog razoružanja? Odatle ćemo moći da zaključimo šta je potrebno da bi se prevazišle ove protivrečnosti i dalje nuklearno razoružanje bilo uspešno.

Nuklearne strategije

Teorija je predvidela nekoliko mogućih načina upotrebe nuklearnog oružja. Pored odvracanja, koje je dominantni vid pasivnog očuvanja *statusa quo*, a sledeći podelu koju je načinio Tomas Šeling (Thomas Schelling) kada je u pitanju oružje uopšte, mogu se izdvojiti još četiri načina: odbrana (defence) – aktivan vid očuvanja *statusa quo*, putem oružanog suprotstavljanja protivničkim vojnim snagama; pasivna prinuda (passive compellence) – pasivni način izmene *statusa quo*, pretnjom oružjem u slučaju da protivnik ne ispuni uslove koje smo mu postavili; aktivna prinuda (active compellence) – aktivni način izmene *statusa quo*, upotrebom oružja dok protivnik ne ispuni naše uslove; konačno, napadom (offensive) – upotrebom oružja protiv vojnih snaga da bi se njihov otpor oslabio i

⁴ Internet sajt pokreta „Globalna nula“: <http://www.globalzero.org/> 05/09/2011.

⁵ „...jasno i sa ubeđenjem izražavam američku posvećenost traganju za mirom i bezbednošću sveta bez nuklearnog oružja. Nisam naivan. Ovaj cilj neće se brzo postići – možda ne za mog života... Prvo, Sjedinjene Države će preduzeti konkretne mere ka svetu bez nuklearnog oružja. Da bismo stavili tačku na hladnoratovsko razmišljanje, smanjićemo ulogu nuklearnog oružja u našoj strategiji nacionalne bezbednosti i zauzeti se kod drugih da učine isto... Osnovna ponuda je razumna: države sa nuklearnim oružjem će se kretati ka razoružanju, države bez nuklearnog oružja ih neće sticati, a sve države mogu imati pristup nuklearnoj energiji u miroljubive svrhe...“ http://www.huffingtonpost.com/2009/04/05/obama-prague-speech-on-nu_n_183219.html 05/09/2011.

nametnula politička volja.⁶ Kada država donosi odluku o svojoj nuklearnoj strategiji, ona najpre mora da odgovori na pitanje da li će joj nuklearno oružje služiti isključivo za odvracanje, ili će predvideti i druge vidove upotrebe ovog oružja. Ako se odluči isključivo za odvracanje, treba da odgovori na pitanje da li će nuklearnim oružjem odvracati isključivo nuklearni napad, ili će predvideti korišćenje ovog oružja i u slučaju većeg konvencionalnog napada, kao i da li će odvracanjem štititi samo sebe, ili će štititi i svoje saveznike (prošireno odvracanje – extended deterrence). Polazeći od ovog kriterijuma, nuklearne strategije možemo da podelimo u dve grupe: one koje predviđaju upotrebu nuklearnog oružja jedino za odvracanje nuklearnog napada na sopstvenu teritoriju; sve ostale, koje predviđaju i druge mogućnosti – od odvracanja većeg konvencionalnog napada, preko proširenog odvracanja, do pasivne prinude. Prva grupa strategija zasniva se na „ne upotrebi prvi“ (no first use) doktrini; ovaj naziv se koristi da bi se podvukla namera države da nuklearno oružje upotrebi isključivo u slučaju da njenu teritoriju neko prvi napadne istim; da bi odvracanje bilo uverljivo, zaprećena je strateška odmazda po gradovima protivnika (countervalue), pri čemu se smatra da su za istu dovoljne minimalne snage drugog udara (second strike capability – sposobnost da se podnese napad protivnika i sačuva dovoljno snaga za protivnapad). Ovu doktrinu usvajaju one države koje smatraju da mogu da se pouzdaju u svoje konvencionalne kapacitete radi odgovora na konvencionalni napad, pri čemu isključuju prošireno odvracanje. Druga grupa strategija zasniva se na predviđanju različitih povoda za prvu upotrebu nuklearnog oružja, a usvajaju ih one države koje smatraju da ne mogu da se oslone na svoje konvencionalne kapacitete u slučaju egzistencijalne pretnje, ili se služe proširenim odvracanjem, ili pak imaju revizionističke ciljeve. Ovim državama minimalne snage drugog udara po pravilu nisu dovoljne, pa nastoje da svoje nuklearne arsenale i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu prilagode predviđenim mogućnostima upotrebe. Ovo ćemo pokazati na pojedinačnim primerima strategija nuklearnih sila.

Američki izbor

Sjedinjene Države su danas najmoćnija država sveta, kako u pogledu resursa za vođenje rata, tako i u pogledu uticaja na druge aktere, koji ostvaruju na različite načine. „Velika strategija“ koju SAD posle hladnog rata ispunjavaju jeste prevashodno strategija prvenstva, tj. nastojanje da se na krilima nesrazmerne koncentracije moći u odnosu na druge aktere uspostavi dominacija nad međunarodnim sistemom.⁷ Ovo bi se delom

⁶ Navedeno prema: Carmel Davis, „An Introduction to Nuclear Strategy and Small Nuclear Powers: Using North Korea as a Case“, *Defence Studies*, Vol. 9, No. 1, March 2009, pp. 96-97.

⁷ O velikoj strategiji prvenstva (primacy) i drugim izborima velike strategije SAD, videti: Barry R. Posen, Andrew L. Ross, „Competing Visions for U.S. Grand Strategy“, *International Security*, Vol. 21, No. 3, Winter 1996-1997, pp. 5-53.

moglo objasniti delovanjem sistemskih iskušenja (vodeći položaj u međunarodnom sistemu baca silu koja ga poseduje u iskušenje da stvori svetsku imperiju), a delom nizom unutrašnjih činilaca (delovanjem različitih grupa i lobija čiji partikularni interesi i/ili ideološka shvatanja upućuju na to da SAD ne treba da brinu isključivo o svom nacionalnom interesu, već da se upuste u projekat stvaranja svetske vlade). Ništa što se dešava u ma kom delu sveta, ne može da ostane izvan polja američkog interesovanja, a to uvek podrazumeva i mogućnost vojne intervencije. Ovo je doduše bio slučaj i u periodu hladnog rata, no u pogledu činilaca koji utiču na strategiju upotrebe vojnih sredstava u spoljnopolitičke svrhe, situacija se od tada bitno promenila. Hladnim ratom dominirala je nuklearna opasnost i logika odvracanja, budući da se naspram SAD nalazio moćan Sovjetski Savez, koji je osim pariteta u nuklearnim snagama sa SAD, predstavljao i impresivnu konvencionalnu i ideološku pretnju. U posthladnoratovskom periodu još uvek ne postoji država koja Amerikancima može da parira bilo po pitanju sposobnosti za vođenje konvencionalnog rata, bilo u pogledu ideološke privlačnosti za sticanje saveznika. Stoga se elita SAD suočila s mogućnošću izbora – hoće li se u izmenjenim posthladnoratovskim okolnostima uopšte oslanjati na nuklearno oružje kao spoljnopolitičko sredstvo i, ako hoće, da li će predvideti drugačije oblike njegove upotrebe u odnosu na hladnoratovske, prilagođene novoj situaciji?

Svest o nadmoći u drugim vidovima naoružanja i nevojnim spoljnopolitičkim sredstvima nad ostatkom sveta je u značajnoj meri prisutna kod aktuelne američke spoljnopolitičke elite. Otuda i ne čudi da je predsednik Barak Obama otvoreno istupio s idejom o nuklearnoj nuli. U nenuklearnom svetu, ne bi postojalo snažno sredstvo za odvracanje SAD, te bi njihova dominacija u drugim domenima došla do izražaja. No, u pomenutom praškom govoru iz 2009, Obama se ni za trenutak nije udaljio od realnosti, koja podrazumeva da u svetu postoje i druge države različitih imperativa, koje se neće tek tako odreći svojih nuklearnih arsenala, odnosno namere da ih izgrade, pa je zato i konstatovao da se cilj – svet bez nuklearnog oružja – možda neće ostvariti za njegovog života, i dodao: „Nemojte pogrešno da shvatite: dogod ovo oružje bude postojalo, Sjedinjene Države će zadržati siguran, bezbedan i efikasan arsenal da bi odvratile bilo kog protivnika i garantovale istu odbranu svojim saveznicima...“⁸ Obama nije prvi Amerikanac koji je izašao u javnost s idejom nuklearne nule. Zapravo je još Ronald Regan pozvao na eliminaciju nuklearnog oružja, a osnivanju pokreta „Globalna nula“ neposredno je prethodio jedan članak, koji su objavila četvorica uglednih bivših članova administracije, Šulc, Peri, Kisindžer i Nan. Oni su konstatovali da je uloga odvracanja koju je nuklearno oružje odigralo za vreme hladnog rata, u međuvremenu zastarela, te da je danas ovo oružje vrlo opasno sredstvo za

⁸ http://www.huffingtonpost.com/2009/04/05/obama-prague-speech-on-nu_n_183219.html 05/09/2011.

tu svrhu. Ovi autori čak ističu moralno nasleđe SAD kao osnov da one predvode svet i u nuklearnom razoružanju.⁹

Nakon Nuklearnog samita u Vašingtonu aprila 2010,¹⁰ američki Departman odbrane usvojio je novu nuklearnu strategiju - „Nuclear Posture Review“. Kao osnovni ciljevi nuklearne politike SAD, u njoj se navode: sprečavanje nuklearne proliferacije i nuklearnog terorizma; smanjenje uloge nuklearnog oružja u američkoj bezbednosnoj strategiji; održavanje strateškog odvraćanja i stabilnosti na smanjenom nivou nuklearne sile; jačanje regionalnog odvraćanja i uveravanje američkih saveznika i partnera; održavanje sigurnog, bezbednog i efikasnog nuklearnog arsenala.¹¹ SAD stavljaju naglasak na nove pretnje (proliferacija, terorizam) u odnosu na tradicionalne pretnje velikih nuklearnih sila, a drže se i koncepta proširenog odvraćanja: „Od kraja hladnog rata, strateška situacija se promenila na fundamentalan način. Sa dolaskom američke konvencionalne vojne premoći... uloga američkog nuklearnog oružja u odvraćanju nenuklearnih napada... značajno je opala... Sjedinjene Države žele da naglase da bi razmotrile upotrebu sile samo u ekstremnim okolnostima, da bi branile vitalne interese SAD, ili svojih saveznika i partnera“.¹² Pošto SAD ne predviđaju egzistencijalnu konvencionalnu pretnju svojoj teritoriji (usled geografske odvojenosti i posedovanja nadmoćnih konvencionalnih snaga), one i ne pridaju značaj upotrebi nuklearnog oružja za odvraćanje takve pretnje, mimo proširenog odvraćanja.¹³ No, šta su to „ekstremne okolnosti“ i na koji način SAD u njima nameravaju da upotrebe nuklearno oružje, u dokumentu se ne precizira; ovakva formulacija, osim što nam govori da SAD ne usvajaju pravilo „ne upotrebi prvi“¹⁴ (tj. odgovorile bi nuklearnim oružjem na egzistencijalnu konvencionalnu pretnju svojim saveznicima u Evropi, istočnoj Aziji i na Bliskom istoku), otvara i mogućnost upotrebe nuklearnog oružja u obliku pasivne prinude, pa i preventivne akcije (protiv potencijalnih nuklearnih kapaciteta neke od „otpadničkih država“). Ne treba zaboraviti i stalno prisutnu američku ideju o izgradnji efikasnog

⁹ George P. Shultz, William J. Perry, Henry A. Kissinger, Sam Nunn, „A World Free of Nuclear Weapons“, *The Wall Street Journal*, January 4, 2007, page A15.

¹⁰ O Samitu i njegovim odlukama, videti: <http://fpc.state.gov/documents/organization/140352.pdf> 05/09/2011.

¹¹ <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> 05/09/2011, p. III.

¹² Ibid, pp. viii-ix.

¹³ Christopher P. Twomey, „Asia's Complex Strategic Environment: Nuclear Multipolarity and Other Dangers“, op. cit., p. 68.

¹⁴ Sve su prisutnija mišljenja po kojim bi za današnje SAD usvajanje doktrine „ne upotrebi prvi“ bilo najbolje rešenje, jer u posthladnoratovskom periodu ne postoji nijedan opravdan razlog zbog koga bi Amerikanci zadržali pravo da prvi upotrebe nuklearke. Videti: Michael S. Gerson, „No First Use - The Next Step for U.S. Nuclear Policy“, *International Security*, Vol. 35, No. 2, Fall 2010, pp. 7-47.

antinuklearnog štita, čiji je cilj da nuklearno oružje drugih aktera učini neupotrebljivim, a u isto vreme im upućuje izazov da uvećavaju i tehnološki unapređuju sopstvene nuklearne kapacitete.

Kao država koja uz Rusiju poseduje najveći broj nuklearnih bojevih glava i nosača, od SAD se očekuje da budu predvodnik na putu nuklearnog razoružanja. U pomenutom dokumentu se kaže da će dalje smanjenje nuklearnog arsenala zavisi od spremnosti Rusije da u tome učestvuje, što podrazumeva i smanjenje njenog taktičkog oružja – tipa nuklearnog naoružanja u kome Rusija ima značajnu prednost nad SAD.¹⁵ Ovo zahteva da se pozabavimo ruskom nuklearnom strategijom.

Ruski imperativ

Rusija je danas država sa najvećim brojem što strateških, što taktičkih nuklearnih bojevih glava i, kao i SAD, poseduje najraznovrsnije i tehnološki najnaprednije nosače. Za razliku od SAD, koje zahvaljujući geografskoj izolovanosti, konvencionalnoj nadmoći, broju i značaju saveznika i ideološkoj privlačnosti, imaju mogućnost izbora nuklearne strategije, Rusija takvog izbora nema. Suočena sa moćnim NATO snagama na zapadnim granicama, mnogoljudnom i ekonomski dinamičnom Kinom naspram retko naseljenog Sibira i ruskog Dalekog istoka, nestabilnim islamskim svetom na jugu i bezbednosnim problemima na postsovjetskom prostoru (pa i na sopstvenoj teritoriji), Rusija ima imperativ održavanja jakog nuklearnog arsenala koji bi odvratio potencijalne neprijatelje od ponavljanja u istoriji nebrojeno puta i sa istoka i sa zapada vršene invazije, pustošenja i podele ruske teritorije. Odvraćanje kako nuklearnog, tako i konvencionalnog napada koji bi zapretio samom postojanju države, srž je ruske nuklearne strategije, što je dobilo izraz i u najnovijoj ruskoj vojnoj doktrini, koja predviđa i prošireno odvrćanje, tj. zaštitu ruskih saveznika.¹⁶ Struktura ruskih nuklearnih snaga i briga za njihovu neranjivost pokazuju da će Rusija najverovatnije nastaviti da se drži koncepta lansiranja na upozorenje (launch on warning – koncept po kome se ne čeka podnošenje prvog napada, već protivnapad otpočinje dok su protivnički projektili još uvek u letu), pre nego koncepta drugog udara.¹⁷

Naravno da to ne znači da je Rusija protiv nuklearnog razoružanja; štaviše, u saradnji sa SAD dala je nemerljiv doprinos istom, zaključno sa potpisivanjem i ratifikacijom Novog START-a. Niz ruskih bivših i sadašnjih političkih lidera su članovi pokreta „Globalna nula“, a sam predsednik Medvedev je u više navrata izrazio podršku tom pokretu, pa i u izjavi koju je poslao Drugom

¹⁵ <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> 05/09/2011, p. xi

¹⁶ Videti: *The Military Doctrine of the Russian Federation*, Internet: http://merln.ndu.edu/whitepapers/Russia2010_English.pdf 05/09/2011.

¹⁷ Videti: Dmitri Trenin, „Russia's Nuclear Policy in the 21st Century Environment“, Ifri Security Studies Department, Autumn 2005, p. 18, Internet, http://ifri.org/files/Securite_defense/prolif_paper_Trenin.pdf 05/09/2011.

samitu pokreta u februaru 2010. Obratimo, međutim, pažnju na formulaciju jedne rečenice iz te izjave: „Radi se o sveobuhvatnoj dugoročnoj strategiji uravnoteženog i korak po korak smanjenja nuklearnih arsenala pod uslovima jednake bezbednosti za sve“.¹⁸ Dakle, razoružanje da, ali ne po svaku cenu, već pod uslovom jednake bezbednosti za sve. „Jednaka bezbednost za sve“ podrazumeva uspostavljanje režima sveobuhvatne i nedeljive bezbednosti na evroatlantsko-evroazijskom prostoru, koji bi nastao kao rezultat evropskog, pre svega rusko-američkog bezbednosnog dijaloga.¹⁹ Ovaj dijalog se dakako ne svodi samo na pitanje nuklearnog razoružanja. Zapravo je rešavanje nekih drugih bezbednosnih problema preduslov za dalje rusko razoružanje, jer će se u protivnom Rusija i dalje držati nuklearnog arsenala kao jednog od ključnih sredstava koja je čini polom u raspodeli moći u međunarodnom sistemu, budući da bez njega neće moći da odgovori na izazove i pretnje koji joj dolaze iz okruženja, upravo zahvaljujući odsustvu konsenzusa među velikim silama o rešavanju ključnih pitanja.

Jedan od vodećih ruskih analitičara, Sergej Karaganov, oštro se protivi ideji o nuklearnoj nuli, za koju smatra da bi bila izvodljiva i poželjna kad bi ljudi i države naprasno postali humaniji, pa im odvracanje više ne bi bilo potrebno.²⁰ On ističe štetnost antinuklearnog pokreta, podvlači ulogu nuklearnog oružja u očuvanju mira, te u civilizovanju njihovih elita, kao i to da opasnost od proliferacije zapravo leži u razoružavanju velikih nuklearnih sila – ono bi pružilo podsticaj njihovim saveznicima da, sada kada više nisu pod „kišobranom“, razviju sopstvene nuklearne kapacitete, a manjim državama da sticanjem nuklearnog oružja pokušaju da se izjednače sa velikim silama.²¹ Jasno je da iza Karaganovljevih stavova stoje imperativi ruske nacionalne bezbednosti; za njega je nuklearno razoružanje „stari instrument hladnoratovske ere“, koji ne doprinosi rešavanju stvarnih bezbednosnih problema, upravo onih koji opterećuju Rusiju, pa kaže da bi usled teške geopolitičke situacije, za Rusiju odricanje od nuklearnog oružja bilo ravno samoubistvu.²²

Zapravo, ključni problem jesu protivrečni politički ciljevi SAD i Rusije, otelotvoreni u njihovim „velikim strategijama“. Dok je Rusija *status quo*

¹⁸ <http://www.globalzero.org/en/opening-day-statement-global-zero-leaders-05/09/2011>.

¹⁹ Videti: Sergei Lavrov, „The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All“, *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/The_Euro-Atlantic_Region:_Equal_Security_for_All-14888 05/09/2011.

²⁰ Sergei Karaganov, „Should We Overcome Deterrence?“, *Russia in Global Affairs*, No 1, January-March 2011, Internet, <http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/Should-We-Overcome-Deterrence-15192> 05/09/2011.

²¹ Sergei Karaganov, „Global Zero and Common Sense – Nuclear Weapons in a Modern World“, *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/Global_Zero_and_Common_Sense-14889 05/09/2011.

²² Ibid.

orijentisana, tj. nastoji da zaštiti sopstvenu bezbednost, kao i da sačuva „sferu privilegovanih interesa“ u neposrednom okruženju, SAD kao što smo rekli ispunjavaju strategiju prvenstva, koja je revizionistički usmerena jer teži pretvaranju postojećeg međunarodnog sistema sa više uticajnih velikih sila u novi svetski sistem kojim bi se upravljalo iz jednog centra. Rezultat ovakve američke strategije jeste opstajanje nasleđa hladnog rata i podele u Evropi koja, kroz proširenje NATO na istok, isključuje Rusiju iz ravnopravnog odlučivanja o evropskoj bezbednosti. Bez prevazilaženja te podele putem rusko-američkog bezbednosnog dijaloga (za šta je pak preduslov odustajanje SAD od strategije prvenstva i zauzimanje *status quo* orijentacije), Rusija se neće odreći svog nuklearnog arsenala, pogotovo taktičkog oružja koje bi mogla da u slučaju većeg konvencionalnog napada koristi za odbranu na bojnopolju, nastojeći da smanji rizik od eskalacije ka upotrebi strateškog dela arsenala. Kada je strateško oružje, pak, u pitanju, čini se da je Rusija spremna na dalje smanjenje, jer je napustila nekadašnju ideju pariteta sa SAD i usvojila princip „minimalne razumne dovoljnosti“ (reasonable sufficiency), tj. održanja snaga dovoljnih za sigurnu odmazdu protiv neprijateljske teritorije.²³ Svakako da američki planovi o izgradnji antibalističkog štita u Evropi mogu da umanje spremnost Rusije na dalje dogovaranje o smanjenju strateškog, a naročito taktičkog naoružanja; otuda i pretnja predsednika Medvedeva da sledi nova trka u naoružanju ako se do 2020. ne postigne dogovor o izgradnji zajedničkog antinuklearnog štita.²⁴ Dalja aktivnost kako Rusije, tako i SAD na nuklearnom razoružanju i smanjenju uloge ovog naoružanja u njihovim vojnim doktrinama, ne zavisi jedino od njih samih; u računicu treba uvrstiti i druge nuklearne sile, pre svega narastajuću Kinu.

Kineski izazov

Za Kinu se smatra da bi u nastavku ovog veka mogla da uputi izazov vodećem položaju SAD, ukoliko se njen brzi ekonomski rast nastavi, a SAD upletu u nove probleme u pogledu ispunjavanja svoje strategije prvenstva. No, za sada se Kina ne odlučuje za politiku vojnog izazivanja SAD, već isključivo za miran ekonomski razvoj, što znači da vodi *status quo* politiku. U skladu s tim je i kineska nuklearna strategija – uz Indiju, ona je jedina nuklearna sila koja je proklamovala doktrinu „ne upotrebi prvi“ (no first use). Pošto joj je jedina namera da se zaštiti od nuklearne prinude i ucene, Kini nuklearno oružje služi samo za odvratanje, uzdržana je u njegovom razvoju i ne želi da se upusti u trku u naoružanju (održava minimalne snage neophodne za drugi udar).²⁵ U doba mira, kinesko nuklearno oružje nije

²³ Videti: Dmitry Suslov, „From Parity to Reasonable Sufficiency“, *Russia in Global Affairs*, No 4, October-December 2010, Internet, <http://eng.globalaffairs.ru/number/From-Parity-to-Reasonable-Sufficiency-15079> 05/09/2011.

²⁴ <http://rt.com/politics/medvedev-france-obama-g8-summit/> 05/09/2011.

²⁵ Hui Zhang, „China's Perspective on a Nuclear-Free World“, *The Washington Quarterly*, April 2010, p. 140. O ideacionim i organizacionim uzrocima ovakvom

upereno ni na jednu zemlju i odvojeno je od nosača. Planiranje rata, vojne vežbe i taktika takođe su usklađene sa doktrinom i polaze od toga da će Kina apsorbovati prvi napad.²⁶ Kinesko odvracanje je na strateškom nivou (tj. podrazumeva jedino pretnju upotrebom strateškog oružja u slučaju nuklearnog napada) i nije prošireno (Kina brani samo svoju teritoriju). Uz to, da bi odvracanje učinila uverljivijim, Kina se oslanja na neizvesnost i prikrivenost u pogledu broja i sastava svojih nuklearnih snaga.²⁷ Stav Kine prema razoružanju je jasan – ono zavisi pre svega od vodećih nuklearnih zemalja, Rusije i SAD, koje imaju neuporedivo veće arsenale u odnosu na Kinu; zato za Kinu pitanje ne glasi kada će se pridružiti Rusiji i SAD na putu ka svetu bez nuklearnog oružja, već kada će se one pridružiti njoj?²⁸ Kina poziva SAD i Rusiju da usvoje doktrinu „ne upotrebi prvi“ i tako svedu ulogu nuklearnog oružja isključivo na odvracanje, čime bi smanjili podsticaje za proliferaciju.²⁹ Kinesko razoružavanje moglo bi da otpočne kad se Rusija i SAD spuste na po oko 1000 bojevih glava ukupno.³⁰ U izgradnji američkog antibalističkog štita, Kina vidi opasnost za stratešku stabilnost, prepreku za razoružanje i podsticaj za novu trku u naoružanju. Isto važi i za program nuklearizacije svemira.³¹

Očigledno je da je kinesko proklamovanje doktrine „ne upotrebi prvi“ posledica njene samouverenosti u pogledu sposobnosti da se isključivo konvencionalnim putem odbrani od svakog napada koji ne bi uključivao nuklearno oružje. Ovome doprinose njena mnogoljudnost, strateška dubina, snažna ekonomska osnova i najveća stajaća vojska na svetu. Za razliku od SAD, Kina nije proširila svoju ulogu u međunarodnim odnosima na odbranu saveznika i intervencionizam u svim krajevima sveta, niti se, za razliku od Rusije, oseća geopolitički ugroženom i rastrzanom unutrašnjim problemima. Međutim, da li će uvek biti tako? Kada Kina kaže da nuklearnim odvracanjem štiti samo svoju teritoriju, moramo da primetimo da ona Tajvan smatra svojom teritorijom, iako nema faktičku kontrolu nad njim, koju će kad-tad pokušati da povrati. Da li će u slučaju sukoba sa SAD oko Tajvana, Kina preispitati svoju nuklearnu strategiju? Recimo, general Žu Čenghu je u Hong Kongu 2005. odstupio od doktrine „ne upotrebi prvi“, izjavivši da Kina u slučaju američkog konvencionalnog napada u sukobu oko Tajvana ne bi imala izbora, već da uzvratu nuklearnim

kineskog pogleda na ulogu nuklearnog oružja, videti: M. Taylor Fravel, Evan. S. Medeiros, „Chinese Search for Assured Retaliation – The Evolution of Chinese Nuclear Strategy and Force Structure“, *International Security*, Vol. 35, No. 2, Fall 2010, pp. 48-87.

²⁶ Hui Zhang, „China's Perspective on a Nuclear-Free World“, op. cit., p. 141.

²⁷ Yao Yunzhu, „China's Perspective on Nuclear Deterrence“, *Air&Space Power Journal*, Spring 2010, pp. 27-30.

²⁸ Hui Zhang, „China's Perspective on a Nuclear-Free World“, op. cit., p. 143.

²⁹ Ibid., p. 145.

³⁰ Ibid., p. 147.

³¹ Ibid., pp. 149-151.

oružjem.³² Zatim, šta ako Kina u nekom trenutku oceni da je ekonomski dovoljno narasla da može da povede revizionističku politiku i upusti se u vojni izazov američkom vodećem položaju? Da li će i onda kineske konvencionalne snage biti dovoljne da odvrata eventualni preventivni konvencionalni napad velikih sila zainteresovanih za održanje *statusa quo* u međunarodnom sistemu, i to više njih istovremeno – recimo, SAD (koje bi se do tada pod uticajem opadanja relativne moći preorijentisale na *status quo* politiku), Rusije i Indije? Konačno, tu je i pitanje proliferacije – činjenice da je broj nuklearnih sila u neposrednom kineskom okruženju narastao, te da je situacija na susednom indijskom potkontinentu posebno zapaljiva.

Indija i Pakistan: jedan region, dve strategije

Primer indijskog potkontinenta odlično pokazuje kako nuklearno oružje može jedan složeni regionalni sukob da učini još složenijim. O tome govore i drastične razlike dveju regionalnih sila, Indije i Pakistana, u pogledu nuklearnih strategija. Indija zasniva strategiju odvratanja na „ne upotrebi prvi“ doktrini i minimalnim snagama za strateško odvratanje. Sa dobrim razlogom, jer kao i Kina, Indija može da se osloni na konvencionalne snage za odvratanje konvencionalnog napada, s obzirom na to da poseduje stratešku dubinu i veliki broj stanovnika. Najnovije unapređivanje nuklearnih snaga, koje obuhvata i projekte većeg dometa, govori nam o tome da Indija teži statusu velike nuklearne sile. Opređenje Pakistana uslovljeno je njegovom suštinski drugačijom geopolitičkom i demografskom situacijom. Pakistanski nuklearni arsenal zasniva se na doktrini prve upotrebe (tj. uključuje i odvratanje od konvencionalnog napada), uz postavljanje „crvenih linija“ koje Indija ne sme da pređe, inače će biti suočena sa nuklearnom odmazdom; te crvene linije su: invazija i okupacija većeg dela Pakistana, uništenje većeg dela pakistanskih kopnenih i vazdušnih snaga, blokada koja u značajnom stepenu umanjuje snabdevanje zemlje i politička destabilizacija zemlje; nezvanično, pretnja kontroli nad pakistanskim delom Kašmira i napad na pakistanske nuklearne instalacije.³³

Valja dodati i da je strategija Pakistana usmerena isključivo na Indiju, dok Indija strahuje i od Pakistana i od Kine, a teži i statusu velike svetske nuklearne sile (istina, iz defanzivnih razloga, tj. radi očuvanja *statusa quo*). Zato je u najmanju ruku neizvesno da li bi Indija zadržala doktrinu „ne upotrebi prvi“ u slučaju da se suoči sa opasnošću od istovremenog konvencionalnog napada Kine i Pakistana, eventualno i neke udaljene sile. U svakom slučaju, nerešeni (teritorijalni) sukob na indijskom potkontinentu je jedna od glavnih prepreka na putu ka potpunom nuklearnom razoružanju, dok nestabilnost pakistanske države i susednog Avganistana

³² Ibid., p. 140.

³³ Vernie Liebl, „India and Pakistan: Competing Nuclear Strategies and Doctrines“, *Comparative Strategy*, 28, 2009, pp. 154–157.

stvara nove opasnosti u vidu nuklearnog terorizma. Ipak, postoje i veći izazovi nuklearnom razoružanju od indijsko-pakistanskog sukoba.

Izraelski Armagedon

„Često kažu da, dok se ne zna koja će se nuklearna država razoružati prva, znamo koja će se razoružati poslednja. Ta država je Izrael. Izrael će se držati svojih nuklearki do samog kraja, dok ih niko drugi ne bude imao“, reči su analitičara koji se bavi nuklearnim Izraelom.³⁴ Ova država zaista ima imperativ najjači od svih – da spreči Armagedon s kojim bi mogla da se suoči ako bi nekada na njenu uzanu teritoriju između Mrtvog i Levantskog mora krenule daleko brojnije konvencionalne snage ujedinjenih arapskih suseda. Ipak, država od koje Izrael najviše strahuje, nije ni arapska, ni susedna – u pitanju je Iran, čiji navodni planovi o razvijanju nuklearnog arsenala predstavljaju noćnu moru za Izrael (drugo je pitanje koliko je to opravdano, tj. koliko je razložno da se jedna *status quo* i uz to nuklearna država poput Izraela plaši napada jedne takođe *status quo* sile, poput Irana; na delu je jedna vrsta regionalne bezbednosne dileme). Čitavo izraelsko promišljanje nuklearnog pitanja je povezano sa Iranom, tako da se ne može očekivati uključivanje Izraela u razgovore o globalnom nuklearnom poretku, pogotovo o nuklearnoj nuli, dok se iranski nuklearni problem ne reši.³⁵ Dotle će Izrael ostati specifična nuklearna država, sa prikrivenim nuklearnim arsenalom, čije postojanje niti priznaje, niti opovrgava, već samo tvrdi da „neće biti prva koja će ga uvesti u region“.³⁶ Na slučaju Irana, testira se privrženost Beginovoj doktrini iz 1981: preventivno delovati protiv svakog suseda koji bi se približio posedovanju nuklearnog oružja. Da li to znači da će Izrael pokrenuti jednostranu vojnu akciju ako se drugi akteri pomire sa iranskim dostizanjem statusa nuklearne države, ostaje otvoreno pitanje.³⁷

„Prava lekcija koju nuklearni slučaj Izraela pruža za viziju sveta bez nuklearnog oružja je bliska povezanost između nuklearnog oružja i velikih regionalnih sukoba. Dok se ovi sukobi ne razreše, nije verovatno da će regionalne nuklearne sile biti voljne da se razoružaju“,³⁸ tvrdi autor koga smo prethodno citirali, a mi dodajemo da sličan izazov nuklearnom razoružanju dolazi i od onih režima koji sebe smatraju nekompatibilnim sa svetskim poretkom i žele da svoja uređenja sačuvaju ili čak prošire po svetu.

³⁴ Avner Cohen, “Israel's Nuclear Future: Iran, Opacity and the Vision of Global Zero“, *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, March 2010, Vol. 16, Issue ¾, p. 6.

³⁵ Ibid., p. 12.

³⁶ Ibid., p. 6.

³⁷ Ibid., p. 10.

³⁸ Ibid., p. 17.

Ucena Severne Koreje: strategije otpadničkih država

Severna Koreja se smatra najopasnijom „otpadničkom državom“, jer je pre nekoliko godina priznala da poseduje nuklearno oružje, ali i zbog toga što njen režim nije *status quo* orijentisan (na sopstveni opstanak, kao što je na primer slučaj sa iranskim režimom), već ispoljava i otvorene revizionističke namere. To se vidi i iz uslova koje u tekućim pregovorima postavlja za denuklearizaciju: raskidanje saveza J. Koreje i SAD, povlačenje američkih trupa sa Korejskog poluostrva i uklanjanje američkog nuklearnog kišobrana sa severoistočnoazijskih saveznika.³⁹ Dakle, cilj severnokorejskog režima je očigledno ujedinjenje (moguće i nasilno) korejskog poluostrva sa uređenjem kakvo postoji na severu, čemu je kišobran koji SAD pružaju J. Koreji trenutno najveća prepreka. Usput se nuklearnom učenom pokušavaju ostvariti i neki kratkoročniji ciljevi, poput ekonomskih koristi i ukidanja sankcija UN S. Koreji.⁴⁰

Razrešavanje protivrečnosti između „otpadničkog“ severnokorejskog režima i američke politike u istočnoj Aziji je neophodan preduslov za uključivanje korejskog poluostrva u pohod ka nuklearnoj nuli. Ono što posebno brine SAD, ali i pristalice ideje o nuklearnoj nuli, jeste mogućnost da se nuklearnog oružja dokopaju i druge, po njihovom viđenju, otpadničke države – recimo geopolitički povoljno situiran, demografski i ekonomski moćan i ideološki uticajan Iran, koji bi se mogao služiti sličnim učenama da bi ojačao svoj regionalni položaj, a time i potkopao američku strategiju prvenstva na Bliskom istoku. Naime, Iran je *status quo* sila koja teži da stekne nuklearno oružje isključivo radi zaštite sopstvene bezbednosti. Stoga je jedini razlog iz koga se SAD plaše mogućnosti da on postane nuklearna sila taj što prema Iranu gaje agresivne namere (sa krajnjim ciljem promene režima u Teheranu) koje bi se lako mogle osujetiti ukoliko bi Iran stekao nuklearno oružje.

Britansko-francusko nasleđe

Za kraj nam ostaje da pomenemo dve evropske nuklearne sile – Veliku Britaniju i Francusku, koje su svojevremeno stekle nuklearne arsenale ne bi li očuvale deo prestiža iz perioda dok su bile velike svetske sile i osigurale odvracanje od Sovjetskog Saveza bez apsolutnog oslanjanja na američki kišobran. Situacija se u posthladnoratovskom periodu i u pogledu njih izmenila, a svaka od njih dve u skladu sa svojim imperativima odgovara na promene.

Za Britaniju je i dalje ključni razlog očuvanja nuklearnog arsenala sposobnost da nezavisno u odnosu na SAD odvrća bezbednosne pretnje,

³⁹ Evans J. R. Revere, "The North Korea Nuclear Problem: Sailing into Uncharted Waters", *American Foreign Policy Interests*, 32, 2010, p. 189.

⁴⁰ *Ibid.*, pp. 183-184.

koje mogu biti raznolike, s obzirom na to da je jedna od retkih država angažovanih u sukobima daleko od svojih granica, što je može učiniti metom potencijalnih novih članica nuklearnog kluba. Takođe, tu je i želja da doprinese da Evropa kao celina bude sposobna za nuklearno odvracanje, bez nužnog učešća SAD.⁴¹ Stoga je za očekivanje da Britanija prati globalni trend i odrekne se nuklearnog oružja tek onda ako ga se odreknu i najveće nuklearne sile, uz paralelno rešavanje bezbednosnih problema u koje je i Britanija uključena.

Slučaj Francuske još je bolji primer za to kako se nastoji održati nuklearno nasleđe radi prestiža, političkog vođstva u Evropi i sposobnosti za nezavisno delovanje na širem planu. Zato najnovija francuska nuklearna strategija obuhvata niz vidova moguće upotrebe nuklearnog oružja (između ostalih, elektromagnetni puls i „konačno upozorenje“, tj. napad na protivnikovu sposobnost da deluje), a kao moguće mete označava i države za koje se utvrdi da sponzorišu nuklearni terorizam, ukoliko bi povredile vitalne interese Francuske.⁴² Ipak, francuska strategija ne ide dotle da usvoji prošireno odvracanje, tj. protegne ga na saveznike.⁴³

Zaključak: perspektive nuklearnog razoružanja

Iz iznetog pregleda strategija nuklearnih sila možemo da zaključimo da su njihove protivrečnosti posledica protivrečnih politika, koje su pak rezultat delovanja različitih geografskih, demografskih, ekonomskih i političkih činilaca koji utiču na svaku od ovih sila. Nuklearno oružje je samo jedno od sredstava za ostvarivanje političkih ciljeva država. Stvarni uzroci prošlih i budućih oružanih sukoba leže upravo u tim sukobljenim ciljevima, a ne u oružju koje se u sukobu koristi. Stoga je nuklearno razoružanje talac stvarnih sukoba političkih ciljeva između država, jer su oni uzrok njihove nesaglasnosti o ulozi nuklearnog oružja; saradnja u cilju smanjenja te uloge izgledala bi nesrazmerno različitim silama.⁴⁴ Sasvim je logično da su ideji o potpunom nuklearnom razoružanju skloniji oni akteri koji bi se „bolje snašli“ u svetu bez nuklearnog oružja (pre svih SAD), dok su prema njoj skeptični oni kojima je nuklearno oružje jedino sredstvo na koje pouzdano mogu da se oslone da bi opstali (npr. Rusija, Izrael, ili Pakistan). Zato je prvi preduslov da se uopšte može ozbiljno krenuti ka nuklearnoj nuli otklanjanje ili barem ublažavanje uzroka sukobljenih političkih ciljeva država, u čemu treba poći od rešavanja postojećih tekućih i „zamrznutih“ sukoba i

⁴¹ Michael Quinlan, "The Future of United Kingdom Nuclear Weapons: Shaping the Debate", *International Affairs*, 82, 4, 2006, p. 634.

⁴² David S. Yost, "France's New Nuclear Doctrine", *International Affairs*, 82, 4, 2006, pp. 701-702.

⁴³ Ibid., pp. 708-709.

⁴⁴ Cristopher P. Twomey, "Asia's Complex Strategic Environment: Nuclear Multipolarity and Other Dangers", op. cit., p. 76.

uspostavljanja konsenzusa među velikim silama o univerzalnim pravilima ponašanja država. Ovo bi zahtevalo da velike sile prihvate činjenicu da se svaka od njih suočava sa različitim imperativima i pođu od onoga što je njihov zajednički imenilac, na kome bi uspostavile trajnu saradnju u opštem interesu. U izgradnji jednog takvog „koncerta velikih sila“ koji bi se bavio i nuklearnim pitanjem, najbolje je početi od bezbednosnog dijaloga bivših hladnoratovskih protivnika, SAD i Rusije. Ako bi se oni sporazumeli o tome da iza sebe ostave staru bezbednosnu podelu koja i dalje opterećuje Evropu, u izgradnji sveobuhvatnog i nedeljivog evroazijskog bezbednosnog režima mogla bi im se pridružiti Kina (uz određene koncesije istoj – recimo, vraćanje Tajvana pod njenu kontrolu), pa bi onda sve tri glavne sile zajedno radile na tome da za novi međunarodni poredak dobiju podršku što većeg broja aktera, paralelno radeći na rešavanju lokalnih sukoba u svetu, na nepristrasni način nego što bi to radila jednostrano samo jedna sila. Svakako da ni tada ne bi bilo moguće potpuno nuklearno razoružanje, usled opstanka tehnološkog znanja i mogućnosti varanja regionalnih sila i „otpadničkih država“, ali bi *status quo* orijentisane velike sile u koncertu mogle da uspostave zajedničku kontrolu nad sopstvenim nuklearnim snagama, koje bi bile svedene na minimum, te bi zajedno konvencionalnim putem reagovala protiv proliferacije, umesto da se međusobno nadmeću i pomažu je. Umesto „nuklearnog mira“, tj. mira veštački zasnovanog na nuklearnom odvracanju,⁴⁵ svet bi uplovio u vode stvarnog mira, zasnovanog na zajedničkim interesima koji bi bili ustanovljeni kao rezultat ovog dijaloga. No, na kraju valja upozoriti da je najveća prepreka uspehu rusko-američkog dijaloga, ujedno i uzrok zapadanja najnovijeg rusko-američkog približavanja (za vreme predsednika Medvedeva i Obame) u ćorsokak, činjenica da SAD i dalje ne odustaju od revizionističke strategije prvenstva, suprotne sopstvenom tradicionalnom nacionalnom interesu koji bi nalagao „selektivno angažovanje“ u cilju održanja ravnoteže snaga.

Bibliografija

1. Cohen, Avner, „Israel's Nuclear Future: Iran, Opacity and the Vision of Global Zero“, *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, March 2010, Vol. 16, Issue 3/4, pp. 6-19.
2. Davis, Carmel, „An Introduction to Nuclear Strategy and Small Nuclear Powers: Using North Korea as a Case“, *Defence Studies*, Vol. 9, No. 1, March 2009, pp. 93-117.
3. Fravel, M. Taylor, Medeiros, Evan. S, „Chinese Search for Assured Retaliation – The Evolution of Chinese Nuclear Strategy and Force Structure“, *International Security*, Vol. 35, No. 2, Fall 2010, pp. 48-87.

⁴⁵ O tezi o nuklearnom miru, videti: Kenneth N. Waltz, „Nuclear Myths and Political Realities“, *The American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, September 1990, pp. 731-745 i Scott D. Sagan, Kennet N. Waltz, „The Great Debate: Is Nuclear Zero the Best Option?“, *National Interest*, Sep/Oct 2010, Issue 109, pp. 88-96.

4. <http://www.globalzero.org/> 05/09/2011.
5. Gerson, Michael S, "No First Use - The Next Step for U.S. Nuclear Policy", *International Security*, Vol. 35, No. 2, Fall 2010, pp. 7-47.
6. Goldstein, Joshua S, *International Relations*, Pearson Education, New Jersey, 2002.
7. Karaganov, Sergei, "Global Zero and Common Sense - Nuclear Weapons in a Modern World", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/Global_Zero_and_Common_Sense-14889 05/09/2011.
8. Karaganov, Sergei, "Should We Overcome Deterrence?", *Russia in Global Affairs*, No 1, January-March 2011, Internet, <http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/Should-We-Overcome-Deterrence-15192> 05/09/2011.
9. Karaganov, Sergei, "Strategic Havoc - Echoes of the Past Wars", *Russia in Global Affairs*, No 1, January-March 2010, Internet:http://eng.globalaffairs.ru/number/n_14791 05/09/2011.
10. Karaganov, Sergei, Bordachev, Timofei, Suslov, Dmitry, "Russia and the U.S.: Reconfiguration, Not Resetting", *Russia in Global Affairs*, No 3, July-September 2009, Internet: http://eng.globalaffairs.ru/number/n_13588 05/09/2011.
11. Kegli Jr, Čarls V, Vitkof, Judžin R, *Svetska politika - trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, 2004.
12. Lavrov, Sergei, "The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/The_Euro-Atlantic_Region:_Equal_Security_for_All-14888 05/09/2011.
13. Liebl, Vernie, "India and Pakistan: Competing Nuclear Strategies and Doctrines", *Comparative Strategy*, 28, 2009, pp. 154-163.
14. <http://rt.com/politics/medvedev-france-obama-g8-summit/> 05/09/2011.
15. Norris, Robert S, Kristensen, Hans M, "Nuclear Notebook: Worldwide Deployments of Nuclear Weapons 2009", *Bulletin of Atomic Scientists*, November/December 2009, Vol. 65, No. 6.
16. <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> 05/09/2011.
17. <http://fpc.state.gov/documents/organization/140352.pdf> 05/09/2011.
18. http://www.huffingtonpost.com/2009/04/05/obama-prague-speech-on-nu_n_183219.html 05/09/2011.
19. Posen, Barry R, Ross, Andrew L, "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", *International Security*, Vol. 21, No. 3, Winter 1996-1997, pp. 5-53.
20. Quinlan, Michael, "The Future of United Kingdom Nuclear Weapons: Shaping the Debate", *International Affairs*, 82, 4, 2006, pp. 627-637.
21. Revere, Evans J. R, "The North Korea Nuclear Problem: Sailing into Uncharted Waters", *American Foreign Policy Interests*, 32, 2010, pp. 183-190.
22. Sagan, Scott D, Waltz Kennet N, "The Great Debate: Is Nuclear Zero the Best Option?", *National Interest*, Sep/Oct 2010, Issue 109, pp. 88-96.
23. Shultz, George P, Perry, William J, Kissinger, Henry A, Nunn, Sam, "A World Free of Nuclear Weapons", *The Wall Street Journal*, January 4, 2007, page A15.

24. Simić, Dragan R, *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
25. Suslov, Dmitry, "From Parity to Reasonable Sufficiency", *Russia in Global Affairs*, No 4, October-December 2010, Internet:<http://eng.globalaffairs.ru/number/From-Parity-to-Reasonable-Sufficiency-15079> 05/09/2011.
26. *The Military Doctrine of the Russian Federation*, Internet: http://merln.ndu.edu/whitepapers/Russia2010_English.pdf 05/09/2011.
27. Trenin, Dmitri, "Russia's Nuclear Policy in the 21st Century Environment", Ifri Security Studies Department, Autumn 2005, Internet, http://ifri.org/files/Securite_defense/prolif_paper_Trenin.pdf 05/09/2011.
28. Twomey, Cristopher P, "Asia's Complex Strategic Environment: Nuclear Multipolarity and Other Dangers", *Asia Policy*, Number 11, January 2011, pp. 51-78.
29. Waltz, Kenneth N, "Nuclear Myths and Political Realities", *The American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, September 1990, pp. 731-745.
30. Yost, David S, "France's New Nuclear Doctrine", *International Affairs*, 82, 4, 2006, pp. 701-721.
31. Yunzhu, Yao, "China's Perspective on Nuclear Deterrence", *Air&Space Power Journal*, Spring 2010, pp. 27-30.
32. Zhang, Hui, "China's Perspective on a Nuclear-Free World", *The Washington Quarterly*, April 2010, pp. 139-155.

Vladimir Trapara, MSci

PERSPECTIVES OF NUCLEAR DISARMAMENT IN THE LIGHT OF CONTRADICTIONARY NUCLEAR POWERS' STRATEGIES

ABSTRACT

The author analyses the contemporary nuclear powers' strategies trying to explain the factors that cause contradictions among them. In these contradictions, he sees the major obstacle to further nuclear disarmament, let alone achieving of "nuclear zero". Different geographical, demographic, economic and political factors lead to conflicted political goals of the states, while contradictory views on the role and purpose of nuclear weapons rely on these goals. A dialogue between great powers on resolving or at least softening of the conflicts in the political goals is a necessary step towards a successful continuation of nuclear disarmament.

Key words: Nuclear disarmament, nuclear powers' strategies, conflicted political goals, great powers' dialogue.

UDK: 343.352:343(470)
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1145, str. 127-141.
Izvorni naučni rad
Primljen: 4. septembar 2011.

Aleksandar B. ĐURIĆ¹
Zoran SIMONVIĆ²

Implementacija međunarodnih antikorupcionih konvencija u krivično zakonodavstvo Ruske Federacije

APSTRAKT

U ovom članku razmatramo ideju i pravno-politički princip suverenosti, kao i transformaciju koju je ovaj koncept doživeo od nastanka moderne države u osvit novog veka, a posebno u periodu posle Drugog svetskog rata. Kao svojevrsni katalizator ove promene, veliku ulogu odigrale su naddržavne međunarodne organizacije, koje su de facto i de iure institucionalizovale ograničavanje suvereniteta država, kako u formalnom, tako i u materijalnom smislu. Jednako tako, velike sile i vojni savezi koje su one osnivale, a posebno vojne intervencije koje su predvodili, imali su veliki uticaj na relativizaciju suverenosti kao atributa državnosti.

Ključne reči: suverenost, država, međunarodni odnosi, Ujedinjene nacije, Evropska unija.

1. Korupcija - univerzalna antisocijalna pojava

Korupcija je jedan od „večnih“ problema razvitka ljudske civilizacije. Postoji mnogo različitih naučnih pogleda na uzroke njene pojave, faktore njenog razvitka i njen uticaj na razne strane života socijuma, koji se ne mogu obuhvatiti okvirima ovog naučnog rada. Korupcija je kompleksna i interdisciplinarna pojava koja sadrži specifične ekonomske, političke, socijalne, moralne i pravne aspekte.

Poznat je i priznat međunarodni karakter ove negativne socijalne pojave koji se izražava kako u njenoj univerzalnosti (korupcija na ovaj ili onaj način postoji u svim državama, u različitim socijalnim i ekonomskim sistemima),

¹ Dr Aleksandar B. Đurić, advokat Ruske Federacije u Srbiji, Beograd.

² Mr Zoran Simonović, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd.

tako i u pojavi transnacionalnih vidova korupcione delatnosti koji suštinski snižavaju efektivnost poretka političkog, ekonomskog i kulturnog, međunarodno-uzajamnog, razvitka. U savremenom svetu borba protiv korupcije može biti uspešna samo u uslovima efektivnog sagledavanja i merenja njenih nacionalnih i međunarodnih komponenti. Korupcija se ne može posmatrati kao unutrašnji, nezavisni, problem jedne države, zato što je ona problem svetskog društva i svetskog poretka.

Poslednja decenija dvadesetog veka i prva decenija dvadesetprvog veka, karakterišu se ubrzanim razvojem međunarodnog antikorupcionog zakonodavstva. Doneseno je mnogo globalnih i regionalnih međunarodnih konvencija za borbu protiv korupcije, ali i dokumenata „mekog“ međunarodnog prava (programi, deklaracije, rezolucije i drugo) koji su posvećeni ovom problemu.³ Ovi međunarodnopravni akti, izvršili su sadržinski uticaj na nacionalno zakonodavstvo i praksu u borbi protiv korupcije u celom svetu.

2. Indeks percepcije korupcije u Ruskoj Federaciji

Treba primetiti da za Rusku Federaciju (RF) pitanje problema korupcije, uzimajući na znanje i njenu „univerzalnost“, ima poseban značaj. Budući da je jedno od najopasnijih negativnih socijalnih pojava u celom svetu, početkom trećeg milenijuma korupcija za RF predstavlja glavnu prepreku duhovnog, ekonomskog i političkog razvoja, pretvarajući se u realnu opasnost za nacionalnu bezbednost države, čineći glavnu kočnicu na putu bilo kojeg preobražaja. Po ocenama međunarodnih analitičara situacija sa korupcijom u RF je blizu katastrofe.

Tako, prema rezultatima autoritetne NVO „*Transparency International*“ koja se bavi analizom korupcije u celom svetu u „Indeksu Percepcije Korupcije“ (IPK) za 2008. godinu Rusija se nalazi na 147. mestu zajedno sa Bangladešom, Sirijom i Kenijom, sa ocenom 2,1. Više od 50% anketiranih ruskih biznismena, priznalo je aktivno učešće u davanju mita državnim organima RF tokom 2008. godine. Jednogodišnja suma mita koja se daje činovnicima u RF prelazi 33 milijarde američkih dolara.⁴

³ Compendium of International Legal Instruments on Corruption. Second edition. UN, New York, 2005.; Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыванием преступных доходов. Сб. документов / Сост. В.С.Овчинский, М., 2004.

⁴ Indeks percepcije korupcije (IPK), sastavljen od strane *Transparency International*, rangira države prema ocenama stepena zastupljenosti korupcije među državnim službenicima i političarima. To je sastavni indeks, svojeobrazni „ispit ispitivanja“ zasnovan na podacima ekspertskih ispitivanja i istraživanja o stanju korupcije koje sprovode različite nezavisne i predstavničke organizacije. Indeks odražava mišljenje preduzetnika i analitičara iz različitih država sveta; u taj broj ulaze i eksperti koji žive u državi u kojoj je sprovedeno navedeno istraživanje. Po zahtevu *Transparency International*, IPK sastavlja Džon Graf Lambsdorf, profesor Univerziteta u Passau, Nemačka; http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi (25-th October 2010).

U 2007. godini po (IPK)⁵, RF je bila na 143. mestu zajedno sa Gambijom, Indonezijom i Togo i to rangiranje je bilo označeno naslovom „najkorumpiraniji – na poslednjem mestu“. Godine 2006. RF je zauzimala na tom „tužnom spisku“ 121. mesto, u 2005. godini 126. mesto, u 2004. godini 90. mesto.

U 2010. godini (IPK) najlošiji je u Somaliji, Avganistanu, Mjanmaru, Iraku, Uzbekistanu, Rusiji, Turkmenistanu, Sudanu, Čadu, Burundi, Ekvatorijalnoj Gvineji, Angoli i Venecueli. Rusija se nalazi na 152. mestu sa ocenom 2,1. Poslednje 172. mesto zauzima Uzbekistan sa ocenom 1,6. Srbija se nalazi na 78. mestu sa ocenom 3,5. Predsednica TI – Iget Label ističe da je korupcija, zajedno s problemom nestabilnosti finansijskih tržišta, siromaštva i klimatskih promena, ogromna prepreka ostvarenju napretka u svetu. Neprocesuiranje i nekažnjavanje korupcije je neprihvatljivo, a posledice toga snose siromašni i ranjivi ljudi širom sveta.⁶

Uzimajući na znanje svu uslovnost navedenog „korupcionog rejtinga“, moramo se u potpunosti složiti sa ocenama međunarodnih eksperata.

Postajući jedan od elemenata funkcionisanja države, sastavni deo uzajamnog odnosa na relaciji građanin–država, korupcija je porodila čudovišne disproporcije ne samo u sistemu upravljanja i funkcionisanja državnih institucija RF, već je dovela do ozbiljnih pomeranja u saznanju građana koji sve više i više gube poverenje u državnu vlast i pravičnost. Istovremeno, rusko društvo još uvek nije u potpunosti saznalo stepen opasnosti korupcije, niti teži stvaranju striktnog i preciznog antikorupcionog zakonodavnog okvira.

U uslovima apatije građanskog društva i nedostatka političke volje, važan impuls koji će izmeniti ovu situaciju na bolje su međunarodne dužnosti koje RF mora izvršiti kao učesnik svetske antikorupcione strategije. Bezuslovno pozitivni momenat jeste i to što je ruska izvršna vlast imala sluha za preporuke domaćih eksperata, te je tokom 2006. godine izvršena ratifikacija glavnih antikorupcionih međunarodnopravnih akata (Konvencija Saveta Evrope o krivičnoj odgovornosti za korupciju iz 1999. godine i Konvencija OUN protiv korupcije iz 2003. godine) koji su postali sastavni deo ruskog pravnog sistema. Sada je pred RF ispunjenje veoma složenog i kompleksnog zadatka – potpuna adaptacija ruskog zakonodavstva sa zahtevima međunarodnih antikorupcionih standarda.

Poštujući pravila sintakse srpskog jezika, umesto reči „implementacija“, koristićemo termine „prilagođavanje, usaglašavanje i adaptacija“.⁷

⁵ Lista za 2007. godinu počinje sa, tj. na prvom mestu su Novi Zeland i Danska, a završava se sa Mjanmarom i Somalijom (179. mesto), koji su obeleženi kao najkorumpiranije države sveta.

⁶ http://www.transparency.org/support_us (25th October 2010).

⁷ *implement* (lat. *implementum*) medicinski termin za bolesno gojenje, popunjavanje, pomoćno sredstvo; *impliciran* (lat. *implicatus*) upleten u nešto, umešan u, koji se podrazumeva sadržan obuhvaćen; *implauzibilan* (lat. *implausibilis*) neistanit, neprihvatljiv, neuverljiv, neodobrivi, neverovatan, neusvojiv i slično; tab. = *tabula*; Ta = *Tantal*. Vujaklija M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, 1980, str. 332.

Saglašavanje i prisjedinjavanje sa važnim međunarodnopravnim antikorupcionim aktima otvara problem saglasnosti ruskog zakonodavstva, posebno krivičnog zakonodavstva, međunarodnim zahtevima. Poštujući princip savesnog izvršenja međunarodnih obaveza, potrebno je pristupiti blagovremenom i adekvatnom prilagođavanju, usaglašavanju i adaptaciji navedenih međunarodnopravnih akata u pravni sistem RF.

Predlažemo najoptimalnije rešenje, da se prilagođavanje dveju ratifikovanih antikorupcionih konvencija mora dešavati istovremeno i kompleksno. Konvencija OUN razvija ideje ostalih međunarodnih dokumenata, a upravo Konvencije Saveta Evrope. Niz pravnih odredaba ove dve konvencije je sličan, i to dozvoljava njihovu adaptaciju u rusko nacionalno zakonodavstvo „u paketu“. Osim toga, Konvencija Saveta Evrope o krivičnoj odgovornosti za korupciju predstavlja sastavni deo opšteevropskog prava u procesu integracija na evropskom kontinentu u kojima RF, delimično, učestvuje. Važeća evropska Konvencija već ima svoj sopstveni mehanizam kontrole i antikorupcionog monitoringa – funkcioniše grupa država protiv korupcije (GREKO), a na nacionalnom nivou je sistematizovana značajna prilagođavajuća, usaglašavajuća i adaptaciona praksa. Konvencija OUN protiv korupcije predstavlja više „mlađi“ dokument za koji je potrebno tek izgraditi odgovarajuće mehanizme usaglašavanja i kontrole za izvršenje njenih pravnih odredbi.

3. Suština implementacije međunarodnih antikorupcionih standarda u krivično zakonodavstvo Ruske Federacije

Pitanje odnosa međunarodnog i nacionalnog krivičnog prava i adaptacija normi međunarodnog krivičnog prava predstavlja poseban problem. Ipak, trebalo bi učiniti niz naučnih zapažanja.

Po našem mišljenju prilikom realizacije prilagođavanja, usaglašavanja i adaptacije, često se ignoriše ili nepravilno tumači, ili nepravilno prevodi, sam smisao preuzetih međunarodnih obaveza koje proizilaze iz ratifikovanih antikorupcionih konvencija. Glavni zadatak tih konvencija je obezbeđenje efektivnosti primene njihovih međunarodnih standarda u nacionalnom zakonodavstvu i nacionalnoj pravnoj praksi.

Prema našem mišljenju pravne norme navedenih konvencija su deo tzv. Transnacionalnog krivičnog prava (*Transnational Criminal Law*), čije postojanje je već odavno poznato i priznato u zapadnoevropskoj i američkoj krivičnopravnoj doktrini.⁸ Transnacionalno krivično pravo ima niz specifičnosti u odnosu na Međunarodno krivično pravo u užem smislu reči koje uključuje u sebe retko korišćenu kategoriju *core crimes*, tj. međunarodna krivična dela inkriminisana normama *jus cogens* (agresija, genocid, vojni zločini, zločini protiv čovečnosti). Za razliku od njih, transnacionalna krivična dela

⁸ Neil Boaster, „Transnational Criminal Law“, *European Journal of International Law*, 2003, Vol. 14, No. 5.

predstavljaju po svom nastanku i pravnoj prirodi nacionalne inkriminacije i ostaju *ipso facto* zavisna od osobenosti nacionalnog krivičnog pravnog sistema. U skladu sa rečenim, prilikom adaptacije pravnih normi navedenih konvencija treba težiti ne ka maksimalnoj unifikaciji nacionalnog pravnog definisanja sadržaja krivičnih dela (što je, upravo, karakteristično za *core crimes*), već ka maksimalnom uzimanju na znanje specifičnosti nacionalnog pravnog sistema, „ugrađivanju“, transformaciji u njega međunarodnih normi koje nemaju direktno pravno dejstvo. Samo na taj način međunarodne norme mogu „zaživeti“, a time će biti obezbeđeno i izvršenje međunarodnih obaveza od strane nacionalne države.

Navedeni način prilagođavanja, usaglašavanja i adaptacije, veoma dobro je ilustrovan u „Uputstvu za adaptaciju“ Konvencije OUN protiv korupcije: „Uputstvo nema za cilj da dá konačni pravni smisao članova Konvencije. Njegova sadržina se ne nameće državama, i prilikom ocene svakog konkretnog zahteva trebalo bi isti neposredno proveriti, uporediti, sa formulacijama odgovarajućih odredbi. Trebalo bi se sa posebnom pažnjom odnositi prema doslovnom uključivanju odredbi Konvencije u unutardržavno (nacionalno) zakonodavstvo, u kojem se, po pravilu, moraju obezbediti i nalaziti viši standardi jasnosti i konkretnosti u interesu njihovog efektivnog ostvarenja, ugrađujući ih u opšti pravni sistem i pravnu tradiciju, radi obezbeđenja njihovog održavanja i izvršenja. Osim toga, pre nego što se budu koristile formulacije i termini, predviđeni Konvencijom, tvorcima nacionalnog zakonodavstva se preporučuje da njihovu sadržinu uporede sa sadržajem drugih inkriminacija i sadržajem drugih pravnih pojmova koje su prihvaćene u zakonodavstvu te države.“⁹

U navedenom uputstvu je izražena glavna ideja prilagođavanja, usaglašavanja i adaptacije – poštovanje tradicije i prakse nacionalnog pravnog sistema (*podvukli autori ovog teksta*). Konvencija OUN, ne obazirući se na njen globalni karakter i odsustvo mogućnosti da države potpisnice učine bilo kakve izuzetke u odnosu na njen tekst, predstavlja veoma gipki međunarodni instrument u okvirima nacionalnih uslova inkriminisanja međunarodno-konvencijskih krivičnih dela. U njenom tekstu su predviđena dva tipa međunarodnih obaveza: (1) imperativne norme o obaveznosti inkriminisanja krivičnih dela u kojima je sadržano samo jezgro korupcije; (2) uputstvene odredbe koje opisuju alternativne sadržaje korupcionih krivičnih dela, a koje su date na razmatranje državama sa ciljem njihovog inkriminisanja u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu (primera radi, sadržaj nezakonitog bogaćenja).

Poseban karakter ima Konvencija Saveta Evrope koja sadrži imperativne obaveze za inkriminisanje, istovremeno ostavljajući mogućnost državi da odstupa od teksta konvencije, tj. da prigovori konvenciji. U tom smislu začuđujuće nerazumno izgleda rešenje ruskog zakonodavca koji je

⁹ <http://www.duma.gov.ru/anticorcom/publications/index.html>; <http://elibrary.ru/item.asp?id=9243023>; http://www.duma.gov.ru/anticorcom/introjects_dev.html (25th October 2010).

ratifikovao Konvenciju bez ijednog prigovora,¹⁰ pri postojanju niza sadržinskih i teško razjašnjivih protivurečnosti sa ruskim zakonodavstvom.

Podrobna uporednopravna analiza antikorupcionih pravnih normi navedenih konvencija i ruskog krivičnog zakonodavstva, bila je više puta vršena od strane ruskih krivičnopravnih eksperata.¹¹

Po našem mišljenju, rusko krivično zakonodavstvo o odgovornosti za korupciona krivična dela sa svojim konceptualnim osnovama, saglasno je u celosti međunarodnim zahtevima i standardima u toj oblasti. Krivični zakonik Ruske Federacije (KZ RF) iz 1996. godine donet u uslovima dubokih političkih, ekonomskih i pravnih reformi, sadrži suštinske izmene u domenu regulisanja krivične odgovornosti za krivična dela protiv službene dužnosti. Upravo u ovom Zakoniku su propisana nova krivična dela, a mnoga od tih dela su predviđena i u međunarodnim antikorupcionim konvencijama (komercijalno podmićivanje, nezakonito učestvovanje u preduzetničkoj delatnosti i drugo). Učinjene izmene su bile suštinske, a upravo na polju diferencijacije odgovornosti, u pravnoj normi o podmićivanju i zloupotrebi službenog položaja – najopasnija korupciona krivična dela. Treba reći da je isto učinjeno i u sadržini novih krivičnih dela, direktno povezanih sa korupcijom (reč je primarno o normama koje se odnose na odgovornost za legalizaciju /pranje/ materijalnih sredstava pribavljenih izvršenjem krivičnog dela).

Zajedno sa navedenim, pažljiva analiza normi KZ RF, u poređenju sa međunarodnim konvencijama, pokazuje da se u ruskom krivičnom zakonodavstvu sačuvao niz ozbiljnih protivurečnosti sa razmatranim međunarodnim dokumentima, čije razrešenje, u skladu sa ranije navedenim principima prilagođavanja, usaglašavanja i adaptacije, predstavlja primarni zadatak. U nastavku ovog rada, zaustavićemo se na najaktuelnijim i najspornijim problemima.

U red primarnih pitanja koji stoje pred ruskim zakonodavcem u procesu adaptacije, izdvajaju se pitanja o subjektima korupcionih krivičnih dela. Opšti i svetski trend je proširenje pojma subjekta zloupotrebe službenog položaja. Ruski KZ koristi pojmove „službeno lice“ sa krajnje uskim tumačenjem. Podaci u napomeni 1 za član 285 KZ RF po svojoj sadržini nisu saglasni sa terminom „javno službeno lice“ (tačka «a», stav 1, član 2 Konvencije OUN), i

¹⁰ Федеральный закон от 25 июля 2006, № 125-ФЗ, „О ратификации Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию“, СПС „Гарант“.

¹¹ Максимов С.В., *Коррупция. Закон. Ответственность*, М., 2000; Цепелев В., *Ратификация Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию потребует существенных корректив норм УК РФ*, Российская юстиция., 2003, № 1; Егорова Н.А., *Уголовная ответственность за коррупционные преступления (сравнительный анализ Конвенции Совета Европы 1999г. и уголовного законодательства России)*, Волгоград, 2003; Аснис А.Я., К вопросу о ратификации Конвенции Совета Европы „Об уголовной ответственности за коррупцию“ и ее реализации в УК РФ; Богущ Г.И., *Конвенция ООН против коррупции: общая характеристика и проблемы имплементации*, Вестник Московского университета. Серия 1, Право, 2006, № 3.

značajno sužavaju krug subjekta koji mogu biti odgovorni za ovo korupciono krivično delo. Tako, „javnim službenim licem“ mogu se smatrati državni civilni službenici koji po svojoj funkciji ili svom službenom statusu formalnopravno ne predstavljaju službena lica (primera radi, pomoćnici narodnog poslanika Državnog parlamenta i članovi Saveta federacije federalnog zbora Ruske Federacije, savetnici aparata izvršne vlasti RF i drugi). Upravo oni, po svom službenom položaju mogu uticati i utiču suštinski na odlučivanje i realizaciju radnih zadataka (funkcija) službenih lica. Danas, saglasno napomeni 4 za član 285 KZ RF proizilazi da se oni mogu podvrgnuti krivičnoj odgovornosti po članovima 288 (Prisvajanje punomoćja službenog lica) i 292 (Službena prevara) KZ RF.

Podtačka „II“ tačka „a“ člana 2 Konvencije OUN tiče se lica koja vrše javnu, tj. opšteznačajnu, funkciju za javne (opštedruštvene) službe ili preduzeća, ili koji obavljaju bilo koju javnu (opštedruštvenu) uslugu. Prema našem mišljenju, toj grupi lica pripadaju rukovodioci i njihovi saradnici kojima je poverena organizaciono-kadrovska ili administrativno-privredna funkcija u državnim i lokalnopravnim preduzećima, organizacijama, u tom smislu i Centralnoj banci Rusije i njenim teritorijalnim predstavništvima, a takođe predstavnici interesa RF i njeni subjekti u organima upravljanja akcionarskih društava sa državnim kapitalom. Navedena lica svojim protivpravnim radnjama, izvršenim iskorišćavanjem službenih položaja, mogu pričiniti realnu štetu zakonitim interesima države, društva i građana. Isto takva, službena krivična dela mogu učiniti rukovodioci Centralne banke Rusije i rukovodioci njenih predstavništava tamo gde se nalaze, a takođe Rusko akcionarsko društvo „ЕЭС“, „Газпром“, „РЖД“ i njima slični, kao i predstavnici države u komercijalnim organizacijama. Kao što je poznato, rusko krivično zakonodavstvo ovu kategoriju lica predviđa kao subjekte u glavi XXIII KZ, tj. faktički njihove krivičnopravne radnje se gone po privatnoj tužbi.

Očigledno, rešenje prihvaćeno u Konvenciji OUN je mnogo šire od onog koje je predviđeno u glavi XXX KZ RF u pojmu službenog lica u članu 285. Iako je, nesporno, da je ova zakonska odredba u svoje vreme predstavljala doprinos ruske krivičnopravne teorijske misli, u savremenim uslovima ona je očigledni anahronizam.

Mislimo da se treba saglasiti sa profesorom B.V. Volženkinim o tome da je „došlo vreme odreći se od korišćenja u KZ RF datog pojma službenog lica, priznajući subjektom krivičnog dela protiv interesa javne službe svakog javnog službenika nezavisno od toga kojoj kategoriji službenih lica on pripada“.¹²

Primećujemo da u novom „Federalnom zakonu o državnoj civilnoj službi“ nema klasifikacije federalnih civilnih službenika i državnih civilnih službenika subjekata RF, na službena lica i druga lica. Osim toga, odavno je

¹² Волженкин Б.В., „Некоторые проблемы совершенствования законодательства об ответственности за преступления против интересов публичной службы“, Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: сб. материалов третьей Международной научно-практической конференции, М., 2006, С. 241.

sazrelo pitanje o neophodnosti da se u subjekte službenih krivičnih dela uvrste rukovodioci državnih i lokalnoupavnih organizacija, a takođe predstavnici države u organima upravljanja akcionarskih društva.

Prema našem mišljenju, važni aspekt adaptacione procedure trebalo bi biti striktna i jasna materijalizacija ideje diferencijalne odgovornosti, upravo, po obeležjima subjekta krivičnog dela u sferi državnog upravljanja (u delu, izdvajanje takve opasne forme korupcije kao što je zloupotreba sudske funkcije). Na žalost, u ruskom KZ je sadržana principijelno druga ideja – diferencijacija odgovornosti prema visini mita ili nezakonite nagrade. Mi smo, u potpunosti, saglasni sa I.A. Klepickim i V.I. Rezanovim u tome da propisana diferencijacija odgovornosti za podmićivanje u ruskom zakonodavstvu ne podleže ikakvoj kritici.¹³

Komparacija formulacija međunarodnih konvencija i ruskog KZ pokazuje da je odgovornost za komercijalno podmićivanje, predviđena članom 204 KZ RF nešto uža u odnosu na „odgovornost za podmićivanje u privatnom sektoru“ predviđena međunarodnim konvencijama. Tako, predmetom podmićivanja, saglasno konvencijama, mogu biti „protivzakonite privilegije“ (član 21 Konvencije OUN, član 7-8 Konvencije Saveta Evrope), a ne samo imovinska korist. Saglasno konvencijama u krivičnopravnu radnju ovog krivičnog dela spada i obećanje davanja predmeta podmićivanja, što se u ruskom KZ razmatra kao nekažnjivo pripremanje krivičnog dela.

Široko se tumače u međunarodnim dokumentima i sadržaji krivičnih dela povezanih sa podmićivanjem (aktivni i pasivni mito javnih službenika). Pod podmićivanjem konvencije podrazumevaju ne samo davanje-primanje mita, već i obećanje, predlaganje protivzakonitih privilegija u aktivnom podmićivanju i, saglasno tome, primanje obećanja i predloga u pasivnom podmićivanju (član 15 Konvencije OUN protiv korupcije, član 2-3 Konvencije Saveta Evrope, član 8 Konvencije OUN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala). U ovim odredbama međunarodnih konvencija, prisutan je uticaj francuskog krivičnog zakonodavstva. Upravo u KZ Francuske su upotrebljeni termini „aktivno“ i „pasivno“ podmićivanje, maksimalno široko je definisana objektivna strana sadržaja ovih krivičnih dela, uključujući obećanje, predlaganje mita i odgovarajuće traženje takvih radnji – članovi 432-11, 433-1, 433-2 KZ Francuske iz 1992. godine.¹⁴

U ruskom krivičnom pravu odgovornost za takve radnje je moguća samo kao za pripremanje u okvirima nesvršenog krivičnog dela (pokušaja). Predlaganje mita, traženje mita, zajedno sa ostalim radnjama kojima se stvaraju uslovi za davanje i primanje mita, odavno su razrađeni kao tipični slučajevi pripremanja podmićivanja u teoriji ruskog krivičnog prava.¹⁵

¹³ Клепицкий И.А., Резанов В.И., *Получение взятки в уголовном праве России*, М., 2001, С. 6-8.

¹⁴ Клепицкий И.А., Резанов В.И., *Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах*, Санкт Петербург, 2007, С. 24-26.

¹⁵ Кузнецова Н.Ф., *Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву*, Избранные труды, СПб., 2003, С. 279.

Saglasno članu 30 KZ RF, krivična odgovornost postoji za pripremanje teških i osobito teških krivičnih dela. Na taj način, odgovornost za obećanje i predlaganje mita, kao i za primanje takvog obećanja i predlaganje je moguća samo kod kvalifikovanog podmićivanja (član 290 tačka 2, 3, 4 i član 291 tačka 2 KZ RF).

S.V. Maksimov je predložio rešenje za datu protivurečnost unošenjem izmena u članu 30 KZ RF, tako da bi odgovornost nastupala i u slučajevima pripremanja krivičnih dela srednje težine.¹⁶ Taj predlog je sporan. Ozbiljne zakonske izmene, bezuslovno, zahtevaju kriminološka objašnjenja i osnove. Masovno inkriminisanje radnji čija je socijalna opasnost, u manjoj meri sumnjiva, bezuslovno bi protivurečila opštoj tendenciji humanizacije krivičnog zakonodavstva, dekriminalizaciji manje opasnih radnji.

Drugi način rešenja ovog problema jeste uključivanje navedenih radnji u objektivnu stranu podmićivanja (komercijalno podmićivanje), ili u konstruisanju posebnih „skraćениh“ bića krivičnih dela kojima bi bila predviđena odgovornost za obećanje ili predlaganje mita (što je predmet komercijalnog podmićivanja). Upravo takav način nama izgleda najprihvatljiviji za ovakve slučajeve. Podrazumeva se, navedena „skraćena“ krivična dela podmićivanja, moraju se odnositi na najteže i srednje teške pojavne oblike podmićivanja.

Takođe, trebalo bi pomenuti protivurečnosti između međunarodnih konvencija i ruskog KZ po pitanju predmeta podmićivanja u javnom i privatnom sektoru. Zaista, u međunarodnom pravu pod takvim predmetom se podrazumeva pribavljanje „bilo kakve protivzakonite privilegije za sebe ili za drugo lice“, dok se po ruskom KZ (članovi 204, 209) pod mitom ili predmetom komercijalnog podmićivanja podrazumeva „novac, hartije od vrednosti, bilo kakva imovina ili korist (usluge) imovinskog karaktera“. Naposletku, konvencijska formulacija je više šira, a po našem mišljenju ne bi trebalo preuveličavati navedene razlike. Po sadržini, „protivzakonite privilegije“ u većini slučajeva imaju, upravo, imovinski karakter. U ruskoj krivičnopravnoj literaturi sadržinski spor izazivaju pitanja o seksualnim uslugama kao predmetu podmićivanja. U ostalim slučajevima imovinski karakter podmićivanja, po pravilu je očevidan.

Najviši sadržinski problem u ruskom krivičnom zakonodavstvu u pogledu njegove saglasnosti sa međunarodnim antikorupcionim dokumentima predstavlja, po našem mišljenju, nepostojanje pravnih normi o odgovornosti za podmićivanje inostranih službenih lica i službenih lica međunarodnih organizacija. Navedeni različiti vidovi transnacionalne i međunarodne korupcije predstavljaju izuzetnu opasnost i podležu inkriminisanju saglasno međunarodnim konvencijama (članovi 5, 9, 10, 11 Konvencije Saveta Evrope, član 16 Konvencije OUN protiv korupcije, član 8 Konvencije OUN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala).

Jasan je problem ruskog krivičnog zakonodavstva. Po našem mišljenju, on mora biti uklonjen uvođenjem u zakonodavstvo specijalnih normi o

¹⁶ Максимов С.В., *Коррупция. Закон. Ответственность*, С. 62.

odgovornosti za transnacionalno podmićivanje, pri čemu bi te inkriminacije trebalo biti sistematizovane u novu glavu KZ RF koja će objediniti norme o odgovornosti za krivična dela protiv međunarodnog pravnog poretka. Kao vremensko rešenje, mi smatramo mogućim smeštanje normi o međunarodnom podmićivanju u glavu XXX KZ RF, prihvatajući, pritom, neke prigovore navedenog zakonodavnog rešenja.¹⁷

Bez obzira na niz navedenih problema, sve korupcione radnje predviđene međunarodnim konvencijama, ili se već nalaze u važećem ruskom KZ, ili mogu biti inkriminisane bez narušavanja strukture i principa ruskog krivičnog zakonodavstva. Jedini izuzetak predstavlja norma, predviđena članom 20 Konvencije OUN („nezakonito bogaćenje“). Pojam nezakonitog bogaćenja, određen je na sledeći način: „Značajno uvećanje aktive (imovine) javnog službenika, koje premašuje njegove zakonite dohotke, a koje on ne može na razuman način da ostvari“.

U odnosu na uključivanje ove pravne norme u tekst Konvencije u vreme rada Specijalnog komiteta za pisanje Konvencije, razvila se veoma živa diskusija. Delegacije Ruske Federacije, delegacije država članica Evropske unije i drugih država su izrazile principijelnu želju za isključenjem ovog člana.¹⁸ U dokumentima Specijalnog komiteta ne postoje izričito navedeni osnovi za takav, negativan, stav. Smatra se da je ovakav stav prouzrokovan činjenicom da navedena norma nije u potpunosti saglasna sa „principom prezumpcije nevinosti“, te uvodi u krivično pravo elemente objektivne odgovornosti (objektivne krivice). Primećujemo, podobno drugim normama, Konvencija zahteva umišljajni karakter radnje („kada se ovo [krivično delo] izvršava sa umišljajem“). U navedenom slučaju nije jasno, u odnosu na kakvu radnju bi trebalo ustanoviti krivicu u formi umišljaja, budući da „značajno uvećanje aktive“ ne predstavlja radnju činjenja (ili nečinjenja) lica, već njegovu posledicu. Činjenje (ili nečinjenje) pretpostavlja se i ne traži dokazivanje, a to protivureči principu klasičnog krivičnog prava o odgovornosti lica samo za svoje krivične radnje (činjenje ili nečinjenje), tj. principu utvrđivanja krivice u krivičnom postupku. I pored toga, navedena norma je bila predviđena u konačnom tekstu Konvencije. Ne izaziva sumnju ni činjenica da prilagođavanje, usaglašavanje i adaptacija date norme proizvodi značajne poteškoće.

U prilog adaptacije Konvencije OUN posebnu pažnju trebalo bi obratiti na to da „nezakonito bogaćenje“ (*illicit enrichment*) ili „pojava bogatstva“, koju službeno lice „ne može objasniti“ (*unexplained wealth*), predstavlja delo koje je već inkriminisano u nacionalnim zakonodavstvima niza država. Primera radi, član 10 Preporuke za prevenciju mita Hong Konga, član 34 Akta Bocvane o korupciji i ekonomskom kriminalu, član 37 Nacionalnog zakona Republike Indonezije o borbi protiv korupcije krivičnog karaktera broj 31 od 1999. godine. I pored toga, nisu navedeni primeri sudske prakse (presude) iz poznatih pravnih poredaka.

¹⁷ Богуш Г.И., *Коррупция и международное сотрудничество в борьбе с ней*, дисс. канд. юрид. наук, М., 2004, С. 152–153.

¹⁸ Документы ООН. А/АС.261/3/Rev. 3.

Po našem mišljenju, inkriminisanje nezakonitog bogaćenja nije moguće bez kršenja konceptualnih osnova ruskog krivičnog prava. Pri mogućem procesuiranju odgovornosti za nezakonito bogaćenje, vrši se prezumpiranje izvora dohodaka službenog lica kao korupciona radnja. Takva vrsta prezumpcije je nepoznata ruskom, materijalnom i procesnom, krivičnom pravu. Po pravičnoj tvrdnji I. Kaminina, propisivanju u KZ RF normi Konvencije o nezakonitom bogaćenju „protivureći fundamentalni princip prezumpcije nevinosti, zahtevajući obaveznost dokazivanja protivpravnosti izvršene radnje od strane pravosudnih organa i isključujući mogućnost donošenja presude na osnovu protivurečnih i sumnjivih dokaza“.¹⁹ Uvođenje takve zakonodavne konstrukcije sa veoma širokim kriterijumima primene može izazvati masovne zloupotrebe, u okviru toga i zloupotrebe korupcionog sadržaja. Ispravno postupala N.A. Jegorova kada podvrgava sumnji inkriminisanje nezakonitog bogaćenja.²⁰

Bezuslovno, sama činjenica pronalaženja kod službenog lica dohodaka (novčanih sredstava ili imovinske koristi) čije poreklo on ne može razumno objasniti, predstavlja ozbiljno kršenje službene etike i može prouzrokovati disciplinsku odgovornost za pronalaženje takvih sredstava. Određeni izlaz iz ove situacije bilo bi uspostavljanje odgovornosti javnih službenika za odbijanje prijavljivanja dohodaka i imovine ili dostavljanja lažnih činjenica o njihovom poreklu, ali donošenju takve norme trebalo bi prethoditi utvrđivanje takve zakonske obaveze, a najglavnija je efektivna realizacija ove zakonske obaveze u praksi.

Uzimajući na znanje navedeno, mi smatramo necelishodnim u ovom trenutku ustanovljavanje u važećem ruskom krivičnom pravu odgovornosti za „nezakonito bogaćenje“ u skladu sa članom 20 Konvencije OUN protiv korupcije. Budući da Konvencija predviđa da odgovarajuća država učesnica razmotri mogućnost propisivanja odgovornosti za navedenu radnju „poštujući svoj ustav i osnovne principe svog pravnog sistema“, Ruska Federacija se, po našem mišljenju, mora uzdržati od realizacije navedene norme Konvencije u svom zakonodavstvu.

Problemi, povezani sa adaptacijom standarda međunarodnih antikorupcijskih konvencija nisu iscrpljeni ovim naučnim radom. Bezuslovno, rad na realizaciji standarda međunarodnih ugovora u ruskom krivičnom zakonodavstvu mora biti produžen i posle ratifikacije konvencija i izvršenih neophodnih izmena u KZ RF. Mi smatramo da proces prilagođavanja, usaglašavanja i adaptacije međunarodnopravnih normi u ruskom zakonodavstvu ne može biti brz i momentalan. To je kompleksan i dugotrajan proces u kome su glavni ne brzina donošenja odluka koje mogu biti nepromišljene i ishitrene, već čvrsta i dosledna upravljenost na putu

¹⁹ Камынин И., „Международное законодательство о борьбе с коррупцией и нормы УК РФ“, *Законность*, 2005, № 11. С. 13.

²⁰ Егорова Н.А., Теоретические проблемы уголовной ответственности за преступления лиц, выполняющих управленческие функции: Автореф. дис. д-ра юрид.наук, Волгоград, 2006. С. 16.

zakonostvaralačkog procesa za ispunjenje od strane RF svojih međunarodnih obaveza u ovoj sferi. U rešavanju ovog problema usaglašavanja ruskih krivičnopравnih normi sa međunarodnim standardima, po našem mišljenju, predstavlja ne prenošenje u ruski KZ veštačkih i tuđih konstrukcija ruskom krivičnom pravu, već odražavanje u ruskom zakonodavstvu konceptualnih ideja međunarodnih dokumenata koji su usmereni na efektivnu borbu protiv kriminala, u tom smislu i korupcije, a takođe stvaranje uslova za saradnju između država u toj sferi.

4. Zaključak

U savremenom svetu borba protiv korupcije može biti uspešna samo u uslovima efektivnog sagledavanja i merenja njenih nacionalnih i međunarodnih komponenti. Korupcija je problem svetskog društva i svetskog poretka. Po ocenama međunarodnih analitičara situacija sa korupcijom u RF je blizu katastrofe. Prema IPK u 2008. godini Rusija se nalazila na 147. mestu, dok se u 2010. godini nalazila na 152. mestu. Jednogodišnja suma mita koja se daje činovnicima u RF prelazi 33 milijarde američkih dolara. Tokom 2006. godine RF je ratifikovala glavne antikoruptione međunarodnopravne akte (Konvenciju Saveta Evrope o krivičnoj odgovornosti za korupciju iz 1999. godine i Konvenciju OUN protiv korupcije iz 2003. godine) koji su postali sastavni deo ruskog važećeg pravnog sistema. Sada je pred RF ispunjenje veoma složenog i kompleksnog zadatka – potpuna adaptacija ruskog zakonodavstva sa zahtevima međunarodnih antikoruptionih standarda. Prilikom realizacije prilagođavanja, usaglašavanja i adaptacije, često se ignoriše ili nepravilno tumači ili nepravilno prevodi sam smisao preuzetih međunarodnih obaveza koje proizilaze iz ratifikovanih antikoruptionih konvencija. Glavni zadatak tih konvencija je obezbeđenje efektivnosti primene njihovih međunarodnih standarda u nacionalnom zakonodavstvu i nacionalnoj pravnoj praksi. Pravne norme navedenih konvencija su deo tzv. Transnacionalnog krivičnog prava. Prilikom adaptacije pravnih normi navedenih konvencija treba težiti ka maksimalnom uzimanju na znanje specifičnosti nacionalnog pravnog sistema, ugrađivanju i transformaciji u njega međunarodnopravnih normi koje nemaju direktno pravno dejstvo. Samo na taj način međunarodnopravne norme mogu „zaživeti“, a time će biti obezbeđeno i izvršenje međunarodnih obaveza od strane nacionalne države. Navedeni način prilagođavanja, usaglašavanja i adaptacije, veoma dobro je ilustrovan u „Uputstvu za adaptaciju“ Konvencije OUN protiv korupcije.

Rusko krivično zakonodavstvo o odgovornosti za korupciona krivična dela sa svojim konceptualnim osnovama, saglasno je u celosti međunarodnim zahtevima i standardima u toj oblasti. KZ RF iz 1996. godine propisana su mnoga krivična dela koja su već sadržana u međunarodnim antikoruptionim konvencijama.

U red primarnih pitanja koji stoje pred ruskim zakonodavcem u procesu adaptacije, izdvajaju se pitanja o subjektima korupcionih krivičnih dela. Opšti i svetski trend je proširenje pojma subjekta zloupotrebe službenog položaja.

Ruski KZ koristi pojmove „službeno lice“ sa krajnje uskim tumačenjem. Važni aspekt adaptacione procedure trebalo bi biti striktna i jasna materijalizacija ideje diferencijalne odgovornosti, upravo, po obeležjima subjekta krivičnog dela u sferi državnog upravljanja. Na žalost, u ruskom KZ je sadržana principijelno druga ideja – diferencijacija odgovornosti prema visini mita ili nezakonite nagrade. Komparacija formulacija međunarodnih konvencija i ruskog KZ pokazuje da je odgovornost za komercijalno podmićivanje, predviđena članom 204 KZ RF nešto uža u odnosu na odgovornost za podmićivanje u privatnom sektoru predviđena međunarodnim konvencijama. Široko se tumače u međunarodnim dokumentima i sadržaji krivičnih dela povezanih sa podmićivanjem (aktivni i pasivni mito javnih službenika). Takođe, napominjemo protivurečnosti između međunarodnih konvencija i ruskog KZ po pitanju predmeta podmićivanja u javnom i privatnom sektoru.

Najviši sadržinski problem u ruskom krivičnom zakonodavstvu u pogledu njegove saglasnosti sa međunarodnim antikorupcionim dokumentima predstavlja, po našem mišljenju, nepostojanje pravnih normi o odgovornosti za podmićivanje inostranih službenih lica i službenih lica međunarodnih organizacija. Potrebno je ili posebnom glavom KZ RF propisati specijalne norme o krivičnopravnoj odgovornosti za transnacionalno podmićivanje ili te specijalne norme o krivičnopravnoj odgovornosti za transnacionalno podmićivanje objediniti sa grupom inkriminacija protiv međunarodnog pravnog poretka.

Bez obzira na niz navedenih problema, sve korupcione radnje predviđene međunarodnim konvencijama, ili se već nalaze u važećem ruskom KZ, ili mogu biti inkriminisane bez narušavanja strukture i principa ruskog krivičnog zakonodavstva. Jedini izuzetak predstavlja norma, predviđena članom 20 Konvencije OUN („nezakonito bogaćenje“). Po našem mišljenju, inkriminisanje nezakonitog bogaćenja nije moguće bez kršenja konceptualnih osnova ruskog krivičnog prava. Pri mogućem procesuiranju odgovornosti za nezakonito bogaćenje, vrši se prezumpiranje izvora dohodaka službenog lica kao korupciona radnja. Određeni izlaz iz ove situacije bilo bi uspostavljanje odgovornosti javnih službenika za odbijanje prijavljivanja dohodaka i imovine ili dostavljanja lažnih činjenica o njihovom poreklu, ali donošenju takve norme trebalo bi prethoditi utvrđivanje takve zakonske obaveze, a najglavnija je efektivna realizacija ove zakonske obaveze u praksi.

Mi smatramo da proces prilagođavanja, usaglašavanja i adaptacije međunarodnopravnih normi u ruskom zakonodavstvu ne može biti brz i momentalan. To je kompleksan i dugotrajan proces u kome je glavna čvrsta i dosledna upravljenost na putu zakonostvaralačkog procesa za ispunjenje od strane RF svojih međunarodnih obaveza u ovoj sferi. U rešavanju problema usaglašavanja ruskih krivičnopravnih normi sa međunarodnim antikorupcionim standardima, predstavlja ne prenošenje u ruski KZ veštačkih i tuđih konstrukcija ruskom krivičnom pravu, već odražavanje u ruskom zakonodavstvu konceptualnih ideja međunarodnih dokumenata koji su usmereni na efektivnu borbu protiv kriminala, u tom smislu i korupcije, a takođe stvaranje uslova za saradnju između država u toj sferi.

Bibliografija

1. Аснис А.Я., К вопросу о ратификации Конвенции Совета Европы "Об уголовной ответственности за коррупцию" и ее реализации в УК РФ.
2. Богуш Г.И., Коррупция и международное сотрудничество в борьбе с ней, дисс. канд. юрид. наук, М., 2004.
 - „Конвенция ООН против коррупции: общая характеристика и проблемы имплементации“, *Вестник Московского университета*, Серия 1. Право, 2006, № 3.
3. Волженкин Б. В., „Некоторые проблемы совершенствования законодательства об ответственности за преступления против интересов публичной службы“, *Уголовное право: стратегия развития в XXI веке*, сб. материалов третьей Международной научно-практической конференции, М., 2006.
4. Vujaklija M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, 1980.
5. Документы ООН. А/АС.261/3/Rev. 3.
6. Егорова Н.А., *Уголовная ответственность за коррупционные преступления (сравнительный анализ Конвенции Совета Европы 1999 г. и уголовного законодательства России)*, Волгоград, 2003.
 - „Теоретические проблемы уголовной ответственности за преступления лиц, выполняющих управленческие функции“, Автореф. дис. д-ра юрид. наук, Волгоград, 2006.
7. Камынин И., „Международное законодательство о борьбе с коррупцией и нормы УК РФ“, *Законность*, 2005, № 11, С. 13.
8. Клепицкий И.А., Резанов В.И., *Получение взятки в уголовном праве России*, М., 2001.
 - „Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах“, Санкт Петербург, 2007.
9. Кузнецова Н.Ф., *Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву*, Избранные труды, СПб., 2003, С.279.
10. Максимов С. В., *Коррупция. Закон. Ответственность*, М., 2000.
11. Neil Boaster, "Transnational Criminal Law", *European Journal of International Law*, 2003, Vol. 14, No. 5.
12. Федеральный закон от 25 июля 2006 г. № 125-ФЗ, „О ратификации Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию“, СПС „Гарант“.
13. http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi;
 - <http://www.duma.gov.ru/anticorcom/publications/index.html>;
 - <http://elibrary.ru/item.asp?id=9243023>;
 - http://www.duma.gov.ru/anticorcom/introjects_dev.html
14. Цепелев В., *Ратификация Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию потребует существенных корректив норм УК РФ*, *Российская юстиция*, 2003, № 1.
15. Compendium of International Legal Instruments on Corruption. Second edition. UN, New York, 2005.; *Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыванием преступных доходов*, Сб. документов / Сост. В.С.Овчинский, М., 2004.

Aleksandar B. Đuric, PhD
Zoran Simonović, MSc

**IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL ANTI-CORRUPTION
CONVENTIONS IN THE RUSSIAN FEDERATION
CRIMINAL LEGISLATION**

ABSTRACT

The authors analyze the problems that have occurred in the Russian Federation after the ratification of the European Council Convention on Corruption Criminal Liability and the OUN Convention against Corruption. The ratification of the mentioned conventions by the Russian Federation is a very important step in the Russian anti-corruption development. The authors criticize the deceleration of the implementation process in Russia in the past three years. By conducting a comparative-legal analysis of the implementation of the conventions mentioned above, the authors propose possible solutions for the implementation of the conventions texts (adjustment or adaptation) in the already existing Russian criminal legislation system. The authors are of the opinion that the implementation process should be conducted with maximum appreciation of the tradition and principles in the Russian criminal legislation. The purpose of this implementation method would be to maintain the conceptual ideas in the international documents in the Russian legislation, which would be directed towards the effective fight against corruption as well as towards the creation of conditions for cooperation among countries in this sphere.

Key words: Corruption, implementation, international criminal law, bribery, illicit enrichment, tradition.

IZVORI STABILNOG MIRA

Charles A. Kupchan, *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*, Princeton University Press, 2010, p. 448.

Pitanje o uzrocima ratova prisutno je od početka ljudske misli o politici i međunarodnim odnosima. Ovo pitanje ima i svoju neodvojivu drugu stranu – tragajući za objašnjenjem uzroka kontinuirane prisutnosti ratova u svetu, ljudi se pitaju i o uslovima mira, za koji istorija svedoči da takođe neretko „izbija“ tamo gde se do juče vodio rat. Kada, kako i zašto države ostavljaju iza sebe neprijateljstvo i sukobe, pružaju ruku jedne drugima i upuštaju se u stvaranje trajnog i stabilnog mira? Knjiga Čarlsa Kapčana (Charles A. Kupchan) *Kako neprijatelji postaju prijatelji: izvori stabilnog mira*, predstavlja jedan od najnovijih pokušaja, i to izuzetne vrednosti, da se domisli odgovor na ovo pitanje.

Ova knjiga je po mnogo čemu jedinstvena, a ta je jedinstvenost i preporučuje kao delo koje se u proučavanju rata i mira danas ne može preskočiti. Najpre, tu je širina samog Kapčanovog poduhvata. On je na jednom mestu uspeo da sistematizuje i putem dvadeset studija slučaja prikaže i objasni istorijske uspehe i neuspehe tri osnovna oblika „zona stabilnog mira“, od ranije poznatih kao koncepta u nauci o međunarodnim odnosima: približavanja (*rapprochement*), bezbednosne zajednice i unije. Napravivši odličan pregled postojeće literature o ovim konceptima, između ostalog osvrnuvši se na poznate radove Stivena Roka (Stephen R. Rock) o približavanju i Karla Dojča (Karl W. Deutsch) o bezbednosnoj zajednici, Kapčan ide korak dalje u razvijanju ovih koncepta i njihovom klasifikovanju kao oblika pomirenja među državama. Dalje, njegov teorijski pristup je jedinstven, jer je eklektički – zasnovan je na pokušaju premošćavanja razlika između realizma, liberalizma i socijalnog konstruktivizma. Istina, Kapčan prećutno daje prednost realizmu, time što tvrdi da svaki oblik pomirenja među državama počinje upravo realističkim pristupom. Prvi koraci – „jednostrano prilagođavanje“ (*unilateral accomodation*) i „recipročno uzdržavanje“ (*reciprocal restraint*) – uvek su uslovljeni realističkom „strateškom neophodnošću“, da bi tek u kasnijim fazama na scenu stupili liberalni koncept socijalne integracije i konstruktivističko proizvođenje novih „narativa“ i identiteta. Ipak, po Kapčanu je pomirenje nemoguće dovršiti i učiniti stabilnim ukoliko ne prođe kroz sve faze. Konačno, ovu knjigu izdvaja i to što dovodi u pitanje neke skoro pa zdravorazumske „istine“ prisutne u američkoj nauci o međunarodnim odnosima. Jedna od njih je da je karakter režima u državi presudan za pomirenje, na čemu se zasniva američka politika

intervencionizma radi promene „neprihvatljivih“ režima. Druga je da ekonomska međuzavisnost vodi ka političkoj integraciji, što je takođe u novijoj istoriji navelo mnoge da naivno očekuju stabilan mir na područjima gde postoji visok stepen ekonomske saradnje. Kapčan na svojim studijama slučaja pokazuje da su i neliberalni i nedemokratski režimi itekako bili sposobni da formiraju zone stabilnog mira, dok gotovo svi analizirani slučajevi svedoče o tome da je proces političkog pomirenja uvek išao pre ekonomske integracije, a ne obrnuto. I po ovome se vidi da Kapčan malo više naginje realizmu, jer su realisti od svih škola mišljenja najmanje skloni pomenutim uprošćenim predstavama o međunarodnoj politici.

Tri činioca po Kapčanu uslovljavaju „izbijanje“ stabilnog mira. Prvi su institucionalizovana ograničenja, za koje autor dokazuje da nisu neophodan uslov, budući da su i elite koje u unutrašnjim porecima svojih država nisu bile ograničene, često bile vrlo sposobne da ograniče svoje ponašanje prema spoljnom svetu. Drugi je kompatibilnost društvenih poredaka, koja se nakon analize svih slučajeva ispostavlja kao ključan uslov pomirenja, tj. njeno odsustvo kao glavni uzrok neuspeha istog. Društvenu kompatibilnost ne treba mešati sa ekonomskom međuzavisnošću. Treći je kulturno zajedništvo, koje se pokazalo kao bitno u većini, ali ne i u svim slučajevima. Pomenute studije slučaja na kojima Kapčan testira svoje modele pomirenja jesu najvredniji i najzanimljiviji deo njegove knjige. Čitalac će tu pronaći dosta onoga što do sada nije znao, kao i da se suoči sa drugačijim pogledom na ono što mu je bilo poznato, od najobrađivanijih slučajeva približavanja SAD i Velike Britanije ili Evropskog koncerta velikih sila, pa do egzotičnih primera Irokeške konfederacije ili konfederacije Gambije i Senegala.

Društveni značaj Kapčanove knjige je veoma veliki, pre svega iz razloga aktuelnosti problema koji se u njoj obrađuje. U poslednje vreme smo svedoci pre kretanja sveta ka novom ratu, nego ka stabilnom miru: najnoviji pokušaj približavanja Rusije i SAD za vreme mandata predsednika Medvedeva i Obame po svemu sudeći je doživeo neuspeh; SAD povećavaju vojno prisustvo u azijsko-pacifičkom regionu, čime se pojačava njihovo rivalstvo sa Kinom; sve je veća opasnost od izbijanja sukoba SAD i Izraela s jedne, i Irana s druge strane. Stoga su i preporuke koje Kapčan daje američkoj spoljnopolitičkoj eliti za „izbor i stvaranje prijatelja“ od neprocenjivog značaja, jer zagovaraju ozbiljan analitičan pristup, poput onog koji je sam autor prikazao u knjizi, suprotstavljajući se uprošćenim shvatanjima koje smo pomenuli. Za čitaoce u Srbiji, knjiga je značajna ne samo zbog toga što će pomenuta globalna rivalstva i na nju uticati, već i zato što i sama može da bude predmet jedne velike ili više manjih povezanih studija slučaja uspeha i neuspeha uspostavljanja stabilnog mira. Raspad SFRJ, odnos Srba i Hrvata, Hrvata i Bošnjaka, Srba i Bošnjaka, Srba i Albanaca, Albanaca i Makedonaca, Srbije i Crne Gore, te ostalih suseda – pitanja su koja će se tek morati naučno istraživati, u potrazi za odgovorima na pitanja koja je Kapčan postavio u svojoj knjizi – kako neprijatelji postaju prijatelji.

V. T.

PRAVO MEĐUNARODNIH UGOVORA

Stevan Đorđević, Duško Dimitrijević, *Pravo međunarodnih ugovora*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011, str. 688.

Ugovori predstavljaju najstariji izvor, ako ne međunarodnog prava, onda pravila u međunarodnim odnosima. Ideja o međunarodnom pravu počela je da se razvija kroz sklapanje međunarodnih ugovora. Vremenom su međunarodni ugovori više dobijali na značaju da bi danas predstavljali najvažnije pravne akte pomoću kojih se ostvaruje saradnja država na međunarodnom planu, na svim poljima delatnosti. Kompleksnost ove oblasti međunarodnog prava, s druge strane, nalaže temeljan, pa i opširan pristup prikazivanju spornih pitanja. Upravo je delo pod nazivom *Pravo međunarodnih ugovora* značajan doprinos sveobuhvatnoj analizi ove fundamentalne oblasti međunarodnog javnog prava.

Izlaganje u ovoj knjizi *Pravo međunarodnih ugovora* podeljeno je na četrnaest glava. Potom su dati: rezimei na srpskom i engleskom, prilozi (Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine; Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine; Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine), kao i bibliografija.

Vođeni svešću o potrebi poznavanja istorijskog razvoja određenog pravnog instituta za njegovo potpuno razumevanje, autori u prve dve glave monografije hronološki izlažu razvoj međunarodni ugovora od XV veka pre nove ere do njihove kodifikacije na Bečkim kongresima 1968-1969. i 1986. godine. Prelomnom tačkom za razvoj međunarodnog prava autori smatraju Francusku buržoasku revoluciju. Tek sa proklamovanjem nezavisnosti, jednakosti i ravnopravnosti naroda postavljaju se osnove za koncept državnog suvereniteta koji je, dalje, pretpostavka za umnožavanje međunarodnih odnosa i stvaranje sistema pravnih pravila koja će te odnose regulisati.

Period kodifikacije prava međunarodnih ugovora predstavlja period mukotrpnog rada najuglednijih pravnika na formulisanju pravila koja bi objedinila postojeća običajna pravila sa pravilima *de lege ferenda*. Autori iznose dileme koje su postavljene pred Komisiju za međunarodno pravo u pogledu značajnih pitanja, među kojima se ističu definisanje pojma i način kodifikacije ugovora, kao i pitanje subjektiviteta međunarodnih organizacija.

Autori ne izostavljaju osvrt na vrste, naziv i mesto međunarodnih ugovora u sistemu međunarodnog prava. S pravom, posebna pažnja posvećena je formalnim izvorima međunarodnog prava, kao i njihovoj hijerarhiji. *Nema razvoja jednog izvora prava bez razvoja drugog*, naglašavaju autori. Izvodi se zaključak da između ugovora i običaja postoje uzajamni uticaji – oni su uzajamno ukršteni i jedan izvor može zameniti drugi.

U naredne četiri glave autori izlažu faze u zaključenju međunarodnih ugovora. Prihvatajući anglosaksonsko shvatanje pojma *nastanak međunarodnog ugovora*, autori obrađuju faze u ovom procesu do momenta autentifikacije ugovora. Autori ne propuštaju da se osvrnu na neslaganja u vezi sa

sposobnošću federalnih jedinica da zaključuju međunarodne ugovore. Iako u praksi postoje slučajevi u kojima je federalnim jedinicama ustavom savezne države priznata ugovorna sposobnost, iako je nacrt Komisije za međunarodno pravo sadržao normu kojom se predviđa isto rešenje, na konferenciji 1968-1969. predlog nije prihvaćen. Složene države, zabrinute zbog problema oko očuvanja teritorijalne celine, nametnule su svoje rešenje.

Posebna pažnja posvećena je odnosu potpisa i ratifikacije. Problem nastaje kada se iz ugovora ne može utvrditi da li je ratifikacija nužna za konačno obavezivanje. Moguća su dva stava. Prvi, obaveza ratifikacije postoji ukoliko ugovorom nešto drugo nije predviđeno i drugi, ratifikacija nije obavezna, ali može se predvideti ugovorom. Na ovim linijama vođena je rasprava i u Komisiji za međunarodno pravo prilikom izrade nacrt konvencije o ugovornom pravu. Odluku Komisije da ne predvidi pretpostavku ratifikacije kao načina za izražavanje pristanka autori smatraju ispravnom, argumentujući time da ratifikaciju vrši organ kojem je ta nadležnost poverena unutrašnjim pravom zainteresovane države. Na taj način je državama pružena sloboda u određivanju načina izražavanja konačnog pristanka.

Autori celu glavu posveđuju pitanju rezervi uz međunarodne ugovore, gde u najvažnijim crtama predstavljaju ovu veoma delikatnu oblast međunarodnog ugovornog prava. Izdvajaju se tri bitna istorijska trenutka. Prvi, mišljenje koje je Međunarodni sud pravde doneo sredinom 1951. godine. Zaključci iz mišljenja predstavljaju početak utvrđivanja pravila u ovoj materiji. Sud prihvata liberalniji panamerički sistem iznoseći stav da se država koja je stavila rezervu, na koju su neke članice uložile prigovor, može smatrati članicom, ako rezerva nije suprotna predmetu i cilju ugovora. Međutim, članstvo takve države ograničava se stavom da nijedna država ne može biti vezana rezervom druge države, ako na rezervu nije dala svoju saglasnost. Drugi, Bečka konvenciji o ugovornom pravu iz 1969. godine propisuje da prigovor učinjen na rezervu jedne države od strane druge države ugovornice ne sprečava stupanje na snagu ugovora među njima, ako država koja je učinila prigovor nije izrazila suprotnu nameru. Iako propisuje čitav korpus pravila o rezervama (stavlanje i prihvatanje rezervi, prigovori na rezerve, pravno dejstvo rezervi, povlačenje rezervi i prigovora na rezerve i odnosne postupke), autori naglašavaju da Konvencija ne omogućava da se reše sve poteškoće koje se javljaju u praksi. Konačno, Komisija za međunarodno pravo je, na svoju inicijativu i posle donetih rezolucija u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija iz 1993. i 1994. godine, unela na dnevni red pitanje pod nazivom *Pravo i praksa država u odnosu na rezerve uz međunarodne ugovore*. U tekstu se navodi da se specijalni izvestilac opredelio za *Vodič u praksi stavljanja rezervi* i da, iako je usvojeno preko pedeset nacrt smernica, rad nije potpuno okončan. Autori zaključuju da se može očekivati da, posle konačnog stava Komisije, navedeni dokument bude prihvaćen u Generalnoj skupštini i da bude preporučen za korišćenje državama i međunarodnim organizacijama.

Posebna pažnja skreće se na poznati problem u vezi sa ulogom depozitara. Iako je njegova uloga prvenstveno tehničke prirode, u slučaju kada instrumente podnose određene teritorijalne celine koje još nisu priznate kao države, uloga depozitara ima političko obeležje i značaj. Autori ističu stav generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da izrazita politička pitanja izlaze izvan njegove nadležnosti kao depozitara ugovora i da uključivanje takvih teritorijalnih celina u proces zaključivanja ugovora ne predstavlja priznanje državnosti i međunarodnopravnog subjektiviteta.

Naredne četiri glave ove monografije obrađuju pitanja vezana za primenu međunarodnih ugovora: stupanje na snagu, dejstvo, poštovanje i obaveznu snagu te izmene i dopune međunarodnih ugovora. Obradujući vremensko i prostorno važenje međunarodnih ugovora, autori pažnju poklanjaju problemu sukcesivnih ugovora. Njihova primena, kako ističu autori, zahteva podrobnija tumačenja o domašaju ugovornih odredbi, što, dalje, znači utvrđivanje stepena njihove nesaglasnosti, odnosno protivrečnosti i prvenstva u primeni. Problemi koji nastaju na ovom polju veoma su raznovrsni i brojni i mogu da se navedu samo *exempli causa*. Bečke konvencije, uz uspostavljanje hijerarhijskog odnosa kao mere legalnosti akata, regulišu samo najopštije i najbrojnije situacije u praksi koristeći opšta pravna načela unutrašnjeg i međunarodnog prava. U ovoj materiji, jednostavno, nije moguće formulisati jedinstveno rešenje koje bi dalo odgovor za sve slučajeve koji se pojavljuju u međunarodnopravnoj praksi.

Bečke konvencije iz principa suverenosti, jednakosti i nezavisnosti država i drugih subjekata međunarodnog prava izvlače i implementiraju pravila da ugovor ne stvara ni prava ni obaveze za treću državu ili međunarodnu organizaciju. Kada je reč o stipulisanju prava u korist trećih država ili međunarodnih organizacija, u doktrini su postojala dva konceptualna pristupa. Prvi pristup polazio je od shvatanja da takva norma u ugovoru predstavlja ponudu za stvaranje prava, dok je drugi pristup predstavljao shvatanje da odredba u ugovoru u korist trećih, momentalno stvara pravo bez naročitog akta prihvatanja. Sva četiri specijalna izvestioca u Komisiji za međunarodno pravo prihvatila su drugi pristup, formulisani još u Harvardskom nacrtu o pravu ugovora iz 1935. godine, te tako nema potrebe za bilo kakvim dodatnim sporazumom između strana ugovornica i treće države. Bečke konvencije, dalje, predviđaju pretpostavku pristanka treće strane, ukoliko nešto drugo ugovorom nije predviđeno ili nema okolnosti koje navode na suprotno. Kada se govori o ugovaranju obaveza za treću stranu, Bečke konvencije, principijelno, zahtevaju postojanje volje ugovornih strana i pismenog pristanka treće države ili međunarodne organizacije. Autori naglašavaju da u doktrini postoje shvatanja da se dejstvu legislativnih ugovora treba pristupiti na poseban način. Oni ističu da prenošenje pojma *trećih* iz privatnog u javno pravo nije moguće izvršiti automatski, već je potrebno uvažiti posebnosti pojedinih situacija. Poseban značaj problemu, dodaju autori, daje stvaranje međunarodnih organizacija i zaključivanje mnogobrojnih višestranih ugovora. U doktrini postoje izuzetno različiti stavovi u pogledu ovog pitanja. Autori zaključuju da će

tendencije zavisiti od razvoja međunarodnog poretka. Komisija za međunarodno pravo izbegla je odgovor u svom radu na kodifikaciji i pored insistiranja da se reši ovo pitanje. Data je samo norma kojom je određeno da se pomenuta pravila ne odnose na obaveze za državu agresora kao posledicu mera preduzetih na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija.

Izlažući uslove koji moraju biti ispunjeni da bi ugovor punovažno nastao, ističe se pažnja posvećena poštovanju normi *ius cogens*. Isticanje ovog uslova potpuno je opravdano uzimajući u obzir njegovu važnost ne samo za međunarodno ugovorno pravo, već i za celokupni međunarodni sistem. Autori naglašavaju da osnov imperativnih normi počiva u sveopštim interesima međunarodne zajednice i svih njenih članica. Idući još dalje, oni ističu da upravo sistem kogentnih pravila omogućuje uporedo postojanje subjekata međunarodnog prava. Kogentnu normu nije moguće izmeniti ili ukinuti, a Bečke konvencije predviđaju da ona oslobađa obaveza ugovornice ugovora koji im je suprotan iako je ranije stupio na snagu. Međutim, i pored regulisanja, njihov osnov ostaje kritikovan u doktrini, a rasprave o pravnoj prirodi i sadržini još uvek nisu okončane.

Kada je reč o problematici ništavosti i prestanka međunarodnih ugovora treba istaći da ona predstavlja najopširniji deo ove monografije. Obrađeni su razlozi ništavosti, obustave i prestanka međunarodnih ugovora, ali i postupak i posledice primene pomenutih instituta.

Pažnju zavređuje obrada slučaja apsolutne ništavosti usled prinude nad državom ili međunarodnom organizacijom. Ističe se da nisu prihvaćeni amandmani država tzv. trećeg sveta kojima se pojam prinude, pored pretnje i upotrebe sile, proširuje na političku i ekonomsku prinudu. Zbog suprotstavljanja, pre svega zapadnih sila, amandmani su povučeni s obrazloženjem da bi njihovo uključivanje moglo da dovede do pravne nesigurnosti u svetu. Nesporno je da bi na taj način došlo do oglašavanja ništavim velikog dela međunarodnih ugovora i stvaranja pravnih praznina. Autori zaključuju da razni oblici prinude pri zaljučivanju međunarodnih ugovora predstavljaju današnju realnost. Ovakvo stanje posebno je izraženo u odnosima između razvijenih i slabo razvijenih zemalja, gde često dolazi do zaključenja tzv. neravnopravnih ugovora. Očekivanje autora je da ovo pravilo u budućnosti preraste u *pravilo o zabrani svih oblika prinude i sile u međunarodnim odnosima, kao nespojivim sa osnovnim načelom o jednakosti država*.

Značajan prostor autori posvećuju raspravama u vezi sa klauzulom *rebus sic stantibus*. Shvatanja ove klazule idu od onih koji je smatraju prečutnim uslovom ugovora zaključenih na neodređeno vreme, preko onih koji joj poriču značaj, do onih koji prihvataju njen značaj ali uz različita ograničenja. Primena klauzule *rebus sic stantibus* ostaje sporna sve do perioda kodifikacije međunarodnog ugovornog prava što izaziva rasprave i u Komisiji za međunarodno pravo. Bečke konvencije suštinski prihvataju ovu klauzulu, ali naglašavajući njen objektivni karakter koriste termin *bitno promenjene okolnosti*. Međutim, autori ističu da je ovo pravilo *uokvireno sa mnogo opreza i smotrenosti* i prenose da je njegovo usvajanje mudar potez

Komisije za međunarodno pravo, jer je njegovim prihvatanjem omogućen jedan *bezbednosni ventil* u međunarodnom pravu.

Pitanje tumačenja međunarodnih ugovora najčešće se posmatra u vezi sa primenom i dejstvom ugovora. Oblast je obrađena u zasebnoj glavi, naglašavajući da tumačenje pojedinih pravila može biti samo sebi cilj te da se na taj način posmatra odvojeno od primene ugovora. Autori u obradi ove glave ove daju odgovore na prethodno postavljena tri pitanja: 1) koji je cilj tumačenja, 2) ko tumači ugovor, i 3) kako se tumači ugovor. Pri razradi ovih pitanja korišćeni su doktrinarni stavovi, ali i stavovi izraženi u praksi. Naposletku, dat je pregled rešenja predviđenih Bečkim konvencijama o ugovoranom pravu.

Konačno, u radu nije izostala ni obrada još jednog pitanja koje se vezuje za dejstvo međunarodnih ugovora, ali se često izdvojeno prezentuje. Naime, u poslednjoj glavi obrađena je problematika sukcesije države u odnosu na međunarodne ugovore. Nakon doktrinarnе podele teorija na teorije kontinuiteta i teorije diskontinuiteta uz navođenje primera i mišljenja iznetih u Komisiji za međunarodno pravo, data su rešenja predviđena Bečkom konvencijom o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine. Autori, prvo, navode opšta pravila, da bi potom izneli pravila pomenute konvencije u zavisnosti od tipa teritorijalne promene. Da bi se ova pravila približila čitaocima, dat je pregled novijih slučajeva iz prakse sukcesije međunarodnih ugovora: ujedinjenje Nemačke, raspad Sovjetskog Saveza, SFR Jugoslavije i Čehoslovačke te osamostaljivanje baltičkih zemalja.

Knjiga *Pravo međunarodnih ugovora* predstavlja uspešan rezultat namere da se na jednom mestu detaljno, ali i pregledno obuhvati i prezentuje kompleksna problematika međunarodnog ugovornog prava. Delo predstavlja značajnu literaturu namenjenu pre svega studentima osnovnih i master studija koji žele da prodube znanje stečeno na kursu Međunarodnog javnog prava. Uzimajući u obzir sveobuhvatnost dela i nastojanje autora da ukažu na sve probleme i sporna pitanja u ovoj oblasti, delo može da posluži i kao dobra osnova za dalji naučnoistraživački rad.

Dejan PLEĆAŠ

KOMPONENTE NACIONALNOG I EVROPSKOG IDENTITETA

Dr Milovan Radaković, *Komponente nacionalnog i evropskog identiteta*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012, str. 277.

Iz štampe je izašla knjiga dr Milovana Radakovića „Komponente nacionalnog i evropskog identiteta“ (2012), u izdanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda. Autor se pozabavio istraživanjem problema nacionalnog identiteta, konceptom nastajućeg evropskog identiteta, i njihovim međusobnim odnosom. U pet poglavlja autor je analizirao komponente nacionalnog i evropskog identiteta i njihovu međusobnu vezu. U tom smislu jedno od autorovih zaključaka je da evropski identitet tek nastaje, a da su njegovi činioci nacionalni identiteti država Evrope.

Pored ostalog autor zaključuje i sledeće: Osnovne karakteristike nacionalnog identiteta su: jezik, mit i mitologija, religija, kultura, istorija, mentalitet i nacionalna država. Pri čemu autor iznosi stav da je jezik osnovna karakteristika nacionalnog identiteta.

Autor smatra da su Prvi i Drugi svetski rat značajno uticali na jačanje ideje o potrebi stvaranja unutarevropskih integracija, koje su postepeno i dovele do stvaranja EEZ/EZ/EU. Izbijanje ratova značajno je uticalo na formiranje panevropskih pokreta pred početak, u toku i posle Prvog i Drugog svetskog rata. Iako veoma uticajni Panevropski pokreti nisu uspeli da značajnije utiču na razvoj događaja u Evropi. Tek po završetku Drugog svetskog rata, evropska globalizacija započinje integracijom industrije uglja i čelika između Francuske i SR Nemačke.

Globalizacija je u poslednjoj deceniji 20. veka zahvatila sve kontinente, ali se evropski globalizam, preko EU, u najvećoj meri nalazi pod kontrolom demokratskih institucija. Karakteristike globalizma na drugim kontinentima vidljive su u regionalnim ekonomskim organizacijama kakve su na primer, APEC, ASEAN, NAFTA, MERKOSUR, ICN, AEC. Međutim, EU je daleko najrazvijenija evropska globalna organizacija. Kontrolu njenog funkcionisanja vrše države članice preko nadnacionalnih institucija Evropske unije.

EU danas, dakle početkom 21. veka više nema karakteristike klasične međunarodne organizacije. Iako ima određene karakteristike koje imaju države, kao što je zastava, grb, i himna, nije država. U ovoj fazi svoga razvoja EU možemo okarakterisati kao složenu supranacionalnu organizaciju.

Po mišljenju autora, evropski narodi poseduju sopstvene nacionalne identitete, ali se oni mogu razvijati i u pravcu stvaranja evropskog. Stvaranje evropskog identiteta bi trebalo da se izgrađuje u tri pravca. To je stvaranje zajedničkog evropskog kulturološkog identiteta, nadnacionalni pravni sistem, i društvo koje će predstavljati Evropu građana. Evropski identitet u nastajanju zasnivaće se na nacionalnim identitetima država

članica. Dalji razvoj procesa unutar EU, kod građana Evropske unije, može dovesti do stvaranja specifičnog evropskog identiteta.

Autor smatra da temelje novonastajućeg evropskog identiteta svakako možemo potražiti u grčkoj civilizaciji i filozofiji, zatim u starom Rimu i njegovom pravu, hrišćanskoj crkvi, humanizmu i renesansi i evropskim revolucijama. Ti temelji su pomogli da se uobliče države koje se nalaze na evropskom kontinentu. Ta izvorišta su bila neophodna da bi evropske nacije započele stvaranje evropskog duha iskazanog kroz evropski identitet. Jačanje EU ne znači da će kontinent postati centralizovana, monolitna, uniformna i jednolična zajednica naroda, koji su vremenom izgubili svoje nacionalne karakteristike. Pre bi se moglo reći da je ovaj trenutak u razvoju EU zasnovan na autentičnim identitetima naroda država članica. I sama evropska civilizacija sprovedena kroz globalizaciju, ne sme da se suprotstavi nacionalnosti bar u istoj onoj meri u kojoj nacionalnost ne sme da se zatvori u samu sebe.

Autor Milovan Radaković smatra da evropski identitet predstavlja civilizacijski fenomen koji tek treba da se izgradi. Njegova izgradnja kretaće se u dva pravca. U prvom, kao integracija evropskog istoka i zapada, koji će svakako predstavljati unutarevropski proces. U drugom, kao evropski identitet u odnosu na druge. Ti drugi su stanovnici sa drugih kontinenata, pa se u budućnosti evropski identitet i njegove osobenosti mogu odmeravati sa američkim, azijskim i drugim kontinentalnim identitetima i njihovim specifičnostima.

Autor, takođe, zaključuje da nijedan segment nacionalnog identiteta ne može biti izbrisan, ako je određena nacija spremna da ga sačuva. Koji će segment nacionalnog identiteta uspeti da se uzdigne na nivo evropskog identiteta zavisice od značaja koji on bude imao za Evropu i njene zajedničke vrednosti.

Miloš JONČIĆ

EVROPSKA KOMISIJA
Brisel
COM (2011) 668
POVERLJIVI DOKUMENT
{SEC(2011)1208}

SAOPŠTENJE EVROPSKE KOMISIJE EVROPSKOM PARLAMENTU I SAVETU

Mišljenje Komisije o zahtevu Srbije za članstvo u Evropskoj uniji

(Brisel, 1. mart 2012)

A. UVOD

a) Zahtev za članstvo

Srbija je podnela zahtev za članstvo u Evropskoj uniji 22. decembra 2009. godine. Nakon toga, 25. oktobra 2010. godine, Savet Evropske unije zatražio je od Komisije da podnese svoje mišljenje na ovaj zahtev, u skladu sa postupkom predviđenim članom 49. Ugovora o Evropskoj uniji, u kome se navodi da „Svaka evropska zemlja koja poštuje vrednosti navedene u članu 2. i koja je posvećena promovisanju tih vrednosti, može podneti zahtev da postane član Unije. Evropski parlament i parlamenti država članica obaveštavaju se o tom zahtevu. Država koja podnosi zahtev upućuje svoj zahtev Savetu, koji odlučuje jednoglasno nakon savetovanja sa Komisijom i nakon dobijanja saglasnosti Evropskog parlamenta, koji odlučuje većinom glasova svojih članova. Uzimaju se u obzir kriterijumi pristupanja koje je utordio Evropski savet.“

Član 2. Ugovora predviđa sledeće: „Unija se zasniva na vrednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika manjina. Ove vrednosti su zajedničke državama članicama u društvu u kome preovladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca.“

Dva navedena člana Ugovora o Evropskoj uniji predstavljaju pravni okvir u okviru kojeg Komisija podnosi ovo Mišljenje.

Na sastanku Evropskog saveta u Feiri juna 2000. godine zaključeno je da zemlje zapadnog Balkana koje učestvuju u Procesu stabilizacije i pridruživanja predstavljaju „potencijalne kandidate“ za članstvo u EU. Evropska perspektiva ovih zemalja potvrđena je ponovo na sastanku Evropskog saveta u Solunu juna 2003. godine, usvajanjem „Solunske agende za zapadni Balkan“. Ova agenda ostaje osnov politike EU u regionu.

Na sastanku Evropskog saveta decembra 2006. godine potvrđeno je da „*budućnost zapadnog Balkana leži u Evropskoj uniji*“ i da „*napredak svake zemlje prema Evropskoj uniji zavisi od njenih aktivnosti na ispunjavanju kriterijuma iz Kopenhagena i uslova Procesa stabilizacije i pridruživanja. Uspešno ostvarivanje obaveza koje proističu iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), uključujući odredbe koje se odnose na trgovinu, jeste osnov za razmatranje bilo kog zahteva za članstvo u EU*“.

Na sastanku ministara EU i zapadnog Balkana u Sarajevu, 2. juna 2010. godine, EU je potvrdila svoju neospornu posvećenost evropskoj perspektivi zapadnog Balkana, kao i verovanje da budućnost ovih zemalja leži u Evropskoj uniji.

U skladu sa zahtevima predviđenim Ugovorom, ova procena sprovodi se kako bi se analizirao stepen ispunjenosti uslova koje je postavio Evropski savet. Juna 1993. godine, Evropski savet je u Kopenhagenu izneo sledeće zaključke:

„Do pristupanja može doći kada zemlja pokaže da je u mogućnosti da preuzme obaveze članstva, zadovoljavajući postavljene ekonomske i političke kriterijume.

Članstvo zahteva:

- da je zemlja ostvarila stabilnost institucija koje garantuju demokratiju, vladavinu prava, poštovanje ljudskih prava i zaštitu manjina;*
- postojanje funkcionalne tržišne ekonomije, kao i kapaciteta da se odgovori na pritisak konkurencije i tržišnih snaga iz Evropske unije;*
- sposobnost da se preuzmu obaveze članstva, uključujući posvećenost ciljevima ostvarenja političke, ekonomske i monetarne unije“.*

Kapacitet Unije da prihvati nove članove, a u isto vreme očuva postignute uspehe u evropskim integracijama, takođe predstavlja važnu komponentu procesa, u zajedničkom interesu i Unije i zemalja kandidata.

Decembra 1995. godine, u Madridu, Evropski savet osvrnuo se na potrebu „*da se stvore uslovi za postepenu, harmoničnu integraciju zemalja [u pristupanju], naročito razvojem tržišne ekonomije, prilagođavanjem administrativnih struktura i stvaranjem stabilnog ekonomskog i monetarnog okruženja*“.

Savet je 31. maja 1999. godine definisao uslove Procesa stabilizacije i pridruživanja. Ti uslovi uključuju saradnju sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (MKTJ) i regionalnu saradnju. Kao jedan od osnovnih elemenata Procesa stabilizacije i pridruživanja, ovi uslovi uvršteni su u tekst Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Srbijom, koji

se trenutno nalazi u procesu ratifikacije, kao i u tekst Prelaznog trgovinskog sporazuma, koji je stupio na snagu 1. februara 2010. godine.

Decembra 2006. godine, Evropski savet složio se da „strategija proširenja koja se zasniva na konsolidaciji, ispunjenju uslova i komunikaciji, u kombinaciji sa kapacitetom EU da integriše nove članove, predstavlja osnov za obnovljeni konsenzus o proširenju EU“.

U ovom Mišljenju Komisija procenjuje zahtev Srbije na osnovu kapaciteta zemlje da ispuni kriterijume postavljene u Kopenhagenu 1993. godine i uslove Procesu stabilizacije i pridruživanja. Takođe se procenjuje i dosadašnji ostvareni napredak Srbije u sprovođenju obaveza predviđenih Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju i Prelaznim trgovinskim sporazumom.

Ovo Mišljenje pripremljeno je primenom iste metodologije koja je korišćena u pripremi prethodnih Mišljenja. Komisija je organizovala jedan broj ekspertskih poseta Srbiji, koncentrišući se uglavnom na oblasti obuhvaćene političkim kriterijumima. Ovakav pristup omogućio je procenu administrativnih kapaciteta srpskih institucija i načina na koji se sprovode propisi. Taj pristup je takođe pomogao da se bolje identifikuju preostali izazovi i buduće prioritetne aktivnosti. Komisija je analizirala i trenutnu situaciju i srednjoročne mogućnosti. U svrhu objavljivanja ovog Mišljenja i bez bilo kakvog zaključivanja unapred o datumu pristupanja, srednjoročna perspektiva se definiše kao period od pet godina.

Detaljna analiza na kojoj se zasniva ovo Mišljenje nalazi se u posebnom dokumentu (*Analitički izveštaj uz Mišljenje o zahtevu Srbije za članstvo u Evropskoj Uniji*).¹ U skladu sa obnovljenim konsenzusom o proširenju, analitički izveštaj pruža početnu procenu efekta budućeg pristupanja Srbije na neke od strateških politika EU. U kasnijim fazama pretpristupanja Komisija će izraditi detaljnu analizu uticaja na ove oblasti. Pored toga, sporazum o pristupanju Srbije EU uključice i tehnička prilagođavanja organa EU u svetlu novog Ugovora o Evropskoj uniji.

b) Odnosi između EU i Srbije

Odnosi između EU i Srbije unapređeni su od demokratskih promena 2000. godine, u prvom trenutku sa Saveznom Republikom Jugoslavijom, a kasnije, od 2003. godine pa nadalje, sa Državnom zajednicom Srbija i Crna Gora. EU je nastavila svoje odnose sa Republikom Srbijom, kao naslednikom državne zajednice, nakon što je Crna Gora postala nezavisna 2006. godine.

Srbija učestvuje u Procesu stabilizacije i pridruživanja. *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP)* pruža okvir za ispunjenje zajedničkih obaveza po velikom broju pitanja iz oblasti politike, trgovine i ekonomije. Potpisan je, zajedno sa *Prelaznim sporazumom o trgovini i trgovinskim*

¹ SEC(2011) 1208.

pitanjima, aprila 2008. godine. Ministri EU složili su se da SSP podnesu svojim parlamentima na ratifikaciju, a EU je donela odluku da se Prelazni trgovinski sporazum primeni odmah nakon što Savet donese zaključak da Srbija ostvaruje punu saradnju sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju. Srbija je 1. januara 2009. godine počela sa primenom Prelaznog sporazuma. Na sastanku Saveta za inostrane poslove 14. juna 2010. godine ministri su se složili da Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju podnesu svojim parlamentima na ratifikaciju. Ovaj proces je još uvek u toku. Uopšteno govoreći, Srbija je postigla uspeh u sprovođenju obaveza koje proizlaze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i Prelaznog sporazuma o trgovini i trgovinskim pitanjima. Kada su se javljali problemi, Srbija je primenjivala konstruktivan i transparentan pristup rešenju tih problema, kako bi ih rešila na brz i efikasan način.

Evropsko partnerstvo sa Srbijom Savet je usvojio 2004. godine, sa izmenama i dopunama u 2006. i 2008. godini.²

Od 2003. godine na ministarskom nivou održavaju se sastanci političkog dijaloga. Razgovori o strateškim programima između Evropske komisije i nadležnih organa u Srbiji odigravaju se u okviru Unapređenog stalnog dijaloga (USD) od 2003. godine. Međuparlamentarni sastanci predstavnika Evropskog parlamenta i Narodne skupštine Srbije održavaju se svake godine, od 2006. U okviru sprovođenja Prelaznog sporazuma, Odbor za sprovođenje Prelaznog sporazuma i jedan broj njegovih pododbora sastaju se svake godine, na temu unutrašnjeg tržišta, konkurencije, tranzitnog saobraćaja, trgovine, carina, poreza, poljoprivrede i ribarstva. Nekoliko sektorskih sastanaka u okviru USD-a pokriva tematske oblasti Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju koje nisu uključene u Prelazni sporazum, kao što su energija, životna sredina, socijalna politika, pravda, sloboda i bezbednost.

Srbija učestvuje u ekonomskom dijalogu sa Komisijom i zemljama članicama EU. U okviru tog dijaloga, Srbija je predstavila novu ažuriranu verziju svog godišnjeg Ekonomskog i fiskalnog programa, u januaru 2011. godine.

Evropski savet odobrio je *liberalizaciju viznog režima* za građane Srbije koji putuju na teritoriju Šengena 19. decembra 2009. godine, nakon konsultacija sa Evropskim parlamentom. Ova odluka doneta je nakon što je postignut veliki napredak u oblastima pravde, slobode i bezbednosti i nakon što su ispunjeni posebni uslovi postavljeni mapom puta za viznu liberalizaciju. Velika većina putnika poštuje pravila bezviznog režima putovanja. Kako bi se obezbedilo kontinuirano ispunjavanje ovih obaveza, nakon uvođenja vizne liberalizacije uspostavljen je mehanizam praćenja zbog povećanog broja osoba iz regiona koje traže azil. Juna 2011. godine Komisija je predstavila svoj prvi izveštaj o praćenju bezviznog režima Evropskom parlamentu i Savetu. Sporazum o readmisiji između Evropske unije i Srbije na snazi je od januara 2008. godine.

² OJ L 80, 18.3.2008, p. 46.

Srbija je potpisala Sporazum o energetske zajednici oktobra 2005. godine, a Sporazum o zajedničkom evropskom vazдушnom prostoru juna 2006.

Oktobra 2008. godine Vlada Srbije usvojila je Nacionalni program integracije Srbije u Evropsku uniju, za period 2008–2012. Revidirana i ažurirana verzija usvojena je decembra 2009. godine. Decembra 2010. godine, Vlada je usvojila Akcioni plan za ispunjenje prioriternih zadataka postavljenih Izveštajem Komisije o napretku za 2010. godinu, sa ciljem da se veći naglasak stavi na reforme i postignu dodatni rezultati pre objavljivanja ovog Mišljenja.

Srbija koristi finansijsku pomoć EU od 2001. godine. Posmatrano u celini, u periodu između 2001. i 2011. godine, EU je Srbiji uputila finansijsku pomoć u iznosu od preko dve milijarde evra u formi grantova (bespovratne pomoći za realizaciju projekata) i 5,8 milijardi evra u formi „mekih“ kredita. Od 2001. do 2006. godine, Srbija je bila korisnik EU KARDS programa pomoći u iznosu od 1,045 miliona evra. Od 2007. godine KARDS program zamenio je Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA), pod kojim je Srbija dobila finansijsku pomoć u iznosu od 974 miliona evra u periodu između 2007. i 2011. godine. Pomoć pod IPA instrumentom kreirana je tako da pruži finansijsku podršku već započetim reformama, sa naglaskom na vladavini prava, izgradnji institucija, usaglašavanju zakona sa pravnim tekovinama EU (EU *acquis*), održivom ekonomskom i društvenom razvoju i podršci civilnom društvu.

Srbija učestvuje u jednom broju EU programa pod finansijskom perspektivom 2007–2013: Sedmi okvirni program istraživanja i tehnološkog razvoja (*7th Framework Programme*), PROGRESS, Program za konkurentnost i inovativnost (*Competitiveness and Innovation Programme*), Program za podršku politici informaciono-komunikacionih tehnologija (*Information and Communication Technologies Policy Support Programme*), Program kulture (*Culture Programme*), Program carina (*Customs Programme*) i *Fiscalis* program. IPA fondovi koriste se kako bi pokrili jedan deo učešća Srbije u ovim programima.

B. KRITERIJUMI ZA ČLANSTVO

1. POLITIČKI KRITERIJUMI

Ova procena zasnovana je na kopenhagenskim kriterijumima koji se odnose na stabilnost institucija kojima se garantuje demokratija, vladavina prava, zaštita ljudskih prava i zaštita prava manjina, kao i na uslovima navedenim u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.

Srbija je parlamentarna *demokratija*. Njen ustavni i zakonodavni okvir u velikoj meri je usaglašen sa evropskim načelima i standardima, a njene institucije su dobro razvijene.

Srbija je posvećena ostvarenju cilja stupanja u članstvo u Evropskoj uniji i od 2008. godine sve više usmerava svoje aktivnosti ka reformama u vezi sa članstvom u EU. Vlada je unapredila neke od svojih procedura, a

parlament je, u skladu sa sadašnjim zakonodavstvom, postao mnogo delotvorniji u svojim zakonodavnim aktivnostima. Proces donošenja zakona mogao bi se dodatno unaprediti boljom pripremom i stavljanjem većeg naglaska na konsultacije sa zainteresovanim stranama. Treba dalje razviti kapacitet za obavljanje nadzorne uloge parlamenta i strateško planiranje Vlade, kao i koordinaciju i sprovođenje zakona. Srbija je uspostavila sva nezavisna regulatorna tela. Razjašnjena su pravila pod kojima parlament vrši analizu godišnjih izveštaja ovih tela, mada treba dodatno ojačati kontrolu nad sprovođenjem preporuka nezavisnih regulatornih tela. Državna administracija je, uopšteno govoreći, dobro razvijena, naročito na centralom nivou. Neophodno je u potpunosti primeniti načelo napredovanja na osnovu vrednovanja rezultata rada. Srbija je usvojila Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine i započela prenos nekih ovlašćenja na opštinski nivo.

Od 2001. godine, u Srbiji se sprovode izbori u skladu sa međunarodnim standardima. Izborni zakon nedavno je usaglašen sa evropskim standardima. Ovaj zakon predviđa da imenovanje poslanika mora da prati redosled na glasačkoj listi i ukida praksu podnošenja „blanko ostavki“, što je značilo da su poslanici davali pismenu saglasnost o ostavci strankama već na početku mandata. Ovim se omogućava slobodno korišćenje poslaničkih mandata, što je načelo koje treba vremenom u potpunosti regulisati Ustavom.

Unapređen je zakonski i institucionalni okvir *vladavine prava* u Srbiji, uključujući i borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije, naročito nakon opsežnih reformipravosuđa, osnivanjem Agencije za borbu protiv korupcije i unapređenja međunarodne saradnje u krivičnim stvarima. Ovi koraci doprineli su ostvarenju početnih rezultata. Osnovni izazovi i dalje ostaju u oblasti pravosuđa, borbe protiv korupcije i borbe protiv organizovanog kriminala. Naročito je važno ojačati proaktivni pristup borbi protiv korupcije, što će kao kredibilni rezultat imati otvorene istrage i pravosnažne presude. Uspostavljen je širok okvir civilne kontrole snaga bezbednosti.

Nakon usvajanja nacionalne strategije 2006. godine, u Srbiji su pokrenute značajne reforme sudstva, koje su intenzivirane 2009. i 2010. godine. Uspostavljanjem Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca, koji od aprila 2011. godine funkcionišu u svom stalnom sastavu, ojačana je nezavisnost i samoupravljanje pravosuđa. Decembra 2009. godine sproveden je postupak reizbora sudija i tužilaca, sa ciljem da se podignu profesionalni i moralni standardi. Važni propusti koji su na početku identifikovani u tom postupku sada se ispravljaju u procesu revizije, za koji postoje jasno utvrđene smernice. Ovaj proces neophodno je uspešno i transparentno završiti, u skladu sa smernicama. Kako bi se dodatno smanjio rizik vršenja političkog uticaja, neophodno je u kraćem roku sprovesti procenu i izmenu uloge koja je Ustavom data parlamentu u vezi sa izborom i razrešenjem sudija. Nekoliko koraka preduzeto je kako bi se poboljšala efikasnost sistema sudstva. Restrukturirana je mreža sudova i

smanjen njihov broj, čime je bolje raspoređen obim posla. Uspostavljen je Upravni sud i donet Zakon o izvršenju i obezbeđenju, u maju 2011. godine. Neophodno je uložiti dodatne napore kako bi se unapredilo funkcionisanje sudstva, u potpunosti iskoristile prednosti restuktuirane mreže i podigao nivo poverenja javnosti u sudski sistem. Potrebno je nastaviti sa aktivnostima na jačanju sistema za izvršenje presuda i smanjenju velikog broja neprocesuiranih slučajeva.

Uopšteno govoreći, zakonski i institucionalni okvir za borbu protiv korupcije je uspostavljen u Srbiji. Formirana je Agencija za borbu protiv korupcije koja je nadležna za procenu integriteta nosilaca javnih funkcija i kontrolu finansiranja političkih stranaka. Kadrovski kapaciteti ove Agencije nedavno su povećani. Uspostavljen je unapređeni okvir za kontrolu finansiranja aktivnosti političkih stranaka i izbornih kampanja, u skladu sa evropskim standardima. Ministar pravde imenovan je za koordinatora za borbu protiv korupcije. Nadležni organi započeli su analizu i izmene stare Strategije i Akcionog plana za borbu protiv korupcije. Državna revizorska institucija počela je da igra važnu ulogu u kontroli javne potrošnje i otkrivanju neregularnosti u trošenju. Uprava carina i policija pojačale su svoju unutrašnju kontrolu, što je rezultiralo većim brojem istraženih slučajeva i presuda. Isto tako, učinjeni su koraci ka specijalizaciji policije, te je procesuiran veći broj slučajeva. Korupcija je i dalje zastupljena u mnogim oblastima i još uvek predstavlja ozbiljan problem. Kako bi se značajno unapredila borba protiv korupcije, neophodna je jača politička volja. Unapređeni kapaciteti za sprovođenje istraga i koordinacija policije je od izuzetne važnosti. Potrebno je i značajno povećavati broj sprovedenih istraga, krivičnih gonjenja i izvršnih presuda u slučajevima korupcije na svim nivoima. Oblasti koje i dalje izazivaju zabrinutost jesu nadzor nad javnim nabavkama, privatizacija, prostorno planiranje i izdavanje građevinskih dozvola.

U oblasti borbe protiv organizovanog kriminala, zakonski okvir izgrađen u Srbiji u velikoj meri je adekvatan, a kapaciteti su poboljšani, uključujući i kapacitete za međunarodnu saradnju. Ovim su ostvareni značajni rezultati, kao što je razbijanje velike međunarodne mreže trgovine drogom. Pranje novca i trgovina drogom i dalje su razlog za zabrinutost, i potrebno je ostvariti bolje rezultate kad je reč o istragama i presudama. Takođe treba dalje razvijati kapacitete za proaktivne i bolje koordinisane istrage i unaprediti saradnju na regionalnom i međunarodnom nivou. U okviru policije treba razviti tehničke kapacitete za sprovođenje posebnih istražnih mera, pod direktnom kontrolom sudstva.

Zakonski i strateški okvir za zaštitu *ljudskih prava i prava manjina* u Srbiji je generalno u skladu sa evropskim standardima. Ustavom se garantuje veliki broj ljudskih prava i osnovnih sloboda i prepoznaje se mogućnost podnošenja žalbe Ustavnom sudu, kao poslednjeg pravnog leka za obezbeđivanje zaštite ljudskih prava. Međutim, neophodno je unaprediti sprovođenje zakona. Ostaje da se uspostavi sistem dodatne obuke za

administraciju, policiju i sudstvo kako bi se osigurala aktivnija i doslednija primena potrebnih standarda u ovoj oblasti.

Ljudska prava se generalno poštuju u Srbiji. Zaštitnik građana i Poverenik za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti igraju sve važniju ulogu u nadzoru nad radom državne administracije. Zakonski okvir za borbu protiv diskriminacije znatno je poboljšan i razvijeni su mehanizmi kojima se prati njegovo sprovođenje, što je još uvek u ranoj fazi. Nadležni organi posvećuju sve veću pažnju očuvanju slobode okupljanja i slobode udruživanja, kao i ulozi civilnog društva. Novousvojena medijska strategija ima za cilj pojašnjenje zakonske i tržišne sredine u kojoj funkcionišu mediji. Očekuje se sveobuhvatnija i proaktivnija reakcija nadležnih institucija u slučajevima pretnji i nasilja nad novinarima i medijima, koje uglavnom potiču od radikalnih grupa. Trenutno stanje ustanova za izvršenje zavodskih sankcija izaziva izuzetnu zabrinutost. Usvojeni su dugoočekivani zakon o restituciji i novi zakon o javnoj svojini. Neophodno je obezbediti transparentno i nediskriminatorno sprovođenje ovih zakona i preduzeti dalje mere kako bi se uspostavile jasne zakonske odredbe o svojinskim pravima. Komisija će pratiti sprovođenje i primenu ovih zakona.

Pravni i institucionalni okvir za očuvanje i zaštitu prava manjina uspostavljen je u Srbiji. Ustavom se garantuju posebna prava pripadnicima nacionalnih manjina, uz prava koja se garantuju svim građanima, i obezbeđuje zakonski okvir za formiranje Saveta nacionalnih manjina. Obezbeđena je politička zastupljenost manjina. Na državnom nivou, Zaštitnik građana i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti aktivno vrše svoju ulogu u ovoj oblasti. Srbija je usvojila sveobuhvatnu strategiju za integraciju Roma i trenutno ostvaruje dobre rezultate u njenom sprovođenju.

Preduzete su mere aktivne socijalne inkluzije, naročito u oblasti zdravlja, obrazovanja i smeštaja. Preduzete su i mere za otklanjanje poteškoća prilikom registracije „pravno nevidljivih osoba“, čime se poboljšava njihov pristup osnovnim ljudskim pravima. Neophodna su dalja ozbiljna zalaganja i finansijski resursi kako bi se poboljšali status i socioekonomski uslovi života Roma, koji i dalje predstavljaju najranjiviju i najviše marginalizovanu manjinu, što se potvrđuje postojanjem velikog broja ilegalnih naselja. Ostaje i dalje nerešen problem velikog broja izbeglica i interno raseljenih lica, iako je u proteklim godinama postignut veliki napredak u smanjenju broja kolektivnih centara.

Uopšteno gledano, Srbija ispunjava uslove postavljene *Procesom stabilizacije i pridruživanja*. Saradnja sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju je znatno poboljšana od 2008. godine i sada se nalazi na zadovoljavajućem nivou, što je najbolje ilustrovano hapšenjem i isporučenjem u Haški tribunal Radovana Karadžića 2008. godine, kao i Ratka Mladića i Gorana Hadžića 2011. Srbija je posvećena nastavku saradnje na istom nivou. Ona aktivno učestvuje u regionalnim inicijativama i preduzela je važne korake ka pomirenju. Dogovor postignut sa Bosnom i Hercegovinom, Hrvatskom i Crnom Gorom u procesu potpisivanja

Sarajevske deklaracije o trajnim rešenjima pitanja izbeglica i interno raseljenih lica predstavlja veliko postignuće. Srbija je napredovala u ostvarivanju bilateralnih odnosa sa drugim zemljama u procesu proširenja, naročito sa Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom i Crnom Gorom, dok i dalje nastavlja da održava dobre odnose sa susednim zemljama članicama EU. Ostaje da se reši jedan broj bilateralnih pitanja sa susedima, naročito u pogledu demarkacije granica.

Srbija ne priznaje jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova.³ Ona je zadržala svoje strukture na Kosovu i organizovala paralelne lokalne izbore u maju 2008. godine, što nije u skladu sa Rezolucijom UN 1244/1999. Na osnovu rezolucije Generalne skupštine UN, usvojene 9. septembra 2010. godine, koju su zajedno predložile Srbija i 27 zemalja članica EU, u martu je pokrenut proces dijaloga između Beograda i Prištine. Do septembra, ovaj dijalog vođen je u konstruktivnom duhu i doveo je do dogovora po nekoliko pitanja: slobodnog kretanja robe i lica, matičnih knjiga i katastra. Neophodno je u dobroj veri sprovesti do sada postignute dogovore. Potrebno je ostvariti dodatne rezultate kako bi se, u najkraćem roku, sprovela načela inkluzivne i funkcionalne regionalne saradnje i kako bi se našla održiva rešenja u pitanjima usvajanja pravnih tekovina EU u oblastima kao što su energetika i telekomunikacije. Obe strane treba da odigraju svoju ulogu u smanjenju tenzija na području severnog Kosova i u omogućavanju slobodnog kretanja ljudi i robe, što je u interesu svih ljudi u regionu.

2. EKONOMSKI KRITERIJUMI

Ova procena zasnovana je na kriterijumima iz Kopenhagena koji se odnose na postojanje *funkcionalne tržišne ekonomije*, kao i kapaciteta da se odgovori na *pritisak konkurencije* i tržišnih snaga iz Unije.

U Srbiji postoji široki politički konsenzus o osnovama tržišne ekonomije, kao i ostvarivanje rezultata u sprovođenju ekonomskih reformi. Srbija je dostigla nivo makroekonomske stabilnosti koji omogućava privrednicima da donose odluke u predvidivom okruženju. Ekonomska politika u prošloj dekadi omogućavala je stalni rast po prosečnoj stopi od 5%, postepeno smanjujući inflaciju i podižući životni standard. Međutim, globalna finansijska i ekonomska kriza otkrila je ranjivost modela rasta, koji je bio zasnovan na domaćoj tražnji finansiranoj velikim delom pozajmicama iz inostranstva, kao što je otkrila i sve veća ograničenja ekonomskih politika i nemogućnost da se adekvatno odgovori na velike spoljne šokove. U poslednje vreme učinjen je značajan napredak u jačanju finansijskog okvira i kvaliteta javnih finansija, što predstavlja osnov za prelaz na održivi i ravnomerni razvoj, zasnovan na izvozu i investicijama. Razvija se slobodno delovanje tržišnih snaga, mada sporo i neravnomerno, preko procesa privatizacije i liberalizacije trgovine i cena. Postignut je napredak u

³ Pod Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 1244/1999.

omogućavanju ulaska na tržište i izlaska sa tržišta. Ostvaren je visok nivo ekonomske integracije sa EU.

Postoji jedan broj strukturnih slabosti koje još uvek negativno utiču na ekonomski razvoj. Uticaj države na ekonomiju ostaje vrlo veliki zbog usporenog napredovanja privatizacije i liberalizacije cena. Uprkos preduzetim koracima ka uspostavljanju pravne predvidivosti i otklanjanju administrativnih prepreka, poslovno okruženje ostaje opterećeno ograničenjima pravne nesigurnosti. Dugačke procedure u sudovima za donošenje sudskih odluka ruše poverenje u pravni sistem. Nedostatak konkurencije u pojedinim sektorima i značajna infrastrukturalna uska grla dodatno opterećuju ekonomski potencijal zemlje. Pre 2008. godine, strane direktne investicije bile su relativno jake, te su, nakon velikog pada tokom ekonomske krize, ponovo počele polako da se oporavljaju, ali Srbiji je potrebno da dalje unapredi svoju investicionu klimu. Uprkos skromnom ekonomskom oporavku, stopa nezaposlenosti ostaje velika, a socijalna situacija teška. Srbija mora hitno da otkloni strukturnu nefleksibilnost tržišta rada, uključujući i nesklad između potražnje i ponude kvalifikovane radne snage. Neformalna ekonomija i dalje predstavlja važan izazov.

3. MOGUĆNOST ISPUNJENJA OBAVEZA ČLANSTVA

Mogućnost Srbije da ispunji obaveze članstva u EU procenjuje se na osnovu sledećih indikatora:

- obaveza postavljenih Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju;
- napretka postignutog u donošenju, sprovođenju i primeni pravnih tekovina EU (*EU acquis*).

Uopšteno gledano, Srbija sa lakoćom ispunjava obaveze predviđene Prelaznim sporazumom i poštuje obaveze koje proističu iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

Godine 2008. Srbija je usvojila Nacionalni program za integraciju u Evropsku uniju, koji predstavlja sveobuhvatan i ambiciozan plan usaglašavanja domaćeg zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU u periodu od 2008. do 2012. godine. Od usvajanja programa postignut je značajan uspeh u usvajanju zakona koji su usaglašeni sa pravnim tekovinama EU, naročito u oblasti unutrašnjeg tržišta, statistike, odredaba vezanih za trgovinu, carina i poreza. Administrativni kapaciteti su dobro razvijeni, a sudstvo se nalazi u procesu značajnih reformi. Međutim, zemlja je suočena sa izazovima u sprovođenju i primeni zakona. Vremenom se očekuje da naročita i stalna pažnja bude usmerena ka borbi protiv korupcije. Zemlja će morati da uloži dalje napore kako bi ispunila obaveze članstva u srednjem roku.

Ukoliko se nastave ovi napori, u srednjem roku, Srbija bi trebalo da razvije kapacitete za ispunjenje zahteva za usaglašavanje zakonodavstva u sledećim oblastima:

- pravo privrednih društava;

- ribarstvo;
- oporezivanje;
- ekonomska i monetarna politika;
- statistika;
- preduzetništvo i industrijska politika;
- nauka i istraživanje;
- obrazovanje i kultura;
- carinska unija;
- ekonomski odnosi sa inostranstvom;
- spoljna, bezbednosna i odbrambena politika;
- finansijske i budžetske odredbe.

Srbija će morati da uloži dodatne napore kako bi u sledećim oblastima usaglasila zakone sa pravnim tekovinama EU i delotvorno ih primenila:

- slobodno kretanje robe;
- sloboda kretanja radnika;
- pravo poslovnog nastanjanja i sloboda pružanja usluga;
- slobodno kretanje kapitala;
- javne nabavke;
- pravo intelektualne svojine;
- politika konkurencije;
- finansijske usluge;
- informaciono društvo i mediji;
- politika bezbednosti hrane, veterinarska i fitosanitarna zaštita;
- transportna politika;
- energetika;
- socijalna politika i zapošljavanje;
- transevropske mreže;
- regionalna politika i koordinacija strukturnih instrumenata;
- zaštita potrošača i zdravlja.

U svim navedenim oblastima neophodna su dalja prilagođavanja pravnog i institucionalnog okvira, naročito jačanje administrativnih kapaciteta i kapaciteta za sprovođenje.

Neophodno je da Srbija uloži znatne i kontinuirane napore kako bi uskladila propise sa pravnim tekovinama EU i delotvorno ih primenila u srednjem roku u sledećim oblastima:

- poljoprivreda i ruralni razvoj;
- pravosuđe i osnovna prava;
- pravda, sloboda i bezbednost;
- finansijska kontrola.

U ovim oblastima neophodna su znatna prilagođavanja zakonskog i institucionalnog okvira i jačanje administrativnih kapaciteta i kapaciteta za sprovođenje.

U oblastima zaštite životne sredine i klimatskih promena potrebne su dalje koordinisane i kontinuirane aktivnosti na usaglašavanju sa pravnim tekovinama EU i na delotvornom sprovođenju propisa. Ove aktivnosti uključuju znatne investicije i jačanje administrativnih kapaciteta za primenu propisa, kako bi se srednjoročno postigla usaglašenost u najvažnijim pitanjima, uključujući klimatske promene. Potpuna usaglašenost sa pravnim tekovinama EU moguća je tek dugoročno i zahteva povećani nivo investicija.

C. ZAKLJUČAK I PREPORUKA

U svetlu opsežnih reformi u proteklih nekoliko godina, Srbija je ostvarila veliki napredak ka ispunjenju političkih kriterijuma postavljenih na sastanku Evropskog saveta u Kopenhagenu 1993. godine, kao i uslova iz Procesa stabilizacije i pridruživanja u vezi sa stabilnošću institucija koje garantuju demokratiju, vladavinu prava, poštovanje ljudskih prava i zaštitu manjina. Ustavni, zakonodavni i institucionalni okvir u Srbiji u velikoj meri odgovara evropskim i međunarodnim standardima. Primenom novih zakona, Narodna skupština postala je mnogo efikasnija u svojim zakonodavnim aktivnostima. U oblasti vladavine prava postoji sveobuhvatni pravni i institucionalni okvir, uključujući i oblasti borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, gde su već postignuti početni rezultati. Pravni okvir za zaštitu ljudskih i manjinskih prava je dobro razvijen i počeo je da se primenjuje. Srbija je dostigla potpuno zadovoljavajuć nivo saradnje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (MKTJ) i preuzima sve aktivniju ulogu u procesu pomirenja u regionu. Srbija je prihvatila dijalog sa Kosovom i učestvuje u njemu, kako bi bili poboljšani uslovi života ljudi na Kosovu, što je dovelo do postizanja nekoliko dogovora (dogovor o slobodnom kretanju ljudi i robe, o matičnim knjigama i katastru), za čije je sprovođenje Srbija preduzela početne korake.

U pogledu ekonomskih kriterijuma, Srbija je preduzela važne korake ka uspostavljanju funkcionalne tržišne ekonomije i dostigla određeni nivo makroekonomske stabilnosti uprkos globalnoj ekonomskoj i finansijskoj krizi. Međutim, dalji naponi biće neophodni kako bi ekonomija bila restrukturirana, a poslovno okruženje poboljšano, naročito osnaživanjem vladavine prava i otklanjanjem birokratskih prepreka, jačanjem konkurencije i uloge privatnog sektora, kao i otklanjanjem nefleksibilnih uslova tržišta rada. Kako bi srednjoročno bila u stanju da odgovori na pritisak konkurencije i tržišnih snaga iz Evropske unije, Srbija treba da nastavi sa strukturnim reformama da bi unapredila produktivnost privrede, i stvorila poslovnu klimu koja će omogućiti porast stranih investicija.

Srbija uspešno ispunjava svoje obaveze koje proističu iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i Prelaznog sporazuma.

Ukoliko se nastavi proces harmonizacije propisa i učine dalji koraci kako bi se obezbedilo sprovođenje propisa, Srbija bi bila u poziciji da u srednjem roku preuzme obaveze članstva u EU u skoro svim oblastima pravnih tekovina Evropske unije. Posebnu pažnju treba posvetiti oblastima poljoprivrede i ruralnog razvoja, pravosuđa i osnovnih prava, pravde, slobode i bezbednosti i finansijske kontrole. Potpuna usklađenost sa pravnim tekovinama EU u oblasti zaštite životne sredine i klimatskih promena može se dostići tek dugoročno i zahteva povećani nivo investicija.

Na osnovu preliminarnih procena, pridruživanje Srbije imalo bi ograničeni sveobuhvatni uticaj na politike Evropske unije i ne bi uticalo na kapacitete Unije da održi i produbi sopstveni razvoj.

Komisija preporučuje Savetu da Srbiji dodeli status zemlje kandidata za članstvo, uzimajući u obzir do sada postignuti napredak, a uz razumevanje potrebe da se Srbija ponovo angažuje u dijalogu sa Kosovom i da ubrzano i u dobroj veri nastavi sa sprovođenjem dogovora koji su do sada postignuti.

Srbija je na dobrom putu da zadovolji političke kriterijume postavljene na sastanku Evropskog saveta u Kopenhagenu 1993. godine, kao i uslove postavljene Procesom stabilizacije i pridruživanja, ukoliko se napredak reformi nastavi i pronađu praktična rešenja za problem sa Kosovom.

Stoga, Komisija daje preporuku da se sa Srbijom otvore pregovori o pristupanju Evropskoj uniji čim postigne veći napredak u ostvarenju sledećeg ključnog prioriteta:

- Dalji koraci ka normalizaciji odnosa sa Kosovom, u skladu sa uslovima procesa stabilizacije i pridruživanja, time što će se: u potpunosti poštovati načela inkluzivne regionalne saradnje; u potpunosti poštovati odredbe Sporazuma o energetske zajednici; naći rešenja za pitanje telekomunikacija i uzajamnog priznavanja diploma; u dobroj veri nastaviti sa sprovođenjem dogovora koji su do sada postignuti; i aktivno saradivati sa EULEKS-om, kako bi ova misija mogla da obavlja svoje funkcije u svim delovima Kosova.

Komisija će predstaviti izveštaj o tome kako Srbija ostvaruje navedeni prioritetni zadatak čim bude postignut dovoljni napredak u njegovom ostvarenju.

Srbiji se preporučuje da očuva postignute uspehe u reformama, kako bi nastavila da ide putem ostvarenja zahteva za članstvo, sa posebnim naglaskom na vladavini prava, i da nastavi konstruktivno učešće u regionalnoj saradnji i u jačanju bilateralnih odnosa sa susednim zemljama. Očekuje se nastavak sprovođenja Prelaznog sporazuma i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, od njegovog stupanja na snagu. Komisija će, preko IPA finansijskog instrumenta, nastaviti da podržava ove aktivnosti.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I - Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska). Ovi podaci se navode u *Italic*-u.
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribičević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.
„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1-14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C., 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II - Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u gradnji.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italij-u*, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Draganu Đukanoviću, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na adresu: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, 11000 Beograd, ili na e-mail: dragandjuk@yahoo.com.

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNA POLITIKA – glavni i odgovorni urednik Dragan Đukanović. – God. 1, br. 1 (1950) –. – Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1950–. – 24 cm

Tromesečno

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika

COBISS.SR-ID 3092482

Primaoci časopisa

MEĐUNARODNA POLITIKA

U zemlji

- . diplomatska predstavništva stranih zemalja u Srbiji,
- . strana dopisništva novinskih i televizijskih kuća i agencija,
- . organi vlasti, vojne institucije, političke partije,
- . privredne organizacije i ustanove, banke, komore i instituti i preduzeća,
- . univerziteti, instituti i biblioteke,
- . izdavačke organizacije, javni mediji,
- . istaknute ličnosti iz oblasti politike, naučne, privredne i kulturne delatnosti.

U inostranstvu

- . diplomatska, privredna i kulturna predstavništva Srbije u svetu,
- . parlamenti i vlade zemalja na svim kontinentima,
- . direkcije značajnih političkih parlamentarnih partija u svetu,
- . sve veće globalne i regionalne međunarodne organizacije (UN, EU, OEBS, UNESCO, Savet Evrope i dr.),
- . privredne komore, veće privredne kompanije u svetu,
- . univerziteti, instituti i biblioteke,
- . pojedinci iz raznih oblasti i delatnosti.

Časopis *Međunarodna politika* ima Internet prezentaciju na adresi:

<http://www.diplomacy.bg.ac.yu/mp.htm>

Cena oglašavanja u *Međunarodnoj politici*:

- . puna strana 30 000 dinara
- . 1/2 strane 18 000 dinara
- . k3 (unutrašnja korica) 40 000 dinara
- . k4 (zadnja korica) 50 000 dinara

Za sve dodatne informacije obratiti se na telefon (011) 3373 832 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU osnovan je 1947. godine. Njegova misija je sistematsko istraživanje osnovnih procesa u međunarodnoj zajednici i elemenata političkog, ekonomskog, vojnog, tehnološkog i kulturno-socijalnog karaktera u savremenom svetu. Pružajući naučnu osnovu za utvrđivanje i predlaganje strategijskih osnova spoljne politike zemlje, Institut je u radnom smislu najtešnje povezan sa organima koji sprovode spoljnu politiku (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije). Poseban zadatak Instituta je doprinos edukaciji šire javnosti o osnovnim tokovima međunarodnih odnosa, što se ostvaruje bogatom izdavačkom delatnošću, organizacijom skupova i učestvovanjem istaknutih političkih ličnosti, stručnjaka i diplomata na tribinama Instituta. Od svog osnivanja Institut je bio i značajan izvor kadrova za diplomatsku službu ili druge političke funkcije na unutrašnjem i međunarodnom planu. Osim naučnoistraživačkog sektora, u kome radi 30 naučnih radnika, Institut raspolaže jednom od najbolje opremljenih specijalizovanih biblioteka u Jugoistočnoj Evropi koja je, takođe, ekskluzivna deponitarna biblioteka edicija i dokumenata UN, Evropske unije i NATO. Pored *Međunarodne politike* (na srpskom) Institut objavljuje periodične publikacije: *Međunarodni problemi* (na srpskom i engleskom jeziku), *Evropsko zakonodavstvo* i *The Review of International Affairs*.

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika

Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs

Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi

Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo

Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Milovan Radaković, *Komponente nacionalnog i evropskog identiteta*, tvrdi povež, 2012, 280 str.

Uloga civilnog društva u promociji potencijala Podunavlja u svetlu izrade Strategije EU za Dunavski region, zbornik radova, priređivači Edita Stojić Karanović i Nevenka Jeftić Šarčević, broširano, 2012, 212 str.

Srbija i međunarodne organizacije, zbornik radova, priređivači Dragan Đukanović i Ivona Lađevac, broširano, 2011, 572 str.

Japan and Serbia: Regional Cooperation and Border Issues: A Comparative Analysis, zbornik radova, priređivači Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac, broširano, 2011, 192 str.

Duško Dimitrijević i Stevan Đorđević, *Pravo međunarodnih ugovora*, tvrdi povež, 2011, 688 str.

Development Potentials of Foreign Direct Investment: International Experiences, zbornik radova, priređivač Miroslav Antevski, broširano, 2011, 404 str.

Edita Stojić-Karanović i Dragan Petrović, *Dunavska strategija*, broširano, 2011, 272 str.

Društveni aspekti organizovanog kriminala, zbornik radova, priređivači Aleksandar Fatić i Božidar Banović, broširano, 2011, 472 str.

Brano Miljuš, Dragan Đukanović, *Dobrosusedski odnosi*, broširano, 2011, 284 str.

Dragan Petrović, *Francusko-srpski odnosi 1800-2010*, tvrdi povež, 2011, 372 str.

Pero B. Petrović, *Kapitalna ulaganja i projektno finansiranje*, broširano, 2011, 240 str.

Hasiba Hrustić, *Poreska harmonizacija u Evropskoj uniji*, broširano, 2011, 248 str.

Harmonizacija zakonodavstva Republike Srbije sa pravom Evropske unije, zbornik radova, priređivači Duško Dimitrijević i Brano Miljuš, broširano, 2010, 578 str.

Vladimir Grečić, *Srpska naučna dijaspora*, broširano, 2010, 416 str.

Predrag Bjelić, Sanja Jelisavac-Trošić i Ivana Popović-Petrović, *Savremena međunarodna trgovina*, broširano, 2010, 360 str.

Dragan Petrović, *Rusija i Evropa*, tvrdi povež, 2010, 348 str.

Unapređenje turizma kao faktor razvoja privrede Republike Srbije, zbornik radova, Pero Petrović i Vidoje Golubović (priređivači), broširano, 2010, 500 str.

Srbija u savremenom geostrateškom okruženju, priređivač Nevenka Jeftić-Šarčević, broširano, 2010, 464 str.

Srđan Korać, *Integritet nadnacionalnog službenika Evropske unije*, broširano, 2010, 206 str.

Dragan Petrović, *Predsednički izbori u Ukrajini 2010*, broširano, 2010, 190 str.

Nevenka Jeftić, *Osvajanje slobode izražavanja i transformacija komunikativnog suvereniteta*, broširano, 2010, 188 str.

Srbija i regionalna saradnja, zbornik radova, Dragan Đukanović i Sandro Knezović (priređivači), broširano, 2010, 340 str.